
Arapçada Zaman Kalıpları Kullanım Alanları ve Türkçedeki Zamanlarla Karşılaştırılması

Prof. Dr. Mehmet Ali ŞİMŞEK

Arapçada Zaman Kalıpları:
Kullanım Alanları ve Türkçedeki Zamanlarla Karşılaştırılması

*The Forms of the Time in Arabic: Their Places in Use and Comparison with
the Times in Turkish*

Prof. Dr. Mehmet Ali ŞİMŞEK

Elektronik Kitap | 2021

Oku Okut Yayınları
www.okuokut.org

Kitap Adı | Book Title: *Arapçada Zaman Kalıpları: Kullanım Alanları ve Türkçedeki Zamanlarla Karşılaştırılması*

Book Title in English: *The Forms of the Time in Arabic: Their Places in Use and Comparison with the Times in Turkish*

Yazar | Author: Prof. Dr. Mehmet Ali ŞİMŞEK

ORCID: 0000-0002-6085-7036

Yayınevi | Publisher: Oku Okut Yayınları | Oku Okut Publishing

Sertifika No | Certificate Number: 49846

Yayın No | Publication Number: 2

Arapça Dil Araştırmaları Dizisi: | The Series of Arabic Language: 1

Dizi Editör | Series Editor: Dr. Zeynep Arkan

ORCID: 0000-0003-0534-186X

ISBN: 978-605-74416-1-4

Yayın Tarihi | Publication Date: Haziran | June 2021

Yayın Türü | Publication Type: Kitap | Book

Yayımlandığı Ortam | Publishing Format: PDF

Yayın Dili | Language: Türkçe | Turkish

Sayfa Sayısı | Pages: 299

Erişim Hakkı | Access Right: Açık Erişim | Open Access

Lisans Türü | License: CC-BY-NC

Telif Hakkı | Copyright: Mehmet Ali Şimşek

Erişim | Access: <https://yayin.okuokut.org>

Etik Beyan | Statement of Publication Ethics: Bu kitap, Mehmet Ali Şimşek tarafından Cumhuriyet Üniversitesi'nde Dr. Selahattin Yılmaz'ın danışmanlığında 1997 yılında tamamlanan *Arapçada Zaman Kalıpları: Kullanım Alanları ve Türkçedeki Zamanlarla Karşılaştırılması* başlıklı yüksek lisans tezinin gözden geçirilmiş hâlidir. *This book is the revised version of the master's thesis titled "The Forms of the Time in Arabic, Their Places in Use and Comparison with the Times in Turkish", which was completed in 1997 by Mehmet Ali Şimşek under the supervision of Dr. Selahattin Yılmaz at Cumhuriyet University.*

Atıf Bilgisi | Cite as: Mehmet Ali Şimşek, *Arapçada Zaman Kalıpları: Kullanım Alanları ve Türkçedeki Zamanlarla Karşılaştırılması*. PDF: Oku Okut Yayınları, 2021.

The Forms of the Time in Arabic: Their Places in Use and Comparison with the Times in Turkish

Author: Prof. Dr. Mehmet Ali Şimşek

ORCID: 0000-0002-6085-7036

Time is a phenomenon interlinked with an act because an act must occur at a specific time. There are three foundational times in all languages. These are past, present, and future.

The time of occurrence for a specific action is indicated in Arabic by the verb because it expresses the time of action. Verbs in Arabic get separated into three forms: the perfect, the imperfect, and the imperative, a version derived from the imperfect. The basis of the time system in Arabic is composed of these three forms.

The perfect indicates the past, the imperfect indicates both the present and the future, and the imperative indicates the future time. These times expressed by verbs are morphological times which the verbs provide independent of any context.

Time can also be expressed with forms other than verbs. These forms are the active participle, the passive participle, the verbal noun, and the infinitive. Time expressions of these forms occur when used within sentences. This is called syntactical time. Syntactical time can only be understood by looking at the whole sentence. Because the factor that expresses the tense, here, is the fluency of the sentence and the context of it, rather than the forms used. When associated with syntactical time, the perfect can refer to present tense and future tense. The same goes for the imperfect as well, it may refer to the past tense. The time indicated by the verbs and the other forms -which act as verbs- can be inferred with the knowledge of their either linguistic or situational context.

Prepositions especially provide for these tense changes that occur in sentences. For example, the imperfect verb used with **لَمَّا** and **لَمَّ** indicates the past tense, and the perfect verb used with the conditional preposition **إِنِّ** refers to the future tense. The imperfect verb; except for **لَمَّ** and **لَمَّا**, when it comes as meczum or as mansup, refers to past tense, and refers to future tense when it gets used as merfu.

Therefore, to understand the tense of a sentence in Arabic one must recognize the prepositions in it. Apart from prepositions, which provide linguistic context, the expression of time can also be determined by the situation at the moment of utterance. The situational context, which we call *hâli karine*, plays a major role in determining the tense expressed by verbs and nouns which get used instead of verbs.

In the first part of our study, *The Forms of the Time in Arabic, Their Places in Use and Comparison with the Times in Turkish*, occurrences of the morphological and the syntactical times are observed along with their usage areas.

In the second part, Arabic counterparts of Turkish Forms of time are given and compared. By doing so, it is aimed to make learning and teaching the forms of time, in Turkish and Arabic Languages, easier.

Keywords:

Arabic Language and Rhetoric
Arabic Verbs
Verbals
Tense Expressions
Turkish Tenses

Arapçada Zaman Kalıpları : Kullanım Alanları ve Türkçedeki Zamanlarla Karşılaştırılması

Zaman, eylemle iç içe olan bir olgudur. Çünkü eylemlerin bir zaman içinde gerçekleşmesi gerekir. Bütün dillerde temel olan üç zaman vardır. Bunlar: Geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zamandır.

Eylemin gerçekleştiği zaman, Arapçada fiil ile ifade edilir, zira fiiller, eylemin gerçekleştiği zamanı ifade etmek için vardır. Arapçada fiil; mazi, muzari ve muzari fiilin bir versiyonu olarak kabul edilen emir fiili olarak üçe ayrılır. Bu üç kalıp Arapçada zaman sisteminin temelini oluşturur.

Mazi fiil geçmiş zamanı, muzari fiil şimdiki ve gelecek zamanı, emir fiili ise gelecek zamanı ifade eder. Fiillerin ifade ettiği bu zamanlar, fiillerin hiç bir karine olmaksızın kendi içinde sağladıkları sarfî zamandır.

Zaman, fiil dışında bazı kalıplarla da ifade edilebilir. Bunlar: ism-i fail, ism-i meful, isim fiili ve mastardır. Bu kalıpların zaman ifadesi cümle içinde kullanıldığında ortaya çıkar. Bu ise nahvî zamandır. Nahvî zaman cümleyi bir bütün olarak ele almakla anlaşılır. Çünkü burada zamanı belirleyen faktör, zaman kalıbından çok cümlenin akışı ve cümle içindeki karinelerdir. Bu açıdan yani nahvî zaman açısından bakınca mazi fiil şimdiki ve gelecek zamana delalet edebilir. Aynı şekilde muzari fiil geçmiş zamanı da ifade edebilir. Fiillerin ve fiil dışındaki kalıpların -ki bunlar fiil gibi hüküm görürler- ifade ettikleri zamanlar, cümle içindeki -ister lafzî ister hâli olsun- karinelerin bilinmesiyle anlaşılır.

Cümle içinde meydana gelen bu zaman değişikliklerini özellikle edatlar sağlar. Örneğin: **لَمْ** ve **لَمَّا** ile kullanılan muzari fiil geçmiş zamana, şart edatı **إِنْ** ile kullanılan mazi fiil gelecek zamana delalet eder. Muzari fiil; **لَمْ** ve **لَمَّا** dışında meczum ya da mansup olarak gelince gelecek zaman, merfu olarak gelince de geçmiş zaman ifade edebilir.

Dolayısıyla, Arapça bir cümlede zamanın anlaşılabilmesi çoğunlukla edatların bilinmesine bağlıdır. Edatlar -ki bunlar lafzî karinelerdir- dışında zaman ifadesini belirleyen diğer bir karine de sözüün söylenme ânındaki durumdur. Hâli karine olarak adlandırdığımız bu karine, fiil ve fiilimsilerin (fiil manasında kullanılabilen isimlerin) ifade ettiği zamanın belirlenmesinde büyük rol oynar.

İki bölümden oluşan “Arapçada Zaman Kalıpları, Kullanım Alanları ve Türkçedeki Zamanlarla Karşılaştırılması” adlı çalışmamızın birinci bölümünde

bu sarfî ve nahvî zaman ifadelerinin ortaya çıktığı yerler, kullanım alanları ile birlikte incelenmiştir.

İkinci bölümde ise Türkçe zaman kalıplarının Arapça karşılıkları verilmiş ve karşılaştırılması yapılmıştır. Böylece zaman ifadelerinin Arapça ve Türkçe açısından öğrenim ve öğretiminin kolaylaştırılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Arap Dili ve Belagati
Arapça Fiiller
Fiilimsiler
Zaman İfadesi
Türkçe Kipler

Prof. Dr. Mehmet Ali Şimşek

Kozan doğumlu olan yazar ilk ve orta eğitimini Adana’da ve lise eğitimini ise Antalya Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi’nde tamamladı (1989). 1994 yılında Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Bölümü Arapça Eğitimi bölümünden mezun oldu. 1997 yılında Sivas Cumhuriyet Üniversitesi’nde “Arapçada Zaman Kalıpları, Kullanım Alanları ve Türkçedeki Zamanlarla Karşılaştırılması” başlıklı teziyle yüksek lisansını, 2000 yılında Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi’nde “Arap Dilinde Çok Anlamlılık ve Karine İlişkisi” başlıklı teziyle doktorasını tamamladı. 2007 yılında doçent ve 2013 yılında profesör oldu. Hâlen Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde görev yapmaktadır. Evli ve 5 çocuk babasıdır.

Born in Kozan, the author completed his primary and secondary education in Adana and his high school education in Antalya Anatolian Hotel Management and Tourism Vocational High School (1989). In 1994, he graduated from Gazi University, Gazi Education Faculty, Department of Foreign Languages, Department of Arabic Education. He completed his master's degree with his thesis titled “The Forms of the Time in Arabic, Their Places in Use and Comparison with the Times in Turkish” at Sivas Cumhuriyet University in 1997, and his doctorate with the thesis titled “The Relationship Between Polysemy and Linguistic and Situational Context in Arabic Language” at Konya Necmettin Erbakan University in 2000. He became an associate professor in 2007 and a professor in 2013. He is still working at Sivas Cumhuriyet University Faculty of Theology. He is married and has 5 children.

ORCID: 0000-0002-6085-7036

E-Posta: malisimsek@okuokut.org

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	5
GİRİŞ	9

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAPÇADA ZAMAN KALIPLARI VE KULLANIM ALANLARI

1. Mazi Fiil	15
1.1. Tanımı	15
1.2. İfade Ettiği Zamanlar	16
1.2.1. Geçmiş Zaman	17
1.2.2. Gelecek Zaman	52
1.2.3. Şimdiki Zaman	72
1.2.4. Süreklilik	81
1.3. Mazi Fiilin Geçmiş ve Gelecek Zamanın Her İkisini de İfade Edebileceği Durumlar	84
1.3.1. كَلَّمَا ile Kullanımı	85
1.3.2. خَيَّتُ ile Kullanımı	85
1.3.3. Tahdid Edatları ile Kullanımı	86
1.3.4. Tesviye Hemzesi ile Kullanımı	86
1.3.5. Sıfat ve Sıla Cümlesinde Kullanımı	88
1.4. Mazi Fiilin Atfedilmesi	89
2. Muzari Fiil	92
2.1. Tanımı	92
2.2. İfade Ettiği Zamanlar	93
2.2.1. Şimdiki Zaman	94
2.2.2. Gelecek Zaman	106
2.2.3. Süreklilik	157
2.2.4. Geçmiş Zaman	160
2.3. Muzari Fiilin Atfedilmesi	177

3. Emir Fiili	180
3.1. Tanımı	180
3.2. İfade Ettiği Zamanlar	180
3.2.1. Gelecek Zaman	181
3.2.2. Süreklilik	182
3.2.3. Geçmiş Zaman	184
3.2.4. Mutlak Zaman	185
4. Mastar	187
4.1. Tanımı	187
4.2. İfade Ettiği Zamanlar	188
4.2.1. Şimdiki Zaman	190
4.2.2. Gelecek Zaman	192
4.2.3. Geçmiş Zaman	196
5. İsim Fiilleri	197
5.1. Tanımı	197
5.2. İsim Fiillerinin İfade Ettiği Zamanlar	200
5.2.1. Emir Fiil Manasında Geçmiş Zaman, Gelecek Zaman veya Süreklilik İfade Etmesi	200
5.2.2. Mazi Fiil Manasında Geçmiş Zaman İfade Etmesi	201
5.2.3. Muzari Fiil Manasında Şimdiki Zaman İfade Etmesi	202
6. İsm-i Fail	204
6.1. Tanımı	204
6.2. İsm-i Failerin İfade Ettiği Zamanlar	204
6.2.1. Şimdiki Zaman	208
6.2.2. Gelecek Zaman	213
6.2.3. Geçmiş Zaman	216
6.2.4. Süreklilik	220
6.3. İsm-i Failin Muzari Fiil Yerine Kullanıldığı Yerler	222
6.4. İsm-i Failin Atfı	224
6.5. Mübâlağalı İsm-i Fail	225

7. İsm-i Meful.....	227
7.1. Tanımı.....	227
7.2. İsm-i Meful'un İfade Ettiği Zamanlar	227
8. Sıfat-ı Müşebbehe	232
8.1. Tanımı.....	232
8.2. Sıfat-ı Müşebbehe'nin İfade Ettiği Zamanlar	232
9. İsm-i Tafdil.....	235
9.1. Tanımı.....	235
9.2. İfade Ettiği Zamanlar	237
10. İsim Cümlesi (Mübteda-Haber).....	238

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKÇEDE ZAMAN KİPLERİ VE BUNLARIN ARAPÇADA İFADE EDİLİŞ BİÇİMLERİ

1. Yalın Zaman Kipleri	243
1.1. Geniş Zaman Kipi	243
1.2. Şimdiki Zaman Kipi	246
1.3. Görülen Geçmiş Zaman (Di'li Geçmiş Zaman) Kipi	249
1.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman (Miş'li Geçmiş Zaman) Kipi	252
1.5. Gelecek Zaman Kipi	256
1.6. Emir Kipi.....	257
1.7. Şart (Dilek-Şart) Kipi	258
1.8. İstek Kipi.....	260
1.9. Gereklik Kipi	261
2. Birleşik Zaman Kipleri	263
2.1. Hikâye Kipi.....	263
2.2. Rivâyet Kipi.....	266
2.3. Şart Kipi	270

3. Katmerli Birleşik Zaman Kipleri.....	272
3.1. Hikâyenin Şart Kipi	272
3.2. Rivâyetin Şart Kipi.....	273
4. İsim Fiili	276
SONUÇ.....	279
KAYNAKÇA.....	281
DİZİN	287

ÖNSÖZ

Mazi, muzari ve emir olarak üç bölüme ayrılan fiil ve isim olduğu halde çoğu kullanımlarında fiil gibi hüküm gören mastar ve sıfatlar (ism-i fail, ism-i meful, sıfat-ı müşebbehe ve ism-i tafdil) Arapçada zaman anlatımının temelini oluştururlar. Kalıp olarak ele aldığımız bu fiil ve sıfatların kullanım alanlarına göre değişen zaman farklılıklarını anlamak, Arapça öğrenim ve öğretiminde çok yararlı olacaktır. Bu sebeple, “Arapçada Fiil Zamanları” olarak düşündüğümüz çalışmamızı çok daha geniş bir alana yayarak “*Arapçada Zaman Kalıpları, Kullanım Alanları ve Türkçedeki Zamanlarla Karşılaştırılması*” şeklinde değiştirmeyi uygun gördük. Araştırmaya başladıktan sonra elimize geçen Arapçada zamanlar ile ilgili iki çalışma, konuyu daha geniş bir alana yaymamızın ne kadar da gerekli ve isabetli olduğunu göstermiştir. Ülkemizde, bu alanda yapılan ilk çalışmalar olarak da kabul edebileceğimiz Doç. Dr. Reşit Özbalkıçlı'nın “*Arap Dilinde Zamanlar Açısından Fiiller*” (1996) ve Doç. Dr. Vecdi Akyüz'ün “*Arapça'da Fiil Zamanları*” (1996) adlı kitapları bu alanda öne çıkmış eserlerdir. Bununla birlikte bu çalışmalarda, zaman açısından sadece fiiller incelenmiş, bu kapsamda en az fiil kadar önemli olan ism-i fail, ism-i meful ve mastara değinilmemiştir. Bu konuda vurgulanması gereken bir başka eser Hasan Akdağ tarafından yazılan “*Arap Dilinde Fiiller*” (1994) adlı çalışmadır. Bu kitapta fiillerin sarfi yönü ele alınmış, eserin sonunda Türkçe zamanlara Arapça karşılık verilmiş ve karşılaştırması yapılmıştır, ancak diğer eserlerde olduğu gibi fiillerin kullanım alanlarına ve diğer fiilimsilere değinilmemiştir.

Bu bağlamda, özellikle kullanım alanları üzerinde yoğunlaştığımız bu çalışmamızda, mazi, muzari ve emir fiillerine olduğu kadar, fiilimsilerden kabul ettiğimiz mastar, ism-i fail, ism-i meful, isim fiili, sıfat-ı müşebbehe, ism-i tafdil ve incelenmesini gerekli gördüğümüz isim cümlesine yeterince önem verdiğimiz kanaatindeyiz.

İki bölümden oluşan araştırmamızın birinci bölümünde, Arapça ön plana çıkarılıp Arapçada zaman kalıpları, kullanım alanları ile birlikte ele alınmıştır. Bu çerçevede hemen hemen her kalıp için geçmiş zaman, gelecek zaman, şimdiki zaman ve süreklilik başlıkları konmuş ve hangi durumlarda hangi zamanları ifade edeceği açıklanmaya çalışılmıştır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için mümkün olduğunca ayrıntılı zaman tasniflerine gidilmiştir.

İkinci bölümde ise Türkçe ön plana çıkarılmış ve Türkçe zaman tasnifine odaklanılarak Arapça karşılıkları verilmiş ve karşılaştırılması yapılmıştır. Böylece, hem Arapça hem de Türkçe zaman sistemini oluşturan kalıpların kullanımlarının kolaylaştırılması amaçlanmıştır.

Çalışmamızda, Arapça örnek cümleler verilirken mümkün olduğu kadar kullanımı yaygın olmayan kelimelerden kaçınılmaya çalışılmıştır. Sunulan örneklerin kaynak kitaplarda yer alan örnekler olmasına gayret edilmiştir.

Bu kapsamda örnek olarak verilen ayetlerin daha kolay bulunabilmesi amacıyla sure isimlerinin yanında sure numaraları da verilmiştir. Kaynaklar, dipnotlarda ilk geçtiği yerde ayrıntılı olarak yazılmıştır. Takip eden

dipnotlarda yazarın soyadı veya meşhur ismi zikredilip kısaltma yoluna gidilmiştir. Dipnotlarda eserler, müelliflerin ölüm tarihleri dikkate alınarak sıralanmıştır.

Bu kitap, 1997 yılında Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nde yaptığımız “Arapçada Zaman Kalıpları Kullanım Alanları ve Türkçedeki Zamanlarla Karşılaştırılması” başlıklı yüksek lisans tezimize dayanmaktadır. Bu konuyu çalışmamı tavsiye eden ve bitimine kadar teşvik ve yardımlarını esirgemeyen danışmanım Yard. Doç. Dr. Selahattin YILMAZ hocama, kaynak sağlanmasında yardımcı olan Prof. Dr. Galip YAVUZ hocama ve müspet eleştirileriyle bu araştırmanın ortaya çıkmasında çok büyük katkıları bulunan Prof. Dr. Zekeriya PAK hocama ve de zaman zaman çeşitli desteklerini gördüğüm diğer hocalarıma, arkadaşlarıma, eşime ve çocuklarıma en kalbî şükranlarımı ve minnetlerimi sunarım.

Prof. Dr. Mehmet Ali ŞİMŞEK

Sivas 2021

GİRİŞ

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

“Arapçada Zaman Kalıpları, Kullanım Alanları ve Türkçedeki Zamanlarla Karşılaştırılması” adlı çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Arapçada zaman kalıpları, kullanım alanlarıyla birlikte ele alınmış ve örneklerin tercümeleri hemen yanı başında parantez içinde yazılmıştır. İkinci bölümde ise, Türkçedeki zaman kiplerine Arapça karşılıkları sunulmuş ve karşılaştırılması yapılmıştır.

Arapçada zaman kalıplarının temelini fiil oluşturmaktadır. Çünkü fiil, en kısa yoldan zaman ifadesi sağlamak için vardır. Harfleriyle mastara, vezniyle zamana delalet eder. Olayın zamanı belirtilmek istenince, sırf eyleme delalet eden mastardan mazi fiil, muzari fiil ve emir fiili (أَفْعَلٌ - يَفْعَلُ - فَعَلَ)¹ şeklinde üç zamandan birini açıkça ifade eden bir fiil siygası oluşturulur.² O halde, zaman açısından fiilin siygası, mazi, muzari ve emir olarak üçe ayrılır.³ ez-Zeccâcî (ö. h. 340), *el-Cumel fi'n-nahv* adlı kitabında fiilleri; mazi fiil, müs-

¹ Çalışmamız boyunca, mücerret ve mezid bütün fiil kalıplarına işaret etmek üzere mazi fiil için فَعَلَ, muzari fiil için يَفْعَلُ ve emir fiili için أَفْعَلُ kalıpları kullanılacaktır.

² Muhammed b. el-Hasen er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-nahv* (b.y.: el-Mektebetu'l-murtağaviyye li'l-âşâri'l-Ca'feriyye, ts.), 2/192, 193.

³ Behâuddîn 'Abdullah b. 'Akîl el-'Akîlî el-Mişrî el-Ĥamdânî, *Şerhu İbn 'Akîl*, thk. Muhammed Muhyiddîn 'AbdulĤamîd (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1974-1979), 1/24; Muştafâ el-Ġalâyîni, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye* (Beyrut: el-Mektebetu'l-'aşriyye li't-ıbbâ'a ve'n-neşr-ed-Dâru'n-nemûzeciyye, 1994), 1/33; AĤmed el-Hâşimî, *el-Ķavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye* (İstanbul: Dersaadet, ts.), 17; Raşîd eş-Şaratûni, *Mebâdiu'l-'Arabiyye* (İstanbul: Dersaadet, ts.), 4/10.

takbel fiil ve dâim olarak adlandırılan hâl fiili olarak üçe ayırmaktadır. Bunlardan *أَمْسَ* (dün) kelimesinin uygun olduğu fiilin mazi, *عَدَا* (yarın) kelimesinin uygun olduğu fiilin ise müstakbel olduğunu, hâl fiili ile müstakbel fiil arasında ise lafzen bir fark olmadığını, gelecek zamana has kılınmak istenirse başına *سَ* veya *سَوْفَ* getirildiğini zikretmiştir.⁴ *زَيْدٌ يَفُومُ الْآنَ أَوْ يَفُومُ عَدَاً* (Zeyd şimdi ayağa kalkıyor ya da yarın ayağa kalkacak.), *صَلَّى عَبْدُ اللَّهِ أَمْسَ وَسَيُصَلِّي* (Abdullah dün namaz kıldı ve Zeyd yarın namaz kılacak) cümleleri bu konuya örnek olarak verilebilir.

Ancak, fiil hakkında yapılan yukarıdaki bu değerlendirme, fiilin sarf açısından değerlendirilmiştir. ez-Zeccâcî, emir fiilini muzarinin bir kullanım alanı olarak düşünmüş olacak ki, bir fiil çeşidi olarak zikretmemiştir. Nitekim Basrîler (Basra nahiv ekolüne müntesip nahivciler) fiili mazi, muzari ve emir olarak üçe ayırırken, Kûfler (Kûfe nahiv ekolüne müntesip nahivciler) emir fiilini, muzari fiilin başına *لَ* getirilerek yapılmış ve çok kullanımdan dolayı *لَ*'si düşmüş bir muzari fiil kalıbı olarak görürler ve fiil çeşidinden kabul etmezler.⁵ Bu çalışmada Basrî tasnif esas alınmış ve fiiller üç bölümde incelenmiştir.

⁴ Ebu'l-Kâsım 'Abdurrahmân b. İshâk ez-Zeccâcî, *el-Cumel fi'n-naḥv* (Ürdün: Muessesetu'r-risâle-Dâru'l-emel, 1985), 7, 8; Ayrıca bk. İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-F'lu zemânuhu ve ebniyetuhu* (Beyrut: Muessesetu'r-risâle, 1983), 16.

⁵ Hâlid b. 'Abdillâh el-Ezherî, *Şerḥu't-Taşrîḥ 'ala't-Tavḏîḥ* (b.y.: Dâru'l-fikr, ts.), 1/44.

Fiil, lafzen yani vezniyle belirli bir zaman ifade eder.⁶ Bu, sarfî zamandır. Fiillerin (mazi, muzari ve emir) sarf vezinleriyle zaman ifade etmesi, sadece siyak ilişkileriyle zaman manası içeren sıfattan (ism-i fail, ism-i meful, sıfat-ı müşebbehe ve ism-i tafdil) ayrıldıkları bir özelliğidir.⁷ Fiiller gibi lafzen bir zaman ifadesi bulunmayan bu sıfat çeşitleri ise, mastar gibi siyak ilişkilerine girince ve cümle içinde kullanılınca bir zaman ifade ederler. Bu da nahvî zamandır. Konuya biraz daha açıklık getirmek için nahvî ve sarfî zamanı açıklamak gerekir.

Sarfî zaman, fiilin özelliklerinden olup sadece fiile has bir olgudur.⁸ Sarf düzeyindeki müfret siyganın işlevi ve vazifesidir. فَعَلَ yapısının olayın geçmiş zamanda oluşunu, يَفْعَلُ yapısı olayın şimdiki zaman ya da gelecek zamanda oluşunu, yine اِفْعَلُ yapısı olayın gelecek zamanda oluşunu göstermektedir. Aynı zamanda, sarf açısından fiillerin zaman ifadelerini göstermektedir, bir başka deyişle fiillerin ifade ettikleri bu zamanlar, sarfî zamanı oluşturur.⁹

⁶ Ya'îş b. 'Alî b. Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal* (Beyrut-Kahire: 'Âlemu'l-kutub-Mektebetu'l-Mutenebbî, ty), 1/22, 23; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-nahv*, 1/11.

⁷ Temmâm Hâssân, *el-Luğatu'l-'Arabiyye ma'nâhe ve mebnâhe* (Kahire: el-Hey'etu'l-Mısrıyyetu'l-'âmmeli'l-kuttâb, 1985), 107.

⁸ Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğati el-Elsenıyyât* (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1993), 1/327.

⁹ Hâssân, *el-Luğatu'l-'Arabiyye ma'nâhe ve mebnâhe*, 104, 105, 241.

Nahvî zaman ise cümlelerin akışından yani siyaktan anlaşılabilir zaman-
dır¹⁰ ki sarf açısından fiil siygasının bir işlevi değildir. Çünkü **فَعَلَ** yapısı siyak
içinde gelecek zamana, **يَفْعُلُ** yapısı ise geçmiş zamana delalet edebilir.¹¹ Siyak
içinde fiil, mastar ve sıfatın ifade ettiği zaman, nahvî zamandır. Nahvî za-
manda zamanın belirlenmesi, lafzî, manevî ve hâlî karinelerin yardımıyla or-
taya çıkar.¹² Siyak dışında, sarfî olarak **يَفْعُلُ**'nun şimdiki zaman ve gelecek za-
mandan her ikisi için de uygun olması gibi birçok manalara gelebilen bir yapı,
siyak içindeki lafzî, manevî ve hâlî karinelerin yardımıyla, kendisine nispet
edilen manalardan sadece birini ifade eder.¹³ Bu da lafzî, manevî ve hâlî kari-
nelerin cümle içindeki fiil, mastar ya da sıfat çeşitlerinin zamanlarının belir-
lenmesindeki rolünü ortaya koymaktadır. Tarihî bilgiler ve akılla idrak edi-
lebilen durumlar manevî karinelerden, zaman zarfları, ism-i zamanlar,
nevâsıh ve **سَوَفَ - لَنْ - أَنْ** gibi lafızlar lafzî karinelerden sayılabilir. Hâl
karinesi ise kişinin içinde bulunduğu durum, ortam ya da sözün gelişidir, an-
cak bilinmesi gereken en önemli şey, en güçlü karinenin tarihî bilgiler yani
tarih karinesi olduğudur. Örneğin: **قَدْ كَتَبَ الرَّسُولُ إِلَى مَلِكِ الرُّومِ كِتَابًا** (Peygam-
ber, Rum kralına bir mektup yazmıştır.) ifadesinde **قَدْ** edatı her ne kadar yakın
geçmiş zaman belirtse de, tarih karinesi onu uzak geçmiş zamana çevirir.¹⁴

¹⁰ Hâssân, *el-Luğatu'l-'Arabiyye ma'nâhe ve mebnâhe*, 104; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğati*, 1/327.

¹¹ Hâssân, *el-Luğatu'l-'Arabiyye ma'nâhe ve mebnâhe*, 104.

¹² Hâssân, *el-Luğatu'l-'Arabiyye ma'nâhe ve mebnâhe*, 105, 240.

¹³ Hâssân, *el-Luğatu'l-'Arabiyye ma'nâhe ve mebnâhe*, 105, 165, 256.

¹⁴ A. Câbir Maşûr, "Cumletu'l-mâğî ve'l-hâl ve'l-mustağbel", *Mecelletu Kulliyeti'ş-şer'ia* 6 (Câmi'atu Bağdâd, 1979), 435, 436.

Fiil kalıplarını, müfret ve mürekkep olarak ikiye ayırabilmek de mümkündür. *فَعَلَ* ve *يُفَعِّلُ* için müfret (yalın) fiil, *قَدْ فَعَلَ* ve *سَوْفَ يَفَعِّلُ* gibiler için mürekkep (bileşik) fiil kalıpları diyebiliriz. Bu cihetten bakılırsa, müfret-mürekkep fiil kalıpları zaman sistemini oluştururlar.¹⁵

Bu çalışmanın odak noktasını fiiller oluşturmaktadır. Çünkü zaman ifadesi gerçekte fiillerin işlevidir, ancak yukarıda da değinildiği üzere, özellikle ism-i fail, ism-i meful ve mastar, cümle içinde fiil gibi kullanılabilir. Sarfî zaman ifade eden fiil grubuna dâhil olmasa da nahvî zaman ifade eden ism-i fail, ism-i meful ve mastar hatta sıfat-ı müşebbehe ve ism-i tafdil, bazı durumlarda fiile benzemeleri sebebiyle bu konuya dâhil olmuştur. Benzer şekilde bu kapsamda değerlendirilen diğer bir kalıp da isim fiilidir. Çünkü isim fiilleri, manasını yansıttıkları fiilin zaman ifadelerini de içerirler.

Bu bilgiler ışığında; ister fiil olsun ister fiil soylu isim olsun bu kalıpların tümü geçmiş, gelecek ve şimdiki zaman başlıkları altında hemen hemen her bölümde ele alınmıştır. Çünkü bütün bu zaman kalıplarının (ism-i tafdil ve sıfat-ı müşebbehe dışındaki mazi, muzari ve emir fiilleri, ism-i fail, ism-i meful ve mastar) hepsi, bütün dillerde temel olan üç zaman (geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman) ifadesini de sağlamaktadır. Bu bağlamda vurgulanması gereken bir başka husus irap konusudur. Bu konuya zaman ile ilgili olduğu yönüyle ve gerektiği kadar değinilmiştir.

¹⁵ Kemâl Bedrî, "Nizâmu'z-zaman fi'l-luğateyn el-'Arabiyye ve'l-İnciliziyye fi dav'i't-teğâbuli'l-luğavî", *Vağâ'u ta'lîmi'l-luğati'l-'Arabiyye li-ğayri'n-nâtiqîne bihe* 1 (Kuveyt: Mektebu't-terbiyeti'l-'Arabî li-duveli'l-Ḥalîc, 1401 h.), 1/158.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAPÇADA ZAMAN KALIPLARI VE KULLANIM ALANLARI

1. Mazi Fiil

1.1. Tanımı

Arapçada kelimenin isim, fiil ve harf olarak üç kısma ayrılması gibi, kelimenin bir çeşidi olan fiil de mazi fiil, muzari fiil ve emir fiili olmak üzere üçe ayrılır. Bunlardan mazi fiil, kendi içinde geçmiş zaman ifade eden, sonuna sakin dişilik te'si ve harekeli fail te'sini kabul edebilme özelliğine sahip bir fiildir.¹⁶ سَافَرْتُ عَائِشَةَ إِلَى الْقَرْيَةِ الَّتِي وُلِدْتُ فِيهَا (Ayşe, doğduğu köye yolculuk yaptı.), قَرَأْتُ مَا كَتَبْتُهُ (Yazdığımı okudum.) cümleleri bu konuya örnek olarak verilebilir.

Bu şekilde örnek olarak verilen cümlelerdeki tüm fiiller, geçmiş zaman ifade etmekte ve mazi fiilin alametlerinden biri olan sakin ya da harekeli te'yi almaktadır. Bununla birlikte bazen قَرَأَ زَيْدٌ مَا كَتَبَهُ عَمْرُو (Zeyd, Amr'ın yazdığını okudu.) cümlesinde olduğu gibi bu iki alameti de almayabilir, fakat bu iki alameti alma özelliğine sahiptir ve geçmiş zaman manasına gelmektedir.

¹⁶ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/224; İbn 'Aķil, *Şerhu İbn 'Aķil*, 1/25; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşriĥ 'ala't-Tavđiĥ*, 1/45; el-Ġalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 1/33; el-Hâşimî, *el-Ķavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luĵati'l-'Arabiyye*, 17, 18; Ħasan, *en-Naĥvu'l-vâfi* (Kahire: y.y., ts.), 1/48.

Mazi fiilin temel işlevi, olayın geçmiş zamanda meydana geldiğini ifade etmektir, ancak, bazı araştırmacılara göre; taaccubtaki **أَفْعَلٌ**, zem (yergi) ve medh (övgü) kastedilen **بِئْسَ** ve **نِعْمَ** gibi mazi fiiller zaman ifade etmezler. Geçmiş zaman ifadesi için aralarına **كَانَ** mazi fiili getirilmelidir. Çünkü bunlar, taaccub inşası içindir.¹⁷ Bu konular, mazi fiilin şimdiki zaman ifadesi başlığı altında incelenecektir.

1.2. İfade Ettiği Zamanlar

Sarf açısından temel işlevi geçmiş zamanda meydana gelmiş bir eylemi ifade etmek olan mazi fiil, kullanıldığı yere ve öncesinde ya da sonrasında aldığı ek ya da karinelere göre geçmiş zaman dışında başka zamanlar da ifade edebilir: Bu konuda **وَاللّٰهِ لَا خَرَجْتُ مِنَ الْمَدِيْنَةِ حَتّٰى تُعْطِيَنِي حَقِّي** (Allah'a yemin ederim ki, hakkımı verinceye kadar şehirden çıkmayacağım.), **اِنْ دَرَسْتَ نَجَحْتَ** (Çalışırsan, başarısın/başaracaksın.), **رَجَمَهُ اللّٰهُ** (Allah ona rahmet etsin.), **اِذَا جَاءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ** (Evi sana satıyorum.) cümleleri ve **وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا**,¹⁸ ... (Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman ...) ¹⁹ âyetleri örnek olarak verilebilir.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere, mazi fiil her zaman geçmiş zaman ifade etmemektedir. Bilakis, bazı durumlarda şimdiki zaman, gelecek zaman ya da süreklilik ifadesi için de kullanılabilir. Bu bölümde, mazi fiilin kullanım alanları ve ifade ettiği zamanlar ele alınmıştır. Bunun yanı sıra,

¹⁷ Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/51.

¹⁸ en-Nasr 110/1.

¹⁹ en-Nisâ' 4/96, 100; el-Furkân 25/70; el-Ahzâb 33/5, 50, 59, 73; el-Feth 48/14.

mazi fiilin geçmiş zaman ifadesi yanında mutlak geçmiş zaman, belirli geçmiş zaman, yakın geçmiş zaman, bitmiş uzak geçmiş zaman, bitmiş yakın geçmiş zaman, konuşma zamanına bitişik geçmiş zaman gibi terimleştirilmiş cihet ifadelerine göre de sınıflandırma yapılmış, kullanım yerleri örneklerle açıklanmıştır.

1.2.1. Geçmiş Zaman

1.2.1.1. Mutlak Geçmiş Zaman (الْمَاضِي الْمَطْلُوقُ / الْمَاضِي الْبَسِيطُ)

Mutlak geçmiş zamandan kasıt; içinde bulunulan vakitten önceki geçmiş zamandır. Bu zaman, yakın ya da uzak olabilir. Mutlak geçmiş zaman ifadesi, geçmiş zamanın tümünü içerebildiği gibi geçmiş zamanın sadece belli bir bölümüyle de sınırlı kalabilir. Bu şekilde geçmiş zaman içeren cümlelerde, zamandan çok olay ön plandadır. Mutlak ya da basit (zamanı belirsiz) geçmiş zaman ifade eden temel kalıp, yalın olarak kullanılan **فَعَلَ** mazi fiildir. **فَعَلَ** mazi fiilinin mutlak geçmiş zamanda kullanıldığı yerler şunlardır:

1.2.1.1.1. Yalın Kullanımı

Bu kalıp, tamamlanmış ve bitmiş eylemlerin anlatımında kullanılır. Bu kapsamda yakın ya da uzak geçmiş zamanda olmuş bir eylem ifade eder, bir başka deyişle mutlak geçmiş zamanın temel kalıbıdır.²⁰ Fiillerin yalın mazi

²⁰ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 8/110, 147; J. A. Haywood-H. M. Nahmad, *A New Arabic Grammar of the Written Language* (London: Lund Humphries, 1970), 100; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/52, 53; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-F'îlu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 28; 'Alî Câbir Manşûr, "Cumletu'l-mâđî ve'l-hâl ve'l-mustağbel". *Mecelletu Kulliyeti's-şer'ia* 6 (Câmi'atu Bağdâd, 1979), 429, 432; Bedrî, "Niżâmu'z-zaman fi'l-luğateyn", 160, 163, 164.

siygası, geçmiş zamanın -özellikle de belirsiz geçmiş zaman durumlarının- anlatıldığı basit (mutlak) geçmiş zamanı ifade eder. Bu kalıbı kullanan konuşmacı, geçmiş zamanı genel bir şekilde kasteder. Çünkü zamandan çok olayda yoğunlaşır. Bu kalıp, konuşma ve yazım üsluplarındaki geçmiş zaman anlamlarında temel teşkil eder.²¹ مَاتَ الْمَرِيضُ (Hasta öldü.) örneğinde hastanın ölümü mutlak bir geçmiş zamanda vukû bulmuştur. Bu zaman, yakın ya da uzak geçmiş bir ân ifade edebilir. Bu cümlede hastanın ölüm zamanından çok, ölüm olayının kendisi üzerinde yoğunlaşma vardır. Fakat hastanın ölümünü bekleyen kişilere olay bildirilirken fiil yalın olarak değil, قَدْ فَعَلَ şeklinde edatıyla birlikte kullanılarak²² vurgu zaman üzerine kaydırılır ve olayın yakın geçmişte olduğu anlatılır: قَدْ مَاتَ الْمَرِيضُ (Hasta ölmüştür.) cümlesinde, beklenen ölüm olayının yakın geçmişte gerçekleştiği vurgulanmıştır.

فَعَلَ kalıbı, olayın geçmişte gerçekleşip, yine birçok kez gerçekleştiğini de ifade eder.²³ غَرَبَتِ الشَّمْسُ وَطَلَعَ الْفَجْرُ (Güneş(ler) battı ve ay(lar) doğdu.) cümlesi ve benzer şekilde - وَاللَّهِ يَا بُنَيَّ - بِطَلَّتْ - فَاَسْتَحْسَنَهَا وَيَكِي تُمْ قَالَ: بَطَلَّتْ - وَاللَّهِ يَا بُنَيَّ - وَخَابَ أَمَلِي فِيكَ (Onu beğenir/beğenmiş ve ağlar/ağlamış, sonra -Allah'a yemin ederim ki ey oğlum- “Yanlışt yaptın. Senin için olan ümitlerim kırıldı, hayal kırıklığına uğradım” der/demiş.) cümleleri de geçmiş olayların hikâye üslubunda²⁴ ve olayın gerçekleşip, konuşma zamanına kadar da bu hâl üzerinde

²¹ Manşûr, "Cumletu'l-mâdî ve'l-hâl ve'l-mustakbel", 434, 435.

²² İbn Ya'îş, Şerhu'l-Mufaşşal, 8/11.

²³ İbrâhîm es-Sâmerâî, el-Fîlu zemânuhu ve ebniyetuhu, 28.

²⁴ İbrâhîm es-Sâmerâî, el-Fîlu zemânuhu ve ebniyetuhu, 28.

devam ettiği anlatımlarda²⁵ da kullanılmaktadır. Örneğin: **أَذْكُرُوا نِعْمَتِي الَّتِي** **صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتُ عَلَيْهِمْ**, (Size verdiğim nimetlerimi hatırlayın.)²⁶, **أَنْعَمْتُ** (Nimet verdiklerinin yoluna ...) ²⁷ âyetlerinde yer alan (**أَنْعَمْتُ**) mazi fiiller, konuşma zamanı açısından geçmiş zamanın tamamını kapsamaktadır ve nimet verme eylemi hâlâ devam etmektedir.

Bu bölüme giren fiiller, tam, çekimli ve nakıs olmayan fiillerdir. Zira, ileride yer alan bölümlerde nakıs fiillerin mutlak mazide kullanılmadıkları belirtilmiştir. Dolayısı ile nakıs fiiller bu manada kullanıldıkları zaman diğer fiiller gibi tam fiil oldukları dikkat çekmektedir.

1.2.1.1.2. Şart Edatı **لَوْ** ile Kullanımı

Bir şart edatı olan **لَوْ**, imtinâî şart edatı olarak kullanılınca, geçmiş zamanda gerçekleşmemiş şart ifade eder²⁸ şart ve cevap cümlesinden oluşan iki cümleyle kullanılır. İkincisinin (cevap cümlesi) gerçekleşmesi, birincisinin (şart cümlesi) gerçekleşmesine bağlıdır.²⁹ Diğer bir ifadeyle, geçmişte bir işin

²⁵ Wright, *A Grammar of the Arabic Language* (London: Cambridge University Press, 1967), 2/1; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 28; Manşûr, "Cumle-tu'l-mâdî ve'l-hâl ve'l-mustağbel", 429.

²⁶ el-Bakara 2/40.

²⁷ el-Fâtîha 1/7.

²⁸ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/109, 389, 390; İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 4/47, 50; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşriħ 'ala't-Tavdîh*, 2/256, 258; Ħasan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 4/491, 494; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğati*, 1/532.

²⁹ ez-Zeccâcî, *el-Cumel fi'n-naħv*, 311; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 2/98, 8/155, 156; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/390; Ebû Muħammed 'Abdullah Cemâluddîn b. Ħişâm el-Enşârî, *Muğni'l-lebîb*, thk. Mâzin el-Mubârek-Muħammed 'Alî Ħamdullah (Beirut: Dâru'l-fikr, 1992), 337; İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 4/47, 49, 50; el-Ħazvînî, Ebû 'Abdullah Muħammed b. Ķâđî'l-Ķudât Sa'diddîn Ebî Muħammed, *el-İdâh fi 'ulûmi'l-belâga*

ve oluşun meydana gelmemesinin, yine geçmişte bir başka işin ve oluşun meydana gelmemesinden dolayı olduğunu anlatır. Örneğin: **لَوْ قَامَ زَيْدٌ لَقُمْتُ** (Zeyd, kalksaydı, kalkardım.) Bu gibi cümlelerin peşinden, olumsuzluğu, yani şartın gerçekleşmediğini vurgulamak için **وَلَكِنَّ** getirebilmeliyiz.³⁰ **لَوْ دَرَسْتَ** (Çalışsaydın, başarırdın, ancak çalışmadın.) cümlesi örnek olarak verilebilir. Mazi fiil, geçmiş zaman şart edatı **لَوْ** ile kullanıldığında mutlak geçmiş zaman ifade etmektedir.

لَوْ edatından sonra gelen her iki cümledeki fiiller, genellikle pluperfect (geçmiş olayların hikâyesi) ifadesi içerirler.³¹ Bu durum **وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ** (Rabbin dilesedydi, insanları tek bir millet kıları.),³² **لَوْ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً** (Eğer o ikisinde (yerde ve gökte) Allah dışında ilahlar olsaydı, her ikisi de bozulur, altüst olurdu.)³³ âyetlerinde de görülmektedir.

Şart için gelen **لَوْ**'in bir cevabı bulunmalıdır. Cevabı ya mazi fiil ya da **لَمْ** ile olumsuz muzari fiil olur. Cevabı olumluysa, cevabına **لَمْ** (لَمْ) bitişebilir.

Muhtaşaru Telhîsi'l-Miftâh (Beyrut: Dâru İhyâi'l-'ulûm, 1992), 95; et-Taftazânî, Sa'duddîn, *Şerhu Muhtaşari'l-Ma'âni fi'l-ma'âni ve'l-beyân ve'l-bedî'* (Kum: Matba'atu Gadir, 1349 h.), 148, 149; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/491; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-Arabiyye*, 4/374.

³⁰ el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdîh*, 1/212.

³¹ Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/7.

³² Hûd 11/118.

³³ el-Enbiyâ' 21/22.

لَمْ ile olumsuz olursa bitişmezken, مَا ile olumsuz olursa bitişebilir, ancak çoğunlukla bitişmez:³⁴ Bu kapsamda لَوْ قَامَ زَيْدٌ لَقَامَ عَمْرٌو (Zeyd kalksaydı, Amr kalkardı.), لَوْ دَرَسْتُمْ دُرُوسَكُمْ دِرَاسَةً كَافِيَةً لَنَجَحْتُمْ (Derslerinize yeterince çalışsaydınız, başarılı olurdunuz.), لَوْ دَرَسْتُمْ دُرُوسَكُمْ دِرَاسَةً كَافِيَةً لَمْ تَرَسُبُوا (Derslerinize yeterince çalışsaydınız, başarısız olmazdınız.), لَوْ طَلَبَ مِنِّي الْعَوْنُ لَمَا (Benden yardım isteseydi, olanlar olmazdı.) cümleleri örnek olarak verilebilir.

İmtinâî şart için kullanılan لَوْ'nun dört kullanımı vardır. Şart ve cevap cümlesi, her ikisi de olumlu ya da olumsuz veyahut birincisi olumlu, ikincisi olumsuz ya da birincisi olumsuz, ikincisi olumlu olabilir.³⁵ Bu durum لَوْ حَضَرَ خَالِدٌ لَمْ يَحْضُرْ عَادِلٌ (Halid gelseydi, Adil gelirdi.), لَوْ لَمْ يَحْضُرْ خَالِدٌ لَمْ يَحْضُرْ عَادِلٌ (Halid gelmeseydi, Adil gelmezdi.), لَوْ حَضَرَ خَالِدٌ لَمْ يَحْضُرْ عَادِلٌ (Halid gelseydi, Adil gelmezdi.), لَوْ لَمْ يَحْضُرْ خَالِدٌ حَضَرَ عَادِلٌ (Halid gelmeseydi, Adil gelirdi.) örneklerinde de görülmektedir.

Şart edatı لَوْ'nun yukarıdaki kullanımlarında görüldüğü üzere şart ve cevap cümlelerinde gelen mazi fiiller, mutlak geçmiş zaman ifade etmektedirler. Ancak mazi fiilin لَوْ ile kullanımında mutlak geçmiş zaman ifade etmesine engel teşkil edecek bir karine bulunmamalıdır. Örneğin: إِنَّ جِنَّتِي غَدًا أَكْرَمُكَ (Yarın bana gelersen, sana ikram ederim/edeceğim.) cümlesine muhatap olan kişiye, yarın gelip geçip de gelmediyse, لَوْ جِنَّتِي أُمْسٌ لِأَكْرَمُكَ (Dün

³⁴ İbn 'Aqîl, *Şerhu İbn 'Aqîl*, 4/51; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdîh*, 2/260; eş-Şaratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/374.

³⁵ Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğati*, 1/532.

bana gelseydin, sana ikram ederdim.) şeklinde söylenir.³⁶ Buradaki engelliyici karine olarak gelen *أَمْسَ* zaman zarfı, *لَوْ* ile kullanılan mazi fiilin zamanını belirli geçmiş zamana dönüştürmüştür.

1.2.1.1.3. Şart Edatları *لَوْ* ve *لَوْ مَا* ile Kullanımı

لَوْ ve *لَوْ مَا* edatları da mutlak geçmiş zaman imtinâî şart edatı olarak kullanılır. Diğer bir ifadeyle, gerçekleşmemiş geçmiş zaman şartı için gelirler. Şart ve ceza cümlesinin başına gelen bu edatlar, bir olayın gerçekleşmemesine diğer bir olayın bulunmamasının neden olduğunu belirtirler. Örneğin: *لَوْ لَا زَيْدٌ لَأَكْرَمْتُكَ* (Zeyd olmasaydı, sana ikram ederdim.) gibi. Yani, sana Zeyd olduğu için ikram etmedim. Yine, *لَوْ مَا خَالِدٌ لَزُرْتُكَ* (Halid olmasaydı, seni ziyaret ederdim.) örneği ve *وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا* (Eğer Allah'ın lütfu ve merhameti üzerinizde olmasaydı, azınız hariç şeytana uyardınız.)³⁷ âyeti de böyledir.

Dikkat edilirse, şart edatları *لَوْ* ve *لَوْ مَا* dan sonra gelen fiiller, genellikle pluperfect (geçmiş olayların hikâyesi) ifadesi içermektedir.³⁸

لَوْ ve *لَوْ مَا* edatları, mübteda ve mahzup bir haberden oluşan (mahzup haber *مَوْجُود* olarak takdir edilir) isim cümlesinin başına gelir: *لَوْ لَا زَيْدٌ لَأَكْرَمْتُكَ* (Zeyd olmasaydı, sana ikram ederdim.) ifadesinde Zeyd mübteda, ha-

³⁶ el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdih*, 2/256, 257.

³⁷ en-Nisâ' 4/83.

³⁸ Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/7.

beri ise mahzûf olan مَوْجُود kelimesidir. Yine لَوْ مَا زَيْدٌ لَأَكْرَمْتُكَ (Zeyd olmasaydı, sana ikram ederdim.) ifadesinde de durum böyledir. Cevap cümlesi, olumlu ya da مَا ile olumsuz olduğu durumda ۛ harfine bitişir, لَمْ ile olumsuz olduğu zaman lâm'a bitişmez:³⁹ لَوْ لَا حَرَارَةُ الشَّمْسِ لَهَلَكَ الْأَحْيَاءُ بَرْدًا (Güneşin sıcaklığı olmasaydı, canlılar soğuktan ölürdü.), لَوْ مَا الْأُمُومَةُ لَفَقِدَ الْحَنَانُ (Annelik olmasaydı, şefkat olmazdı.), لَوْ مَا أَحْمَدُ لَمَا ضَرَبْتُكُمْ (Ahmet olmasaydı sizi dövmezdim.), لَوْ مَا اسْتِخْفَاكُمْ دُرُوسُكُمْ لَمْ تَرَسُبُوا (Derslerinizi hafife almasaydınız, kalmazdınız.) ifadelerinde görüldüğü gibi olumlu ya da مَا ile olumsuz cevap cümleleri lâm'a bitişmiş, ancak لَمْ ile olumsuz cevap cümlesi lâm'a bitişmemiştir.

1.2.1.1.4. Olumsuzluk Edatlarından ۛ, لَا ve لَيْسَ ile Kullanımı

Bir olumsuzluk edatı olan ۛ, mazi fiille kullanıldığında olumsuz geçmiş zaman ifadesi verir.⁴⁰ Bu kapsamda ۛ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَى (Biz, ancak iyilik istedik.)⁴¹ âyeti örnek olarak verilebilir. Görüldüğü üzere, ۛ bir mazi fiille kullanıldığında ifade ettiği zaman, mutlaktır. Çünkü olumsuzluk, yakın ya da uzak geçmiş bir zamanda bitmiş olabilir.

Bunun yanı sıra mazi fiil, olumsuzluk harfi لَا ile kullanılırsa, şu durumlarda mutlak geçmiş zaman ifade eder:

³⁹ Ebû Muhammed 'Abdullah Cemâluddîn b. Hişâm el-Enşârî, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, tertib ve ta'lik.: 'Abdulğanî ad-Đağar (Beyrut: Muessesetu'r-risâle-ed-Đâru'l-muttaħide, 1994), 43; İbn 'Aķil, *Şerhu İbn 'Aķil*, 4/55; Ħasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/513, 515.

⁴⁰ el-Ġalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/254; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/370.

⁴¹ et-Tevbe 9/107.

1- *لَا* ile olumsuz olan mazi fiil, mutlak geçmiş zaman ifade eden bir fiile ma'tuf olarak gelirse: Bu duruma *أَعْدَدْتُ لِعِبَادِيَ الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ* (Salih kullarıma hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın duymadığı ve hiç bir beşerin hatırına gelmeyen şeyler hazırladım.) kudsî hadisinde⁴² ve *إِنِّي لَمَ أَقْتُلُ إِبْنَكَ سَهْوًا وَلَا عَمْدًا وَلَا جَعَلْتُ هَامَتَهُ* (Oğlunu ne bilmeden, ne de kasıtlı olarak öldürdüm, ne de kellesini kılıcıma kın yaptım.), *لَسَيْفِي غَمْدًا* (Görenlerin görmediği ve ravilerin rivâyet etmediği harikulade şeyler dedim/yaptım.) cümleleri somut örneklerdendir. Bu örneklerde görüldüğü üzere, *لَا* ile olumsuzlaştırılan mazi fiiller, geçmiş zaman manasında gelmişlerdir. Kendisinden sonra *لَا* ile birlikte mazi fiillerin kullanıldığı bu cümleler, gelecek zaman ifade etmezler. Çünkü burada *لَا*, atıf harfinden sonra gelip sadece *لَمْ* veyahut *مَا* gibi olumsuzluk edatların yerini doldurmakta, onların kullanımını telafi etmektedir.⁴³

2- *لَا* ile olumsuz olan mazi fiil, *لَا* ile olumsuz olan başka bir mazi fiile

⁴² el-Buĥârî, Ebû 'Abdillâh Muĥammed b. İsmâ'îl, *Şaĥîhu'l-Buĥârî* (İstanbul-Tunus: Çağrı Yayınları-Dâru Şaĥnûn, 1992), Tevhîd 35, 8/197, 198, Bed'u'l-Halk 8, 4/86; Muslim, Ebu'l-Ĥuseyn b. el-Ĥaccâc b. Muslim el-Ĥuşeyrî, *Şaĥîhu Muslim* (İstanbul-Tunus: Çağrı Yayınları-Dâru Şaĥnûn, 1992), Cennet 2, 3, 3/2174, Cennet 4, 3/2175; Ebû 'İsâ Muĥammed b. 'İsâ b. Sevra et-Tirmîzî, *Sunenu't-Tirmîzî* (İstanbul-Tunus: Çağrı Yayınları-Dâru Şaĥnûn, 1992), Tefsîru sûreti 32, 5/346, Tefsîru sûreti 56, 5/400; İbn Mâce, Ebû 'Abdillâh Muĥammed b. Yezîd, *Sunenu İbn Mâce* (İstanbul-Tunus: Çağrı Yayınları-Dâru Şaĥnûn, 1992), Zuhd 39, 2/1447; Aĥmed b. Ĥanbel, İbn Muĥammed b. Hilâl b. Esed b. İdrîs b. 'Abdillâh, *Musnedu Aĥmed b. Ĥanbel* (İstanbul-Tunus: Çağrı Yayınları-Dâru Şaĥnûn, 1992), 2/313, 438, 466, 495.

⁴³ Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/2.

atfedilirse:⁴⁴ Örneğin: لَا خَرَجْتُ وَلَا رَكِبْتُ (Ne çıktım, ne de bindim.) cümlesinde, bir atıf harfinden sonra, لَا ile olumsuzlaştırılan mazi fiil, ma'tûf konumundadır ve geçmiş zaman ifade eder. فَلَا صَدَقَّ وَلَا صَلَّى (Ne (Kur'ân'ı) tasdik etti, ne de namaz kıldı.)⁴⁵ âyeti de böyledir.

3- لَا ile mazi fiilin arasına başka bir kelime girerse:⁴⁶ Örneğin, لَا رَجُلًا ضَرَبْتُ وَلَا امْرَأَةً (Ne bir erkek ne de bir kadın dövdüm.) cümlesinde لَا ile mazi fiilin arası açılmıştır ve geçmiş zaman ifade etmektedir.

Olumsuzluk edatlarından olan لَيْسَ ise, genellikle şimdiki zaman manasında gelen bir cümleyi olumsuzlaştıran bir edattır. Ancak, bir karine ile geçmiş zaman ifadesinde de kullanılabilir.⁴⁷ Bu çerçevede لَيْسَ خَلَقَ اللَّهُ مِثْلَهُ (Allah, onun gibisini yaratmadı.), لَيْسَ لِهَذَا خُلْفَتٌ وَلَا بِهَذَا أُمْرَتٌ (Sen, ne bunun için yaratıldın, ne de bununla emredildin.) ayetleri örnek olarak verilebilir. Bu örneklerde لَيْسَ mazi fiillerle kullanılmıştır ve mutlak geçmiş zaman ifade etmektedir.

⁴⁴ er-Râğıb el-İsfehânî, Ebu'l-Ğâsım el-Huseyn, *Mufredâtu elfâzi'l-Ğur'ân* (Dimeşk-Beyrut: Dâru'l-ğalem-ed-Dâru'ş-şâmiyye, 1992), 753; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 8/108; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 1/104; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/300.

⁴⁵ el-Kıyâme 75/31.

⁴⁶ er-Râğıb el-İsfehânî, *Mufredâtu elfâzi'l-Ğur'ân*, 753.

⁴⁷ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 386; İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 1/262, 263; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/302; el-Hâşimî, *el-Ğavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 144; Ğasan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 1/560.

1.2.1.1.5. لَعَلَّ ve لَيْتَ ile Kullanımı

Temenni edatı olan لَيْتَ, eğer mazi bir fiille birlikte kullanılırsa, mazi fiilin zamanını değiştirmez. Dolayısıyla, burada mazi fiil, yine geçmiş zaman ifade eder. Mazi fiil, لَيْتَ ile kullanılınca geçmiş zamanda temenni ifade eder. لَيْتَ ile birlikte özellikle كَانَ'nin kullanımı çoktur. Bu kapsamda يَا لَيْتِي مَتَّى يَا لَيْتِي قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنْسِيًّا (Keşke, bundan önce ölseymdim de unutulup giden bir şey olsaydım.),⁴⁸ يَا لَيْتِي كُنْتُ تُرَابًا (Keşke toprak olsaydım.),⁴⁹ يَا لَيْتِي كُنْتُ مَعَهُمْ (Keşke, (ebedi) hayatım için bir şeyler yapsaydım.),⁵⁰ يَا لَيْتِي كُنْتُ مَعَهُمْ (Keşke, ben de onlarla birlikte olsaydım da büyük bir kazanç elde etseydim.)⁵¹ âyetleri örnek olarak verilebilir.

Eğer mazi bir fiil, terecci edatı لَعَلَّ ile kullanılırsa, bu durumda bir eylemin geçmiş zamanda gerçekleşmiş olması ümit edilir ya da gerçekleştiği zannedilir. لَعَلَّهُ ذَهَبَ وَرَأَى صَدِيقَهُ (Umulur ki, gitmiştir ve arkadaşını ziyaret etmiştir/Belki de gitmiştir ve arkadaşını ziyaret etmiştir.) örneğinde olduğu gibi bu iki edatın mazi fiille kullanımında ifade edilen zaman, mutlaktır. Çünkü olayın zamanı belirli değil, aksine yakın ya da uzak bir geçmişte gerçekleşmiş olabilir.

⁴⁸ Meryem 19/23.

⁴⁹ en-Nebe' 78/40.

⁵⁰ el-Fecr 89/24.

⁵¹ en-Nisâ' 4/73.

1.2.1.1.6. Mastar Harfleriyle Kullanımı

Muzari fiili gelecek zamana çeviren mastar harfi أَنْ, mazi fiille kullanıldığı zaman, mazi fiilin ifade ettiği zamanı değiştiremez.⁵² Bu sebeple, أَنْ'den sonra gerçekleşmiş eylemlerin anlatılması, mazi fiille sağlanır.⁵³ قَامَ كَالْمَا (Kalkması, beni sevindirdi.) cümlesinde benim sevinmem, onun kalkmasından sonra olmuştur. Diğer bir deyişle, mastar harfi أَنْ, kendisinden sonra gelen mazi fiilin geçmiş zaman ifadesini değiştirememiştir. فَرَحْتُ بِأَنْ (Ailesine dönmesine sevindim.) cümlesi için de aynı şeyler söylenebilir.

Zarf manası içermeyen mastar harfi مَا'dan sonra gelen mazi fiil de, mastar edatı مَا'de olduğu gibi geçmiş zaman ifade eder. Bu durum, مَا أَحْسَنَ أَعْجَبَنِي مَا قُفِّمْتَ بِوَأَجَابَتِكَ (Hakkın bilinmesi ne kadar da hoş.), (Ödevlerini yapman hoşuma gitti.) örneklerinde görülmektedir.

Mazi ve muzari fiilin başında bulunabilen mastar harfi لَوْ ise, يَوْدٌ - يَوْدٌ ve يُجِبُّ - أَحَبُّ gibi temenni ifade eden fiillerden sonra kullanılır,⁵⁴ fiilin zamanını gelecek zamana çevirir⁵⁵ ve temenni ifade eder. مَا لَوْ in sıla cümlesi مَا

⁵² el-Muberrred, Ebu'l-'Abbâs Muḥammed b. Yezîd, *el-Muḫtaḍab* (Beyrut: 'Âlemu'l-kutub, ts.), 3/48; İbn Ya'îş, *Şerḫu'l-Mufaşşal*, 8/143; er-Rağî, *Şerḫu'l-Kâfiyye fi'n-naḥv*, 2/387; İbn 'Aḳîl, *Şerḫu İbn 'Aḳîl*, 3/93, 94; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabîyye*, s.305; Ḥasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 1/419, 4/282, 297; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabîyye*, 4/256, 257; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fîlu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 47.

⁵³ Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/25.

⁵⁴ İbn 'Aḳîl, *Şerḫu İbn 'Aḳîl*, 1/140; Muḥammed Semîr Necîb el-Lubedî, *Mu'cemu'l-muštalahâti'n-naḥviyye ve'ş-şarfiyye* (Beyrut: Muessesetu'r-risâle-Dâru'l-furḳân), 16.

⁵⁵ Ḥasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 1/419.

gibidir, ancak لَوْ, zaman zarfının yerine geçmez.⁵⁶ يَوْمَ أُحُدٍ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ⁵⁶ (Sizlerden her biriniz bin yıl yaşamayı arzu eder.)⁵⁷ اَوَدُّ لَوْ كَانَ لِي (Zeyd kalksın isterdim.), وَدِدْتُ لَوْ قَامَ زَيْدٌ (İsterim ki param olsun.), رَزْتُ أَصْدِقَائِي (Dostlarımı ziyaret etsem istiyorum/istiyorum ki dostlarımı ziyaret edeyim.), اَوَدُّ لَوْ أُشَارِكُكَ فِي عَمَلٍ نَافِعٍ (Faydalı bir işte size katılmak isterim.) örneklerinde de görüldüğü üzere; لَوْ ve fiilden oluşan müevvel mastarlar, kendilerinden önce gelen cümleye göre gelecek zaman ifade ederler. Şu halde mastar harfi لَوْ, mazi fiilin zamanını gelecek zamana çevirir.

1.2.1.2. Belirli Geçmiş Zaman (الْمَاضِي الْمَعْيْنُ الْوَقُوع)

1.2.1.2.1. Belirli Geçmiş Zamanın Karineyle Belirlenmesi

Belirsiz geçmiş zaman ifade eden mazi fiil kalıbının bulunduğu bir cümlede zamanın belirlenmesi istenirse, zaman ifade eden kelimeler kullanılır.⁵⁸ Bu duruma örnek olarak (قَرَأْتُ الْكِتَابَ مَطَّلَعُ الْفَجْرِ / طُلُوعُ الْفَجْرِ) (Kitabı, fecir doğarken (güneş doğarken) okudum.), اِنْتَهَيْتُ مِنْ دِرَاسَتِي الْجَامِعِيَّةِ قَبْلَ مَا (Üniversite eğitimimi, Amerika'ya gitmeden önce bitirdim.) سَافَرْتُ إِلَى أَمْرِيكَ (Geçen sene, üniversite eğitimimi bitirdikten sonra, Amerika'ya gittim.), اَخْبَرَنِي (Ölmesinden hemen önce, bana, onun hakkındaki

⁵⁶ er-Rağî, Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv, 2/387.

⁵⁷ el-Bakara 2/96.

⁵⁸ Manşur, "Cumletu'l-mâğî ve'l-hâl ve'l-mustakbel", 434, 435.

her şeyi anlattı.), *بَدَأْتُ الْمَدْرَسَةَ إِذْ وَصَلْتُ الْخَامِسَةَ مِنْ عُمْرِي* (Beş yaşıma ulaşınca okula başladım.), *عَلَّمْتُ فِي هَذِهِ الْمَدْرَسَةِ طَيْلَةَ ثَلَاثَ سِنَوَاتٍ* (Üç yıl boyunca bu okulda öğretmenlik yaptım.), *زُرْتُ صَدِيقِي الْمَرِيضَ كُلَّ يَوْمٍ قَبْلَ مَوْتِهِ* (Hasta arkadaşımı, ölümünden önce her gün ziyaret ettim.), *مَا رَأَيْتُ الصَّدِيقَ أَمْسَ* (Arkadaşı, dün görmedim.) cümleleri verilebilir.

Benzer şekilde tarih karinesi de geçmiş zamanın belirlenmesinde yardımcı bir rol oynar: *فَدُ كَتَبَ الرَّسُولُ إِلَى مَلِكِ الرُّومِ كِتَابًا* (Peygamber, Rum kralına bir mektup yazdı.) örneğinde görüldüğü gibi *فَدُ* edatı, mazi fiili şimdiki zamana yaklaşırsa da, tarih karinesi onu uzak geçmiş zamana taşır ve belirli geçmiş zaman anlatır.

Bu kapsamda belirtilmesi gereken *لَمَّا* zarfı, iki olayın vuku bulduğunu ifade etmek için kullanılır. Bu olaylardan ikincisinin başladığı anda birincisinin bittiğini vurgular.⁵⁹ Bu konuda *لَمَّا جَاءَنِي أَكْرَمْتُهُ* (Bana gelince, ona ikramda bulundum.), *لَمَّا وَصَلُوا إِلَى الْقَصْرِ اسْتَقْبَلَهُمْ أَحْمَدُ* (Saraya varınca, onları Ahmet karşıladı.), *لَمَّا مَاتَ أَبُوهُ تَرَكَ لَهُ تَرْوَةً طَائِلَةً* (Babası ölünce, ona büyük bir servet bıraktı.) cümleleri somut örneklerdendir.

Aynı şekilde, cümle başında ve cümle ortasında kullanılabilen *بَيْنَمَا* - *بَيْنَمَا* zaman zarfları⁶⁰ da, belirli bir anda meydana gelen olayların anlatımında kullanılabilir. Bu çerçevede, *دَخَلَ خَالِدٌ بَيْنَمَا كَانَ عَلِيٌّ يَتَكَلَّمُ* (Ali konuşurken, içeri

⁵⁹ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 369; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 29; Manşûr, "Cumletu'l-mâğî ve'l-ĥâl ve'l-mustaĥbel", 430.

⁶⁰ Kahire Arap Dil Kurumunun 45. dönem 9. ve 32. oturumunda alınan karar. Bk.: Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luġati*, 2/765.

Halid girdi.) (يَبِينَمَا أَنَا مُسَافِرٌ إِذْ قَابَلْنِي صَدِيقِي (Yolculuk yaparken aniden arkadaşım ile karşılaştım.) cümleleri örnek olarak sunulabilir.

Belirli geçmiş zaman, belirsiz mutlak geçmiş zamanın tersine, belirli bir anda yapılmış ve tamamlanmış ve yine aralıklarla yenilenmiş işleri anlatmaktadır. Geçmiş zamanın belirlenmesinde - بَعْدَ أَنْ - قَبْلَ مَا - بُعِيدَ مَا - فُتِيْلَ أَنْ - إِذْ - ... السَّابِقِ ... - ... الْمَاضِي ... - أَوَّلَ مَنْ أَمْسَ - لَمَّا - إِذْ manasındaki ve بِدْ ve bu manada kullanılabilen - حِينَ - يَوْمَ وَفَتْ - حِينَ - يَوْمَ gibi isim-i zamanların kullanımı çoktur. - حِينَ - يَوْمَ gibi isim-i zamanların mazi fiille kullanıldığında, mazi fiilin geçmiş zaman ifade etmesi, bu lafızların bağlı oldukları asıl cümlenin geçmiş zaman ifade etmesiyle gerçekleşir. Bu konu (لَمْ أَقِفْ إِذْ رَأَيْتَكَ (Seni görünce durmadım.) (وَقَفْتُ إِذْ رَأَيْتَكَ (Seni görünce durdum.) örneklerinde açık bir şekilde görülmektedir.

Bununla birlikte, bu konu kapsamında ifade edilmesi gereken bir durum vardır. Dün, evvelki gün, geçen yaz, 1970, bu kış gibi sınırları belli zaman ifadeleri ile kayıtlanmış mazi fiilin belirli geçmiş zaman ifade etmesi kesin bir belirlilik iken, -den sonra, -den hemen önce, -dığı zaman gibi manalara gelen zaman edatları ile ifade edilen belirlilik kısmîdir. Örneğin: عَادَ أُمْسَ إِلَى الْوَطَنِ (Geçen yaz Avrupa'ya araştırma için giden öğrenci heyeti, dün ülkeye döndü.) وَفْدُ الطَّلَابِ الَّذِينَ سَافَرُوا إِلَى أَوْرُبَا لِلدِّرَاسَةِ فِي الصَّيْفِ الْقَادِمِ (Avrupa'ya araştırma için giden öğrenci heyeti, araştırmalarını bitirince yurda döndüler.) cümleleri incelendiğinde, ikinci cümlede, yurda dönme zamanı, araştırmamanın biti-

rilmesi zamanıyla belirlilik kazanmaktadır. Ancak, araştırmanın bitirilme zamanı belirli olmadığından buna bağlı olarak yurda dönme zamanı da kesin bir belirlilik ifade etmemektedir.

1.2.1.2.2. Belirli Geçmiş Zaman İfade Eden Nakıs Fiiller

Bilindiği üzere, **ظَلَّ - أَصْبَحَ - بَاتَ - أَضْحَى - أَمْسَى** nakıs fiilleri, ifade ettikleri vakitlerde isimlerinin haberleriyle nitelenmesini (vasfedilmesini) anlatır ve isimlerinin bu vakitlerdeki durumlarını bildirir.⁶¹ Diğer bir deyişle, belirli bir vakitte gerçekleşmiş olayların anlatımında kullanılır, belirli geçmiş zamanı ifade ederler:⁶² **بَاتَ الْخَارِسُ وَاقِفًا** (Bekçi, gece boyunca ayakta idi.), **أَصْبَحَ الرَّجُلُ مُثْعَبًا** (İşçi, kuşluk vakti dinçti/hareketliydi.), **ظَلَّ زَيْدٌ مُتَّفَكِّرًا** (Zeyd, bütün gün düşünceliydi.), **أَمْسَى أَبِي مُسْتَرِيحًا** (Babam, akşamleyin rahat idi.) cümleleri somut örneklerdendir.

Dikkat edilirse, **أَمْسَى** akşam vakti, **أَصْبَحَ** sabah vakti, **بَاتَ** gece vakti, **أَضْحَى** kuşluk vakti, **ظَلَّ** ise gündüz vakti olmuş, devam etmiş bir durumu ifade etmektedir. **بَاتَ زَيْدٌ مُهْمُومًا** (Zeyd, bütün gece üzüntülüydü.) cümlesinin manası, **ظَلَّ** **كَانَ فِي جَمِيعِ اللَّيْلِ كَذَلِكَ** (Bütün gece, böyleydi.) şeklindedir. Yine **ظَلَّ** **كَانَ فِي جَمِيعِ النَّهَارِ كَذَلِكَ** (Bütün gün, böyleydi.)⁶³ ifadesinin manası,

⁶¹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/90, 103-109; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/277, 294, 295; İbn 'Aķil, *Şerhu İbn 'Aķil*, 1/268; el-Hâşimî, *el-Ķavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabîyye*, 144; Ħasan, *en-Naĥvu'l-vâfi*, 1/554, 555.

⁶² Manşûr, "Cumletu'l-mâğî ve'l-hâl ve'l-mustaĥbel", 433.

⁶³ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/294, 295.

şeklinde dir.

أَصْبَحَ - أَضْحَى - أَصْحَى fiilleri merfûuyla (failiyle) yetinip tam fiil olarak da kullanılabilirler ve delalet ettikleri vakitlere girmek manasına gelirler.⁶⁴ Bu durumda, habere ihtiyaç duymazlar ve belirli geçmiş zaman değil, mutlak geçmiş zaman ifade ederler. Diğer bir ifadeyle, gündüzün, geceleyin, sabahleyin gibi zarf manalarını yitirirler. Bu konuda Örneğin: أَضْحَى النَّائِمُ (Uyuyan kuşluk vaktine girdi), بَحَثْنَا الْمَسَائِلَ الْعَائِلِيَّةَ فِي الْإِجْتِمَاعِ الَّذِي عَقَدْنَا فِي بَيْتِنَا حَتَّى أَصْحَيْنَا (Evimizde yaptığımız toplantıda kuşluk vaktine girene kadar, aile so-runlarını ele aldık.), أَمْسَيْتُ وَأَنَا مُتْعَبٌ. أَصْبَحْتُ وَأَنَا مُسْتَرِيحٌ (Yorgun olarak akşama girdim. Dinlenmiş olarak sabaha girdim.), فَسُبْحَانَ اللَّهِ جِئْتُ مُسْمُونَ وَجِئْتُ (O halde, akşama girdiğinizde ve sabaha erdiğinizde Allah'ı tesbih edin.)⁶⁵ ifadelerinde olduğu gibi. Yine ظَلَّ de "uzadı, devam etti" manasında tam fiil olarak⁶⁶ mutlak geçmiş zaman manasında kullanılır. ظَلَّ الْحَرُّ (Sıcaklık uzadı, devam etti.), ظَلَّ الطُّلَّابُ فِي الصَّفِّ حَتَّى فُرِعَ الْجَرَسُ, (öğrenciler, zil çalınca kadar sınıfta kaldılar.) cümleleri örnek olarak verilebilir.

Ayrıca diğer bütün nakıs fiiller, ister başlama, ister süreklilik, isterse de bir halden bir hale dönüşüm ifade etsinler, tam fiil olarak kullanılınca, daha önce sahip oldukları mana ve özellikleri yitirirler; sadece olayın mutlak

⁶⁴ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/103-109; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/290-295; İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 1/268, 279; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-Arabîyye*, 143; Ĥasan, *en-Naĥvu'l-vâfi*, 1/554, 555.

⁶⁵ er-Rûm 30/17.

⁶⁶ Ĥasan, *en-Naĥvu'l-vâfi*, 1/554.

geçmiş zamanda olduğunu ifade ederler. Örneğin, **أَخَذَ يَكْتُبُ** cümlesinde olduğu gibi, haberleri sadece muzari fiil olarak gelen başlama fiilleri, haberlerinin muzari fiil olarak gelmediği durumlarda tam fiil olurlar. Bununla birlikte **أَخَذَ يَكْتُبُ** (Yazmaya başladı.) ifadesinde hâlâ yazmakta olduğu manası varken, tam fiil olarak kullanılınca, hâlâ ifadesini kaybeder. Örneğin: **أَخَذَ فِي الْكِتَابَةِ** (Yazmaya başladı.) cümlesinde şuan yazıyor olduğuna dair hiç bir belirti yoktur. Burada **أَخَذَ** fiili mutlak geçmiş zaman ifade etmektedir.

1.2.1.3. Yakın Geçmiş Zaman (المَاضِي الْقَرِيب)

1.2.1.3.1. **فَعَدَ** ile Kullanımı

فَعَل mazi fiili, kendisinden önce **فَعَدَ** gelince yakın geçmiş zamanı, yani henüz bitmiş bir olayı ifade eder. Çünkü **فَعَدَ** harfi, mazi fiilin geçmiş zaman ifadesini şimdiki zamana yaklaştırır.⁶⁷ İbn Usfûr, bu durumu, "eğer kasem, olumlu ve çekimli bir mazi fiille cevaplandırılır ve zamanı şimdiki zamana yakın olursa **لَفَعَدَ**, şimdiki zamana uzak olursa, sadece lâm (ل) getirilir" diyerek

⁶⁷ el-Curcânî, Ebû Bekr 'Abdulkâhir b. 'Abdirrahmân b. Muḥammed, *Kitâbu'l-Mukhtaşid fi şerhi'l-İdâh*, thk. Kâzım Baḥr el-Mercân (b.y.: y.y., ts.), 2/914; İbn Ya'îş, *Şerḥu'l-Mufaşşal*, 8/110, 111, 147; er-Rağî, *Şerḥu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 1/212; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 228; a.mlf., *Şerḥu Şuẓûri'z-zehab*, 38, 48; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/3, 4; Ḥasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 1/52, 661; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/160; Haywood-Nahmad, *A New Arabic Grammar of the Written Language*, 100; Antoine C. Matrar, *La Traduction Pratique Français-Arabe, Arabe-Français* (Dar el-Machreq, Beyrouth, 1978), 114; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fîlu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 26-29; Ḥassân, *el-Luġatu'l-'Arabiyye ma'nâhe ve mebnâhe*, 245; Bedrî, "Nizâmu'z-zaman fi'l-luġateyn", 160, 185; Manşûr, "Cumletu'l-mâdi ve'l-hâl ve'l-mustakbel", 430, 433, 443.

açıklamaktadır.⁶⁸ *ثَاللهِ لَقَدْ أَنْزَلَ اللهُ عَلَيْنَا* (Allah'a yemin ederiz ki, Allah, seni bizden üstün kıldı-seni bize tercih etti.)⁶⁹ âyetindeki mazi fiil, şimdiki zamana yakın geçmiş zaman manasında gelmiştir.

Mazi fiilin başına gelen *قَدْ* harfi, yakın geçmiş zaman ifade ettiği gibi yine beklenti ve kesinlik de ifade eder.⁷⁰ *قَدْ*'in ifade ettiği beklenti, mazi fiilin ifade ettiği eylemin haber verilmeden önceki beklentisidir. Daha doğrusu mazi fiil, *قَدْ* ile birlikte bu beklentiye cevap olarak gelir: *قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ* (Namaz başlamıştır.), *قَدْ ذَكَرْنَا وَرَارَةَ جَدَّهُمْ خَالِدِ بْنِ يَرْمُوكَ فِي أَيَّامِ الْمُنْصُورِ وَنَذَكُرُ هَهْنَا*, (Dedeleri Hâlid b. Yermûk'un Mansûr günlerindeki (dönemindeki) bakanlığını/vezirliğini anlattık. Şimdi ise diğerlerinin bakanlığını anlatacağız.), *قَدْ سَمِعَ اللهُ قَوْلَ* (Kızın (artık) öldü.) örneklerinde ve *الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَسْتَجِي إِلَى اللهِ* (Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyet eden (kadın)ın sözünü işitti),⁷¹ *قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ* (...müminler kurtulmuştur.),⁷² *قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا* (Onu temizleyen kurtulmuştur.),⁷³ *وَلَقَدْ*

⁶⁸ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 229; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 27.

⁶⁹ Yûsuf 12/91.

⁷⁰ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 8/111, 147; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 1/267, 2/223, 387, 388; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 228, 231; a.mlf., *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 38, 48; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/160; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 26.

⁷¹ el-Mucâdele 58/1.

⁷² el-Mu'minûn 23/1.

⁷³ eş-Şems 91/9.

عَلِمْتُمْ الَّذِينَ اعْتَدُوا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ (İçinizdeki, Cumartesi günü (yasağına) tecavüz edenleri bilmiş durumdasınız.)⁷⁴ âyetlerinde olduğu gibi, bütün bu ifadelerde yakın geçmiş zaman ve geçmiş temenni ifadesi bulunmaktadır. Ne var ki, buradaki temenni, sözün söylenmesinden önceki temennidir ki, bu sebeple beklenti içinde olana bu edatla (فَدَّ ile) cevap verilir.

Diğer yandan, قَالُوا: بَلَىٰ فَدَّ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا (Onlar: Evet, bize uyarıcı geldi. Biz de onları yalanladık, dediler.),⁷⁵ لَفَدَّ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّكَ بِالْحَقِّ (Rabbimizin elçileri bize gerçeği getirdiler.)⁷⁶ âyetlerinde ve وَقَدْ بَدَأَ نَشَاطَهُ الْأَدَبِيَّ فِي سِنَّ مَبْكْرَةٍ وَذَلِكَ بِكِتَابَةِ الْمَقَالَةِ وَالنَّرْجَمَةِ (Edebî çalışmasına erken yaşta, makale yazarak ve tercüme yaparak başlamıştır.) ifadesinde bulunan mazi fiillerin başına gelen فَدَّ edatı ise, kesinlik manası vermektedir.

Ayrıca, فَدَّ edatı ile birlikte sadece kesinlik ve yaklaştırma da ifade edebilir. Beklenti içinde olmayana, فَدَّ رَكِبَ الْأَمِيرُ (Prens, kesinlikle binmiştir.) denilmesi buna örnektir.⁷⁷ Bu ifade, prensin binme durumu hakkında hiç bir beklentisi olmayan kişiye söylenmiştir. Sadece, prensin yakın geçmişte bindiği anlatılmak istenmiştir.

Bunlara ek olarak, فَدَّ قَامَ الْآنَ أَوْ السَّاعَةَ (Şimdi ya da şuan kalktı.) örneğinde olduğu gibi, فَدَّ edatı ile birlikte mazi fiilin kullanıldığı bir cümleyle الْآنَ

⁷⁴ el-Bakara 2/65.

⁷⁵ el-Mulk 67/9.

⁷⁶ el-A'râf 7/43.

⁷⁷ er-Rağî, Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv, 2/388.

الساعة - gibi kelimeler ilave edilerek,⁷⁸ cümlelerin yakın geçmiş zaman ifadesi tekid edilir.

Yakın geçmiş zamanda meydana gelmiş olayların anlatımında kullanılan قَدْ فَعَلَ kalıbı, etkileri şimdiki zamanda hâlâ hissedilen eylemlerde gelir.⁷⁹ Örneğin; قَدْ أَكَلْتُ (Yedim.) cümlesi, şuan aç değilim manasındadır.

Tüm bunların yanı sıra قَدْ edatı, mazi fiilin başına geçip, olayın geçmiş bir eylemden önce gerçekleşmiş olduğunu da ifade edebilir.⁸⁰ Bu durum, özellikle hâl cümlesinde söz konusudur. Örneğin: عَادَ مِنْ أَمْرِيكَ وَقَدْ حَصَلَ عَلَيَّ رَأْيُهُ قَدْ ضَجَّكَ (Amerika'dan doktorasını elde etmiş olarak döndü.), (Onu gülmüş gördüm.) cümlelerinde hâl cümlesinde قَدْ ile birlikte yer alan mazi fiillerin ifade ettiği olaylar, daha önce gelen fiillerin ifade ettiği olaylardan daha önce gerçekleşmiştir. Birinci örnekte diploma alma olayı Amerika'dan dönmeden hemen önce, ikinci örnekte de gülme eylemi onu görmemden hemen önce gerçekleşmiştir.

Bu kapsamda belirtilmesi gereken bir diğer nokta قَدْ فَعَلَ kalıbının

⁷⁸ İbn Ya'îş, Şerhu'l-Mufaşşal, 2/66.

⁷⁹ Bedrî, "Niżâmu'z-zaman fi'l-luğateyn", 160, 164.

⁸⁰ Wright, A Grammar of the Arabic Language, 2/4, 5, 6; İbrâhîm es-Sâmerâî, el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu, 29, 30.

olumsuzunun, **لَمَّا يَفْعَلُ** şeklinde olduğudur⁸¹ ve **مَا فَعَلَ** şeklinde olduğunu söyleyenler de vardır.⁸² Her ikisi de doğru olmakla birlikte, aralarında küçük bir fark vardır. **مَا فَعَلَ** ifadesi, yakında yapmadı manasına gelirken, **لَمَّا يَفْعَلُ** ifadesi, henüz yapmadı manasındadır ve yapma beklentisi de ifade etmektedir. (Üniversite eğitimlerini bitiren yabancı öğrenciler, henüz ülkelerine dönmediler.) **لَمَّا يَرْجِعُ الطُّلَّابُ الْأَجَانِبُ الَّذِينَ انْتَهَوْا مِنْ دِرَاسَاتِهِمُ الْجَامِعِيَّةِ إِلَى بِلَادِهِمْ** (Yakında yağmur yağmadı.) cümlesinde ise, yakın gelecekte bir yağmur beklentisi yoktur. Günümüz Fasîh Arapça'sında yaygın olan kullanım ise, **لَمْ يَفْعَلْ** şeklindedir.⁸³ Yukarıdaki cümlelerdeki olumsuzluk, **لَمْ يَفْعَلْ** ile de verilmektedir. **لَمْ يَرْجِعِ الطُّلَّابُ الْأَجَانِبُ الَّذِينَ انْتَهَوْا مِنْ دِرَاسَاتِهِمُ الْجَامِعِيَّةِ إِلَى بِلَادِهِمْ** (Üniversite eğitimlerini bitiren yabancı öğrenciler, henüz ülkelerine dönmediler.), **لَمْ تُمَطِّرِ السَّمَاءُ** (Yakında yağmur yağmadı.)

Netice olarak, **قَدْ فَعَلَ** kalıbı, her nerede kullanılırsa kullanılsın, yakın geçmiş zaman ifade eder. Yakın geçmiş zaman ifadesi, bazen kendisinden önceki zamana, bazen de konuşma vaktine göredir. Sadece kesinlik ifade ettiği cümlelerde bile, bızce yakın geçmiş ifadesi vardır. Bu durumda, olayın daha yeni

⁸¹ Ebû Bişr 'Amr b. 'Uşmân b. Ka'nber Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. 'Abdusselâm Muḥammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hânîcî-Maḥba'atu'l-medîni, 2.-3. Basım, 1982-1983), 3/117, 4/223; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 8/110, 111, 147; Ebu'l-Faḍl 'Abdurrahmân b. el-Kemâl Ebû Bekr Celâluddîn es-Suyûfî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir* (Beirut: Dârul-kitâbi'l-'Arabî, 1993), 1/267, ikinci cüz; Ḥassân, *el-Luġatu'l-'Arabiyye ma'nâhe ve mebnâhe*, 248.

⁸² Ḥasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/53; Bedrî, "Niẓâmu'z-zaman fi'l-luġateyn", 165, 184, 185.

⁸³ Bedrî, "Niẓâmu'z-zaman fi'l-luġateyn", 184.

olmuş gibi zihinde canlı olduğu, etkisinin devam ettiği, unutulmadığı hissi verilir. Yukarıdaki bütün cümleler, buna örnek olarak gösterilebilir.

1.2.1.3.2. Olumsuzluk Edatı مَا ile Kullanımı

Yukarıda belirtildiği üzere مَا فَعَلَ kalıbının olumsuz şekli olan مَا فَعَلَ مَا kalıbı, olumsuz yakın geçmiş zaman için kullanılır.⁸⁴ مَا أَطْرَتِ السَّمَاءُ وَلَا نَزَلَ النَّجْمُ (Ne yağmur yağdı, ne de kar.), مَا كَتَبْنَا النِّقَارِيرَ الْمَطْلُوبَةَ حَتَّى الْآنَ (Şu ana kadar, istenen raporları yazmadık.) örneklerinde olduğu gibi olumsuzluk edatı مَا, mazi fiilin ifade ettiği bir oluş ya da kılışı, yakın geçmişte olumsuzlaştırmaktadır.

Sîbeveyh, وَاللَّهِ لَقَدْ مَا فَعَلَ kalıbının olumsuzunun مَا فَعَلَ olduğunu ve وَاللَّهِ لَقَدْ مَا فَعَلَ'nin olumsuzu için مَا فَعَلَ وَاللَّهِ مَا فَعَلَ şeklinde denildiğini zikrederek⁸⁵ مَا فَعَلَ kalıbının yakın geçmiş zaman ifadesine değinmektedir. İbn 'Uşfûr da وَاللَّهِ لَقَدْ مَا فَعَلَ kalıbının yakın geçmiş zaman ifade ettiğini söylemektedir.⁸⁶

1.2.1.3.3. Hâl Cümlesi İçinde Kullanımı

Mazi fiil, hâl cümlesinde yakın geçmiş zaman ifade eder. Çünkü مَا فَعَلَ mazi fiil, yakın geçmiş zaman ifade ettiği için hâl cümlesinde kullanılabilir.⁸⁷ Bu duruma örnek olarak جَاءَ زَيْدٌ قَدْ ضَحِكَ (Zeyd, gülmüş olarak geldi.), جَاءَ

⁸⁴ Ebu'l-Kâsım Cârullah Maḥmûd b. 'Umer el-Ḥârezmî ez-Zemaḥşerî, *el-Keşşâf* (b.y.: Dâru'l-fikr, 1977), 2/388; Ḥasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/53; Bedrî, "Niẓâmü'z-zaman fi'l-luġateyn", 165.

⁸⁵ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/117.

⁸⁶ İbn Hişâm, *Muġnî'l-lebîb*, 229; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 27.

⁸⁷ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 2/66.

عَلِيٍّ وَقَدْ عَلَاهُ الشَّيْبُ (Ali saçları ağarmış/yaşlanmış olarak geldi.) cümleleri verilebilir. Basrîlere göre, hâl olarak gelen mazi fiil, ya zahiren ya da takdiren قَدْ la birlikte gelmesi gerekirken, Kûfilere göre, قَدْ sız olarak da gelebilir ve قَدْ takdir etmeye gerek yoktur.⁸⁸ Bu ifade, hâl olarak gelen mazi fiilin, ister قَدْ li, ister قَدْ sız gelsin her zaman, kendisinden önceki cümleye göre, yakın geçmiş zaman ifade ettiğini gösterir. أَوْ جَاؤْكُمْ حَصْرَتْ صُدُورُهُمْ (Ya da yürekleri sıkılmış olarak size geldiler),⁸⁹ قَالُوا: وَمَا لَنَا إِلَّا نِقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَانِنَا (“Yurtlarımızdan çıkarılmış, çocuklarımızdan uzaklaştırılmış olduğumuz halde Allah yolunda neden savaşmayalım?” dediler).⁹⁰ âyetleri buna örnektir.

Ayrıca, قَدْ ile ya da قَدْ sız olarak hâl cümlesinde gelen mazi fiilin etki ve sonuçları, kendisinden önceki cümlelerin zamanı açısından hâlâ hissedilir niteliktedir. Örneğin, جَاءَ زَيْدٌ قَدْ ضَجِكَ (Zeyd, gülmüş olarak geldi.) cümlesinde hâl olarak gelen fiilin ifade ettiği gülme eylemi, Zeyd'in gelmesinden önce olmuş olsa da, gülmenin belirtileri hâlâ vardır, gülme eyleminin yakın bir geçmişte gerçekleştiği, yüz hatlarından anlaşılmaktadır.

1.2.1.3.4. Arz ve Tahdid Edatları ile Kullanımı

Bir şeyin yapılmasını yumuşakça istemek anlamına gelen arz ve sı-

⁸⁸ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 2/66, 67; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 1/213; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 229.

⁸⁹ en-Nisâ' 4/90.

⁹⁰ el-Bakara 2/246.

kıntı verecek şekilde ısrarlı bir biçimde istemek anlamına gelen tahdîd (teşvik)⁹¹ edatları, *أَلَا ، أَلَا ، لَوْمَا ، لَوْمَا ، لَوْمَا ، لَوْمَا* dir.⁹² Bu edatlar, mazi fiilden önce kullanıldığı zaman yergi (muhatabın gerçekten terk ettiği ya da terk ettiği düşünülen şeyden dolayı azarlanması, yerilmesi) ve pişmanlık duyurma ifade ederler.⁹³ *لَوْمَا عَاقَبْتُمُ الْمُجْرِمِينَ فَيَسُودَ الْأَمَانُ* (Suçluları cezalandırırsaydınız da, güvenlik hakim olsaydı ya!), *لَوْمَا جَاءُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ* (Ona dört şahit getirseydiler ya!),⁹⁴ *لَوْمَا حَفِظْتَ دَرَسَكَ* (Dersini, ezberleseydin ya!), *أَلَا أَكْرَمْتَ زَيْدًا وَلَوْمَا صَرَبْتَ عَمْرًا أَيُّ لَأَيِّ شَيْءٍ* (Hırsız dövsedydin ya!), *مَا صَرَبْتَهُ* (Zeyd'e ikram etseydin ve Amr'ı dövsedydin ya! Yani, onu ne sebeple dövmedin?) cümleleri buna örnektir.

Görüldüğü üzere; bu edatlarla yerme ifadesi kastedilince mazi fiil kullanılmaktadır. Çünkü yerme sadece olmuş şeyden dolayı yapılır.⁹⁵ Mazi fiil ile kullanılan teşvik edatları, genellikle gelecek zamanda tedariki mümkün bir

⁹¹ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 97; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/369; el-Lubedî, *Mu'cemu'l-muştalahâti'n-nahviyye ve's-şarfiyye*, 74; Maḥmûd Aḥmed Nahle, *'İlmu'l-ma'âni fi'l-belâğati'l-'Arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-'ulûmi'l-'Arabiyye, 1990), 101, 102.

⁹² er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-nahv*, 1/176, 2/387; İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, 4/56; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşriḥ 'ala't-Tavdîh*, 2/263; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 363; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/512, 513; el-Lubedî, *Mu'cemu'l-muştalahâti'n-nahviyye ve's-şarfiyye*, 74; Nahle, *'İlmu'l-ma'âni fi'l-belâğati'l-'Arabiyye*, 102; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğati*, 1/155, 206, 275.

⁹³ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 8/144; el-Kazvînî, *el-İdâh fi 'ulûmi'l-belâğa*, 130, 131; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 361-364; İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, 4/56; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/310, 311; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/514, 515; Nahle, *'İlmu'l-ma'âni fi'l-belâğati'l-'Arabiyye*, 102; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğati*, 1/206, 533.

⁹⁴ en-Nûr 24/13.

⁹⁵ Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/514.

şeyi geçmiş zamanda terk etmesinden dolayı, muhatabı yermeye de kullanılır.⁹⁶ Örneğin: لَوْلَا زُرْتَنِي (Beni ziyaret etseydin ya! Beni, niçin ziyaret etmedin?) cümlesinde, “gelecekte beni ziyaret ederek bunu telafi et” manası da vardır. Buna rağmen, bu edatların birinden sonra mazi fiil gelip yerme ifade etmeyebilir de. لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ (Beni yakın bir süreye kadar ertelesen, bana az bir süre tanısan ...) ⁹⁷ âyetinde olduğu gibi. Burada mazi fiil, muzari fiil olarak tevil edilmektedir.⁹⁸

Bu konuda değinilmesi gereken bir husus; arz ve tahdîd edatlarının, yerme için mazi fiille kullanılırken ifade ettiği zamanın, yakın geçmiş zaman olmasıdır. Zira yerme, geçmiş zamanda ve hatırlanan bir olayda olur. Çok uzak geçmişte meydana gelen bir eylemden ötürü yeriliyor ise, bu durumda, uzak geçmiş zaman, yakın geçmiş zaman konumuna konulmuş olur.

1.2.1.4. Bitmiş Geçmiş Zaman (الْمَاضِي الْمُنْقَطِع)

Bitmiş geçmiş zamandan kasıt, şimdiki zamanla ilgisi kopmuş geçmiş zamandır. كَانَفَعَلَ ، كَانَفَعَلْ ، كَانَفَعَلْ kalıpları, bu kullanım için gelir ve bu kalıplarda, fiilin gerçekleştiği zamandan çok, fiilin oluş gerçeği ve neticesi önemlidir. Bu kapsamda eğer tarih de vurgulanmak ve fiilin gerçekleştiği zaman üstünde yoğunlaşmak istenirse, mazi fiilin yalın olarak kullanılması

⁹⁶ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/387.

⁹⁷ el-Munâfikûn 63/10.

⁹⁸ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 8/144; Hasan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 4/514; Naħle, *'İlmu'l-ma'ânî fi'l-belâğâtî'l-'Arabiyye*, 102; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğati*, 1/533.

daha uygundur. 1987, 1986, 1985 (دَهَبْتُ إِلَى مِصْرَ فِي 1985 و 1986 و 1987 yıllarında Mısır'a gittim.), كُنْتُ قَدْ دَهَبْتُ إِلَى مِصْرَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ (Mısır'a üç kez gitmiştim.) cümleleri bu konuya örnektir.

Pluperfect ifadesi için gelen bu üç kalıp (كَانَ فَعَلَ ، قَدْ كَانَ ، قَدْ كَانَ فَعَلَ) bazı kitaplarda⁹⁹ in yakınlaştırma fonksiyonu görmezlikten gelinerek sadece مَاتَ الرَّشِيدُ بِطُوسَ وَكَانَ خَرَجَ إِلَى خُرَّاسَانَ لِمُحَارَبَةِ رَافِعِ بْنِ اللَّيْثِ وَكَانَ رَافِعٌ هَذَا قَدْ خَرَجَ وَخَلَعَ الطَّاعَةَ وَبَعْدَ أَنْ حُلَّتْ بَقَايَا الطَّعَامِ الَّتِي وَجَدَتْ فِي مَعِدَّتِهِ اتَّضَحَ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ قَدْ مَاتَ وَتَغَلَّبَ عَلَى سَمَرَقَنْدَ (Reşid Tûs'ta öldü. Râfi' b. el-Lays'le savaşmak üzere Horasan'a doğru yola çıkmıştı. Çünkü Râfi' isyan etmiş ve Semerkant'ı ele geçirmişti.), (Midesinde bulunan yemek artıkları incelendikten sonra, boğularak ölmüş olmadığı, bilakis zehirlenerek öldüğü ortaya çıktı.) örneklerindeki كَانِ فَعَلَ ، كَانِ قَدْ فَعَلَ ، قَدْ كَانَ فَعَلَ kalıpları, şimdiki zamanla ilgisi kopmuş, bitmiş geçmiş zaman ifadesine örnek olarak verilmektedir. Bitmiş geçmiş zaman için الْمَاضِي الْأَكْمَلُ ifadesi de kullanılmaktadır.¹⁰¹

1.2.1.4.1. Bitmiş Uzak Geçmiş Zaman (الْمَاضِي الْبَعِيدُ الْمُنْقَطِعُ)

Olumsuzu كَانِ قَدْ فَعَلَ ، قَدْ كَانِ فَعَلَ şeklinde olan كَانِ فَعَلَ kalıbı da,

⁹⁹ Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/4, 5, 6; Haywood-Nahmad, *A New Arabic Grammar of the Written Language*, 104, 105; David Cowan, *Modern Literary Arabic* (Cambridge: Cambridge University Press, 1970), 62.

¹⁰⁰ Cowan, *Modern Literary Arabic*, 62; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 29; Manşûr, "Cumletu'l-mâdî ve'l-hâl ve'l-mustakbel", 430, 432, 434.

¹⁰¹ eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-Arabiyye*, 4/10, 11; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğati*, 2/540.

كَانَ فَعَلَ gibi uzak geçmiş zamanı, şimdiki zamanla ilgisi kopmuş geçmiş zamanı ifade eder.¹⁰² Bununla birlikte, diğer iki kalıbın farkı, kendisinden önce meydana gelmiş olaya çok yakın, hemen öncesinde olmuş bir oluş anlatmasıdır. كَانَتْ فَعَلَتْ ile, kendisinden önce gerçekleştiği eylemin uzak geçmişindeki oluşlar ifade edilir. Bu durum كُنَّا شَرَبْنَا الْقَهْوَةَ مَعًا (Beraber kahve içmiştik.), لَمَّا وَصَلْتُ إِلَى الْبَيْتِ كَانَ أَبِي غَادِرَهُ (Eve vardığımda babam çoktan evi terk etmişti.), كَيْفَ تَعْرِفُ هَذَا. وَلَمْ أَكُنْ أَخْبَرَكَ بِشَيْءٍ عَنْهُ (Bunu nasıl bilirsin? Oysa, ben onun hakkında sana hiçbir şey anlatmamıştım.) örneklerinde de görülmektedir. Bu örneklerdeki bitmiş geçmiş zaman ifadesi, ister konuşma anına göre olsun, ister kendisinden sonra gerçekleşen eyleme göre olsun uzaktır, yani bitmiş uzak geçmiş zamanı ifade etmektedir.

Bu üç kalıp arasındaki tek fark; فَعَلَتْ'ın ifade ettiği yakınlık anlamıdır. Belki de bu sebeple, her üç kalıp, uzak geçmiş zaman adı altında ele alınmıştır. Konuşma dilinde ve yazımda فَعَلَتْ'lı kullanım daha yaygındır.

1.2.1.4.2. Bitmiş Yakın Geçmiş Zaman (الْمَاضِي الْقَرِيبُ الْمُنْقَطِعُ)

Olumsuzu لَمْ يَكُنْ فَعَلَ olan كَانَتْ فَعَلَتْ ve كَانَتْ فَعَلَتْ kalıpları, geçmiş zamanda gerçekleşen bir olaydan daha önceki bir zamanda meydana gelmiş bir olayı, yani bitmiş yakın geçmiş zamanı anlatır.¹⁰³ Bir başka deyişle, geçmiş

¹⁰² Ḥassân, *el-Luġatu'l-'Arabiyye ma'nâhe ve mebnâhe*, 245-250; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 29; Maşûr, "Cumletu'l-mâdî ve'l-hâl ve'l-mustakbel", 430, 432, 434.

¹⁰³ Mattar, *La Traduction Pratique Français-Arabe*, 93, 94; Ḥassân, *el-Luġatu'l-'Arabiyye ma'nâhe ve mebnâhe*, 245-250; Bedrî, "Nizâmu'z-zaman fi'l-luġateyn", 160, 167, 168.

bir olaydan hemen önce gerçekleşen bir olayı ifade eder. Bu durum, كَانَ قَدْ bir olaydan hemen önce gerçekleşen bir olayı ifade eder. Bu durum, كَانَ قَدْ (Yardım ekibi vardığında, hayatını kaybetmişti.) فَارَقَ الْحَيَاءَ حِينَ وَصَلَ رِجَالُ الْإِسْعَافِ (Çiftçi geldiğinde, ben (yemeğimi) yemiştim.), كُنْتُ قَدْ أَكَلْتُ لَمَّا وَصَلَ الْفَلَّاحُ, (Varmamdan önce, çıkmış değildi.), لَمْ يَكُنْ قَدْ خَرَجَ قَبْلَ وُصُولِي, (Adama, onu daha önce görmüş olmadığını söylediğim.) أَخْبَرْتُ الرَّجُلَ أَنَّي لَمْ أَكُنْ قَدْ رَأَيْتُهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُنْ الْوَزِيرُ قَدْ أَعْلَنَ قَبْلَ مُغَادَرَتِهِ الْبِلَادَ أَنْ كَانَتْ مُحَادَثَاتُهُ. (Bakan, ülkeden ayrılmasından önce, A.B.D. ile yapacağı görüşmelerinin askerî yardımları kapsayacağını açıklamış değildi.) örneklerinde de açık bir şekilde görülmektedir.

Bunların yanı sıra قَدْ فَعَلَ kalıbının, hâl cümlesinde geldiğinde, öncesinde gelen cümlenin içerdiği manadan daha önce gerçekleştiği, yani bitmiş yakın geçmiş zaman ifade ettiği daha önce belirtilmişti. أَخْرَجَهُ وَقَدْ عُمِّي. (Onu, körleştirilmiş olarak çıkardı.) cümlesi bunun somut bir örneğidir.

Bunların dışında, فَعَلَ basit mazi fiili de, cümlenin akışından anlaşılacağı üzere meydana gelmiş bir olaydan daha önceki bir olayı ifade edebilir. Bu çerçevede عَرَضَ عَلَيْهِمْ مَا أَمَرَهُ بِهِ الْمَأْمُونُ (Onlara, Me'mûn'un kendisine emrettiği şeyleri arz etti.), جَلَسَ حَيْثُ جَلَسَ أَبُوهُ (Babasının oturduğu yere oturdu.) cümleleri örnek olarak verilebilir.

Şu cümleye dikkat edildiğinde قَدْ فَعَلَ ile كَانَ قَدْ فَعَلَ ve كَانَ فَعَلَ arasındaki kullanım farkı anlaşılacaktır. قَدْ كُنْتُ قَدْ أَكَلْتُ أو كُنْتُ قَدْ أَكَلْتُ ifadesi "Yemiştim" manasına, قَدْ أَكَلْتُ ifadesi ise "Yedim, yemiş bulunmaktayım" manasına gelir ve "yemiştim" manasında şu an aç olabilirim hissi varken, ikinci cümledeki "yedim, yemiş bulunmaktayım" ifadesinde şu an tokum manası

çıkılmaktadır. **فَعَلَّ** ile **فَدَّ كَانَ فَعَلَّ** kalıbının kullanıldığı cümlelerde şimdiki zamanla ilişkilik ifadesinin olmadığı unutulmamalıdır.

Bu konu kapsamında belirtilmesi gereken bir husus da **كَانَ**'nin kardeşlerinden olan **أَمْسَى** - **أَضْحَى** ، **بَاتَ** ، **أَصْبَحَ** ، **ظَلَّ** fiillerinin haberlerinin, **كَانَ** de olduğu gibi ancak **فَدَّ** ile birlikte mazi fiil şeklinde gelebileceğidir¹⁰⁴ ve bu durumda **فَدَّ كَانَ فَعَلَّ** - **فَدَّ كَانَ فَعَلَّ**'nın zaman ifadesini, yani bitmiş yakın geçmiş zamanı içerirler. Çünkü bu durumda **كَانَ ... فِي اللَّيْلِ أَوْ الْمَسَاءِ أَوْ فِي النَّهَارِ أَوْ الضُّحَى** (Adam sabahleyin dinlenmişti.) cümlesi buna örnektir. Bu ifadenin manası **كَانَ الرَّجُلُ فَدَّ اسْتَرَاحَ فِي الصَّبَاحِ** şeklindedir.

1.2.1.5. Şimdiki Zamana Bitişik Geçmiş Zaman (الْمَاضِي الْمُنْصِلُ بِالْأَحَالِ)

1.2.1.5.1. مُدٌّ ve مُنْدٌ ile Kullanımı

مُنْدٌ ve **مُدٌّ** edatları; müfret isim, fil cümlesi ya da isim cümlesinden önce gelir¹⁰⁶ ve sonu konuşma vaktine kadar uzayan zamanı belirlemek için kullanılır.¹⁰⁷ Bu edatlar, kendilerinden sonra gelen kelime ya da cümle, şim-

¹⁰⁴ el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 146; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/210.

¹⁰⁵ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/277, 294, 295; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fîlu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 33, 34.

¹⁰⁶ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 441, vd.; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/149, 335.

¹⁰⁷ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/119, 120.

diki ânı ifade ederse في manasında, geçmiş zamanı ifade ederse مِنْ manasında olurlar.¹⁰⁸ Şu örneklerde مُنْذُ ve مُنْذُ فِي manasıdır: مَا رَأَيْتُهُ مُنْذُ يَوْمِنَا (Onu bu gece görmedim.), مَا رَأَيْتُهُ مُنْذُ أَوْ مُنْذُ لَيْلَتِنَا (Onu bugün görmedim.), مَا رَأَيْتُهُ مُنْذُ فِي اللَّيْلَةِ (Onu, bu gece görmedim.), مَا رَأَيْتُهُ مُنْذُ فِي السَّاعَةِ (Onu, şu saat görmedim.). Şu örneklerde ise مِنْ manasıdır: مَا زِلْتُ أَبْغِي الْمَالَ مُنْذُ أَنَا يَافِعٌ (Gençliğimden beri mal istemekteyim.), مَا صَادَقْتُهُ مُنْذُ تَفَارَقْنَا أَوْ مُنْذُ رَحَلٌ (Onunla ayrılmamızdan bu yana ya da yolculuk etmesinden bu yana karşılaşmadım.), مَا رَأَيْتُهُ مُنْذُ يَوْمِ الْأَحَدِ أَوْ مُنْذُ (Onu Pazar gününden beri ya da iki gündür görmedim.), مَا رَأَيْتُهُ مُنْذُ يَوْمِ الْجُمُعَةِ (Onu, Cuma gününden beri görmedim.).

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere, مُنْذُ ve مُنْذُ edatlarından sonra gelen ifadeler ya geçmiş zaman ya da şimdiki zaman anlamını yansıtmaktadır. Yine aynı örneklerden anlaşılacağı üzere, مُنْذُ ve مُنْذُ فِي ifadeleri isterse في, isterse مِنْ manasında olsun, yer aldıkları cümledeki mazi fiilin zamanını şimdiki zamana bitişik geçmiş zaman ile sınırlandırır. Örneğin "Onu bu gece görmedim" cümlesindeki "görmeme" eylemi geçmiş bir zamanı ifade etmekle birlikte bu eylem şu an da devam etmektedir. Diğer bir deyişle, görmeme olayı şimdiki zamanı da içine alan geçmiş zamanda meydana gelmiştir. Bu sebeple, gelecek zaman ifade eden bir cümlede, لَا أَرَاهُ مُنْذُ أَوْ مُنْذُ عَدٍ şeklinde kullanılamaz. Çünkü yarından beri onu görmedim demek yanlış olur.

¹⁰⁸ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, 441; İbn 'Aķil, *Şerhu İbn 'Aķil*, 3/11, 31; el-Hâşimî, *el-Ķavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 271.

1.2.1.5.2. قَطُّ ile Kullanımı

Bir zaman zarfı olan قَطُّ; olumsuzluktan sonra kullanılmakta ve tüm geçmiş zamanı kapsamaktadır.¹⁰⁹ Örnek olarak مَا رَأَيْتُهُ قَطُّ - مَا رَأَيْتُهُ قَطُّ (Onu, hiç yapmadım-Onu, hiç görmedim.) cümlesi verilebilir. Buna rağmen, كُنْتُ قَطُّ (Onu, hep görürdüm.), هَلْ رَأَيْتَ الذَّنْبَ قَطُّ؟ (Hiç, kurt gördün mü?) örneklerinde olduğu gibi az da olsa lafız ve manaca olumlu cümlelerde de kullanılmaktadır.¹¹⁰

مَا فَعَلْتُهُ مُذْ أَنَا خُلِقْتُ إِلَى الْآنَ مَا فَعَلْتُهُ قَطُّ (Yaratıldığımdan şu âna kadar, onu yapmadım.) şeklinde olduğu söylenmiştir.¹¹¹ Bu ifadeden, قَطُّ zaman zarfının kullanıldığı cümlenin zamanının, şimdiki zamana bitişik geçmiş zaman olduğu anlaşılmaktadır.

1.2.1.5.3. مَزَالٌ vb. Kalıpların Kullanımı

Bilindiği üzere; مَا فَتَى - مَا بَرَحَ ، مَا أَنْفَكَ fiilleri, mübteda ve haberden oluşan isim cümlesinin başına gelerek, şimdiki zamana bitişik olarak devam

¹⁰⁹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 4/108; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/124; es-Semîn el-Ĥalebî, Aĥmed b. Yûsuf, *'Umdetu'l-ĥuffâz fi tefsîri eşrafi'l-elfâz* (Beyrut: 'Âlemu'l-kutub, 1993), 3/376; İbn Hişâm, *Muġnî'l-lebib*, 233; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 207; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/149.

¹¹⁰ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/124.

¹¹¹ İbn Hişâm, *Muġnî'l-lebib*, 233; Manşûr, "Cumletu'l-mâğî ve'l-ĥâl ve'l-mustaĥbel", 439.

eden geçmiş zamanı ifade ederler.¹¹² Aynı ifade için, bu fiillere مَا وَئَى ve مَازَامَ ve fiilleri de eklenmektedir.¹¹³

Olumsuzluk harfiyle kullanılması şartıyla bu fiillerin tüm çekimleri (olumsuz mazi, olumsuz muzari ve nehiy üslupları) şimdiki zamana bitişik geçmiş zaman için kullanılırlar. Başka bir deyişle, geçmiş zamanla şimdiki zamanı birbirine birleştirir, belirtilen durumun hâlâ devam etmekte olduğunu ifade eder: مَازَالَ حَسَنٌ ذَاهِبًا (Hasan, hâlâ gitmekte.), لَمْ يَزَلْ حَسَنٌ يَذْهَبُ (Hasan, hâlâ gitmekte.), لَا يَزَالُ حَيًّا (Hâlâ, yaşamakta, hâlâ yaşıyor.), مَازَالَ أَحْيَى مُقِيمًا (Kardeşim 1992'den beri Londra'da ikamet etmektedir.), فِي لَنْدَنْ مُنْذُ سَنَةِ 1992 (Hatice, üç saattir çalışmaktadır.) cümleleri buna örnektir. Bununla birlikte, emir ve nehiy üslubunda şimdiki zamana bağlı geçmiş zamana, ayrıca gelecek zaman da eklenir.

Konuşma zamanına bitişik geçmiş zaman ifade eden مَا فَتَى، مَازَالَ، مَا وَئَى konuşma zamanından uzun ya da kısa bir süre sonra kesilebilir ya da tamamen sonsuz olabilir.¹¹⁴ مَازَالَ الْفَيْلِ كَيْبَرِ الْأُدُنَيْنِ (Allah, kullarımı esirgeyicidir.), مَا زَالَ اللَّهُ رَجِيمًا بَعْبَادِهِ (Fil, uzun kulaklıdır.) örneklerindeki süreklilik sonsuz iken, لَا يَفْتَأُ الْحَارِسُ

¹¹² Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/562; Haywood-Nahmad, *A New Arabic Grammar of the Written Language*, 271, 272; Manşûr, "Cumletu'l-mâğî ve'l-hâl ve'l-mustağbel", 431, 433.

¹¹³ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-nahv*, 2/291; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabîyye*, 144.

¹¹⁴ Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/562.

وَاقِفًا (Bekçi, hâlâ ayaktadır.), مَا أَنْفَكَ الْخَطِيبُ مُتَكَلِّمًا (Hatip, hâlâ konuşmaktadır.), لَمْ يَبْرَحِ الْمَرِيضُ يَتَأَلَّمُ (Hasta, hâlâ acı çekmektedir.) örneklerindeki süreklilik, geçicidir.

Dikkat edilirse bu fiiller, geçmişte başlamış ve henüz bitmemiş olayların anlatımında kullanılmakta ve de "hâlâ" ve "...mektedir" manalarına gelmektedir.

1.2.1.5.4. صَارَ vb. Fiillerin Kullanımı

Bir durumdan, diğer bir duruma dönüşmek anlamına gelen, nakıs fiil olarak mübteda ve haberin başında kullanılan صَارَ fiilinin haberi, konuşma vaktine kadar uzamış geçmiş zamanı ifade eder.¹¹⁵ Örneğin: صَارَ الْمَاءُ بُخَارًا (Su buharlaştı), صَارَ السَّبَّاحُ يَفْقُرُ (Yüzücü artık atlıyor.) cümlelerinde, buharlaşma ve atlama, bu sözün söylenme anında mevcuttur, mevcut olmalıdır.¹¹⁶ Aynı şekilde, أَصْبَحَ زَيْدٌ غَنِيًّا (Zeyd, zenginleşti.) örneğinde Zeyd'in zenginliği, konuşma anında bitmiş değil, aksine, hâlâ devam etmektedir.¹¹⁷

أَضْرَجَ ، رَجَعْ ، أَمْسَى ، أَضْحَى ، أَصْبَحَ ، ظَلَّ ، كَانَ

¹¹⁵ Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/547, 556.

¹¹⁶ Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/556.

¹¹⁷ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/103.

¹¹⁸ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/103-109; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-nahv*, 2/290, 293-295; Ebû Muḥammed 'Abdullah Cemâluddîn b. Hişâm el-Enşârî, *Şerhu Kaṭrî'n-nedâ* (İstanbul: Dersaadet, ts.), 133, 134; el-Hâşimî, *el-Ḳavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 144; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 59; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/554, 555, 557.

جَاءَ ، رَاحَ ، غَدَاً ، تَحَوَّلَ ، إِزْتَدَّ ، قَعَدَ ، حَارَ ، اسْتَحَالَ ، عَادَ ، fiilleri¹¹⁹ ve bunların dışında yine تَبَدَّلَ ، تَنَقَّلَ ، اِنْقَلَبَ ، اِنْقَلَبَ fiilleri¹²⁰ de صَارَ manasında kullanılabilir ve صَارَ manasında kullanılan bütün bu fiiller, konuşma zamanına bitişik geçmiş zamanı ifade ederler. Bu bağlamda şu cümleler örnek olarak incelenebilir:

فَكَانَ مِنَ الْمَغْرَبِينَ (Boğulanlardan oldular.)¹²¹

أَلْقَاهُ عَلَى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا (Onu yüzüne koydu, hemen görür oldu/görür hale geldi.)¹²²

ظَلَّ وَجْهُهُ مُنْكَمِشًا (Yüzü buruştu.)

عَدَا الْعَمَلُ الْحُرَّ مَرْمُوقًا (Serbest çalışma, gözdeleştii.)

رَاحَ الْمَرْءُ مُقَدَّرًا بِمَا يَكْسِبُهُ (Kişi, kazandığı şeyle ölçülür oldu.)

تَحَوَّلَ الْقَطْنُ نَسِيجًا وَتَحَوَّلَ النَّسِيجُ تَوْبًا رَائِعًا (Pamuk kumaşlaştı/kumaş haline geldi ve kumaş, hoş bir elbise oldu.)

أَصَّ الطِّفْلُ غُلَامًا وَأَصَّ الْغُلَامُ شَابًا (Bebek, yetişkin bir çocuk oldu. Çocuk, genç oldu/gençleşti.)

عَادَ الْبَلَدُ الزَّرَاعِيَّ صِنَاعِيًّا (Tarım ülkesi, sanayileştii.)

¹¹⁹ er-Radî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-nahv*, 2/290, 291; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 143; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/557; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/208; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğati*, 1/479, 2/617.

¹²⁰ eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/208.

¹²¹ Hûd 11/43.

¹²² Yûsuf 12/96.

لَمْ يَعُدَّ يَهْتَمُّ بِمَظْهَرِهِ (Dış görünüşüyle ilgilenmez oldu / Artık, dış görünüşüyle ilgilenmiyor.)

إِسْتَحَالَ الْخَشَبُ فَحْمًا (Odun, kömürleşti.)

فَعَدَّتِ الْمَرْأَةُ مُكَافَحَةً فِي الْمَيَادِينِ الْمُخْتَلَفَةِ (Kadın, çeşitli alanlarda mücadeleci oldu.)

وَمَا الْمَرْءُ إِلَّا كَالشَّهَابِ وَضَوْوِيهِ *** يُحُورُ رَمَادًا بَعْدَ إِذْ هُوَ سَاطِعٌ

(Kişi, ancak alev ve tutuştuktan sonra grileşen ışığı gibidir.)¹²³

أَضْحَى يُمَزِقُ أَنْوَابِي وَيَضْرِبُنِي *** أَبْعَدَ سَيِّبِي يَبْغِي عِنْدِي الْأَدْبَا

(Elbiselerimi parçalar ve beni döver oldu. Saçlarımın ağarmasından sonra mı bende edep/kibarlık istiyor.)¹²⁴

غَدَا الْجَوْ صَافِيًا (Hava berraklaştı.)

رَجَعْتُ أَفْهَمُ الدَّرْسَ (Dersi anlar oldum.)

Burada dikkat çeken bir nokta; *بَاتَ* fiilinin *صَارَ* manasına gelen fiillerin arasına konulmamış olmasıdır, zira bu konuda hilâf vardır.¹²⁵

Ayrıca, *أَضْحَى*، *أَمْسَى*، *أَضْحَى* manasına kullanılabilen fiillerden olan

¹²³ Bu beyit, *Lebîd b. Rebî'a*'ya aittir. Bk. *Divânu Lebîd b. Rebî'a*, şerh. eṭ-Ṭûsî (Beyrut, Dâru'l-kitâbi'l-'Arabî, 1996), 111; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, "حور", 4/217; eṣ-Şenketî, Aḥmed b. Emîn, *ed-Dureru'l-levâmî* (Beyrut, Muessesetu'r-risâle, 1985), 2/53.

¹²⁴ Bu beyit hiç bir kimseye nisbet edilmeksizin zikredilmiştir. Bk. İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 135.

¹²⁵ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/295.

ظَلَّ fiilleri ise، أَصْبَحَ fiilleri ise، صَارَ manasında kullanıldığında، gündüz، kuşluk vakti، akşam vakti gibi zaman ifadelerini yitirirler.¹²⁶ Örneğin، فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا، (Onun nimeti sayesinde kardeş oldunuz/kardeşleştiniz.)¹²⁷ âyetinde، صَارَ manasında kullanılan أَصْبَحَ fiili، sabah vaktine delalet etmez.

1.2.2. Gelecek Zaman

Sarf açısından gelecek zaman ifade eden mazi fiil، bazı kullanımlarında bu fonksiyonunu yitirip nahvî zaman adı altında başka zamanları da ifade eder. Bu zamanlar şimdiki ve gelecek zamandır. Bu çerçevede mazi fiilin gelecek zaman ifade ettiği durumlar، aşağıda ele alınmıştır. Bütün bu durumlarda، gelecek zaman ifadesi mutlaktır. Çünkü yakın ya da uzak gelecek zaman olma ihtimali vardır.

1.2.2.1. Talep Anlamında Kullanımı

Mazi fiil، dua için، talep için gelince gelecek zamanı ifade eder.¹²⁸ Bu kapsamda رَحِمَهُ اللهُ (Allah، ona rahmet etsin.)، سَاعِدَكَ اللهُ (Allah، sana yardım etsin.) örnekleri verilebilir.

Dua cümlesine، جَزَاكَ اللهُ (Allah، seni cehenneme atsın.)،

¹²⁶ er-Rağî، Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv، 2/295.

¹²⁷ Âl-i İmrân 3/103.

¹²⁸ er-Rağî، Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv، 2/225; el-Hâşimî، el-Ķavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabîyye، 17; Haywood-Nahmad، A New Arabic Grammar of the Written Language، 269; Hasan، en-Naħvu'l-vâfi، 1/53، 54; Manşûr، "Cumletu'l-mâğî ve'l-hâl ve'l-mustaġbel"، 459; İbrâhîm es-Sâmerâî، el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu، 28; eş-Şarratûnî، Mebdîu'l-'Arabîyye، 4/10; el-Lubedî، Mu'cemu'l-muştalahâti'n-naħviyye ve ş-şarfiyye، 212.

شَرًّا (Allah, belanı versin.), غَفَرَ اللهُ لَكَ (Allah seni affetsin.) örneklerinde olduğu gibi fiilin ifade ettiği manaya göre, bir kimsenin iyiliğini istemek de kötülüğünü istemek de dâhildir.

Ayrıca, dua fiili, sadece muhatap veya gâibe isnat edilir, mütekellime isnat edilmez.¹²⁹ وَقَيِّتْ مَا تَقُولُ (Söylediklerini yapasın.), رَحِمَهُ اللهُ (Allah, ona rahmet etsin.) örnek cümlelerden de anlaşılacağı üzere, dua manasında yapacağımız talepler, ikinci veya üçüncü şahıs adına olmalıdır. Çünkü kişi kendi kendine duada bulunamaz. Nitekim, dua; rütbe ve konum açısından aşağıda olanın rütbe ve konum açısından yüksek olana yaptığı istektir.

Bunun yanında, mazi fiil, olumsuzluk edatı لَا ile birlikte kullanılırsa, yine dua ifade edebilir.¹³⁰ لَا'nın mazi fiille birlikte dua için gelmesi, beddua için de gelmesi demektir. Dua ya da beddua manasını veren sadece لَا değil, aynı zamanda لَا'dan sonraki mazi fiildir. Dua ya da beddua manasından hangisi için geldiği, fiilin manasından anlaşılır. لَا رَحِمَهُ اللهُ (Allah ona rahmet etmesin.), لَا لَقِيْتُمْ - مَا بَقِيْتُمْ - ضُرًّا (Var olduğunuz sürece zarar, ziyanla karşılaşmayasınız.), لَا عَذَّبَ اللهُ عَمَرَ (Allah, Ömer'i cezalandırmaya.) örneklerinde olduğu gibi.

Bunların yanı sıra mazi fiilin gelecek zaman ifade ettiği bir diğer kullanımı da fiil anlamıdır. Diğer bir deyişle, mazi fiil, emir manasına geldiğinde

¹²⁹ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 375.

¹³⁰ er-Râğîb el-İsfehânî, *Mufredâtu elfâzi'l-Kur'ân*, 753; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 8/109; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/340; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 375; a.mlf., *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 128; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/3, 304; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fîlu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 28.

gelecek zaman ifade eder. *اَتَّقَى اللَّهَ امْرُؤٌ وَفَعَلَ خَيْرًا يُنَبِّئُ عَلَيْهِ* fiiller, emir manasındadır, yani *لِيَتَّقِيَ اللَّهَ وَلِيَفْعَلَ خَيْرًا* (Allah'tan korksun, iyilik yapсын.) ifadesiyle eş anlamlıdır.¹³¹ Ancak, bu, lafzın gereği değil, mananın, cümlelerin akışımının gereğidir.

1.2.2.2. *لَا* ve *إِنْ* Olumsuzluk Edatları ile Kasem Cümlesinde Kullanımı

Kasemin cevabında olumsuzluk harfi *لَا* ile kullanılan mazi fiil, gelecek zaman ifade eder.¹³² Bu durum *وَاللَّهِ لَا زُرْتُ الْخَائِنَ وَلَا أَكْرَمْتُ الْأَثِيمَ* (Allah'a yemin ederim ki, ne haini ziyaret edeceğim, ne de günahkara ikramda bulunacağım.), *وَحَيَاتِكَ لَا نَكْنُتُ عَهْدَكَ مَا دُمْتُ حَيًّا*, (Hayatına yemin olsun ki, yaşadığım müddetçe, sana verdiğim sözü bozmayacağım.) örneklerinde de görülmektedir. Bu konuya dikkat çeken Sîbeveyh, *وَاللَّهِ لَا فَعَلْتُ* ifadesinin manasının *لَا أَفْعَلُ* (yapmayacağım) şeklinde olduğunu söyleyerek,¹³³ kaseme cevap olarak *لَا* ile birlikte gelen mazi fiilin, gelecek zaman manasına geldiğine işaret etmektedir.

Benzer şekilde olumsuzluk edatı olan *إِنْ* de, *لَا* harfi gibi, kasemin cevabında, mazi fiille birlikte geldiğinde, mazi fiili gelecek zamana çevirir:¹³⁴

¹³¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/100.

¹³² er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/225, 340; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/2, 304; el-Hâşimî, *el-Ķavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 17; Ħasan, *en-Naĥvu'l-vâfi*, 1/54; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/10; el-Lubedî, *Mu'cemu'l-muşâlahâti'n-naĥviyye ve'ş-şarfiyye*, 212.

¹³³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/108.

¹³⁴ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/225; Ħasan, *en-Naĥvu'l-vâfi*, 1/54.

وَاللّٰهُ اِنْ فَعَلْتُ (Allah'a yemin ederim ki, yapmayacağım.) örneğinde, olumsuzluk edatı اِنْ ile beraber yemin lafzından sonra kullanılan mazi fiil, gelecek zamanı ifade etmektedir. Örnek olarak sunulan اِنَّ اللّٰهَ يُمَسِّكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ (Şüphesiz Allah, gökleri ve yeri düştükten tutuyor. Eğer, düşecek olsalar onları kendinden başka kimse tutamaz -kim tutabilir-.)¹³⁵ âyetindeki birinci اِنْ, şart edatıdır; ikinci اِنَّ ise, birinci şart edatı اِنْ'in başına gelen lâm'ın ifade ettiği kasemin cevabının başına gelmiş olumsuzluk harfidir.¹³⁶ Olumsuzluk edatı olan اِنْ, burada, yemin cümlesinin cevabının başına gelen mazi fiili gelecek zamana çevirmiştir.

1.2.2.3. Olması Kesin Haber Cümlesinde Kullanımı

Mazi fiil genellikle geçmiş zamana delalet eder. Bazen de eylemlerin gerçekleşmesinin kesin olmasından dolayı, sanki olmuş ve bitmişçesine mazi fiil kullanılıp¹³⁷ gelecek zaman ifade edilir. Bu durum örnek olarak verilen bu ayetlerde de fark edilmektedir: وَنَادٰى اَصْحَابُ النَّارِ (Cehennem halkı ... diye

¹³⁵ el-Fâtir 35/41.

¹³⁶ Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/54.

¹³⁷ Ebû Manşûr 'Abdûlmelik b. Muḥammed b. İsmâ'îl es-Şe'âlibî, *Fıḫhu'l-luġati ve sırru'l-'Arabiyye*, thk. Fâiz Muḥammed (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-'Arabî, 1993), 301; ez-Zemaḫşerî, *el-Keşşâf*, 2/372, 3/161; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḫv*, 1/278, 2/225; el-Ḳazvîni, *el-İdâh fi 'ulûmi'l-belâġa*, 77; et-Taftazânî, *Şerhu Muḫtaşari'l-ma'âni*, 124, 125; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/54; Manşûr, "Cumletu'l-mâği ve'l-hâl ve'l-mustaḫbel", 459.

seslendiler-seslenecekler-),¹³⁸ وَنَادَى أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ (A'râf halkı ... diye seslendiler-seslenecekler-),¹³⁹ إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ (Biz sana kevseri verdik-vereceğiz-),¹⁴⁰ وَنُفِّخُ فِي الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًا (Sûr'a üfürüldü, sonra onları bir araya topladık- ... üfürülecek, ... toplayacağız),¹⁴¹ وَنُفِّخُ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ (Sûr'a üflendi-üflenecek-. İşte o an kabirlerinden (kalkıp) Rablerine koşuyorlar-koşacaklar.)¹⁴² Aynı şekilde, وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ (Allah'ın emri geldi-gelecek-. Onu acele istemeyin. O, onların ortak koştukları şeylerden münezzehtir, yücedir.)¹⁴³ âyetindeki آتَى mazi fiili, يَأْتِي manasına gelmektedir.¹⁴⁴ 'Acele istemeyin' ifadesi, bunu açıkça ortaya koyar.

Mazi fiil kullanarak gelecek zaman ifade edilmesine bir başka örnek وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ فَزَعٌ (Sûr'a üflendiği ve göklerde ve yerde bulunan kimseler korktuğu gün ...) ¹⁴⁵ âyetidir. Burada, فَزَعٌ fiili, hem gerçekleşmesi kesin olan bir ifade olmasından, hem de gelecek zaman cümlesine, يُنْفَخُ ya atfedilmesinden dolayı gelecek zaman ifade eder.

Yukarıda görüldüğü gibi, mazi fiilin kullanıldığı gerçekleşmesi kesin

¹³⁸ el-A'râf 7/50.

¹³⁹ el-A'râf 7/48.

¹⁴⁰ el-Kevser 108/1.

¹⁴¹ el-Kehf 18/99.

¹⁴² Yâsîn 36/51.

¹⁴³ en-Nahl 16/1.

¹⁴⁴ es-Şe'âlibî, *Fıkhul-luğati ve sirru'l-'Arabiyye*, 301.

¹⁴⁵ en-Neml 27/87.

ifadelerden bazen vaat, bazen de tehdit anlaşılmaktadır. Bunların dışında, vaki olmuş, gerçekleşmiş sayılabilecek kadar gerçekçi oluş ifadesi veren anlaşma ve pazarlıklarda da mazi fiilin kullanımı yaygındır.¹⁴⁶ فَأَعْطِنَا الْأَمَانَ عَلَى خَلَّتَيْنِ إِمَّا أَنْكَ قَبِلْتَ مَا أَتَيْنَاكَ بِهِ وَإِمَّا سَتَرْتَ وَأَمْسَكْتَ عَنْ أَذَانَا حَتَّى نَخْرُجَ مِنْ بِلَادِكَ (İki tekliften birinde bize güvenlik ver. Ya sana getirdiğimizi kabul et ya da görmezlikten gel ve ülkenden çıkana kadar bize eziyet etme.) cümleleri buna örnektir.

1.2.2.4. Reca Fiilleri

Umut, beklenti manasına gelen عَسَى ، اِخْلُوقْ ، حَرَى fiilleri,¹⁴⁷ sadece mazi lafzıyla gelip, haberlerinin ifade ettiği eylemin vukûunun gelecekte olmasının istendiğini bildirirler,¹⁴⁸ yani muzari fiil manasına gelirler:¹⁴⁹ Bu konuda şu örnekler verilebilir:

فَعَسَى اللهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ (Umulur ki, Allah fetih getirir.)¹⁵⁰

¹⁴⁶ Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/2.

¹⁴⁷ İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 245; İbn 'Aķil, *Şerhu İbn 'Aķil*, 1/323, 332; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdîh*, 1/203; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 151; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/622; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/213; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 31, 59; Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâġatu'l-'Arabiyye fi şevbihe'l-cedîd* (Beyrut: Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn, 1990), 1/79; Muhammed Ferîd Vecdî, *Dâiretu ma'ârifi'l-ķarni'l-işrîn* (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, ts.), 7/327.

¹⁴⁸ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/116, 118; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdîh*, 1/203; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/54, 621, 622; Manşûr, "Cumletu'l-mâğfi ve'l-hâl ve'l-mustakbel", 460, 461.

¹⁴⁹ Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/107; Haywood-Nahmad, *A New Arabic Grammar of the Written Language*, 269.

¹⁵⁰ el-Mâide 5/52.

حَرَى الْعَافِلُ أَنْ يَصْحَوْ (Umulur ki, gafil uyanır.)

, حَرَى زَيْدٌ أَنْ يَفُومَ (Zeyd'in kalkması umulur.)

إِخْلُوقَتِ السَّمَاءُ أَنْ تُمَطِّرَ (Ola ki yağmur yağar.)

عَسَى الْفَرَجُ يَأْتِي بِهِ اللَّهُ (Umulur ki, Allah huzur getirir.)

عَسَى الْكَرْبُ الَّذِي أَمْسَيْتَ فِيهِ *** يَكُونُ وَرَاءَهُ فَرَجٌ قَرِيبٌ

(Umulur ki, içinde akşamladığın sıkıntının ardında, yakın bir huzur olur.)¹⁵¹

رَادَ شَوْقُ الْعَرِيبِ إِلَى أَهْلِهِ فَعَسَى الْأَيَّامُ أَنْ تَقْرَبَ بَيْنَهُمْ

(Yabancınnın ailesine özlemi arttı. Umulur ki, günler onları birbirlerine yakınlaştırır.)

تَطَّلَعَ الرَّحَالَةُ إِلَى كَتَفِ الْمَجَاهِلِ فَعَسَى الْحُكُومَةُ أَنْ تُهَيِّئَ لَهُ الْوَسَائِلَ

(Gezgin bilinmeyen yerleri ortaya çıkarmak istedi. Umulur ki, hükümet ona araçları hazırlar.)

Örneklerden de anlaşılacağı üzere عَسَى mazi fiili, يُتَوَقَّعُ manasına gelir.

¹⁵² Yani, عَسَى زَيْدٌ أَنْ يَفُومَ ifadesinin manası يُتَوَقَّعُ وَيُرَجَى قِيَامُهُ (Kalkması

¹⁵¹ Bu beyit, Hudbe b. el-Haşrem'e nisbet edilmektedir. Bk. Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/159; 'Abdulkâdir b. 'Umer el-Bağdâdî, *Hiżânetu'l-edebe*, thk. 'Abdusselâm Muḥammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Ĥâncî, t.y), 9/328; eş-Şenķîî, 2/145; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavâiĥ*, 1/206; Ebû 'Alî el-Ĥasan b. 'Abdullah el-Kaysî, *İdâhu şevâhidi'l-İdâh* (Beyrut: Dâru'l-ġarbi'l-İslâmî, 1987), 1/113. Bazı kaynaklarda ise hiç bir kimseye nisbet edilmeksizin zikredilmiştir. Bk. el-Muberrred, *el-Muĥtaġab*, 3/70; İbn 'Aķil, *Şerhu İbn 'Aķil*, 1/327; Ebû Muḥammed 'Abdullah Cemâluddîn b. Hişâm el-Enşârî, *Teĥlişu's-şevâhid ve telĥisu'l-Fevâ'id*, thk. 'Abbâs Muştafâ eş-Şâliĥî (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-'Arabî, 1996), 322.

¹⁵² er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/303.

beklenir, umulur.) şeklindedir. النَّبِيُّ عَلَيْهِ وَعَسَى - الْجَنَّةَ وَعَسَى (Umulur ki, Allah beni cennete girdirir, Nebî şefâat eder.) ifadesi de aynı şekildedir.

Bu bağlamda er-Rağî (ö. 688 h.), "عَسَى fiili, قَارَبَ manasında, nakıs fiil كَانْ gibi kullanılır ya da قَرَّبَ manasında tam fiil olarak gelir"¹⁵³ diyenlere cevaben "عَسَى, mukârebe fiillerinden değildir, ne haberin yaklaşması, ne de haberin yaklaşmasını ümit etme manasına gelmez. Çünkü عَسَى fiili, لَعَلَّ gibi olup, لَعَلَّ ise ittifakla yaklaşma ifadesi içermez. Husulu, ister yakın, ister uzak gelecekte terecci edilsin, لَعَلَّ ile manası aynıdır"¹⁵⁴ demektedir. Diğer bir ifadeyle عَسَى رَيْدٌ أَنْ يَخْرُجَ ifadesinin manası, لَعَلَّهُ يَخْرُجُ (Belki çıkar.) şeklindedir.

Bunun yanı sıra عَسَى fiilinin Allah lafzıyla kullanımında Allah'ın kendisinin isteme ve ümit etmesi değil, insanın bunu istemesi manası vardır. عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ (Belki, Rabbiniz düşmanınızı helak eder.)¹⁵⁵ âyetindeki عَسَى'nin manası كُونُوا رَاجِينَ (ümitvar olun) şeklindedir.¹⁵⁶

1.2.2.5. Cezmeden Şart Edatları ile Kullanımı

Şart ve ceza fiilleri, her ikisi de mazi, her ikisi de muzari ya da birisi

¹⁵³ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/116.

¹⁵⁴ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-nahv*, 2/301.

¹⁵⁵ el-A'râf 7/129.

¹⁵⁶ er-Râğıb el-İsfehâni, *Mufredâtu elfâzi'l-Şur'ân*, 567.

mazi, diğeri muzari fiil olabilirler.¹⁵⁷ Bu konuda örnek olarak *إِنْ تُكْرِمْنِي أَكْرَمْتُكَ* (Bana ikram edersen sana ikram ederim), *إِنْ أَكْرَمْتَنِي أَكْرَمْتُكَ* (Bana ikram edersen sana ikram ederim.), *إِنْ زُرْتَنِي أَحْسِنُ إِلَيْكَ* (Beni ziyaret edersen, sana iyilik ederim.), *مَنْ يَفْضُلْنِي أَحْسَنَتْ إِلَيْهِ* (Bana kim gelirse, ona iyilik ederim.) cümleleri verilebilir.

Örneklerde yer verilen şart cümlelerindeki muzari ve mazi fiiller, gelecek zaman ifade etmektedir. Çünkü şart ve ceza, gelecek zamanda meydana gelir.¹⁵⁸ O halde şart fiilinin bir şartı da geçmiş zaman manalı olmamasıdır.¹⁵⁹ Başka bir ifadeyle, bu durumda *إِنْ قَامَ زَيْدٌ أَمْسَ أَقَمَ مَعَهُ* (Eğer Zeyd, dün kalktıysa, onunla birlikte kalkarım.) denilmesi uygun değildir. Çünkü burada şart fiili, geçmiş zaman manalıdır.

Mazi olan şart ve cevap fiillerinin kendi anlamlarında değil de gelecek zaman manasında kullanılmasının sebebi, geçmiş zaman ve şimdiki zamanın şu an mevcut olmasından dolayıdır. Şart, talik ifade eder. Bir şeyin talik edilmesi ise, bir durumun gerçekleşmesinin başka bir durumun meydana gelmesine bağlı oluşunu gösterir.¹⁶⁰ Genellikle, şartın gerçekleşmesi ya da gerçekleşmemesi konusunda cevap cümlesi, şart cümlesine bağlıdır.¹⁶¹ *إِنْ*

¹⁵⁷ ez-Zeccâcî, *el-Cumel fi'n-naħw*, 212; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 8/157; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħw*, 2/260; İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, 4/33; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavđîh*, 2/248, 249; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/38, 39; el-Hâşimî, *el-Ķavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 345; eş-Şarratünî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/176.

¹⁵⁸ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/3, 8/155, 9/3; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 39, 369.

¹⁵⁹ el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavđîh*, 2/249; Hasan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 4/444.

¹⁶⁰ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/3, 8/155, 156; Hasan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 2/145.

¹⁶¹ Hasan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 2/145.

ذَهَبْتُ دَهَبْتُ (Gidersen, giderim.) örneğinde olduğu gibi, “Benim gitmem senin gitmene bağlıdır, yani, sen gidersen ben de giderim” şeklinde, cevap cümlesinin gerçekleşmesi şart cümlesinin gerçekleşmesine bağlı kılınmıştır.

Mazi fiil, إِنَّ ve إِذَا ve إِنْ manasını taşıyan (diğer tüm) şart edatlarıyla birlikte, şart ve cevap cümlesinde gelecek zaman ifade eder. Çünkü bu edatlar, mazi fiili gelecek zamana çevirirler:¹⁶² Konu çerçevesinde;

إِنْ أَحْسَنْتُمْ لَأَحْسَنَنَّ لَكُمْ (İyilik ederseniz, kendinize edersiniz.)¹⁶³

âyeti

مَنْ قَامَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ (Kim mümin olarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek kadir gecesi kalkarsa, geçmiş günahları affedilir.)¹⁶⁴ hadis-i şerifi ve

مَتَى زُرْتَنِي أَكْرَمْتَنِي (Beni, her ne zaman ziyaret edersen, sana ikram ederim.)

أَيَّ كِتَابٍ قَرَأْتَ اسْتَفَدْتَ (Hangi kitabı okursan, ondan istifade edersin.)

أَيْنَمَا دَهَبْتُ دَهَبْتُ (Her nereye gidersen, giderim.)

¹⁶² İbn Ya'îş, Şerhu'l-Mufaşşal, 8/156; er-Rağî, Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv, 2/225; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/14, 23; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 17; Hasan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 1/54, 4/422; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/10, 374; el-Lubedî, *Mu'cemu'l-muşâlahâti'n-naħviyye ve's-şarfiyye*, 212; Emîn, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye fi şevbihe'l-cedid*, 1/171.

¹⁶³ el-İsrâ 17/7.

¹⁶⁴ el-Buhârî, *Şaḥîhu'l-Buḥârî*, Leyletu'l-kadr 1, 2/253; Muslim, *Şaḥîhu Muslim*, Salâtu'l-musâfirîn 175, 1/524; Ebu Dâvûd, *Sunenu Ebi Dâvûd*, Şehru Ramazân 1, 2/103; en-Nesâî, *Sunenu'n-Nesâî*, Siyâm 39, 4/155, Siyâm 40, 4/157, 158, İmân 22, 8/118.

أَيُّهُمْ ضَرَبْتَ غَضِبْتُ مِنْكَ (Onlardan hangisini (herhangi birini) döversen, sana kızarım.)

كُلَّمَا سَاحَ الْمَرْءُ اتَّسَعَ أَفْئُهُ (Kişi, her ne kadar gezerse (yolculuk ederse) ufku genişler.)

مَا تَعَلَّمْتَ فِي الصِّغَرِ نَفَعَكَ فِي الْكِبَرِ (Küçükken ne öğrenirsen, büyükken sana faydalı olur.)

إِذَا قُمْتَ قُمْتُ (Kalkarsan (/kalkınca), kalkarım.)

حَيْثُمَا سَافَرْتَ سَعِدْتَ (Her nereye yolculuk edersen, mutlu olursun.)
أَيَّانَ سَأَلْتَنِي أَجَبْتُكَ (Bana, her ne zaman soru sorarsan, cevaplarım.)

إِذَا زُرْتَنِي زُرْتُكَ (Beni ziyaret edersen, seni ziyaret ederim.)

كَيْفَمَا جَلَسْتَ جَلَسْتُ (Nasıl oturursan, öyle otururum.)

أَنَّى ذَهَبَ صَاحِبُ الْمَالِ أَكْرَمَ (Mal sahibi (zengin) her nereye giderse ikram edilir.) cümleleri örnek olarak verilebilir.

Şart edatlarından *إِنْ*, oluşu kesin olmayan şüpheli şeylerde kullanılırken, *إِذَا* oluşu kesin olan şeylerde kullanılır.¹⁶⁵ *إِذَا طَلَعَ الشَّمْسُ فَأَتَيْتَنِي* (Güneş çıkınca, bana gel.), *إِذَا احْمَرَّتِ الْبُسْرُ فَأَتَيْتَنِي* (Hurma olgunlaşınca bana gel.) cümleleri buna örnektir. Bu açıdan bakıldığında ikinci cümlede *إِنْ احْمَرَّتِ الْبُسْرُ* *أَتَيْتَكَ*

¹⁶⁵ el-Mubberred, *el-Muḫtaḍab*, 2/56; İbn Ya'îş, *Şerḥu'l-Mufaşşal*, 9/4; er-Raḍî, *Şerḥu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/109; el-Ḳazvîni, *el-İḍâḥ fi 'ulûmi'l-belâğa*, 88; el-Ġalâyîni, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 2/190; Maḥmûd Aḥmed Naḥle, *'İlmu'l-ma'âni fi'l-belâğâti'l-'Arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-'ulûmi'l-'Arabiyye, 1990, 72; Emîn, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye fi sevhîbi'l-cedîd*, 1/172.

denmez. Çünkü hurmanın kızarması (olgunlaşması) şüpheli değil, bilinen, kesin bir şeydir. Aynı şekilde, *إِنْ زُرْتَنِي زُرْتُكَ* ifadesinde de bir kesinlik olmadığı için *إِنْ* kullanılmıştır.

Bununla birlikte, bazı durumlarda şart edatı *إِنْ*, *إِذَا* yerine; *إِذَا* da *إِنْ* yerine kullanılabilir. ¹⁶⁶ *أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ* (Ölür ya da öldürülürse, gerisin geri mi döneceksiniz?) ¹⁶⁷ âyetinde ve *إِنْ مِتُّ فَأَقْضُوا دَيْنِي* (Ölünce borcumu ödeyin.) örneğinde bu durum görülmektedir. Ölüm, kesin bir şeydir. Bu sebeple, *إِذَا مِتُّ فَأَقْضُوا دَيْنِي* şeklinde *إِذَا*'nın kullanılması doğru olmalıdır. Ne var ki, ölümün zamanı belli olmayınca, *إِنْ*'in kullanımı caiz olmuştur. ¹⁶⁸ Aynı şekilde, *إِذَا طَلَعَ الشَّمْسُ فَأَتِنِي* (Güneş çıkınca, bana gel.) cümlesi, güneşin her zaman çıkmadığı bir kış mevsiminde, *إِنْ طَلَعَ الشَّمْسُ فَأَتِنِي* şeklinde de söylenebilir. Güneşin kesinlikle çıkacağı göz önüne alınarak *إِذَا*, güneşin öyle bir mevsimde çıkamayabileceği göz önüne alınarak da *إِنْ* kullanılır.

Bunun yanı sıra, *إِذَا جِئْتَنِي أَكْرَمْتُكَ* (Bana geldiğin zaman, sana ikram edeceğim.), *إِذَا فَرَغَ بَكَ وَبَيْتِي مَا شَاءَ اللَّهُ* (Yalnız kalınca ağlar. Allah'ın dilediği kadar ağlar.) örneklerinde olduğu gibi, şart ve zarf manasında gelen *إِذَا* lafzının mazi fiil ile birlikte, gelecek zaman ifadesi için kullanıldığına ¹⁶⁹ dikkat edilmelidir.

¹⁶⁶ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 9/4; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/109.

¹⁶⁷ Âl-i İmrân 3/144.

¹⁶⁸ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 9/4.

¹⁶⁹ İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fî'lü zemânuhu ve ebniyetuhu*, 29.

Ayrıca şart cümlesinde, lafız açısından mazi olan fiilin, mana açısından da gerçek geçmiş zaman olması istendiğinde, mazi fiille şart edatı arasına *كَانَ* getirilmelidir.¹⁷⁰ *إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا* (Allah'a inanmışsanız, ona tevekkül ediniz.),¹⁷¹ *إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ* (Eğer ben onu söylemişsem, sen onu bilmişsindir.),¹⁷² *إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ* (Gömleği, arkadan yırtılmışsa, doğru söylemiştir.)¹⁷³ âyetleri ve *إِنْ كَانَ قَدْ قَامَ فَادْخُلْ بَيْتَهُ* (Kalkmışsa, evine girin.), *إِنْ كَانَ قَدْ قَامَ دَخَلُوا بَيْتَهُ* (Kalkmışsa, eve girerler.) cümleleri konu çerçevesinde somut örneklerdir.

Bunlara ek olarak ceza (/cevab) cümlesinin manaca da geçmiş zaman olması istendiğinde, başına fe (فَ) getirilmelidir. Daha geniş bir ifade ile eğer ceza, mana ve lafızca geçmiş zaman olursa, başına fe (فَ) getirilmeli,¹⁷⁴ mana ve lafızca geçmiş zaman olan cevap cümlesi ise, mübtedanın haberi olarak takdir edilmelidir.¹⁷⁵ Örneğin: *إِنْ أَكْرَمْتَنِي الْيَوْمَ فَقَدْ أَكْرَمْتَنِي أَمْسَ* (Bugün bana ikram edersen, hani dün ben sana ikram etmiştim.) ifadesi *فَأَنَا أَكْرَمْتَنِي أَمْسَ* şeklinde takdir edilir. Buradaki cevap cümlesinde, başına فَ getirilerek mah-

¹⁷⁰ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 8/156; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-nahv*, 2/109, 264, 265; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/11; Haywood-Nahmad, *A New Arabic Grammar of the Written Language*, 292.

¹⁷¹ Yûnus 10/84.

¹⁷² el-Mâide 5/116.

¹⁷³ Yûsuf 12/26.

¹⁷⁴ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 9/3; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdih*, 2/250; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/15, 347.

¹⁷⁵ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 9/3.

zuf bir mübtedanın haberi olarak takdir edilen mazi fiil, lafız açısından olduğu gibi mana açısından da gerçek geçmiş zamandır.

Yukarıdaki cümleler, geçmiş zamanda olmuş olduğu varsayılan hükümler içermektedirler. Çünkü şart cümlesi varsayımlara dayanır, kesinlik bildirmez.

İbn Hişâm, *إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ* (Eğer ben onu söylemişsem, sen onu bilmişsindir).¹⁷⁶ âyetinin manasının *إِنْ نُبِّئْتُ أَنْتَى كُنْتُ قُلْتُهُ*¹⁷⁷ ya da *إِنْ نُبِّئْتُ أَنْتَى كُنْتُ قُلْتُهُ* şeklinde olduğunu, cevabın da aynı şekilde tevillendiğini (yani *نُبِّئْتُ أَنْتَى كُنْتُ قُلْتُهُ* şeklinde) zikretmektedir.¹⁷⁸ İbn Hişâm, yaptığı bu tevillle, şart cümlesinin her hâlükârda yine gelecek zaman ifade edeceğine işaret etmektedir.

Diğer yandan; şartın iki cümlesinden biri apaçık, gerçek geçmiş zaman ifade eden bir kelime de içerebilir. *إِنْ تُكْرِمْنِي فَقَدْ أَكْرَمْتَكِ أَمْسَ* (Bana ikram edersen, hani ben sana dün ikram etmiştim ya!) örneğinde cevap fiili, *إِنْ أَكْرَمْتَنِي أَمْسَ* (Eğer sen, dün bana ikram ettiysen, ben de sana yarın ikram ederim.) cümlesinde ise şart fiili, geçmiş zaman manasında gelmişlerdir. Örnek olarak verilen ikinci cümlelerin manası *إِنْ تَتَحَدَّثَ عَمَّا وَقَعَ مِنْ* *إِكْرَامِكِ إِبَائِي بِالْأَمْسِ فَأَنَا أَكْرَمْتُكَ غَدًا* şeklindedir ve diğer şart edatlarında olduğu

¹⁷⁶ el-Mâide 5/116.

¹⁷⁷ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 369. Ayrıca bk.: el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdîh*, 2/249; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/444.

¹⁷⁸ İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 439, 440.

gibi, burada da şart ve cevap cümlesi (teville) gelecek zamandır.¹⁷⁹

Ceza cümlesi iki kısımdır:

1- Cezanın vukûuna, şartın sebep olması. Buna örnek olarak **إِنْ جِئْتَنِي** **أَكْرَمْتُكَ** = **أَكْرَمْتُكَ** = **أَكْرَمْتُكَ** (Bana gelirsen, sana ikram ederim.) cümlesi verilebilir.

2- Cezanın vukûuna şartın sebep olmaması. Örneğin: **إِنْ تَكْرَمْنِي فَقَدْ** **أَكْرَمْتُكَ أَمْسَ** (Bana ikram edersen, ben de sana dün ikram etmiştim ya.) ifadesinin manası **إِنْ** **أَعْتَدْتُ عَلَيَّ بِإِكْرَامِكَ** **فَأَنَا أَعْتَدْتُ عَلَيْكَ بِإِكْرَامِي** **إِيَّاكَ** şeklindedir. Dün ikram edilmesi, yarın ikram edileceği için yapılmamıştır, ancak, dünün ikramı ertesi günün şart koşulan ikramına sebep teşkil etmektedir. Başka bir deyişle, şartın vukûuna, ceza sebep olmuştur; cezanın vukûuna şart değil.¹⁸⁰

Şart cümlesiyle ilgili olarak dile getirilmesi gereken bir diğer nokta; şart edatı olan **إِنْ**'in bilmezlikten gelmek veya muhatabı câhil konumuna indirmek ya da muhatabı azarlamak için kullanılabileceğidir. **هَلْ هُوَ فِي الدَّارِ؟** (O evde mi?) diyene, hizmetçinin efendisinden korkarak, bilmezlikten gelip, ona, **إِنْ كَانَ فِيهَا أَخْبَرَكَ** (Eğer oradaysa, size haber veririm.) demesi buna örnektir. Aynı şekilde yalanlayan birine **إِنْ صَدَقْتُ فَمَا تَفْعَلُ؟** (Doğru söylüyorum, ne yapacaksın?) şeklinde ifadesi ve babasına eziyet edene **إِنْ كَانَ أَبَاكَ** **فَلَا تُؤْذِهِ** (O şâyet babansa, eziyet etme.) denilmesi de bir örnektir. Yine tevbih

¹⁷⁹ Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/423.

¹⁸⁰ Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/422.

(azarlama) için *قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَانِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ* (De ki: Eğer Rahmân'ın bir çocuğu varsa, elbette (ona) kulluk edenlerin ilki olurum.)¹⁸¹ denilmesi de böyledir.¹⁸² Dikkat edilirse, bütün bu kullanımlarda, şartın şimdiki zaman yönü ağır basmaktadır.

Bunun yanı sıra, cezmetmeyen ve genellikle geçmiş zaman şartı için kullanılan şart edatı *لَوْ*, cezmeden ve gelecek zaman şartı için kullanılan şart edatı *إِنْ* manasında kullanılabilir. Bu durumda *لَوْ* den sonra gelen mazi fiil, gelecek zaman ifade eder.¹⁸³ *وَلْيَخْشِ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا* (Arkalarında zayıf zürriyetler bırakacak olsalar, halleri nice olur diye korkanlar -yetimler üzerinde- titresinler.)¹⁸⁴ âyeti buna örnektir. Geçmiş zamanda şart ifade eden *لَوْ*, burada *إِنْ* manasında gelecek zaman için gelmiştir. Çünkü öldükten sonra korkmaları imkânsızdır. *لَوْ خَافَ النَّارَ*. *مُسْكِينٌ ابْنُ آدَمَ*. *لَوْ خَافَ النَّارَ*. *كَمَا يَخَافُ الْفَقْرَ لَنَجَا مِنْهُمَا جَمِيعًا لَوْ رَغِبَ فِي الْجَنَّةِ كَمَا يَرِغِبُ فِي الدُّنْيَا لَفَارَ بِهِمَا جَمِيعًا* (Zavallı Ademoğlu. Fakirlikten korktuğu gibi ateşten (cehennemden) de korksa, her ikisinden de kurtulur. Dünyayı istediği kadar cenneti de istese, her ikisini de kazanır.) ifadesindeki *لَوْ* den sonra gelen *فَعَلَّ* yapıları da, lafzen mazi, manaca gelecek zaman manasındadırlar.

¹⁸¹ ez-Zuhruf 43/81.

¹⁸² et-Taftazânî, *Şerhu Muhtaşari'l-ma'ânî*, 140, 141.

¹⁸³ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/109, 390; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 344; İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 4/47; et-Taftazânî, *Şerhu Muhtaşari'l-ma'ânî*, 150; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdîh*, 2/255, 256; Hâsan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 4/495, 496; Altüncü-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğati*, 1/531.

¹⁸⁴ en-Nisâ' 4/9.

1.2.2.6. إِذْ Zaman Zarfı ile Kullanımı

İsim ve fiil (mazi, muzari) cümlesine muzaf olarak gelen إِذْ,¹⁸⁵ geçmiş zaman zarfıdır¹⁸⁶ ve kendisinden sonra gelen muzari fiili geçmiş zamana çevirirken¹⁸⁷ mazi fiil yine geçmiş zaman ifade eder. *يَوْمَ - حِينَ - وَقْتًا* gibi bazı zaman isimleri de fiil ve isim cümlesine muzaf olarak gelip إِذْ manasında kullanılabilir.¹⁸⁸ Bu durumda muzari ve mazi fiiller, *جِئْتُكَ إِذْ قَامَ زَيْدٌ* (Sana, Zeyd ayağa kalkınca geldim.), *جِئْتُكَ حِينَ (/وَقْتًا / جَاءَ زَيْدٌ* (Sana, Zeyd geldiği zaman geldim.) örneklerinde olduğu gibi geçmiş zaman ifade ederler.

Ayrıca geçmiş zaman zarfı olan إِذْ, gelecek zaman zarfı olan إِذَا manasında da kullanılabilir¹⁸⁹ ve bu durumda kendisinden sonra gelen mazi fiili gelecek zamana çevirir. *سَأَتِيكَ إِذْ جَاءَ زَيْدٌ* (Sana, Zeyd geldiği zaman geleceğim.) örneğinde, geçmiş zaman zarfı olan إِذْ'ın إِذَا manasında gelecek zaman

¹⁸⁵ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 3/17; er-Rađî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/108; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 116; a.mlf., *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 163; İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 3/57; el-Ġalâyiñi, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 2/208; eş-Şarratûñi, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/148.

¹⁸⁶ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/60, 4/229; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 4/95; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 111; a.mlf., *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 163; Ħasan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 3/80; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 204; Altûñci-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luġati*, 1/25; İbrâhîm es-Sâmerâi, *el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 25.

¹⁸⁷ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/115, 232; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 116; Ħasan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 3/81; Manşûr, "Cumletu'l-mâği ve'l-ĥâl ve'l-mustaķbel", 442.

¹⁸⁸ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/119; el-Mubberred, *el-Muķtađab*, 4/347; İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 3/57; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşriħ 'ala't-Tavđih*, 2/41; eş-Şarratûñi, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/335.

¹⁸⁹ er-Rađî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/108; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 113, 129, 130; Ħasan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 3/81, 82; Altûñci-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luġati*, 1/25.

ifade etmesi kendisinden önce gelen fiilin, gelecek zaman ifade etmesine bağlıdır.

Bu bağlamda, **إِذْ** ve **إِذْ** manasına gelen **وَقَفْتُ** - **حِينَ** - **يَوْمَ** - **رَمَنَ** gibi ism-i zamanlardan sonra gelen mazi ya da muzari fiillerin geçmiş ya da gelecek zamandan hangisi için geldiği, birlikte kullanıldığı cümle ile anlaşılır. Böylelikle gelecek zaman ifade eden bir cümlede gelecek zaman, geçmiş zaman ifade eden bir cümlede geçmiş zaman ifade ederler. Örneğin, **قُلْ لَهُمْ يَوْمَ** **قُلْ لَهُمْ يَوْمَ** **يَأْتُونَكَ** (**أَتُونَكَ**) **أَنْتَ مَشْغُولٌ** (Sana geldikleri gün, onlara, benim meşgul olduğumu söyle.) ifadesinde, "Onlara söyle" emir cümlesi, ism-i zamandan sonra gelen mazi ya da muzari fiilin gelecek zaman ifadesini gösterir. Çünkü emir fiili, gelecek zaman ifade eder.

Son olarak; **إِذْ** zaman zarfı, **وَقَفْتُ** - **حِينَ** - **يَوْمَ** - **رَمَنَ** gibi zaman isimlerine bitişik olarak kullanıldığında, kendisinden sonraki cümleler, genellikle düşüp, bu cümlelerin yerine tenvîn-i ivaz getirilerek de kullanılır.¹⁹⁰ Örneğin: **جَاءَ صَدِيقِي وَكُنْتُ حِينَئِذٍ** (**جَاءَ صَدِيقِي**) **غَائِبًا** (Arkadaşım geldi -gelmiş-, o an -arkadaşım geldiği zaman- ben yoktum.), **سَافِرٌ مَحْمُودٌ فِي الْقَطَارِ وَجَلَسَ** (**وَقَفْتُ** **إِذْ سَافِرٌ وَجَلَسَ يَقْرَأُ وَيَتَكَلَّمُ**) **يَقْرَأُ الصُّحُفَ وَيَتَكَلَّمُ مَعَ جَارِهِ وَكُنْتُ مَعَهُ وَقَفْتُ** (**وَقَفْتُ** **إِذْ سَافِرٌ وَجَلَسَ يَقْرَأُ وَيَتَكَلَّمُ**) (Mahmud trenle yolculuk yaptı, gazeteleri okumak ve yol arkadaşıyla konuşmak üzere oturdu. O vakit -yolculuk ettiği, okumak ve konuşmak üzere oturduğu zaman- ben onunlaydım.) cümlelerinde bu durum öne çıkmıştır.

¹⁹⁰ Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/40, 41.

1.2.2.7. إِذَا Zaman Zarfi ile Kullanımı

Sadece fiil cümlesine (mazi ya da muzariye) muzaf olarak gelen إِذَا,¹⁹¹ çoğunlukla فَعَلَ yapısının başına gelse de, gelecek zaman bildiren bir zarftır.¹⁹² Bu durum, إِذَا أَحْمَرَ الْأُبْسُرُ (Hurma olgunlaşınca, sana geleceğim.), إِذَا قَامَ زَيْدٌ (Zeyd kalkınca, sana geleceğim.), إِذَا قَامَ زَيْدٌ كَانَتْ (Zeyd kalkınca, sana geleceğim.) örneklerinde de görülmektedir.

Bunun yanında, يَوْمَ - حِينَ - وَفَتٌ gibi ism-i zamanlar, sadece fiil cümlesine muzaf olarak geldiklerinde, إِذَا konumunda gelecek zaman için kullanılabilirler.¹⁹³ Bu lafızlardan sonra gelen mazi fiil, إِذَا'da olduğu gibi gelecek zaman ifade eder: Bu durum, örnek olarak verilen حِينَ آتَيْكَ جِئْتُ (Sana, uyandığın zaman geleceğim.), إِذَا سَأَدَّهَبُ زَمَنٌ ذَهَبَ الْقَوْمُ (İnsanlar giderken gideceğim.) cümlelerde de görülmektedir. Bununla birlikte, bu ism-i zamanlardan sonra gelen mazi fiilin gelecek zaman ifade edebilmesi için, إِذَا bahsinde belirtildiği üzere içinde bulunduğu cümlenin gelecek zaman ifade etmesi gerekir.

¹⁹¹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 3/17; İbn 'Aķil, *Şerhu İbn 'Aķil*, 3/57; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/335. (إِذَا)'nin isim cümlesine muzaf olabileceği konusunda hilaf vardır. Bk. er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-nahv*, 2/103; İbn 'Aķil, *Şerhu İbn 'Aķil*, 3/52.)

¹⁹² Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/60, 4/232; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 4/95; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/9; el-Ġalâ'yînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 2/208; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 204; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/335; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 25; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luġati*, 1/25.

¹⁹³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/119; İbn 'Aķil, *Şerhu İbn 'Aķil*, 3/58; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdîh*, 2/41; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/335.

Bununla beraber, إِذَا gelecek zaman zarfı, إِذْ konumunda geçmiş zaman zarfı olarak da kullanılabilir.¹⁹⁴ Bu durumda, وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا (Onlar bir ticaret veyahut bir eğlence görünce, ona koştular).¹⁹⁵ âyetinde olduğu gibi temel cümle geçmiş zaman manası verdiği için, kendisinden sonra gelen mazi fiil, yine geçmiş zaman ifade eder.

Şu halde; ister geçmiş zaman zarfı إِذْ, ister إِذَا, isterse de - يَوْمَ - زَمَنَ - حِينَ - وَفَتْ gibi müphem ism-i zamanlar olsun, bunlardan sonra gelen mazi fiiller, bağlı buldukları cümleye göre, hem geçmiş zaman, hem de gelecek zaman için gelebilirler.

1.2.2.8. Mastar Harfi مَا ile Kullanımı

Çoğunlukla mazi ya da لَمْ ile olumsuz muzari fiili bağlayan, zarf manası da içeren مَا harfi, mastar¹⁹⁶ olarak kullanılıncı, gelecek zaman manası verir:¹⁹⁷ لَا أَفْعَلُهُ مَا دَرَّ شَارِقٌ (Güneş doğduğu sürece, onu yapmayacağım.) ifadesi لَا أَفْعَلُهُ مَدَّةَ ذُرُورِهِ (Sağ olduğum sürece, bana namaz kılmayı ve zekat vermeyi emretti),¹⁹⁸ إِنِّي مُقِيمٌ لَا أَصْحَبُكَ مَا لَمْ تُضْرَبْ (Sen kaldığım müddetçe bende kalacağım.).

¹⁹⁴ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/108; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 129, 130; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luġati*, 1/25.

¹⁹⁵ el-Cum'a 62/11.

¹⁹⁶ İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, 1/139; Ħasan, *en-Naĥvu'l-vâfi*, 1/412; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luġati*, 2/537.

¹⁹⁷ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/386.

¹⁹⁸ Meryem 19/31.

زَيْدًا (Zeyd'i dövmediğin sürece seninle olmayacağım.) örneklerinde zarf manası da içeren mastar mâ'sı ile sılasından oluşan müevvel mastarlar, gelecek zaman ifadesi verirler. Mastar مَا'sı, kullanımı az da olsa, لَمْ ile olumsuz olmayan muzari fiili de kendisinden önceki cümleye bağlayabilir.¹⁹⁹ لَا أَصِيحُّ مَا تَنَامُ (Uyuduğun sürece bağırmayacağım.) cümlesi buna somut bir örnektir. Aynı şekilde sılası, أَزُورُكَ مَا الْوَقْتُ مُنَاسِبٌ (Zaman uygun olduğu sürece seni ziyaret edeceğim.) gibi isim cümlesi de olabilir.²⁰⁰ Dolayısıyla mazi fiil, zaman zarfı manası da içeren mastar harfi مَا ile birlikte kullanıldığı zaman, kendisinden önceki cümleye göre gelecek zaman ifade eder.

1.2.3. Şimdiki Zaman

Sarf açısından, sadece geçmiş zaman ifade eden mazi fiil, cümle içinde bulunduğu ve kullanıldığı konum gereği, gelecek zaman ve şimdiki zaman da ifade edebilir. Şimdiki zaman ifade ettiği yerler, medih (övgü), zem (yerme), taaccub (şaşkınlık) ve anlaşma, sözleşme ifade eden ukûd fiilleridir.

Medih, zem, taaccub ve ukûd fiilleri, şimdiki zamanda gerçekleşen eylem ve oluşları anlatır. Bu durum, ukûd fiillerinde açık iken, medh, zem, taaccub fiilleri için zaman ifadesi yoktur²⁰¹ denilmektedir. Oysa bunlar da fiil olarak kabul edilmektedir. Fiilin bir özelliği de, zaman ifadesidir, eylemin gerçekleştiği ya da gerçekleşeceği zamanı belirler. Örneğin: نَعْمَ الرَّجُلُ زَيْدٌ

¹⁹⁹ İbn 'Aķil, *Şerhu İbn 'Aķil*, 1/139; Ħasan, *en-NaĦvu'l-vâfi*, 1/412.

²⁰⁰ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşsal*, 8/143; Ħasan, *en-NaĦvu'l-vâfi*, 1/412.

²⁰¹ Ħasan, *en-NaĦvu'l-vâfi*, 1/51, 3/342, 349, 369.

(Zeyd, ne iyi adamdır.) ifadesiyle Zeyd'in iyi birisi olduğu, Zeyd'e iyilik sıfatının isnat edildiği açıktır ve bu isnat, geçmiş zamanda ya da gelecek zamanda değil, içinde bulunduğumuz şimdiki zamandadır.

Ayrıca, medh, zem ve taaccub ifadesinde kullanılan fiillerin içerdikleri mananın, medhedilen, zemmedilen ya da taaccub edilen kişi ya da şeyde şimdiki zamana bitişik geçmiş zamanda da bulunduğu, var olduğu açıktır. Bu sebepledir ki, cömert bir kimse için مَا أَكْرَمَ فُلَانًا (Filan, ne kadar cömerttir.) ya da كَرَمَ فُلَانٌ (Filan, ne kadar cömerttir.) denilirken, geçmişte cimri olan birisine bu üslup kullanılmaz. Eğer kullanılırsa, başka manalar ifade eder; ya geçmiş zamanda da cömert olduğu varsayılır ya da cömert olmadığı vurgulanarak kınama ifade eder.

Mazi fiilin şimdiki zaman için kullanıldığı bir diğer yer de إِذَا ile birlikte kaseme cevaben kullanılmasıdır. Bu kullanımda mazi fiil, yemin etme zamanına göre şimdiki zaman ifade eder. Aşağıda bu konular tek tek ele alınmıştır.

1.2.3.1. Ukûd için Kullanılması

Mazi fiil, ukûd anlamında kullanıldığında şimdiki zaman ifade eder.²⁰²

²⁰² eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/10; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/53; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fîlu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 29; el-Hâşimî, *el-Ğavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 17; el-Lubedî, *Mu'cemu'l-muştalahâti'n-nahviyye ve's-şarfiyye*, 212.

Çünkü ukûd fiilleri, konuşmanın gerçekleştiği, meydana geldiği anda; konuşmayla iç-içe olarak tamamlanan olayların anlatımında kullanılır:²⁰³ Bu kapsamda *بِعْتِكَ الدَّارَ* (Evi sana satıyorum, sattım gitti.), *إِسْتَرَيْتُ مِنْكَ هَذِهِ الْأَرْضَ*, (Bu araziyi sizden satın alıyorum.), *وَهَبْتُ لَكَ هَذَا الْكِتَابَ*, (Bu kitabı size bağışlıyorum.), *قَبِلْتُ مِنْكُمْ هَذَا الرُّوْحَ*, (Bu evliliğinizi kabul ediyorum.) örnekleri verilebilir.

Bunun yanında, *بِعْتِكَ هَذِهِ السَّيَّارَةَ*, (Bu arabayı sana satıyorum.) cümlesine cevaben *قَبِلْتُ* (Ben de kabul ediyorum.) denilmesi durumunda, her iki fiil de bir anlaşmayı, sözleşmeyi gösterir ve her iki olay, konuşmadan önce ya da sonra değil, bilakis konuşmayla iç-içe gerçekleşir. Mazi fiilin bu kullanımı, yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi pazarlık, anlaşma, sözleşme ve bağış gibi durumlarda yaygındır.

1.2.3.2. Taaccub için Kullanılması

Taaccub, sebebinin bilinmediği ve benzerlerinin az olduğu şeyler görülünce meydana gelen şaşkınlıktır. Gözlenen, geçmiş zamanda meydana gelmiş olup da şimdiki zamana bitişik olarak oluşu devam eden şeylere taaccub edilir.²⁰⁴

Taaccub üslubunun fiil olarak iki temel kalıbı vardır. Bunlar *مَا أَفْعَلُهُ*

²⁰³ Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/1; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fîlu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 29; Emîn, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye fi sevbihe'l-cedîd*, 1/78, 80.

²⁰⁴ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/142, 143, 144; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/307, 308, 310; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşriḥ 'ala't-Tavḍîḥ*, 2/86.

ve emir kalıbında gelmiş, ancak mazi fiil olarak kabul edilen **بِهْ أَفْعَلُ** kalıbıdır.²⁰⁵ Bu iki kalıp, yapı itibarıyla mazi fiil olmakla birlikte geçmiş zaman manasını yitirir ve şimdiki zaman ifade eder. Zira, şuan var olan olaylar için kullanılır: **مَا أَحْسَنَ زَيْدًا** (Zeyd, ne iyidir.), **مَا أَجْمَلَ السَّمَاءَ** (Gökyüzü, ne kadar da güzeldir.), **مَا أَجْمَلَ مَنْظَرَ الْبَحْرِ - أَجْمَلُ بِمَنْظَرِ الْبَحْرِ** (Deniz manzarası, ne kadar da güzel.) örneklerinde de görüldüğü gibi gökyüzünün ve deniz manzarasının güzelliği ve Zeyd'in iyiliği şuan mevcuttur. Bu ifadelerde, Zeyd'in iyiliğinin, gökyüzünün güzelliğinin geçmiş zamandan beri süre gelen ve hâlâ devam eden bir olgu olduğuna dikkat edilmelidir.

Geçmiş zamanda var olmayan, var olup da süreklilik göstermeyen şeylere taaccub edilemeyeceği gibi, gelecek zamanda olacak şeylere de taaccub edilmez.²⁰⁶ Bunun yanı sıra, **مَا أَكْرَمَ الرَّجُلَ - أَكْرَمُ بِالرَّجُلِ** (Adam, ne kadar da cömerttir.) cümlesinde adam geçmişte de cömertti, şimdi de cömerttir manası varken, gelecekte de kesinlikle cömert olacağı manası bulunmaz.

Bu iki kalıbın, mevcut şekliyle şimdiki zaman ifade ettiğinin bir delili

²⁰⁵ er-Rađî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/307, 308, 310; İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 3/147, 148; el-Āalâyiñî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 1/65; el-Hâşimî, *el-Ķavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 328. (Olumlu, tam çekimli, üstünlük ifadesi alabilen, nakıs olmayan, sıfatı **مَا أَفْعَلُ** şeklinde gelmeyen her sülâsi malum (meçhul siygasında olmayan) fiil, **مَا أَفْعَلُهُ** ve **بِهْ أَفْعَلُ** kalıbına sokularak taaccub yapılabilir. Bk. İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 3/154; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşriħ 'ala't-Tavđih*, 2/98.

²⁰⁶ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/307, 308, 310.

de, مَا أَفْعَلْ kalıbının geçmiş zaman ifade etmesi için, fiiliyle taaccub 'ma'sı arasına مَا كَانَ mazi lafzı ziyade edilmesidir.²⁰⁷ Bu durum مَا كَانَ أَحْسَنَ زَيْدًا (Zeyd, ne kadar iyiydi.), مَا كَانَ أَجْمَلَ قَرِينِنَا (Köyümüz, ne kadar da güzeldi.), مَا كَانَ أَغْدَلْ (Ömer, ne kadar da âdildi.) cümleleri ile örneklendirilebilir.

Benzer şekilde, مَا أَفْعَلْ kalıbından sonra, mastar 'ma'sı ile birlikte كَانَ getirilip geçmiş zamanda, يَكُونُ getirilip gelecek zamanda taaccub ifadesi verilebilir.²⁰⁸ Bu kapsamda مَا أَحْسَنَ مَا كَانَ الْبَدْرُ لَيْلَةَ أَمْسٍ (Dolunay, dün gece ne kadar da güzeldi.), مَا أَحْسَنَ مَا يَكُونُ الْبَدْرُ لَيْلَةَ الْغَدِ (Dolunay, yarın gece ne kadar da güzel olacak.), مَا أَحْسَنَ مَا يَكُونُ لِقَاؤُنَا (Görüşmemiz ne kadar da güzel olur.) cümleleri örnek olarak sunulabilir.

Diğer taraftan taaccub cümlesi, الْآنَ ya da bu manadaki lafızlar kullanılarak şimdiki zamanla, gelecek zaman zarfları kullanılarak gelecek zamanla sınırlandırılabilir.²⁰⁹ Örneğin: مَا أَجْمَلَ مَا يُعْنِي الْمَطْرَبُ الْآنَ (Şuan şarkıcı, ne kadar da güzel şarkı söylüyor.) cümlesinde ve أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا (Bize gelecekları gün, ne de iyi duyucu ve ne de iyi görücüdür onlar/gözleri ve kulakları açıktır.)²¹⁰ âyetinde bu şekilde kullanılmıştır. Her ne kadar gelecek zamanda olacak şeylere taaccub edilmez denilse de, âyetteki gelecek zamanda

²⁰⁷ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 1/73; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/150; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/309; el-Hâşimî, *el-Ķavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 330; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/210, 261; Ħasan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 3/362.

²⁰⁸ el-Hâşimî, *el-Ķavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 330; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/261; Ħasan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 3/361.

²⁰⁹ Ħasan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 3/342-362.

²¹⁰ Meryem 19/38.

olacak bir şeye taaccub, gelecek zamanın şimdiki zaman konumuna indirilmesiyle gerçekleşmektedir. Çünkü yukarıda da zikredildiği gibi, şuan mevcut olmayan şeye taaccub yapılmaz. Yapılmış bir taaccub varsa, bu, şimdiki zaman konumuna indirilmiş, ya da birlikte kullanıldığı zaman zarfıyla şimdiki zaman kabul edilmiştir.

Taaccub ifadesi, **فَعْلٌ** veznine konulabilecek tüm sülâsî fiillerle de anlatılabilir. Çünkü **فَعْلٌ** veznindeki sülâsî fiiller, medh veya zem manalarının yanında, taaccub manası da taşırlar.²¹¹ Bu bağlamda siygasının gerektirdiği geçmiş zaman ifadesini yitirirler ve şuan var olan bir şeyden haber vermek için kullanılırlar. Bu durum, **كُرُمَ الْفَنَى زُهَيْرٌ** (Züheyr, ne kadar da cömert bir gençtir.), **لَوْمَ الْأَخَانِ فُلَانٌ** (Filan, ne kadar da alçak bir haindir.), **ظُرْفَ بَرِيدٍ** (Zeyd, ne kadar da zariftir.) örneklerinde de görülmektedir. Nitekim, bu kalıbın (**فَعْلٌ**) asıl işlevi, garize (huy, içgüdü, eğilim) ifade etmesidir.²¹²

²¹¹ er-Rađî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/318; el-Ġalâyiñî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 1/85-87; Ĥasan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 3/384-386; Vecdî, *Dâiretu ma'ârifi'l-ķarni'l-'işrîn*, 7/338.

²¹² el-Curcânî, *Kitâbu'l-Muktaşid fi şerhi'l-İdâh*, 1/378; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/308.

1.2.3.3. Medh için Kullanılması

Övgü manasına gelen medh, camid mazi fiil نَعَم ile yapılır.²¹³ نَعَم manasına gelen فَعَلَ veznindeki sülasî fiillerle de medh ifade edilebilir.²¹⁴ Medh ifade eden bu mazi fiil kalıpları, geçmiş zaman manası içermezler.²¹⁵ Aksine, muzari fiil manasına gelerek²¹⁶ şimdiki zaman ifade ederler. نَعَم الصَّدِيقُ (Nem el-sedîk, dostluğunda samimi arkadaş, ne kadar iyidir.), نَعَم نَعْمَ، (Dostluğunda samimi arkadaş, ne kadar iyidir.), شَرَفَ المُوَسَّسَةَ الإِجْتِمَاعِيَّةَ المُسْتَشْفَى (Şarafa'l-muvasse'se'l-icjima'ie'l-mustashfa, Hastane, ne iyi bir toplumsal kurumdur.), زَيْدٌ فَهَمَّ التَّلْمِيزُ زُهَيْرٌ (Zeyd, ne şerefli adamdır.) / شَرَفَتْ رَجُلًا زَيْدٌ (Züheyr, ne anlayışlı öğrencidir.), كَرَمَ الفَتَى زُهَيْرٌ (Züheyr, ne cömert gençtir.) cümleleri konu çerçevesinde somut örneklerdir.

Medh için kullanılan حَبَدًا da, manaca نَعَم gibidir.²¹⁷ حَبَدًا التِّصَالُ مِنْ

²¹³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/179; ez-Zeccâcî, *el-Cumel fi'n-naĥv*, 108; er-Raġî, *Şerĥu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/311; el-Lubedî, *Mu'cemu'l-muştalahâti'n-naĥviyye ve'ş-şarfiyye*, 210; Vecdî, *Dâiretu ma'ârifil-karni'l-işrîn*, 7/338. (نَعَم)'nin fiilliği Basrîlere ve Kufîlerden el-Kisâî'ye göredir. Diğer Kûfîler, isim olduğunu savunurlar. Bk. el-Ezherî, *Şerĥu't-Tasrîĥ 'ala't-Tavdîĥ*, 2/94).

²¹⁴ el-Muberred, *el-Muĥtaġab*, 2/149, 150; er-Raġî, *Şerĥu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/318; İbn 'Aķîl, *Şerĥu İbn 'Aķîl*, 3/168; Ĥasan, *en-Naĥvu'l-vâfi*, 3/384-386; el-Ġalâyînî, *Câmi'ü'd-durûsi'l-'Arabîyye*, 1/85, 86; el-Lubedî, *Mu'cemu'l-muştalahâti'n-naĥviyye ve'ş-şarfiyye*, 210; Vecdî, *Dâiretu ma'ârifil-karni'l-işrîn*, 7/338.

²¹⁵ el-Muberred, *el-Muĥtaġab*, 2/149, 150; er-Raġî, *Şerĥu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/318; İbn 'Aķîl, *Şerĥu İbn 'Aķîl*, 3/168; Ĥasan, *en-Naĥvu'l-vâfi*, 3/384-386; el-Ġalâyînî, *Câmi'ü'd-durûsi'l-'Arabîyye*, 1/85, 86; el-Lubedî, *Mu'cemu'l-muştalahâti'n-naĥviyye ve'ş-şarfiyye*, 210; Vecdî, *Dâiretu ma'ârifil-karni'l-işrîn*, 7/338.

²¹⁶ Haywood-Nahmad, *A New Arabic Grammar of the Written Language*, 268.

²¹⁷ İbn Ya'îş, *Şerĥu'l-Mufaşşal*, 7/138; er-Raġî, *Şerĥu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/318; İbn 'Aķîl, *Şerĥu İbn 'Aķîl*, 3/169.

أَجَلَ الْوَحْدَةَ (Birlik için mücadele etmek ne iyidir.) cümlesi buna bir örnektir.

Medh fiili نَعِمَ, نِعِمَ - نَعْمَ - نَعْمَ şeklinde de kullanılabilir.²¹⁸ Bununla birlikte medh dışında kullanılırsa, geçmiş zaman ifade eden çekimli bir mazi fiil olur.²¹⁹ Örneğin نَعِمَ الْعَيْشُ (بِنَعْمٍ) (Yaşam, refahlaştı.) cümlesinde bu şekilde gelmiştir.

1.2.3.4. Zem için Kullanılması

Yerme manasına gelen zem, camit mazi fiil بئس ile yapılır.²²⁰ بئس manasına gelen فَعَلَ veznindeki sülâsî fiillerle de zem ifade edilebilir.²²¹ Zem ifade eden bu mazi fiil kalıpları, geçmiş zaman manası içermezler.²²² Aksine, muzari fiil manasına gelerek²²³ şimdiki zaman ifade ederler. بئسَ مَنْ يُسِيءُ بئسَ الْخُلُقُ (Vatanına kötülük eden hain, ne kadar da fenadır.), الْكُذْبُ (Yalancılık, ne kötü huydur.), جَهْلُ الْفَتَى فُلَانٌ (Filan, ne kadar da cahil

²¹⁸ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/127, 128; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 1/77; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/367.

²¹⁹ Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/369.

²²⁰ ez-Zeccâcî, *el-Cumel fi'n-naħv*, 108; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/127; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/367, 369. (Basrîler, بئس'in fiil olduğunu, Kisâd dışındaki Kûfler ise isim olduğunu savunurlar. Bk. el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdih*, 2/94.)

²²¹ el-Muberred, *el-Muĥtaḍab*, 2/149, 150; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiyye fi'n-naħv*, 2/318; İbn 'Aķil, *Şerhu İbn 'Aķil*, 3/168; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 1/85-87; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/384-386; Vecdî, *Dâiretu ma'ârifi'l-ĥarni'l-'işrîn*, 7/338; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luġati*, 2/617.

²²² el-Muberred, *el-Muĥtaḍab*, 2/149, 150; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiyye fi'n-naħv*, 2/318; İbn 'Aķil, *Şerhu İbn 'Aķil*, 3/168; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 1/85-87; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/384-386; Vecdî, *Dâiretu ma'ârifi'l-ĥarni'l-'işrîn*, 7/338; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luġati*, 2/617.

²²³ Haywood-Nahmad, *A New Arabic Grammar of the Written Language*, 268.

bir gençtir.), لَوْمَ الْخَائِنِ فَلَانٌ (Filan, ne kadar da alçak bir haindir.), كَذَّبَ الرَّجُلُ فَلَانٌ (Filan, ne kadar da yalancı bir adamdır.) örneklerinde de görüldüğü üzere, bütün bu cümlelerde, geçmiş zaman ya da gelecek zaman ifadesi yoktur. Aksine, şimdiki zamanda var olan bir olgu, bir sıfat zemmedilmektedir.

Bu bağlamda belirtilmesi gereken bir nokta; فَعَلَ veznindeki fiillerin medh ya da zem ifade etmesinin, fiilin kalıbından kaynaklanan bir durum olmadığıdır. Medh ya da zem ifadesi bu kalıba giren fiillerin içerdiği anlamdan ortaya çıkmaktadır. Örneğin: لَوْمٌ ve كَرَمٌ fiillerinden birisinin medh, diğerinin zem ifade etmesi, içerdikleri anlamdan kaynaklanmaktadır.

Ayrıca, لَا حَبْدًا ve سَاءَ لَا حَبْدًا da zem için kullanılır.²²⁴ ve لَا حَبْدًا مُصَاحَبُهُ (Kötülerle beraber olmak, ne kötüdür.), سَاءَ الرَّجُلُ زَيْدٌ (Zeyd, ne kötü adamdır.), لَا حَبْدًا زَيْدٌ (Zeyd, iyi adam değildir.) cümleleri buna örnektir.

Zem fiili بَيَّسَ - بَيَّسَ - بَيَّسَ şeklinde de kullanılabilir.²²⁵ Bununla beraber, zem dışında kullanılırsa geçmiş zaman ifade eden çekimli bir mazi fiil olur.²²⁶ Örnek olarak (بَيَّسَ الْمَرِيضُ) (Hasta kötüleşti.) cümlesi verilebilir.

1.2.3.5. إِذَا ile Birlikte Kasem Cümlesinde Kullanılması

Kasem cümlesinde, kasem lafzından sonra إِذَا ile birlikte gelen mazi

²²⁴ İbn 'Aqîl, Şerhu İbn 'Aqîl, 3/168, 169; el-Lubedî, Mu'cemu'l-muştalahâti'n-naḥviyye ve ş-şarfiyye, 86; Vecdî, Dâiretu ma'ârifil-ḳarni'l-işrîn, 7/338.

²²⁵ el-Ğalâyînî, Câmi'u'd-durâsi'l-'Arabiyye, 1/77; Ḥasan, en-Naḥvu'l-vâfi, 3/367.

²²⁶ Ḥasan, en-Naḥvu'l-vâfi, 3/369.

fiil, şimdiki zaman ifade eder.²²⁷ Bu husus, *وَ النَّجْمِ إِذَا هَوَى* (Akmakta olan yıldız andolsun ki.),²²⁸ *وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى* (Andolsun -karanlığı ile her şeyi- örtmekte olan geceye, açılmakta olan gündüze.)²²⁹ âyetlerinde de görülmektedir. Şöyle ki, yemin cümlesinde, yemin lafzından sonra, *إِذَا* ile birlikte gelen mazi fiilin ifade ettiği şimdiki zaman, yemin etme vaktine göre şimdiki zamandır. Diğer bir deyişle burada, yemin edilirken gerçekleşen bir eylem anlatılmaktadır.

1.2.4. Süreklilik

فَعَلَّ yapısı genellikle sık sık meydana gelmiş ve hâlâ meydana geldiği söylenebilen geçmiş olayların, herkesçe bilinen genel ifadelerin anlatımında da kullanılır.²³⁰ *رَوَتْ الرُّوَاهُ* (Raviler rivâyet ederler.), *إِنْتَقَى الْمُفَسِّرُونَ* (Müfessirler hemfikirdirler.) örneklerinde olduğu gibi ravilerin rivâyet etmesi ve müfessirlerin hemfikir olmaları hâlâ devam eden iki olgudur.

Aynı şekilde, *هَدَأَ الْمُؤْمِنُ وَاضْطَرَبَ الْمُجِدُّ* (İnanan huzurlu, inanmayan huzursuzdur.) örneğindeki mazi fiiller, geçmişte olan, olmaya devam eden ve olacak olan bir hükmü bildirmek için kullanılmıştır.²³¹ Böylece, süreklilik ifadesi gösterilmiştir. İnananın huzurlu, inanmayanın huzursuz olması, sadece

²²⁷ İbn Hişâm, *Muğnî'l-lebîb*, 130; Maşûr, "Cumletu'l-mâğî ve'l-ğâl ve'l-mustakbel", 453, 454.

²²⁸ en-Necm 53/1.

²²⁹ el-Leyl 92/1, 2.

²³⁰ Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/1.

²³¹ Azmi Yüksel, *Çağdaş Arap Edebiyatından Seçmeler* (Ankara: AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1984), 94.

geçmiş zamanda olmuş bir oluş değil, her zaman meydana gelen sürekli bir olgudur.

كَانَ'nin süreklilik ifadesi için kullanımı oldukça yaygındır. Gerçekte mutlak geçmiş zaman ifade eden mazi fiil كَانَ, bir karineye göre, daim mazi (süreklilik) ifade edebilir ve süreklilik gösterebilir.²³² Örneğin: كَانَ زَيْدٌ هَهُنَا (Zeyd, buradaydı.) cümlesi, yakın ya da uzak geçmiş zaman (yani mutlak geçmiş zaman) ifade ederken, وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا (Allah affedici ve bağışlayıcıdır.)²³³ âyetindeki كَانَ mazi fiilinin manası için, bazen لَمْ يَزَلْ (Ayrılmadı.),²³⁴ bazen كَانَ وَيَكُونُ وَهُوَ كَائِنُ الْآنَ (idi, öyle olur, ve şimdi de öyledir.),²³⁵ bazen بَقِيَ كَانَ وَهُوَ الْآنَ عَلَى مَا كَانَ (idi ve şimdi yine olduğu gibidir.),²³⁶ bazen de اسْتَمَرَ شَأْنُهُ وَسَيَسْتَمِرُّ مِنْ غَيْرِ انْقِطَاعٍ وَلَا تَقْيِيدٍ عَلَى حَالِهِ (Olduğu gibi kaldı.) ya da بَرَزَ مِنْ مَعِينٍ (Durumu devam etti, kesintisiz ve belli bir zamanla sınırlanmaksızın devam edecek, sürüp gidecek.)²³⁷ şeklinde açıklamalar yapılarak, كَانَ'nin süreklilik ifadesine işaret edilmektedir.

²³² er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-nahv*, 2/293; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/549.

²³³ en-Nisâ' 4/96, 100, 152; el-Furkân 25/70; el-Ahzâb 33/5, 50, 59, 73; el-Feth 48/14.

²³⁴ el-Mubberred, *el-Muqtağab*, 4/118; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 13/367; Ebû Hayyân, Muḥammed b. Yûsuf el-Endelusî el-Ġirnâţî, *el-Baḥru'l-muḥîṭ fi't-tefsîr* (Beyrut: Dâru'l-fîkr, 1992), 3/300, 4/43; Aḥmed b. Yûsuf b. 'Abdiddâim es-Semîn el-Ḥalebî, *'Umdu-tu'l-ḥuffâz fi tefsîri eşrefi'l-elfâz*, thk. Muḥammed Alţûncî (Beyrut: 'Âlemu'l-kutub, 1993), 3/509.

²³⁵ eş-Se'âlibî, *Fıḫhu'l-luġati ve sirru'l-'Arabiyye*, 301.

²³⁶ el-Mubberred, *el-Muqtağab*, 4/118.

²³⁷ Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/549.

Benzer şekilde *وَلَا تَقْرُبُوا الزَّانَا إِنَّهُ كَانَ فَاجِسَةً وَسَاءَ سَبِيلًا* (Zinaya yaklaşmayın, zira o, bir hayasızlıktır ve ne kötü bir yoldur.),²³⁸ *وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا* (Allah, geniş ilim ve hikmet sahibidir.)²³⁹ âyetlerinde gelen *كَانَ* ile kastedilen, geçmiş zaman ve nisbetin kesintisi (artık öyle olmadığı) manası değil, bilakis nisbetin devamıdır, sürekliliktir. *كَانَ الرَّجُلُ نَائِمًا نِصْفَ سَاعَةٍ فَاسْتَيْقَطَ* (Adam, yarım saat uyumuştur. Sonra uyandı.) cümlesindeki *كَانَ* ise süreklilik değil, geçmiş zamanda bir oluş, sonra kesinti göstermektedir. Gerçekte geçmiş zaman ifade eden *كَانَ*, Allah lafzıyla ilgili çoğu vasıflarda da, ezeliyet-ebediyet manası vermektedir. *كَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا* (Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.),²⁴⁰ *وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا* (Allah, her şeye güç yetirir/Allah'ın gücü her şeye yeter.)²⁴¹ âyetlerinde de görüldüğü üzere *كَانَ*'nin süreklilik ifade etmesi, Allah'a nispet edilen özelliklerin O'nda sürekli var olduğundan kaynaklanmaktadır.

Bunun yanı sıra *كَانَ*, bir şeyin kendi cinsine ait olan bir sıfatla ilişkisi belirtilerek, bu ilişkinin sürekliliğini vurgulamak amacıyla²⁴² diğer varlıkların nitelendirilmesinde de kullanılır. *وَكَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا* (İnsanoğlu, çok nankördür.),²⁴³ *وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَتُورًا* (İnsanoğlu, eli pek sıkıdır.),²⁴⁴ *وَكَانَ الْإِنْسَانُ*

²³⁸ el-İsrâ' 17/32.

²³⁹ en-Nisâ' 4/92, 104, 111, 170; el-Feth 48/4.

²⁴⁰ el-Ahzâb 33/40.

²⁴¹ el-Ahzâb 33/27.

²⁴² er-Râğıb el-İsfehânî, *Mufredâtu elfâzi'l-Çur'ân*, 730, 731.

²⁴³ el-İsrâ' 17/67.

²⁴⁴ el-İsrâ' 17/100.

وَكَانَ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا (insanoğlu, tartışmaya en çok düşkün varlıktır.),²⁴⁵ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَدُولًا (Şeytan, insanı her zaman yalnız ve yardımsız bırakan)dır.)²⁴⁶ âyetlerinde de fark edilmektedir. Zira, eli sıkılık, nankörlük, tartışmaya düşkünlük, insanda devamlı ya da neredeyse devamlı olan sıfatlardır. Aynı şekilde, şeytanın insanı yardımsız ve yalnız bırakan birisi olması, şeytanın daimî bir sıfatıdır. Bütün bu sıfatlar, sahibinde belli bir zamanda değil, her zaman bulunurlar.

Bu kapsamda, genel kullanımı geçmiş zamanda gerçekleşmemiş şart ifadesi olan لَوْ كَانَ لِأَيْنٍ أَدَمَ وَادٍ مِنْ دَهَبٍ أَحَبَّ²⁴⁷ (Ademoğlunun bir vadi altını olsa, bir başka vadi altını daha olsun ister.) hadis-i şerifinde²⁴⁸ ve وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ ... مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ (Yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, ... Allah'ın kelimeleri yine tükenmez.)²⁴⁹ âyeti buna örnektir. Bu cümlelerdeki أَحَبَّ - نَفِدَتْ fiilleri süreklilik ifade etmektedir. Geçmiş zaman ifade ettiklerine dair bir işaret yoktur.

1.3. Mazi Fiilin Geçmiş ve Gelecek Zamanın Her İkisini de İfade Edebileceği Durumlar

Mazi fiil hem geçmiş zaman için hem de gelecek zaman için kullanılabilir. Aşağıda bu kullanımlara örnekleriyle beraber yer verilmiştir.

²⁴⁵ el-Kehf 18/54.

²⁴⁶ el-Furkân 25/29.

²⁴⁷ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/109.

²⁴⁸ Muslim, *Şahiħu Muslim*, Zekât 117, 1/725.

²⁴⁹ Lukmân 31/27.

1.3.1. كَلَّمَا ile Kullanımı

كَلَّمَا'den sonra gelen mazi fiil, karinelere göre hem geçmiş zaman, hem de gelecek zaman ifade edebilir.²⁵⁰ كَلَّمَا جَاءَ أُمَّةٌ رَسُولَهَا كَذَّبُوهُ (Herhangi bir ümmete peygamberinin geldiği her defasında, onlar bu peygamberi yalancılar.)²⁵¹ âyetinde جَاءَ ve كَذَّبُوا fiilleri, geçmiş zaman için gelmiştir. Çünkü bu olayların olduğuna dair kesin haberler vardır. كَلَّمَا تَصَجَّتْ جُلُودُهُمْ بِدَلَّتْنَاهُمْ جُلُوداً غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ (Derileri piştikçe, azabı tatsınlar diye onlara başka deriler vereceğiz.)²⁵² âyetindeki mazi fiiller ise gelecek zaman içindir. Çünkü karine; kıyametin henüz gelmemiş olmasıdır.²⁵³

1.3.2. حَيْثُ ile Kullanımı

حَيْثُ'dan sonra gelen mazi fiil, geçmiş zaman ve gelecek zaman ifadesi için gelebilir.²⁵⁴ Örneğin: أَدْخَلَ الْهَرَمَ مِنْ حَيْثُ دَخَلَ بَابِيهِ (Piramite yapıcısının girdiği yerden giriyorum.) ifadesinde حَيْثُ'dan sonra gelen mazi fiil دَخَلَ, geçmiş zaman ifade etmektedir. Çünkü onu inşa eden, binlerce yıl önce oraya girmiş ve sonra ölmüştür.²⁵⁵ حَيْثُ سِرْتُ رَاقِبِ الطَّرِيقِ لِتَأْمَنَ (Güvende olman için nerede yürürsen, yola dikkat et.) cümlesinde ise حَيْثُ'dan sonra

²⁵⁰ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/114, 225; Ḥasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 1/55.

²⁵¹ el-Mu'minûn 23/44.

²⁵² en-Nisâ' 4/56.

²⁵³ Ḥasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 1/55.

²⁵⁴ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/114; Ḥasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 1/55.

²⁵⁵ Ḥasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 1/55.

gelen mazi fiil سِرْتُ, gelecek zaman manasında kullanılmıştır. Karine ise, gelecek zaman ifade eden emir fiilidir.

1.3.3. Tahdid Edatları ile Kullanımı

Tahdid edatlarından sonra gelen mazi fiil, kendisiyle tevbih kastedilirse geçmiş zaman, yardıma teşvik kastedilirse gelecek zaman ifade eder.²⁵⁶ Örneğin: هَلَّا سَاعَدْتُ الْمُحْتَاجَ cümlesinden tevbih (kınama) kastedilirse; "İhtiyaç sahibine yardım etmedin ha!" manasında geçmiş zaman, teşvik kastedilirse; "İhtiyaç sahibine yardım etsene!" manasında gelecek zaman anlatır.

1.3.4. Tesviye Hemzesi ile Kullanımı

Sadece fiille birlikte kullanılan tesviye hemzesinden sonra²⁵⁷ gelen mazi fiil, hem gelecek zaman, hem de geçmiş zaman ifade edebilir. Muadele için مَمْ harfinin gelip gelmemesi fark etmez.²⁵⁸ سَوَاءٌ عَلَيَّ أَقُمْتُ أَمْ قَعَدْتُ (Kalkman da, oturman da benim için birdir.) ifadesinde hem geçmiş zaman, hem de gelecek zaman ihtimali vardır. سَوَاءٌ عَلَيَّ أَيَّ وَفْتٍ جُنْتَبِي (Bana ne zaman gelsen, gelmiş olsan fark etmez.) ifadesi de böyledir.

مَمْ harfinden sonraki fiil, مَمْ edatına bitişik muzari ise, tesviye hemzesi ile gelen mazi fiilin geçmiş zaman ifadesi açıkça ortaya çıkar.²⁵⁹ Örneğin: سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَلْأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ (Onları uyarılmış olsan da, uyarılmış olmasan da

²⁵⁶ er-Rağî, Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv, 2/225; Ḥasan, en-Naḥvu'l-vâfi, 1/55.

²⁵⁷ er-Rağî, Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv, 2/300.

²⁵⁸ er-Rağî, Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv, 2/225; Ḥasan, en-Naḥvu'l-vâfi, 1/54, 55.

²⁵⁹ Ḥasan, en-Naḥvu'l-vâfi, 1/55.

onlar için birdir.) âyetindeki her iki fiil de, geçmiş zaman için gelmiştir. Çünkü ikisi de birbirinin muadilidir. Bu cümlelerin manası **سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ يُنذَرُكَ وَوَعَدُكَ إِنذَارُكَ** (Uyarmak ve uyarmamak olar için eşittir, birdir.) şeklindedir.²⁶⁰ Yani, mastar manasındadır.

Tesviye hemzesi ve **أَمْ** lafzı; **سَوَاءٌ** ve **لَا أُبَالِي** ifadelerinden sonra gelir ve **سَوَاءٌ**'dan sonraki fiil, şart manası içerir. Mazi fiil, bu gibi yerlerde şart manası içermesinden dolayı gelecek zaman ifade eder. Örneğin: **سَوَاءٌ عَلَيَّ أَقَمْتَ** (Kalksan da, otursan da benim için birdir.) cümlesi **إِنْ قُمْتَ أَوْ قَعَدْتَ** (Kalkar ya da otursan, her ikisi de benim için birdir.) şeklinde, gelecek zaman manasında gelmiştir, ancak, geçmiş zaman ifadesi için de gelebilmektedir.²⁶¹ **سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفِرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ** (Onlar için af dilemişsin, ya da af dilememişsin birdir.),²⁶² **سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجَزْنَا أَمْ صَبَرْنَا** (Sız-larsak da, sabretsek de birdir.)²⁶³ âyetlerinde bu durum görülmektedir.

Genellikle, **سَوَاءٌ** ve **لَا أُبَالِي** lafızlarından sonra **أَمْ** lafzı ile birlikte kullanılan tesviye hemzesi (أ), istenirse düşürülebilir. Ayrıca, **أَمْ** lafzı yerine **أَوْ** lafzını kullanmak da mümkündür. **أَوْ** lafzı ya da tesviye hemzesi düşürülse de şart manası bulunur: **لَا أُبَالِي قُمْتَ أَوْ قَعَدْتَ** (Oturmuşsun, kalkmışsın aldır-mam.), **سَوَاءٌ عَلَيَّ قُمْتَ أَوْ قَعَدْتَ** (Benim için oturmuşsun, kalkmışsın eşittir.) cümleleri somut örneklerdir.

²⁶⁰ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 1/93.

²⁶¹ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/375, 376.

²⁶² el-Munâfikûn 63/6.

²⁶³ İbrâhîm 14/21.

Bunun yanı sıra, سَوَاءٌ ve لَا أَلْبَالِي gibi lafızlar olmaksızın kullanılabilen tesviye hemzisi ile de şart manası kastedilebilir. Bu durumda أَمْ lafzı yerine أَوْ lafzı da kullanılabilir ve yine tesviye hemzisi düşürülerek de şart manası verilmesi mümkündür;²⁶⁴ لَأَضْرِبَنَّ قَامَ أَوْ قَعَدَ (Otursa da kalksa da onu döveceğim.) cümlesinin manası إِنْ قَامَ أَوْ قَعَدَ فَلَأَضْرِبَنَّ (Kalkarsa ya da oturursa, her hâlükarda onu döveceğim.) şeklinde, yani قِيَامُهُ وَقُعُودُهُ مُسْتَوِيَانِ عِنْدِي لَا يَمْنَعُنِي (Ister otursun, ister kalksın onu döveceğim.) ifadesi de aynı manayı verir.

1.3.5. Sıfat ve Sıla Cümlesinde Kullanımı

Mazi fiil; sıla cümlesinde ya da nekreye sıfat olarak gelince, hem geçmiş zaman, hem de gelecek zaman ifade edebilir.²⁶⁵ Örneğin: الَّذِي أَسَسَ مَدِينَةَ الْقَاهِرَةِ هُوَ الْمُعَرِّضُ لِدِينِ اللَّهِ الْفَاطِمِيُّ (Kahire şehrini kuran, el-Muiz li-Dîmillah el-Fâtımî'dir.) cümlesinde, geçmiş zaman ifadesini sağlayan tarih karinesidir. رَبِّ عَطَاءٍ بَدَّلْتُهُ لِلْمُحْتَاجِ فَانْشَرَحْتُ نَفْسِي (İhtiyaç sahibine verdiğim nice bağışlar vardır. Bu sebeple içim huzurla doldu.) ifadesindeki بَدَّلْتُ fiili, geçmiş zaman için gelmiştir. Çünkü رَبِّ, genel olarak geçmiş zaman için kullanılır. نَضَّرَ اللَّهُ امْرَأً سَمِعَ مِنَّا شَيْئاً فَبَلَّغَهُ كَمَا سَمِعَهُ (Bizden bir şey işitip de, onu işittiği gibi aktaracak kimsenin, Allah yüzünü ak etsin.) hadis-i şerifinde²⁶⁶ nekre bir isme

²⁶⁴ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/376, 377.

²⁶⁵ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 1/101, 102; Ĥasan, *en-Naĥvu'l-vâfi*, 1/55.

²⁶⁶ et-Tirmîzî, *Sunenu't-Tirmîzî*, İlm 7, 5/39. Bu hadis, mana açısından aynı, lafız açısından farklı şekillerde de rivayet edilmiştir ve bu rivayetlerin hepsinde de, nekre bir isme sıfat olarak gelen fiiller, mazi fiil kalıbındadır. Bk. Ebû Dâvûd, *Sunenu Ebî Dâvûd*, İlm 10, 4/68, 69; et-Tirmîzî, *Sunenu't-Tirmîzî*, İlm 7, 5/39; İbn Mâce, *Sunenu İbn Mâce*,

sıfat olarak gelen mazi fiiller ise, gelecek zaman ifadesi için gelmişlerdir. Çünkü peygamber, kendisini gören kişiyi, duyduklarını başkalarına doğru bir şekilde aktarmaya teşvik etmektedir. Aktarma işi de gelecek zamanda olacak bir eylemdir. **كُلُّ رَجُلٍ الَّذِي أَتَاكَ فَلَهُ دِرْهَمٌ** (Sana gelecek olana bir dirhem var.), **كُلُّ رَجُلٍ أَتَاكَ فَلَهُ دِرْهَمٌ** (Sana gelecek olan herkese, bir dirhem var.) örneklerindeki mazi fiiller de gelecek zaman ifade ederler.

1.4. Mazi Fiilin Atfedilmesi

Mazi fiil, bir başka mazi fiile atfedilebilir. Bu durumda, her iki mazi fiilin de ifade ettiği zaman aynı olur. Çünkü birbirine atfedilen her iki fiil de aynı zaman ifadesini içermelidir.²⁶⁷ Nitekim **مَا تُوِّفِ** fiil, **مَا تُوِّفِ** aleyh fiilin hükmündedir.²⁶⁸ **قَامَ زَيْدٌ وَقَعَدَ** (Zeyd, kalktı ve oturdu.) cümlesindeki her iki mazi fiil de mutlak geçmiş zaman ifade eder. Yine **زَارَنِي صَدِيقِي أَمْسَ وَحَدَّثَنِي** (Arkadaşım, dün beni ziyaret etti ve benimle uzun bir süre konuştu.) ifadesinde ise belirli geçmiş zaman söz konusudur.

Buna ilaveten, **قَدْ كَانَ فَعَلَ** ya da **قَدْ فَعَلَ كَانَ** kalıbının bulunduğu bir cümlede **فَعَلَ** fiiline atfedilen bir fiil, sanki başında **قَدْ كَانَ** ya da **قَدْ كَانَ** varmış gibi hüküm görür, aynı zaman ifadesine sahip olur. Bu kapsamda **عِنْدَمَا وَصَلَ الْأَبُ إِلَى النَّيْتِ كَانَتِ الْأُمُّ قَدْ نَطَقَتْ النَّيْتِ وَرَيَّتُهُ وَطَبَخَتْ أَلْوَانَ مِنَ الطَّعَامِ وَجَلَسَتْ عَلَى الْمَائِدَةِ لِانْتِظَارِهِ** (Baba eve vardığında, anne evi temizlemiş, süslemiş, çeşit

Menâsîh 76, 2/1015; Aḥmed b. Ḥanbel, *Musnedu Aḥmed b. Ḥanbel*, 1/437, 3/225, 4/80, 82, 5/183.

²⁶⁷ İbn Ya'îş, *Şerḥu'l-Mufaṣṣal*, 8/90; Ḥasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 1/63.

²⁶⁸ er-Rağî, *Şerḥu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 1/270; Ḥasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 1/62, 63.

çeyit yemek hazırlamış ve onu beklemek üzere sofraya oturmuştu.), كَانَ سَافِرًا إِلَىٰ أَمْرِيكَ قَبْلَ مَوْتِهِ وَأَقَامَ هُنَاكَ وَقْتًا طَوِيلًا وَأَسْهَمَ فِي تَطْوِيرِ الْعَلَاقَاتِ النَّتَائِيَّةِ بِمُتَابَعَتِهِ (Ölümünden önce Amerika'ya gitmiş, uzun süre orada ikamet etmiş ve Türkiye ile Amerika arasındaki ikili ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmuştu.) örnekleri verilebilir. Çünkü ma'tûf ve ma'tûf aleyh olan fiillerin zaman ifadeleri ayındır.

Bu bağlamda dile getirilmesi gereken bir diğer nokta; كَانَ فَعَلًا kalıbındaki كَانَ فَعَلًا fiiline atfedilen mazi fiillerin, yine uzak geçmiş zaman anlatmalarıdır. كَانَ سَافِرًا إِلَىٰ إِسْتَنْبُولَ وَزَارَ أَصْدِقَاءَهُ فِيهَا وَتَجَوَّلَ فِي الْمَدِينَةِ بَعْدَ أَنْ أَدَّى وَظَائِفَهُ. (İstanbul'a gitmiş, yapmakla emredildiği görevleri yerine getirdikten sonra arkadaşlarını ziyaret etmiş ve şehirde dolaşmıştı.) örneğinde de bu şekildedir.

Benzer şekilde, şart cümlesinde birbirlerine atfedilen mazi fiiller de gelecek zaman ifade ederler. Çünkü şart, gelecek zaman ifade eder. إِنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَآَدَّى مَا أَمَرَهُ بِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ (Allah'a inanır ve emrettiğini yerine getirirse, cennete girer.) cümlesi örnek olarak verilebilir.

Mazi fiil, muzari fiile de atfedilebilir.²⁶⁹ Bu durumda, mazi fiil, muzari

²⁶⁹ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 1/328; Ĥasan, *en-Naĥvu'l-vâfi* (Kahire: Dâru'l-ma'ârif, ts.), 1/63.

fiilin zaman ifadesini içerir. وَالَّذِينَ يُسَبِّحُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ (Kitaba sım-sıkı sarılan ve namazlarını kılanlar...),²⁷⁰ يَفْقَهُ فِي الصُّورِ فَنَزَعَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَيَوْمَ يَفْقَهُمْ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأُورِدَهُمُ النَّارَ (Kıyamet günü kavminin önüne geçecek ve onları ateşe götürecektir.),²⁷¹ وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَنَزَعَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ (Sûr'a üfürülüp, göklerde kim varsa korkacağı gün...)²⁷² âyetlerinde de görüldüğü olduğu gibi bütün bu anlatımlarda mazi fiil, gelecek zaman ifade etmektedir. Çünkü mazi fiil, gelecek zaman ifade ettiği bilinen bir şeye atfedilirse, gelecek zaman ifade eder.²⁷³

²⁷⁰ el-A'râf 7/170.

²⁷¹ Hûd 11/98.

²⁷² en-Neml 27/87.

²⁷³ Hâsan, en-Nahvu'l-vâfi, 1/54.

2. Muzari Fiil

2.1. Tanımı

Muzari fiil, konuşma anında (şimdiki zamanda) meydana gelen ya da daha sonra (gelecek zamanda) meydana gelecek bir olayı ifade eden, **يَفْعَلُ** kablidir.²⁷⁴ şeklinde tanımlanmaktadır. Bu, muzari fiilin sarf açısından ifade ettiği zamanları gösterir. **يُسَافِرُ الطَّالِبُ إِلَى أُرْبَا** (Öğrenci Avrupa'ya gidiyor/gidecek.), **هُوَ يُصَلِّي الْأَنْ أَوْ غَدًا** (O şimdi namaz kılıyor, ya da yarın namaz kılacak.) örneklerinde aynı şekildedir.

Muzari fiil, **لَمْ** ve **لَنْ** gibi cezm ve nasb edatlarını, **سَ** ve **سَوْفَ** gibi gelecek zaman lafızlarını kabul edebilen bir fiildir.²⁷⁵ Bu çerçevede **لَمْ يُسَافِرِ** (Öğrenci Avrupa'ya gitmedi/gitmeyecek.), **لَنْ يُسَافِرِ الطَّالِبُ إِلَى أُرْبَا** (Öğrenci Avrupa'ya gitmeyecek.), **سَيُصَلِّي أَحْمَدُ الصُّبْحَ / سَوْفَ يُصَلِّي أَحْمَدُ الصُّبْحَ** (Ahmet sabah namazını kılacak.) cümleleri örnek olarak verilebilir.

Bu kalıba, "benzeyen" manasına gelen “muzari (المُضَارِع)” denilmesinin sebebi; lafız açısından, hareke ve sükunlarda ve harflerin sayısında; mana açısından, şimdiki ve gelecek zaman ifade etme ihtimalinin olmasında

²⁷⁴ el-Mubberred, *el-Muqtaḍab*, 1/47; el-Curcânî, *Kitâbu'l-Muqtaḍid fi şerhi'l-İdâh*, 1/82, 83; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaṣṣal*, 7/6; İbn 'Aqîl, *Şerhu İbn 'Aqîl*, 2/169; el-Ġalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 1/33; el-Hâşimî, *el-Ķavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 18, 19; Mattar, *La Traduction Pratique Français-Arabe*, 98; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/11; el-Lubedî, *Mu'cemu'l-muṣṭalahâti'n-naḥviyye ve'ş-şarfiyye*, 133; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaṣṣal fi 'ulûmi'l-luġati*, 1/458.

²⁷⁵ el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdîh*, 1/44; el-Ġalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 1/33; el-Hâşimî, *el-Ķavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 18; el-Lubedî, *Mu'cemu'l-muṣṭalahâti'n-naḥviyye ve'ş-şarfiyye*, 133.

ism-i faile benzemesinden dolayıdır.²⁷⁶

Muzari fiil ve ism-i failin lafız açısından benzerliği şu şekildedir: Her iki kalıpta da ضَارِبٌ ve يَضْرِبُ; مُسْتَخْرَجٌ ve يَسْتَخْرِجُ örneklerinde olduğu gibi harf, hareke ve sükunların sayıları sırasıyla aynıdır. Ayrıca, her iki kalıp da şimdiki zaman ve gelecek zaman ifadesi için kullanılabilir.

Sıbeveyh, muzari fiil ile ism-i failin mana açısından birbirine benzerliklerini şu örneklerle açıklamaktadır: هَذَا ضَارِبٌ زَيْدًا غَدًا cümlesi, هَذَا يَضْرِبُ هَذَا ضَارِبٌ عَبْدَ اللَّهِ السَّاعَةَ (Bu kişi Zeyd'i yarın dövcek.) ile aynıdır. هَذَا ضَارِبٌ عَبْدَ اللَّهِ السَّاعَةَ (Bu kişi, şu an Abdullah'ı dövüyor.) şeklindedir. هَذَا يَضْرِبُ عَبْدَ اللَّهِ السَّاعَةَ (Bu kişi, şu an Abdullah'ı dövüyor.) şeklindedir. كَانَ زَيْدٌ يَضْرِبُ أَبَاكَ cümlesi, كَانَ زَيْدٌ ضَارِبًا أَبَاكَ (Zeyd babanı dövüyordu.) ile aynıdır. كَانَ عَمْرٌو مُوَافِقًا زَيْدًا cümlesinin manası, كَانَ عَمْرٌو يُوَافِقُ زَيْدًا (Amr, Zeyd'le uyuşuyordu.) şeklindedir.²⁷⁷ Sıbeveyh, burada tevinli ism-i failin amel ve manaca muzari fiil hükmünde olduğunu da vurgulamaktadır.

2.2. İfade Ettiği Zamanlar

Muzari fiilin tanımında, muzari fiilin ism-i fail gibi hem şimdiki zaman, hem de gelecek zaman için uygun olduğu belirtilmişti. Bunun yanında muzari fiil, cümle içinde gelen bazı ek ve karinelerle, هُوَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ (O, Allah'a inanır.), لَمْ أَذْهَبْ (Gitmedim.) örneklerinde olduğu gibi süreklilik ve geçmiş

²⁷⁶ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/226; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdîh*, 1/44; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 20, 43; el-Lubedî, *Mu'cemu'l-muştalahâti'n-naĥviyye ve'ş-şarfiyye*, 132, 133.

²⁷⁷ Sıbeveyh, *el-Kitâb*, 1/164.

zaman ifadesi için de kullanılabilir. Bu dört zaman kullanımı için uygun olan muzari fiil, cümle içinde sadece birisini ifade eder. Muzari fiilin ifade ettiği bu zamanlar, şimdi ayrıntılı olarak incelenecektir.

2.2.1. Şimdiki Zaman

2.2.1.1. Yalın Kullanımı

Bazıları, muzari fiilin gerçekte şimdiki zaman, mecazen gelecek zaman ifade ettiğini, bazıları ise, bu ifadenin tam tersini savunmaktadır. Muzarinin gerçekte şimdiki zaman, mecazen gelecek zaman ifade ettiği şeklindeki birinci görüş, daha güçlüdür. Çünkü muzari fiil, bir karine bulunmadıkça, şimdiki zamana hamledilir.²⁷⁸ Muzari fiil, konuşma anında cereyan etmekte olan bir eylemi anlatır²⁷⁹ ve sürekli şimdiki zamanı ifade eder.²⁸⁰ **الْجُمُوعُ تَحْتَسِبُ لِاسْتِقْبَالِ ضَيْفِ الْبِلَادِ الْكَبِيرِ. هَا هُمْ يَتَدَاْفَعُونَ بِالْمَنَاكِبِ وَالْأَكْتَاْفِ لِیَصِلَ كُلُّ مَنْهُمُ إِلَى الصُّفُوفِ الْأَمَامِيَّةِ** (Gruplar, ülkenin büyük misafirini karşılamak üzere toplanmaktalar. İşte onlardan her biri ön saflara ulaşmak için birbirleriyle omuz omuz itişiyorlar.) örneğinde de böyledir.

Muzari fiilin şimdiki zaman ifadesinde, olay başlamıştır, konuşma anında devam etmektedir ve henüz bitmemiştir. **يَسِيرُ الْفَطَارُ فِي السَّوْلِ** (Tren,

²⁷⁸ el-Curcânî, *Kitâbu'l-Muhtaşid fi şerhi'l-İdâh*, 1/84; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/226, 305; Ĥasan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 1/57; Manşûr, "Cumletu'l-mâğî ve'l-hâl ve'l-mustağbel", 452.

²⁷⁹ Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/18; Mattar, *La Traduction Pratique Française-Arabe*, 76; Manşûr, "Cumletu'l-mâğî ve'l-hâl ve'l-mustağbel", 450.

²⁸⁰ Bedrî, "Niżâmu'z-zaman fi'l-luğateyn", 161, 177-179.

ovada seyrediyor.), يَتَأَلَّمُ الْمَرِيضُ مِنْذُ أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ (Hasta, dört gündür acı çekiyor.), أَعْلَمُ أَنَّكَ مُسَافِرٌ, (Gideceğini biliyorum.) cümleleri somut örneklerdir. Görüldüğü gibi, muzari fiilde geçmiş ve gelecek zamandan bir uzantı vardır.²⁸¹ Mesela, trenin seyretmesi daha önce başlamıştır, şuan devam etmekle beraber, az ya da çok bir süre daha sürecektir.

2.2.1.2. Şimdiki Zaman Lafızları ile Kullanımı

Yalnız başına kullanılınca, şimdiki zaman, gelecek zaman ve süreklilik ifade etme ihtimali olan يُفَعِّلُ kalıbı, hâlî karine ile, yani konuşmacının içinde bulunduğu durum ya da ortam gereği, şimdiki zamana hamledilir: إِنَّتَهَى الدَّرْسَ وَبَخَّرَجُ الْمُدْرَسَ مِنَ الصَّفِّ (Ders bitti ve öğretmen sınıftan çıkıyor.), أَنْظُرْ. يَنْزِلُ النَّجْمُ فِي مِثْلِ هَذَا الْيَوْمِ مِنَ الصَّيْفِ, (Bak! Böyle bir yaz gününde kar yağıyor.) أَلَا تَسْتَمِعُ إِلَيَّ. أَنَا أَتَكَلَّمُ إِلَيْكَ (Beni dinlemiyor musun? Ben sana konuşuyorum.) cümleleri bu duruma örnek olarak verilebilir. Yazım üslubunda ise, bu şüpheyi tamamen ortadan kaldırmak için, فِي الْآنَ - السَّاعَةَ - فِي الْآنَ - السَّاعَةَ - فِي الْآنَ gibi lafızlarla şimdiki zaman ifadesi tekit edilir. Örneğin: إِنَّتَهَى الدَّرْسَ وَبَخَّرَجُ الْمُدْرَسَ مِنَ الصَّفِّ الْآنَ (Ders bitti ve öğretmen şimdi sınıftan çıkıyor.) cümlesi de aynı şekildedir.

²⁸¹ el-Curcânî, *Kitâbu'l-Muktaşid fi şerhi'l-İdâh*, 1/83, 84; Manşûr, "Cumletu'l-mâğî ve'l-hâl ve'l-mustakbel", 448, 449.

2.2.1.3. Lâm-ı İbtidâiyye ile Kullanımı

Muzari fiili şimdiki zamanla sınırlandıran bir edat da, lâm-ı ibtidâiyyedir. Lâm-ı ibtidâiyye (لَ), cümlelerin içerdiği manayı tekit ederek²⁸² muzari fiili şimdiki zamanla sınırlar:²⁸³ إِنَّ الْعَصْفُورَ لَيُعَرِّدُ (Serçe, şimdi şakıyor/ötüyor.), إِنَّ السَّعِيدَ لَيَكْتُوبُ (Said, yazıyor.), إِنَّ الْأُسْتَاذَ لَيَشْرَحُ الدَّرْسَ (Hoca, dersi açıklıyor.) örneklerinde muzari fiil şimdiki zamanla sınırlıdır. Oysa وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَخُكُّمُ (Rabbin, şüphesiz kıyamet günü aralarında hükmünü vermektedir-verecektir.)²⁸⁴ âyetinde, kıyamet günü henüz gelmemiştir, ancak o gün mutlaka gelecektir. Burada gelecek zaman, o anda gerçekleşiyor gibi şimdiki zaman ifadesiyle anlatılmaktadır,²⁸⁵ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ (Onu götürmeniz beni üzmektedir.)²⁸⁶ âyetinde ise, şimdiki zaman ifadesi açıktır.²⁸⁷

Lâm-ı ibtidâiyyenin, şimdiki zaman ifade ettiğini gösteren bir delil de, yakın geçmiş zaman ifadesi için mazi fiille birlikte kullanılan قَدْ edatının başına da gelebilmesidir. Çünkü قَدْ فَعَلَ kalıbının şimdiki zamanla yakın bir ilişkisi vardır. إِنَّ زَيْدًا لَقَدْ قَامَ (Zeyd, ayağa kalkmış bulunuyor/bulunmaktadır.) cümlesine göre, Zeyd, şu an ayaktadır. Ancak, قَدْ edatı olmaksızın gelen çekimli ya da camid mazi fiile veya قَدْ edatı ile birlikte gelen mazi fiile bitişen

²⁸² İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 300.

²⁸³ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 300; el-Ğalâyîni, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/264; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 19; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/58, 660; eş-Şar-ratûni, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/11; Vecdî, *Dâiretu ma'ârifil-'karni'l-işrin*, 7/326.

²⁸⁴ en-Nahl 16/124.

²⁸⁵ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 301.

²⁸⁶ Yûsuf 12/13.

²⁸⁷ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 301.

lâmın, yemin lâmanı olduğunu söyleyenler de vardır.²⁸⁸ Kûflilere göre, lâm-ı ibtidâiyye muzari fiili şimdiki zaman ile sınırlandırır. Bâsrilere göre ise, lâm-ı ibtidâiyye, muzari fiili sadece tekid edip, muzarinin zaman ifadesini hiç bir zamanla sınırlandırmaz.²⁸⁹

2.2.1.4. Olumsuzluk Edatlarından مَا ve إِنَّ ile Kullanımı

Nefy harflerinden olan مَا, cumhura göre²⁹⁰ muzari fiili şimdiki zamanda olumsuzlaştıran bir edattır.²⁹¹ مَا أَقْرَأُ شَيْئًا (Hiç bir şey okumuyorum.) örneğinde de böyledir.

Bununla birlikte, مَا harfinin mutlak olumsuzluk için geldiğini söyleyenler de vardır. Örneğin: وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَادَا تَكْتَسِبُ عَدَاً (Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilmez),²⁹² مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ (Ne ehl-i kitaptan kafirler, ne de putperestler, Rabbinizden size bir hayır indirilmesini isterler.)²⁹³ âyetleri buna örnektir, fakat, olumsuzluk edatı مَا için, muzariyi mutlak zamanda ya da şimdiki zamanda

²⁸⁸ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 301.

²⁸⁹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 9/26; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/226.

²⁹⁰ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 399.

²⁹¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/221; el-Muberred, *el-Muḫtaḍab*, 1/47; el-Curcânî, *Kitâbu'l-Muḫtaṣid fi şerhi'l-İdâh*, 1/429, 430; ez-Zemaḫşerî, *el-Keşşâf*, 2/388, 4/292; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 1/108, 8/107; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 399; İbn 'Aḳîl, *Şerhu İbn 'Aḳîl*, 1/302; es-Suyûṭî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 1/142, ikinci cüz; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/20, 300; el-Hâşimî, *el-Ḳavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 19; eş-Şar-ratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/11; Vecdî, *Dâiretu ma'ârifil-'ḳarni'l-'iştirîn*, 7/326; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğati*, 1/259.

²⁹² Lukmân 31/34.

²⁹³ el-Bakara 2/105.

olumsuz kılar demek yerine, belirli bir zamanla sınırlanmazsa şimdiki zamana hamledilir demek daha uygundur.²⁹⁴

Nefy harflerinden **إِنْ** de **مَا** gibi muzari fiille kullanıldığında olumsuz şimdiki zamanı ifade eder.²⁹⁵ Bu kapsamda **إِنْ يَعْوْمُ رَيْدٌ** (Zeyd kalkmıyor.) örneğinde ve **إِنْ يَنْبَعُونَ** (Onlar, sadece yalan söylüyorlar.),²⁹⁶ **إِنْ يَفُؤُونَ إِلَّا كَذِبًا** (Onlar, ancak zanna tâbi oluyorlar.),²⁹⁷ **وَإِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ** (Sadece islah etmek istiyorum.)²⁹⁸ âyetleri örnek olarak verilebilir.

2.2.1.5. **لَيْسَ ve أَلَيْسَ Manasına Gelen Olumsuzluk Edatları ile Kullanımı**

Bir olumsuzluk edatı olan **لَيْسَ**, olumsuz şimdiki zaman için kullanılır.²⁹⁹ **لَسْتُ أَرْضَى عَنكَ**, (Sadece gerçeği söylüyorum.), (Senden memnun değilim.) örneklerinde de bu şekildedir, ancak, buna engel teşkil edecek bir karine bulunmamalıdır: **لَيْسَ الْعَرَبُ يُسَافِرُ غَدًا** (Yabancı, yarın gitmeyecek.) ifadesinde **لَيْسَ**'nin şimdiki zaman anlatımını engelleyen karine, **غَدًا** lafzıdır.

²⁹⁴ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 1/302, 2/296.

²⁹⁵ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/221, 222; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 8/112, 113; es-Suyûtî, *el-Eş-bâh ve'n-nezâir*, 1/142, ikinci cüz; el-Hâşimî, *el-Ķavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 19.

²⁹⁶ el-Kehf 18/5.

²⁹⁷ el-En'âm 6/148; Yûnus, 10/66.

²⁹⁸ Hûd 11/88.

²⁹⁹ el-Curcânî, *Kitâbu'l-MuĶtaşid fi şerhi'l-İdâh*, 1/429, 430; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 1/108, 7/116; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/296; İbn 'AĶîl, *Şerhu İbn 'AĶîl*, 1/302; İbn Hişâm, *MuĶnî'l-lebib*, 386; el-Hâşimî, *el-Ķavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 19, 144; Haywood-Nahmad, *A New Arabic Grammar of the Written Language*, 268; Ħasan, *en-Naĥvu'l-vâfi*, 1/560; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luġati*, 1/259.

Sîbeveyh, şimdiki zaman manasına gelen هُوَ يَفْعَلُ cümlesinin olumsuzu, مَا iledir ve manaca لَيْسَ konumunda olur diyerek,³⁰⁰ مَا ve لَيْسَ'nin muzari fiille birlikte kullanıldığı zaman, şimdiki zamanı olumsuz yaptığına işaret etmektedir.

Amel ve manaca لَيْسَ'ye benzeyen olumsuzluk harfleri لَا - مَا - إِنْ, muzari fiille birlikte kullanıldığında, başka bir zaman ifadesini gerektirecek bir karine bulunmadığı sürece, şimdiki zamanın olumsuzluğu için kullanılır.³⁰¹ Buna örnek olarak مَا أَنَا أَجْلِسُ (Ben oturmuyorum.), إِنْ نَحْنُ نُرِيدُ إِلَّا النَّجَاحَ (Biz, sadece başarı istiyoruz.), لَا أَنْتَ تُحِبُّنِي (Sen, beni sevmiyorsun.) cümleleri sunulabilir.

2.2.1.6. Mastar Edati مَا ile Kullanımı

Mazi ya da muzari fiilden oluşan fiil cümlesini ve az olarak da isim cümlesini bir önceki cümleye bağlayan مَا harfi,³⁰² muzari fiille birlikte şimdiki zaman manasında kullanılan bir mastar harfidir.³⁰³ مَا تَقُولُونَ كَذًا (Böyle söylemeniz beni üzüyor.), يُعْجِبُنِي مَا تَضْرِبُ زَيْدًا الْآنَ (Şu an, Zeyd'i dövmen hoşuma gidiyor.) örneklerinde de bu şekilde gelmiştir.

Mastardan şimdiki zaman kastedilirse مَا harfi ile tevil edilir³⁰⁴ ifadesi

³⁰⁰ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/221, 222.

³⁰¹ Hâsan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/57, 593.

³⁰² İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 1/139.

³⁰³ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 8/144; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdîh*, 2/62.

³⁰⁴ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 8/144; İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 260; İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 3/94; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdîh*, 2/62; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye*

de mastar مَا'sıyla kullanılan muzari fiil kalıbının şimdiki zaman için kullanıldığını gösterir. يُعْجِبُنِي ضَرْبُكَ زَيْدًا ضَرْبًا شَدِيدًا cümlesindeki mastardan şimdiki zaman kastedilirse، مَا تُضْرِبُ زَيْدًا شَدِيدًا (Zeyd'i iyiden iyiye dövmen hoşuma gitmektedir.) şekline uyarlanır. يُعْجِبُنِي زَيْدًا الْآنَ cümlesinin manası، مَا تُضْرِبُ زَيْدًا الْآنَ (Şimdi, Zeyd'i dövmen hoşuma gidiyor.) ifadesiyle aynıdır, her iki cümlede de şimdiki zaman ifadesi vardır.

2.2.1.7. Vâv-ı Maiyye ile Kullanımı

Vâv-ı maiyyeden sonra gelen muzari fiil, nefy ve talep cümlesinden sonra gelince, gelecek zaman ifade eden gizli bir أَنْ ile mansup olur.³⁰⁵ Mansup muzari fiil ise, gelecek zaman ifade eder.³⁰⁶ Bununla birlikte، مَعَ manasında birliktelik ifade eden vâv'dan (ki مَعَ manasına geldiği için bu vâv'a vâv-ı maiyye denilmiştir) sonraki mansup muzari fiil, gelecek zaman ifade etmez. Çünkü vâv'dan sonraki cümlelerin manası, kendisinden önceki cümlelerin manasıyla birlikte, içiçe ve aynı zamanda gerçekleşir.³⁰⁷ Bu durumda vâv-ı maiyyeden sonra gelen cümlelerin şimdiki zaman ifade etmesi, konuşma anındaki

li'l-luğati'l-'Arabiyye, 305; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/257; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/419; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fîlu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 47.

³⁰⁵ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/244, 249; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 380; İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, 4/11, 14; el-Ezherî, *Şerhu't-Taṣrîḥ 'ala't-Tavdîḥ*, 2/238-241; el-Hâşimî, *el-Ḳavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 340; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/375-378; Vecdî, *Dâiretu ma'ârifil-ḳarni'l-işrîn*, 7/333.

³⁰⁶ er-Rađî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/232; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/22, 24; el-Hâşimî, *el-Ḳavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 19, 337; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/278; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/11; Mañşûr, "Cumletu'l-mâđî ve'l-ḥâl ve'l-mustakbel", 463, 464.

³⁰⁷ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/244, 249; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/2, 32; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/375, 376.

şimdiki zaman değildir. Bilakis, kendisinden önceki fiilin ifade ettiği zamanla aynı anda gerçekleşmesi yönünden şimdiki zamandır. Eğer vâv-ı maiyyeden önceki fiil, konuşma anındaki şimdiki zamanı ifade ediyorsa vâv-ı maiyyeden sonraki fiil de ona paralel olarak şimdiki zamanı ifade eder. Örneğin: **أَيُّهُنَّ إِلَى بُيُوتِهِمْ وَيَبْرُكُونَ هُنَا وَجِيداً** (Onlar, beni burada yalnız başıma bırakarak mı evlerine gidiyorlar?) cümlesi de bu şeklidir. Eğer vâv-ı maiyyeden önceki fiil, gelecek zamanı ya da geçmiş zamanı ifade ediyorsa, vâv-ı maiyyeden sonra gelen mansup muzari fiil, önceki fiilin gerçekleşme zamanına nazaran şimdiki zaman ifade eder. Bu kapsamda şu örnekler sunulabilir:

لَا تَنْتَهَ عَنْ خُلُقِي وَتَأْتِي مِثْلَهُ *** عَارٌّ عَلَيْكَ - إِذَا فَعَلْتَ - عَظِيمٌ

(Bir kötülüğü sen benzerini yapmakta iken yasaklama, yaparsan büyük bir ayıp olur.)³⁰⁸

لَمْ يَنْجَحِ الطَّالِبُ وَيَكْسَلُ (Öğrenci tembellek yaparak başarılı olmadı.)
لَعَلَّ الْعَالِمَ يُدْرِكُ أَنَّهُ قُدْوَةٌ وَيَبْرُكُ مَا لَا يَلِيْقُهُ (Umulur ki âlim, kendisine uygun

³⁰⁸ Bu beyit birçok kimseye nisbet edilmektedir. Bu beyitin sadece Ebu'l-Esved ed-Duelî'ye nisbet edildiği kaynaklar için bk. İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zehab*, 310; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdîh*, 2/238. Ebu'l-Esved ed-Duelî ve el-Mutevekkil el-Leysî'ye birlikte nisbet edildiği kaynaklar için bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 7/447. Ebu'l-Esved ed-Duelî, Mutevekkil ve el-Ahṭal'a birlikte nisbet edildiği kaynaklar için Bk. el-Kaysî, *İdâhu şevâhidi'l-İdâh*, 1/348. Ebu'l-Esved ed-Duelî, el-Ahṭal'a ve el-Mutevekkil el-Kenânî'ye birlikte nisbet edildiği kaynaklar için bk. eş-Şenķîfî, *ed-Dureru'l-levâmi*, 4/86 ya da sadece el-Ahṭal'a nisbet edildiği kaynaklar için bk. Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/42. Şu kaynaklarda ise hiç bir kimseye nisbet edilmemektedir. Bk. Ebû Muhammed 'Abdullah Cemâluddîn b. Hişâm el-Enşârî, *Avḍahu'l-mesâlik*, thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd (Beyrut: el-Mektebetu'l-'aşriyye, ts.), 4/181, *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 77, *Muġni'l-lebib*, 472; İbn 'Aķil, *Şerhu İbn 'Aķil*, 4/15.

düşmeyen şeyleri bırakarak, kendisinin bir örnek olduğunu anlar.)

يَا أَيُّهَا الصَّدِيقُ اغْفِرْ هَفْوتِي وَأَغْفِرْ هَفْوتَكَ لِتَدُومَ صِدْقَاتِنَا وَسَاعِدْنِي وَأَسَاعِدْكَ
لِنَتَغَلَّبَ عَلَى الْمَشَقَّاتِ (Ey arkadaş! Dostluğumuz devam etsin diye ben kusurunu
bağışlarken, sen de benim kusurumu bağışla. Zorlukları aşmamız için ben
sana yardım ederken, sen de bana yardım et.)

يَا لَيْتَنَّا نَرُدُّ وَلَا نُكَدِّبُ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (Keşke Rabbimizin
âyetlerini yalanlamayarak ve iman edenlerden olarak dünyaya döndürül-
sek.)³⁰⁹

Bütün bu ifadelerde vâv-ı maiyye ile kullanılan muzari fiiller, kendisinden önceki cümleyle aynı zaman ifadesi içermektedirler.

2.2.1.8. Hâl Cümlesi İçinde Kullanımı

Hâl cümlesinde gelen muzari fiilin zamanı genellikle kendisinden önceki cümledeki fiilin zamanıyla aynıdır. Bu çeşit hâle “mukârin (مُقَارِنَةٌ): eşzamanlı) hâl” denir:³¹⁰ جَاءَ زَيْدٌ يَضْحَكُ (Zeyd, gülererek geldi.) örneği ve فَجَاءَتْهُ إِخْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِخْيَاءٍ (O iki kızdan biri utana utana yürüyerek ona

³⁰⁹ el-En'âm 6/27.

³¹⁰ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, 605, 606; es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 1/102, ikinci cüz; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 2/390; el-Lubedî, *Mu'cemu'l-muştalahâti'n-naḥviyye ve's-şarfiyye*, 186; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğati*, 1/261.

geldi.),³¹¹ وَجَاؤُوا أَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ (Akşam üzeri babalarına ağlayarak geldi-ler.)³¹² âyetleri buna örnektir. Bu cümlelerde mukârin hâl olarak gelen muzari fiiller, geçmiş zaman boyunca devam eden bir olayı ifade ederler.³¹³ Hâl cümlesinde gelen muzari fiilin şimdiki zaman ifade etmesi, vâv-ı maiyyede olduğu gibi, kendisinden önce gelen fiilin ifade ettiği zaman itibariyledir.

Bununla birlikte, hâl olarak gelen bütün muzari fiil, kendisinden önceki cümlelerin zamanıyla aynı olmayabilir. Çünkü manadan anlaşılacağı üzere, kendisinden önceki cümleye göre gelecek zaman da ifade edebilirler: ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُدِيرُ الْأَمْرَ (Sonra, iş (ler)i idare etmek üzere arş üzerinde hükümran oldu.)³¹⁴ âyeti ve أَتَى إِلَى عَيْنِ مَاءٍ يَشْرَبُ (İçmek üzere, bir su gözüne geldi.) cümlesi buna örnektir.

Gelecek zaman manasında gelen bu hâl'e “mukadder hâl” denir ve diğerinden ayırabilmek için, ta'lil lam-ı ile takdir edilebilmesinin uygun olması gerekir.³¹⁵ Örneğin: أَتَى إِلَى عَيْنِ مَاءٍ لِيَشْرَبَ (İçmek için bir su gözüne geldi.) cümlesi bu şekildedir.

2.2.1.9. Tenbih Edatı ile Kullanımı

Tenbih edatlarından olan **أَمَّا**, muhatabın dikkatini şu an olmakta olan

³¹¹ el-Kasas 28/25.

³¹² Yûsuf 12/16.

³¹³ Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/20.

³¹⁴ Yûnus 10/3.

³¹⁵ el-Lubedî, *Mu'cemu'l-muştalahâti'n-naḥviyye ve's-şarfiyye*, 183.

bir olay üzerine çekmek için kullanılır.³¹⁶ Örneğin: **أَمَا وَإِنَّ زَيْدًا قَانِمٌ. أَمَا وَإِنَّ** bir olay üzerine çekmek için kullanılır.³¹⁶ Örneğin: **أَمَا وَإِنَّ زَيْدًا قَانِمٌ. أَمَا وَإِنَّ** (Zeyd kalkıyor. Amr kalıyor.) cümlesinde böyledir. Bu kullanımın tabi bir sonucu olarak tenbih edatı **أَمَا**, muzari fiili şimdiki zaman ifadesiyle sınırlandırır. **أَمَا إِنَّ رَبَّنَا يَقْدُمُ** (Başkanımız geliyor.) cümlesi buna bir örnektir.

2.2.1.10. **حَتَّى** ile Kullanımı

İleride yer verilen konulardan biri olan **حَتَّى**'dan sonra mansup olarak gelen muzari fiil, -kendisinden önceki cümleye göre- daima gelecek zaman ifade ederken, merfu olarak gelince -konuşma anına göre- şimdiki zaman ifade eder.³¹⁷ Örneğin: **سِرْتُ حَتَّى أُدْخِلَ الْمَدِينَةَ** (Yürüdüm, şu an şehre giriyorum.) cümlesinde yürüme olmuştur ve şu an şehre girilmektedir. Diğer bir ifadeyle, bu cümle **سِرْتُ حَتَّى أُدْخِلَهَا الْآنَ** demek gibidir.³¹⁸ Benzer şekilde **نَامُوا سَأَلْتُمْ** (Uyudular ve şu an uyanmıyorlar, uyanık degiller.), **عَنِ الْمَسْأَلَةِ حَتَّى لَا أَحْتَاجُ إِلَى السُّؤَالِ** (Konuyu sordum ve şimdi sormaya ihtiyaç duymuyorum.) örneklerinde de aynı durum söz konusudur.

Bu bağlamda öne çıkan bir husus; **حَتَّى**'dan sonra gelen, şimdiki zaman manasındaki merfu muzari fiilin manasının, kendisinden önceki cümle-

³¹⁶ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 8/114, 115.

³¹⁷ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/31; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, 170; a.mlf., *Şerhu Kıtrî'n-nedâ*, 68; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdîh*, 2/237; el-Galâyîni, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 2/181; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 340; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/344; eş-Şarratûni, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/171.

³¹⁸ el-Muberred, *el-Muқтаdab*, 2/40, 42; ez-Zeccâci, *el-Cumel fi'n-naḥv*, 191.

nin ifade ettiği mananın bir neticesi olarak gerçekleşmiş olmasının gerekliliğidir. Anlam olarak kendisinden önceki cümlelerin bir neticesi değilse, merfu olarak kullanılmaz.³¹⁹ Örneğin: سِرْتُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ (Güneş doğuncaya kadar yürüdüm.) cümlesinde, muzari fiili تَطْلُعُ şeklinde merfu olarak, şimdiki zaman manasında kullanılmaz. Çünkü güneşin doğması yürümenin neticesinde gerçekleşmemiştir. Kısacası, benim yürümem güneşin doğmasına sebep olamaz. Yine, مَا سِرْتُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ (Güneş doğuncaya kadar yürümedim.) cümlesindeki muzari fiil de تَطْلُعُ şeklinde merfu olarak okunamaz. Çünkü güneş, yürümediğim için doğmuş olamaz.

Diğer yandan, حَتَّى'dan sonra, merfu olarak gelen muzari fiil, geçmiş zaman olaylarının anlatımında da kullanılabilir. سِرْتُ حَتَّى أُدْخِلُ الْمَدِينَةَ (Yürüdüm ve hemen şehre girdim.) cümlesinde, her iki olay daha önce gerçekleşmiş olabilir. Bu gibi durumlarda, حَتَّى ve sonrasında gelen merfu muzari fiil, فَعْلٌ konumunda ف harfi ve mazi fiil ile takdir edilir.³²⁰ Diğer bir ifadeyle, سِرْتُ حَتَّى أُدْخِلُ الْمَدِينَةَ cümlesinde olduğu gibi, حَتَّى'dan sonra merfu olarak gelen muzari fiil, geçmiş bir olayı anlatıyorsa, anlamı açısından سِرْتُ فَدَخَلْتُ cümlesiyle aynı olur. Burada, حَتَّى'dan sonra gelen muzari fiilden müevvel

³¹⁹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/27; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/240; İbn Hişâm, *Muğnî'l-lebîb*, 170, 171; a.mlf., *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 68; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşriḥ 'ala't-Tavdîh*, 2/237, 238; Ḥasan, *en-Naĥvu'l-vâfi*, 4/343.

³²⁰ ez-Zeccâcî, *el-Cumel fi'n-naĥv*, 191.

hâl veya hâl hikâyesi, yani geçmiş zamanın şimdiki zaman anlatımını kastedilir³²¹ denilmektedir. Burada, fiil gerçekleşmiş, ancak, şu an oluyormuşçasına şimdiki zaman fiili kullanılmıştır. Bununla kastedilen şey; geçmiş olayların anlatımına canlılık katmak, olayları zihinlere iyice yaklaştırmak, “sanki olay şu an oluyor” izlenimini vermektir. *وَزُلْزِلُوا حَتَّىٰ يَقُولَ الرَّسُولُ* (Sarsıldılar. Sonra peygamber ... dedi.)³²² âyetinde zelzele de, peygamberin söylemesi de geçmiştir. Merfu muzari fiil, burada müevvel hâl konumundadır. *حَتَّىٰ يَقُولَ* şeklinde mansup olarak okunacak olursa manası, "Peygamber, ... deyinceye kadar sarsıldılar." şeklinde değişir.

2.2.2. Gelecek Zaman

İçinde bulunduğumuz zamandan sonraki süreyi kapsayan gelecek zamanın temel kalıbı, *يَفْعَلُ* muzari fiil kalıbıdır. Bu kalıp, bazen yalın olarak bazen de bazı ek ve karinelerle gelir. Böylelikle, istek, arzu ve tasarımı, yapılması planlanan ve henüz gerçekleşmemiş eylemleri anlatır, aynı zamanda kararlılık bildirir. Muzari fiilin gelecek zaman için kullanıldığı yerler; emir, nehiy, talep, beklenti, kararlılık, kesinlik ve şart ifade eden kullanımlardır. Aşağıda bu kullanımlar örnekler çerçevesinde incelenmiştir.

³²¹ ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 1/356; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/242; İbn Hişâm, *Muğnî'l-lebîb*, 170, 171, 906, 907; a.mlf., *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 68; İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 4/11; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavđih*, 2/237; Hasan, *en-Naĥvu'l-vâfi*, 4/341.

³²² el-Bakara 2/214.

2.2.2.1. Mutlak Gelecek Zaman (المُسْتَقْبَلُ الْمَطْلُوقُ / التَّبْسِيطُ)

Mutlak (/basit) gelecek zamandan kastımız, cümlelerin içerdiği mananın gerçekleşmesinin yakın ya da uzak gelecek zamandan biriyle sınırlandırılmamasıdır. Basit (mutlak) gelecek zaman cümlesinde, olaya zamandan daha çok önem verilir. Basit gelecek zaman cümlesi, gelecek zamanın bir kısmını veya tamamını içerebilir. Örneğin, **يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأَتْ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ** (Cehennem'e doldun mu diyeceğiz ve onun da dahası yok mu diyeceği gün...) ³²³ âyetinde gelecek zamanın yakın ya da uzak olma ihtimali vardır. Çünkü uzak ya da yakın gelecek zamandan birisi ile sınırlandırarak bir karine yoktur.

Bu kapsamda **يُفَعِّلُ** muzari fiil kalıbı ve bu kalıbı gelecek zamana çeviren yaklaşık tüm edatlar, basit (mutlak) gelecek zaman ifadesi verirler. Bu edatlardan **لَا** ve **سَ** için yakın, **لَنْ** ve **سَوْفَ** için uzak gelecek zaman ifade etmesi hakkında ise, hilaf vardır. Bu edatların tüm kullanım alanları birlikte ele alınmıştır ve şu şekilde açıklanmıştır:

2.2.2.1.1. Yakın Kullanımı

Muzari fiil, hiçbir ek ya da lafzî karine almaksızın gelecek zaman ifade edebilir. Bu ifadeyi sağlayan, konuşmacının içinde bulunduğu durumdur. Konuşmacı, **نُسَافِرُ إِلَى** (Arkadaşlarımla çay içeceğim.), **أَشْرَبُ مَعَ أصدقائي الشاي** (Tatili geçirmek için Antalya'ya gideceğiz.) cüm-

³²³ Kâf 50/30.

leleriyle, o an bu cümlelerin içerdiği manalar gerçekleşmiyorsa, bu faaliyetleri daha sonra yapmayı tasarladığını belirtmiş olur. İşte konuşmacının bu tasarısı, plân ve niyeti, eylemin şu an gerçekleşmiyor olmasının hâl karinesidir. Bu karine, muzari fiile gelecek zaman ifadesi sağlayan unsurlardan biridir.

2.2.2.1.2. **عَوْضَ ile Kullanımı**

Gelecek zaman için kullanılan bir zaman zarfı olan ³²⁴أَبْدًا muzari fiille kullanılır. Böylesi kullanımlarda muzari fiil, gelecek zaman ifade eder. **لَا أَفْعَلُهُ** (Onu asla yapmayacağım.) örneğinde olduğu gibi "asla", ya da **خَالِدِينَ فِيهَا** (Orada ebedi olarak kalacaklardır.)³²⁵ âyetinde olduğu gibi "ebediyeten, devamlı olarak" manasında kullanılan gelecek zaman zarfı **أَبْدًا**'nin, **لَا أَفْعَلُهُ أَبَدًا** şekilleri de vardır.³²⁶

Eleştirmenler; nahivcilerin "أَبْدًا" gelecek zamanda olumluluk ya da olumsuzluğu tekit için kullanılan bir zaman zarfıdır ve **لَمْ أَفْعَلْ هَذَا أَبَدًا** şeklindeki çağdaş kullanımın doğrusu, **لَمْ أَفْعَلْ هَذَا قَطُّ** cümlesidir" şeklindeki açıklamalarını yadırgamaktadırlar. Mısır Arap Dil Kurumu, yapmış olduğu incelemeler sonucu, 44. dönem toplantısı 9. ve 32. oturumunda aldığı kararlar **أَبْدًا**

³²⁴ Muḥammed Altūncî, *Mu'cemu'l-edâvâti'n-nahviyye* (b.y.: Dâru'l-fikr, 1979), 11.

³²⁵ en-Nisâ' 4/57, 169; el-Mâide 5/119; et-Tevbe 9/100; el-Ahzâb 33/65; et-Teğâbun 64/9; et-Talâk 65/11, 72; el-Cin 72/23; el-Beyyine 98/8.

³²⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 3/68.

lafzının, **لَمْ أَفْعَلْ هَذَا أَبَدًا** şeklindeki geçmiş zaman kullanımını caiz görmüş-tür.³²⁷

Konu çerçevesinde ifade edilmesi gereken bir diğer nokta; **عَوْضٌ** laf-zıdır. Bu lafız, gelecek zaman için kullanılan bir zaman zarfıdır,³²⁸ ancak, bu kullanımda kendisinden önce nefy³²⁹ veya nehy³³⁰ ya da soru edatı³³¹ gelme-lidir: **أَلَا تَذْهَبُ عَوْضٌ** (Asla/hiç gitmeyecek misin?), **لَا تَكْسَلُ عَوْضٌ** (Asla tem-bellik yapma.), **لَا أُرِيدُهُ عَوْضٌ** (Onu, asla istemiyorum.), **لَا أَفْعَلُهُ عَوْضٌ** (Onu, asla yapmayacağım.) örneklerinde de bu şekildedir.

Buna ek olarak; **عَوْضٌ** zarfı, olumlu gelecek zaman ve geçmiş zaman cümlesinde de kullanılır.³³² Bu bağlamda **أَذْهَبَ إِلَى النَّبْتِ عَوْضٌ بَعْدَ انْتِهَاءِ الدُّرُوسِ** (Dersler bittikten sonra, kesinlikle eve gideceğim.) cümleleri örnek olarak verilebilir. İbn Manzûr **لَمْ أَرَ مِثْلَهُ قَطُّ مَا رَأَيْتُ مِثْلَهُ عَوْضٌ** ifadesinin (Onun gibisini hiç görmedim.) manasında da kullandığını zikretmiştir.³³³

Şu halde, gelecek zaman zarfları **أَبَدًا** ve **عَوْضٌ**, geçmiş zaman ifadesi olmayan cümlelerdeki muzari fiilin, şimdiki zaman manasını ortadan kaldırır

³²⁷ Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğati*, 2/743.

³²⁸ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 4/108; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 7/192; es-Semîn el-Halebî, *'Umdetu'l-huffâz fi tefsîri eşrefi'l-elfâz*, 3/376, 377; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 200; el-Galâyînî, *Câmî'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 2/207; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 207; Altûncî, *Mu'cemu'l-edavâti'n-naḥviyye*, 72.

³²⁹ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 200; Altûncî, *Mu'cemu'l-edavâti'n-naḥviyye*, 72.

³³⁰ el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 207.

³³¹ Altûncî, *Mu'cemu'l-edavâti'n-naḥviyye*, 72.

³³² er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/124.

³³³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 7/193.

ve gelecek zaman ile sınırlandırır. Geçmiş zaman manalı muzari fiili ise, gelecek zamana çeviremezler. لَمْ أَرْ مِثْلَهُ عَوْضٌ (Onun gibisini hiç görmedim.) örneğinde de aynı durum söz konusudur.

2.2.2.1.3. Soru Edatları هَلْ، أَيَّانَ ve مَتَى ile Kullanımı

Sadece tasdik³³⁴ (evet ya da hayır diyerek cevaplandırabileceğimiz ifadeler) için ve olumlu cümlelerde kullanılan soru edatı هَلْ,³³⁵ muzari fiille birlikte gelecek zaman ifadesi verir.³³⁶ Yani هَلْ, muzari fiili gelecek zamana çevirir: فَهَلْ تُسَافِرُ (Gidecek misin?) örneğinde ve إِلَّا الْقَوْمَ الْفَاسِقُونَ (Fasıklar topluluğundan başkası mı helak edilecek?)³³⁷ âyetinde de gelecek zaman anlamı vardır.

Benzer şekilde, şimdiki zaman ifade eden muzari fiil ile هَلْ edatı yerine soru hemzesi de kullanılabilir. أَتَضْرَبُ زَيْدًا وَهُوَ أَخُوكَ (Kardeşin olduğu halde, Zeyd'i dövüyor musun?) cümlesi somut bir örnektir.

Bununla beraber; günümüz kullanımında هَلْ'in, muzari fiille birlikte gelecek zaman manasına geldiğine fazla dikkat edilmemektedir: هَلْ تَرَى هَلْ تَرَى هَلْ تَرَى (Köşedeki evi görüyor musun? İşte doğduğum yer orası.), أَعْتَقِدُ أَنَّ الْقُرْنَ الْجَدِيدَ يُسْرَبُ, هَلْ تَسْمُرُ رَائِحَةَ عَازِ.

³³⁴ el-Ḳazvînî, *el-İdâh fi 'ulûmi'l-belâğa*, 131; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 457; Abdülganî ed-Daḳar, *Mu'cemu'n-naḥv* (Kahraman Yayınları, İstanbul, 1987), 9.

³³⁵ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 457; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/369.

³³⁶ el-Ḳazvînî, *el-İdâh fi 'ulûmi'l-belâğa*, 131, 132; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 457; el-Hâşimî, *el-Ḳavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 363; Ḥasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 1/58.

³³⁷ el-Ahkâf 46/35.

الْغَاَزَ (Gaz kokusu hissediyor musun? Sanırım, yeni fırın gaz sızdırıyor.) örneklerinde soru hemzesi kullanılması gerekirken هَلْ kullanılmıştır. Aynı şekilde, هَلْ تَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ (Kör ile gören bir olur mu? Ya da karanlıklarla aydınlık bir olur mu? de.)³³⁸ âyetinde de muzari fiil, her ne kadar هَلْ ile kullanılmış olsa da gelecek zaman değil, süreklilik ifade etmektedir. Çünkü bu âyette genel bir yargı ifade edilmektedir.

Ayrıca, olumsuz sorular için de هَلْ edatı kullanılamaz. Bu sebeple, هَلْ edatı yerine أْ edatı kullanılmalıdır: أَمَا تَجِيءُ مَعِي (Benimle gelmiyor musun?), أَلَا تُسَاعِدُنِي الْيَوْمَ (Bugün, bana yardım etmeyecek misin?) cümlelerinde de görüldüğü üzere, bu durumdaki olumsuz muzari fiil, şimdiki zaman ve gelecek zaman ifade edebilmektedir.

Bunların yanı sıra; مَتَى edatı anlamında soru edatı olarak gelen أَيَّانَ lafzı da, gelecek zaman için kullanılmaktadır.³³⁹ Bu durum, يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ (Sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar.),³⁴⁰ يَسْأَلُ أَيَّانَ (Kıyamet günü ne zaman diye soruyor.)³⁴¹ âyetlerinde de görülmektedir. Örneğin: يَسْأَلُونَ أَيَّانَ يَوْمَ الدِّينِ (Din günü ne zaman diye soruyorlar.)³⁴²

³³⁸ er-Ra'd 13/16.

³³⁹ et-Taftazânî, *Şerhu Muḥtaşari'l-ma'ânî*, 211; el-Ğalâiyî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 1/143; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/143; Emîn, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye fi sevbihe'l-cedîd*, 1/86, 87.

³⁴⁰ el-A'raf 7/187; en-Nâziât 79/42.

³⁴¹ el-Kiyâme 75/6.

³⁴² ez-Zâriyât 51/12.

âyetindeki *أَيَّانَ* kelimesi, *فِي أَيِّ وَقْتٍ سَيَكُونُ يَوْمَ الدِّينِ* (Din günü ne zaman olacak?) manasındadır.³⁴³

Bu kapsamda; soru edatı olan *أَيَّانَ* lafzının muzari fiille birlikte kullanıldığında gelecek zaman ifadesi verdiği belirtilmelidir. Örneğin; *مَتَى سَافَرْتَ* (Ne zaman gittin ve ne zaman döneceksin?) cümlesinde aynı durum söz konusudur. Oysa, soru edatı *مَتَى*, geçmiş zaman ve gelecek zaman soru cümlelerinde kullanılabilir:³⁴⁴ *مَتَى عُدْتَ وَمَتَى تُسَافِرُ* (Ne zaman döndün ve ne zaman gidiyorsun?) örneğinde de görüldüğü üzere *مَتَى* dan sonra gelen muzari fiilin de gelecek zaman ifade ettiği dikkat çekmektedir.

2.2.2.1.4. Tekid Nunları ile Kullanımı

Sadece fiillere has olan³⁴⁵ ve fiillerden de muzari ve emir fiilleriyle kullanılan tekid nûnunu³⁴⁶ fiile bitiştirmek, konuşmacının o fiili tereddütsüz yapacağına olan azmini, kararlılığını gösterir.³⁴⁷ Bu kullanım, cümlenin manasına güç verir, onu vurgular ve akla gelebilecek şüphe ve zanları uzaklaştırır.³⁴⁸ Sözüün bir kişi için olmadığı durumlarda ise, umûm ve şümûl ifade

³⁴³ el-Ğalâiyîni, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 1/143.

³⁴⁴ et-Taftazânî, *Şerhu Muhtaşari'l-ma'âni*, 211; Emîn, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye fi sevbihe'l-cedid*, 1/86.

³⁴⁵ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 443.

³⁴⁶ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 9/37, 39; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 443, 444; İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 3/309; el-Ğalâiyîni, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 1/88; el-Hâşimî, *el-Ķavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luĶati'l-'Arabiyye*, 21; Manşûr, "Cumletu'l-mâğî ve'l-hâl ve'l-mustaĶbel", 467.

³⁴⁷ eş-Şarratûni, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/50.

³⁴⁸ Ħasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/168.

eder.³⁴⁹ يَا قَوْمًا اِحْذَرُوا مَكَائِدَ الْأَعْدَاءِ (Ey milletim, düşmanların hilelerine dikkat ediniz.) cümlesindeki tekitten kasıt, فَرْدًا فَرْدًا أَوْ جَمِيعَكُمْ فَرْدًا فَرْدًا şeklinde.

Tekid nûnu, sakîl (tenvinli) ve hafif (sakin nûn'lu) olmak üzere iki çeşittir.³⁵⁰ Sakin nûn; ikil ve dişil çoğullarla birlikte kullanılmaz.³⁵¹ Bunun dışında, tenvinli nûn'un kullanıldığı her yerde kullanılabilir.³⁵² Bu kapsamda öne çıkan bir diğer husus da şudur: Sakîl (/tenvinli) tekid nûnu, hafif (/sakin) tekid nûnundan daha vurguludur.³⁵³

Muzari fiil, gelecek zaman manasında olursa tekitlenir.³⁵⁴ Bir başka ifade ile tekid nûn'ları muzari fiilin zamanını gelecek zamana çevirir.³⁵⁵ Bu çerçevede لَإِنْ أَنْجَيْنَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ (Eğer bizi bundan kurtarırsan,

³⁴⁹ Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/168.

³⁵⁰ el-Muberred, *el-Mukhtaḍab*, 3/12; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 443; el-Galâiyîni, *Câmi'u'd-durûsî'l-'Arabiyye*, 1/88; eş-Şarratûni, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/50.

³⁵¹ Yûnus ve Kûfler, sakin tekid nûnunun ikil ve dişil çoğullarda da kullanılmasını caiz görmekte dirler. Bk. el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdîh*, 2/207.

³⁵² Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/508, 527; ez-Zeccâci, *el-Cumel fi'n-naḥv*, 357; er-Raḍî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/402; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdîh*, 2/207; Manşûr, "Cumle-tu'l-mâḍî ve'l-hâl ve'l-mustakbel", 467.

³⁵³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/509; el-Muberred, *el-Mukhtaḍab*, 3/12; ez-Zeccâci, *el-Cumel fi'n-naḥv*, 356; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 9/37; eş-Şarratûni, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/50; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/168.

³⁵⁴ ez-Zeccâci, *el-Cumel fi'n-naḥv*, 356; el-Curcânî, *Kitâbu'l-Mukhtaḍib fi şerhi'l-İdâh*, 2/1129, 1130; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 9/37; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 444; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdîh*, 2/203; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 349; eş-Şarratûni, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/50.

³⁵⁵ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 8/149; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdîh*, 2/203; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/24; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/168.

şükredenlerden olacağız.)³⁵⁶ âyeti ve وَاللّٰهِ لَا ضَرِيْنَ عُنُقَكَ (Allah'a andolsun ki boynunu vuracağız.) cümlesi örnek olarak sunulabilir. Çünkü şimdiki zaman ifade eden muzari fiil, asla tekid edatlarıyla kullanılamaz.³⁵⁷

Tekit nunlarının kullanım yerlerinden birisi, talep cümleleridir. Talep cümleleri çoğunlukla tekitlenir.³⁵⁸ Çünkü talep (emir, nehiy, arz, tahdid ...) fiilleri, ekseriyetle gelecek zaman ifade ederler: Konu kapsamında şu örnekler verilebilir:

لَا أَرِيْنَكَ هُنَا (Seni burada görmeyeyim.)

هَلْ تَكْتُبِيْنَ مَا أَقُوْلُ لَكَ (Sana söyleyeceklerimi yazacak mısın?)

لِيْتِيْكَ تَرْجِعِيْنَ (Keşke dönsen.)

أَلَا نُنْزِلُنَّ عِنْدَنَا (Yanımızda kalsanız.)

لَعَلَّكَ تَجْتَهِنَنَّ وَتَنْجَحَنَّ (Umulur ki, gayret edersin ve başarısın.)

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلًا (Allah'ı gâfil sanma.)³⁵⁹

³⁵⁶ Yûnus 10/22.

³⁵⁷ ez-Zeccâcî, *el-Cumel fi'n-naḥv*, 356; İbn Hişâm, *Muğnî'l-lebîb*, 444; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşriḥ 'ala't-Tavdîḥ*, 2/203; Ḥasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 4/168.

³⁵⁸ el-Curcânî, *Kitâbu'l-Muktaşid fi şerhi'l-İdâḥ*, 2/1129, 1130; İbn Hişâm, *Muğnî'l-lebîb*, 444; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/403; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşriḥ 'ala't-Tavdîḥ*, 2/204; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/42; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 1/89, 90; el-Hâşimî, *el-Ķavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 349; Ḥasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 4/173; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/50, 51.

³⁵⁹ İbrahim 14/42.

فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ (Ancak müslümanlar olarak ölüün.)³⁶⁰

Tekit nunlarının kullanım yerlerinden bir diğeri; *إِمَّا* lafzından sonra gelen muzari fiildir ve genellikle tekitlenir. Başka bir ifadeyle, tekitlenmemesi çok azdır.³⁶¹ *وَأِمَّا يَنْزَغَنَّكَ* (Seni dürterse ...),³⁶² *وَأِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ* (Bir kavimden korkarsan ...),³⁶³ *فَأِمَّا تَرِيَنَّ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا* (İnsanlardan bir kimse görürsen ...)³⁶⁴ âyetleri bu kullanıma örnektir.

Diğeri yandan, yemin lafzından sonra gelen muzari fiilin tekitlenebilmesi için bazı şartlar gerekmektedir. Bu bağlamda, muzari fiilin olumlu olması, lâm'a bitişmesi, gelecek zaman ifade etmesi ve yemin lafzından hemen sonra gelmesi gerekir. Diğeri bir ifade ile, bu şartlardan birisi olmazsa, muzari fiil tekitlenemez.³⁶⁵ *وَأَبِيكَ لَأَحْفَظَنَّ عَهْدَكَ* (Babana andolsun, sana verdiğim sözleri tutacağım.), *وَاللَّهِ لَأُزُورَنَّكَ* (Allah'a andolsun ki seni ziyaret edeceğim.) cümleleri buna örnektir. Bununla birlikte, *وَاللَّهِ أَفْعَلُ مَا تُرِيدُهُ مِنِّي* (Allah'a yemin ederim ki, benden istediğini yapıyorum.) örneğinde olduğu gibi yemin lafzından hemen sonra geldiği halde, nûn'la tekitlenmeyen merfu muzari fiil

³⁶⁰ el-Bakara 2/132.

³⁶¹ İbn Hişâm, *Muğnî'l-lebîb*, 444; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/402; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşriḥ 'ala't-Tavdîḥ*, 2/204; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 1/90.

³⁶² el-A'râf 7/200.

³⁶³ el-Enfâl 8/58.

³⁶⁴ Meryem 19/26.

³⁶⁵ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/402, 403; İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 3/309; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşriḥ 'ala't-Tavdîḥ*, 2/203; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 1/89; el-Hâşimî, *el-Ḳavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 349; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/50, 51; Vecdî, *Dâiretu mâ'ârifil-ḳarni'l-işrin*, 7/391.

ise şimdiki zaman ifade eder.

Son olarak tekid nunu, kendisine zaid olan مَا lafzının bitişebileceği (vücuben ya da cevazen) tüm şart edatlarıyla da kullanılabilir. Bu şart edatlarının cevap cümleleri de tekitlenebilirler.³⁶⁶ أَيُّهُمْ مَا يَفْعَلْنَ (Hangisi yaparsa ...) حَيْثُمَا / أَيُّنَمَا تَكُونَنَّ أَكُنْ (Her nerede olursan, ben orada olurum.), أَيُّمَا مَا تَفْعَلَنَّ (Ne yaparsan ...) örneklerinde de bu şekilde kullanılmıştır.

2.2.2.1.5. لَنْ ile Kullanımı

Olumsuzluğu tekid için gelen لَنْ³⁶⁷ muzari fiili olumsuz gelecek zamana çeviren bir harftir.³⁶⁸ لَنْ أَقُومَ (Kalkmayacağım.) cümlesi buna örnektir. لَنْ ile olumsuzluk ifadesi verilen cümlede, olumsuzluğun mutlak gelecek zamanda olabilmesi için, olumsuzluğun herhangi bir karine ile sınırlandırılması gerekir. Örneğin: فَلَنْ أَكَلِمَ الْيَوْمَ إِسْبِيَاً (Bu gün, hiçbir insanla konuşmayacağım.)³⁶⁹ âyetinde, لَنْ olumsuzluk edatının ifade ettiği olumsuzluk, الْيَوْمَ ile sınırlandırılmıştır. وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا (Onu asla arzulamazlar.)³⁷⁰ âyetinde ise, أَبَدًا

³⁶⁶ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/403.

³⁶⁷ ez-Zemaĥşerî, *el-Keşşâf*, 1/248, 3/22; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/235; el-Ġalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 2/169.

³⁶⁸ ez-Zemaĥşerî, *el-Keşşâf*, 1/248, 3/22; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 8/149; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/232; İbn Hişâm, *Muġnî'l-lebib*, 373, 374; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih* 'ala't-Tavdîh, 2/229; es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 1/142, ikinci cüz; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/22, 24, 300; Altûncî, *Mu'cemu'l-edavâti'n-naĥviyye*, 104; Mattar, *La Traduction Pratique Français-Arabe*, 88.

³⁶⁹ Meryem 19/26.

³⁷⁰ el-Bakara 2/95.

zikredilerek ebedilik kastedilmiştir.

Diğer önemli bir nokta da سَيَفْعَلُ ya da سَوْفَ يَفْعَلُ'nun olumsuzu olan لَنْ يَفْعَلَ kalıbı,³⁷¹ يَفْعَلُ'nun olumsuzu olan لَا يَفْعَلُ'dan daha vurgulu³⁷² olmasıdır. Örneğin: لَنْ يَكْتُبَ (Yazmayacak.) cümlesinin ifade ettiği olumsuzluk, لَا يَكْتُبُ (Yazmayacak.) cümlesinin ifade ettiği olumsuzluktan daha vurguludur.

2.2.2.1.6. Mastar Edatı أَنْ ile Kullanımı

Mazi ve muzari fiilleri ya da emir fiilini, kendisinden önceki cümleye bağlayan أَنْ,³⁷³ muzari fiili gelecek zaman manasında nasb eden bir mastar harfidir.³⁷⁴ ve şimdiki zaman ifadesi için kullanılmaz.³⁷⁵ Örneğin: يَسْرُرُنِي أَنْ أُجِبُّ (Gitmeni ümit ediyorum.), أَنْ تَذْهَبَ (Kalkman beni sevindirir.), أَنْ أُخْدِمَ وَطَنِي (Vatanıma hizmet etmek istiyorum.) cümlelerindeki mansup muzari fiiller, gelecek zaman ifade ederler.

Mastar harfi أَنْ, özellikle talep ve tevakku' ifade eden fiillerden sonra

³⁷¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/115, 117; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 8/111, 149; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/235; el-Ġalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 2/269.

³⁷² İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 8/111, 149.

³⁷³ İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, 1/138.

³⁷⁴ el-Muberred, *el-Muĥtađab*, 1/48, 3/5, 6; er-Râġib el-İsfehânî, *Mufredātu elfâzi'l-Kur'ân*, 92; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 8/143, 144; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/306, 387; İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 260; İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, 3/93; el-Ġalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 2/168, 3/277; el-Hâşimî, *el-Ķavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 305; Altûncî, *Mu'cemu'l-edavâti'n-naĥviyye*, 28, 29; Ḥasan, *en-Naĥvu'l-vâfi*, 1/410, 419, 3/212, 4/278, 282; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 47.

³⁷⁵ el-Muberred, *el-Muĥtađab*, 1/48, 3/5; el-Curcânî, *Kitâbu'l-Muĥtaşid fi şerhi'l-İğâh*, 2/1056; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 8/143; Abbâs Ḥasan, *en-Naĥvu'l-vâfi*, 1/410.

gelir.³⁷⁶ Başka bir ifade ile; mastar harfi اُنْ'ın, heves, istek ya da isteksizlik, emir ya da yasaklama, sorumluluk, tesir, korku, gereksinim, çaba ve gayret, izin ve müsaade ifade eden fiillerden sonra kullanıldığı³⁷⁷ söylenebilir. Bu durum şu örneklerde de görülmektedir:

أَرَدْتُ وَأَحْبَبْتُ أَنْ أُبَيِّنَ لَهُمْ طَرِيقَةَ التَّلْعَمِ (Onlara, öğrenim metodunu açıklamayı istedim.)

يُنْبَغِي أَنْ يُنَوِيَ الْمُتَعَلِّمُ بِطَلْبِ الْعِلْمِ رِضًا لِلَّهِ (Öğrenci, ilim isteyerek Allah'ın rızasını amaç edinmesi gerekir.)

أَمَرْتُكَ بِأَنْ تَفْعَلَ كَذَا (Sana, şöyle yapmanı emretmiştim.)

أَكْرَهُ أَنْ تَذْهَبَ إِلَيَّ زَيْدٍ (Zeyd'e gitmeni istemiyorum.)

إِنِّي أَخَافُ أَلَّا يَتْرُكَنِي (Beni bırakmayacağından korkuyorum.)

مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ (Secde etmene ne engel oldu?)³⁷⁸

وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ (Din günü hatamı bağışlayacağı umduğum da O'dur.)³⁷⁹

Bu kapsamda vurgulanması gereken bir diğer nokta اُنْ harfinden sonra, şimdiki zaman ifadesinde bir fiil getirmek için merfu muzari fiilin kul-

³⁷⁶ el-Mubberred, *el-Muktaḍab*, 1/49, 2/30.

³⁷⁷ Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/25.

³⁷⁸ el-A'râf 7/12.

³⁷⁹ eş-Şu'arâ' 26/82.

lanılmasıdır. Bununla birlikte, bu durumda merfu muzari fiilin başında bulunan أَنْ harfi, mastar manasında nasb eden أَنْ harfi değildir. Bilakis أَنَّ'den muhaffef (tenvini düşürülmüş) أَنْ'dir. Ve أَنْ ya da hafifletilmiş şekli olan أَن'e gelince, bunlar, ilim ifade eden (kesinlik bildiren) fiillerden sonra gelirler.³⁸⁰ أَعْلَمُ أَنْ يَنَامَ (Uyuyor olduğunu biliyorum.) cümlesinde merfu olarak gelen muzari fiil, şimdiki zaman için gelmiştir ve kendisinden önceki أَنْ ise, أَن'nin hafifletilmiş şeklidir. Başka bir deyişle, bu cümlelerin aslı, أَعْلَمُ أَنَّهُ يَنَامُ (Kalkıyor olduğunu biliyorum.) şeklindedir. Buradaki أَنْ harfinin muzari fiili gelecek zaman manasında nasb eden mastar harfi أَنْ olmamasının sebebi, ilim fiilinden sonra gelmesi ve kendisinden sonraki fiilin mansup olmamasıdır. Aynı şekilde, عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضَى (İçinizden hastalar olacağımı bilmektedir.)³⁸¹ cümlesindeki أَنْ'in aslı أَنَّهُ سَيَكُونُ şeklindedir. عَلِمْتُ أَنْ لَمْ يَقُمْ وَلَنْ يَقُومَ (Kalkmadığımı, kalkmayacağımı bildim.), عَلِمْتُ أَنْ مَا يَقُومُ وَقَدْ يَقُومُ (Kalkmıyor olduğunu, kalkabileceğini bildim.), عَلِمْتُ أَنْ لَا يَقُومُ وَمَا قَامَ (Kalkmayacağını, kalkmadığımı bildim.) cümlelerindeki أَنْ de muzari fiili nasbeden ve gelecek zamana çeviren mastar harfi değildir.

Bu bağlamda dikkat edilmesi gereken husus, ilim ve kesinlik ifade eden fiillerden sonraki أَن'in aslının أَنَّ olduğudur ve bu durumda, أَن'den sonra سَوْفَ - سَ - فَدْ - سَ - سَوْفَ edatları ve لَا dışındaki olumsuzluk harfleri gelebilir:³⁸² بَلَّغْنِي أَنْ لَمْ يُغْبِضْ عَلَيَّ اللَّيْصَ (Bana hırsızın yakalanmadığı (haberi) ulaştı.),

³⁸⁰ el-Mubberred, *el-Mukşadab*, 2/30, 31, 3/7; ez-Zeccâcî, *el-Cumel fi'n-naḥv*, 197; er-Rağî, *Şerḥu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/233; Ḥasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 4/281.

³⁸¹ el-Muzzemmil 73/20.

³⁸² er-Rağî, *Şerḥu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/233

سَمِعْتُ أَنْ سَيُسَافِرُ مُحَمَّدٌ إِلَى أَحَدِ دُولِ أَوْزُبَا لِدِرَاسَةِ الْجَامِعَةِ (Muhammed'in üniversite eğitimi için Avrupa ülkelerinden birine gideceğini duydum.) cümlelerinde de aynı durum söz konusudur.

2.2.2.1.7. Mastar Edatı كَيْ ile Kullanımı

Mana ve amel açısından أَنْ konumunda olan كَيْ, sadece muzari fiilden önce gelen bir mastar harfidir³⁸³ ve muzari fiili sadece gelecek zaman manasında nasb eder.³⁸⁴ Ayrıca, أَنْ konumunda olursa, başına lam gelmesi caizdir. لَكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ (Elinizden kaçana üzülmesiniz diye.),³⁸⁵ لَكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئاً (Bildikten sonra bir şey bilmesin diye.)³⁸⁶ âyetlerinde olduğu gibi. Yine, جِئْتُكَ لِكَيْ أُكْرِمَكَ (Sana ikram etmek için geldim.), يَجْلِسُ الْمُسَافِرُ تَحْتَ الشَّجَرَةِ لِكَيْ يَسْتَرِيحَ (Yolcu, ağacın altında dinlenmek için oturuyor.), يَفْعَلُ الْقَائِدُ بُوْسُعِهِ لِكَيْ يُطَبِّقَ الْأَمَرَ وَالتَّعْلِيمَاتِ (Kumandan emir ve talimatları uygulamak için elinden geleni yapıyor.) cümlelerindeki أَنْ edatı أَنْ konumundadır. Çünkü hepsi lâm ile birlikte kullanılmıştır.

2.2.2.1.8. Mastar Edatı لَوْ ile Kullanımı

Mazi ve muzari fiilin başında bulunan mastar harfi لَوْ; temenni ifade eden يُحِبُّ - أَحَبَّ - يَوَدُّ - يَوَدُّ - يَوَدُّ gibi fiillerden sonra kullanılır,³⁸⁷ fiilin zamanını

³⁸³ İbn Ya'îş, Şerhu'l-Mufaşşal, 7/17; er-Rağî, Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv, 2/387; Hasan, en-Naħvu'l-vâfi, 1/410, 420; el-Lubedî, Mu'cemu'l-muştalahâti'n-naħviyye ve's-şarfiyye, 16.

³⁸⁴ Hasan, en-Naħvu'l-vâfi, 1/419, 420.

³⁸⁵ el-Hadîd 57/23.

³⁸⁶ el-Hâc 22/5.

³⁸⁷ İbn 'Aķîl, Şerhu İbn 'Aķîl, 1/140; el-Lubedî, Mu'cemu'l-muştalahâti'n-naħviyye ve's-şarfiyye, 16.

gelecek zamana çevirir³⁸⁸ ve temenni ifade eder. **لَوْ** in sıla cümlesi, **مَا** gibidir, ancak **لَوْ**, zaman zarfının yerine geçmez.³⁸⁹ **يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ** (Onlardan her biri bin yıl yaşamayı arzu eder.)³⁹⁰ âyetinde ve **أَوَدُّ لَوْ كَانَ لِي مَالٌ** (İsterim ki param olsun.), **أَوَدُّ لَوْ زُرْتُ** (Zeyd kalksın isterdim.), **أَوَدُّ لَوْ أَشَارَكَكَ فِي عَمَلٍ نَافِعٍ** (Faydalı bir işte size katılmak isterim.) örneklerinde de görüldüğü üzere tüm ifadelerde **لَوْ** ve fiilden oluşan müevvel masterlar, kendilerinden önce gelen cümleye göre gelecek zaman ifade ederler. Şu halde, master harfi **لَوْ** de muzari fiilin zamanını gelecek zamana çevirir.

2.2.2.1.9. **إِذْنٌ** ile Kullanımı

Cevap ve ceza harfi olarak gelen³⁹¹ ve kendisinden önceki fiilin zamanına işaret eden **إِذْنٌ**,³⁹² hem şimdiki zaman ve gelecek zaman ifade eden muzari fiilin,³⁹³ hem de geçmiş zaman ifade eden mazi fiilin başına gelebilir.³⁹⁴ Örneğin: **أَنَا سَأَزُورُكُمْ** (Sizi ziyaret edeceğim.) ifadesine cevap olarak gelen **إِذْنٌ نُنَقِمُ عِنْدَنَا** (O halde yanımızda kalacaksınız.) cümlesi gelecek zamandır ve

³⁸⁸ Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/419.

³⁸⁹ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/387.

³⁹⁰ el-Bakara 2/96.

³⁹¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/234; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/16; İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 59; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 2/169; el-Hâşimî, *el-Ğavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 337; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/308; ed-Dağar, *Mu'cemu'n-naḥv*, 7.

³⁹² er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/236.

³⁹³ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/236; es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 1/136, ikinci cüz.

³⁹⁴ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/235.

kendisinden önce zikredilen fiilin ifade ettiği zamanın da gelecek zaman olduğunu gösterir. *إِنَّ لَقَامَ بِنَصْرِي* (Öyleyse, bana yardım etti.) cümlesi ise geçmiş zamandır. Bu iki cümlede *إِنَّ*, cevap ve ceza harfi olarak gelmiştir. *إِنَّ* (O halde sen doğru söylüyorsun.) cümlesine gelince, bu cümle şimdiki zamandır. *إِنَّ*, şimdiki zaman ifade eden bir cümlede kullanılıncada sadece cevap harfi olarak gelir. Çünkü ceza, sadece geçmiş zaman ve gelecek zaman için söz konusudur.³⁹⁵

İrâb açısından değerlendirildiğinde, *إِنَّ*'den sonra gelen muzari fiil mansup olursa gelecek zamanı ifade ettiği görülmektedir.³⁹⁶ Muzari fiili nasetmesi ise, *إِنَّ*'nin; cümle başında bulunması, -olumsuzluk harfi *لَا* ve kase m dışında- gelecek zaman için gelmiş muzari fiile bitişik olması durumunda gerçekleşir:³⁹⁷ *أَنَا سَأُزُوكَ* (Seni ziyaret edeceğim.) diyene söylenen *إِنَّ أَكْرَمَكَ* (O halde, yani beni ziyaret edersen, sana ikramda bulunacağım.) ya da *إِنَّ لَا أَكْرَمَكَ* (Sana ikram etmede kusur etmeyeceğim.) ifadelerindeki muzari fiiller, nasb şartlarını taşımaktadırlar. Bu sebeple, gelecek zaman manasında mansup olmuşlardır.

³⁹⁵ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-nahv*, 2/236; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavđih*, 2/234; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/309.

³⁹⁶ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/12, 16; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/16; İbn Hişâm, *Şerhu Kaşri'n-nedâ*, 59; a.mlf., *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 374, 375; İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 4/6; es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 1/135, ikinci cüz; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/33, 34.

³⁹⁷ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, 31; a.mlf., *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 374-376; İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 4/6, 7; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/33, 34; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/170; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/310.

Diğer yandan, nasb şartlarını taşıdığı halde, *إِذْنٌ*'den sonra merfu olarak gelen muzari fiil ise, şimdiki zaman ifade eder.³⁹⁸ Örneğin, bir söz söyleyene, *إِذْنٌ تَصَدِّقُ* (O halde, doğru söylüyorsun.) ya da *إِذْنٌ أَطْنُهُ فَاعِلًا* (O halde, onu ... yapıyor kabul ediyorum.) denilmesi bu kapsamdadır.

Bununla birlikte, nasb şartlarını taşımayan ve merfu olarak gelen muzari fiilin zamanı ise, bulunulan konuma ve kendisine cevap olarak gelen cümleye göre ortaya çıkar. Örneğin: *إِذْنٌ أَنَا أَكْرَمُكَ* diyene *سَأَرْوُكَ* durumunda, muzari fiil mansup olmasa da, merfu olarak yine gelecek zaman ifade eder. Çünkü ikram edilmesi ziyaret etme durumunda gerçekleşecektir.

³⁹⁸ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 3/16; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/232; İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 59; a.mlf., *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 375; İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 4/6; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavđih*, 2/235.

2.2.2.1.10. Lâm-ı Emir ile Kullanımı

Özellikle tekil ve çoğul üçüncü şahıslardan talep ifadesi için kullanılan³⁹⁹ ve muzari fiili cezmeden lâm-ı emir (لِ)،⁴⁰⁰ muzari fiilin zamanını gelecek zamana çevirir.⁴⁰¹ Az da olsa, birinci tekil ve çoğul şahıslar için de kullanılan لِيَفْعَلْ kalıbının,⁴⁰² kendisi için ayrı bir kalıbı olması sebebiyle -ki bu لَفْعُلْ kalıbıdır- ikinci şahıs için kullanımı çok daha azdır.⁴⁰³ Bu kapsamda şu örnekler sunulabilir:

وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ (Hatalarınızı yüklenelim.)⁴⁰⁴

لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ (Rabbin canımızı alsın.)⁴⁰⁵

³⁹⁹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 1/138; el-Mubberred, *el-Muğtaḍab*, 2/44; el-Hâşimî, *el-Ḳavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 343; Ḥasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 4/407; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/12.

⁴⁰⁰ ez-Zeccâcî, *el-Cumel fi'n-naḥv*, 8/207; İbn Hişâm, *Şerhu Ḳaṭri'n-nedâ*, 84; a.mlf., *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 432; a.mlf., *Muğnî'l-lebîb*, 294.

⁴⁰¹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/41; el-Hâşimî, *el-Ḳavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 342, 343; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/12, 175; Manşûr, "Cumletu'l-mâḍî ve'l-hâl ve'l-mustakbel", 465, 466.

⁴⁰² İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/58; İbn Hişâm, *Muğnî'l-lebîb*, 296; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşriḥ 'ala't-Tavḍîḥ*, 2/246; Ḥasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 4/407; el-Ġalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 2/185, 186; el-Hâşimî, *el-Ḳavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 343.

⁴⁰³ el-Mubberred, *el-Muğtaḍab*, 2/45; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/41, 58-61; İbn Hişâm, *Muğnî'l-lebîb*, 296; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşriḥ 'ala't-Tavḍîḥ*, 2/246; el-Ġalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 2/185, 186; Ḥasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 4/407; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/12.

⁴⁰⁴ el-Ankebût 29/12.

⁴⁰⁵ ez-Zuhruf 43/77.

لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ (İmkanı olan imkanına göre infakta bulunsun.)⁴⁰⁶

لِيَسْتَجِيبُوا لِي وَلِيُؤْمِنُوا بِي (Çağırma cevap versinler, bana inansınlar.)⁴⁰⁷

قُومُوا فَأَصْلَحَ لَكُمْ (Kalkın, sizlere namaz kıldırayım.)⁴⁰⁸

لِنُصُورَ الصُّفُوفِ (Saflarınızı düzeltiniz.)⁴⁰⁹

لَأُكْرِمَ وَلَتُكْرَمَ فَلْيُكْرَمَ (İkram edileyim, ikram edilesin, ikram edile.)

لِنُكْرِمَ وَلَتُنْكَرْمُوا فَلْيُنْكَرْمُوا (İkram edilelim, ikram edilesiniz, ikram edilsinler.)

لَأَتْرُكُ مَنْ أَسَاءَ وَلَأَصَاجِبُ مَنْ أَحْسَنَ (Kötülük edeni terk edeyim, iyilik edene yakın olayım.)

Verilen tüm örneklerde emir, gelecek zaman ifade etmektedir. Çünkü gerçek emir, olmamış bir şeyin olmasını istemektir, ki bu da gelecek zamanda gerçekleşir.

⁴⁰⁶ el-Talâk 65/7.

⁴⁰⁷ el-Bakara 2/186.

⁴⁰⁸ el-Buĥârî, *Saĥîhu'l-Buĥârî*, Salât 20, 1/101; Ebu Dâvûd, *Sunenu Ebî Dâvûd*, Salât 70, 1/408; en-Nesâî, *Sunenu'n-Nesâî*, İmâmet 19, 20, 2/85, 86; İmâm Mâlik, *el-Muvatta*, Kasru's-salât fi's-sefer 31, 1/153.

⁴⁰⁹ Aĥmed b. Ĥanbel, *Musnedu Aĥmed b. Ĥanbel*, 5/258.

2.2.2.1.11. Lâ-yı Nâhiye ile Kullanımı

Muzari fiili yasaklama manasında cezmeden لَّا (lâ-yı nâhiye),⁴¹⁰ özelikle malum ya da meçhul ikinci ve üçüncü şahıs ve bunun yanında meçhul birinci şahıs fiillerin başına gelir.⁴¹¹ Bazen, malum tekil ve çoğul birinci şahıs fiillerinin başına da gelebilir⁴¹² ve muzari fiilin zamanını gelecek zamana çevirir:⁴¹³ Bu durum verilen örneklerde de görülmektedir:

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ (Müminler, kafirleri dostlar edinmesin.)⁴¹⁴

لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ (Düşmanım ve düşmanınızı dostlar edinmeyin.)⁴¹⁵

لَا تَحْزَنَنَّ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا (Üzülme, Allah bizimledir.)⁴¹⁶

إِذَا مَا حَرَجْنَا مِنْ دِمَشْقَ فَلَا نُعَدُّ لَهَا أَبَدًا مَادَامَ فِيهَا الْجَرِاضِمُ

⁴¹⁰ ez-Zeccâcî, *el-Cumel fi'n-naḥv*, 8, 207, 208; İbn Ya'îş, *Şerḥu'l-Mufaşşal*, 8/109; İbn Hişâm, *Muğnî'l-lebîb*, 324; a.mlf., *Şerḥu Şuzûri'z-zeheb*, 432; el-Ġalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 2/185.

⁴¹¹ İbn Hişâm, *Muğnî'l-lebîb*, 324; el-Ezherî, *Şerḥu't-Taşriḥ 'ala't-Tavdîh*, 2/246; A. el-Hâşimî, *el-Ķavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 343; el-Ġalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 2/185.

⁴¹² er-Rağî, *Şerḥu'l-Kâfiyye fi'n-naḥv*, 2/252; el-Ezherî, *Şerḥu't-Taşriḥ 'ala't-Tavdîh*, 2/245, 246; Ḥasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 4/410, 411; el-Hâşimî, *el-Ķavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 343; el-Ġalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 2/185, 186.

⁴¹³ İbn Ya'îş, *Şerḥu'l-Mufaşşal*, 7/41; el-Hâşimî, *el-Ķavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 343; Manşûr, "Cumletu'l-mâğî ve'l-hâl ve'l-mustaḳbel", 465, 466.

⁴¹⁴ Âl-i İmrân 3/28.

⁴¹⁵ el-Mumtehine 60/1.

⁴¹⁶ et-Tevbe 9/40.

(Şam'dan çıkınca obur, karnı büyük şair orada olduğu müddetçe, bir daha oraya gitmeyelim.)⁴¹⁷

لَا أَرَيْتَكَ هَاهُنَا (Seni burada görmeyeyim.)

لَا أُخْرِجُ مِنْ وَطَنِي إِلَّا تَحْتَ ظِلَالِ السُّيُوفِ (Vatanımdan ancak kılıçların gölgesi altında çıkarılayım.)

Bütün bu cümlelerdeki lâ-yı nâhiye ile birlikte kullanılan meczum muzari fiiller, gelecek zaman ifade etmektedirler.

Bununla beraber, yasaklama manasında muzari fiili cezmeden lâ-yı nâhiyenin bütün kullanımlarında gelecek zaman ifadesi vardır demek yanlış olur. Çünkü nehy, emrin zıttıdır. Dolayısıyla, emrin ifade ettiği bütün zamanlar, nehiy için de söz konusudur. O halde, muzari fiili yasaklama manasında genellikle gelecek zamana dönüştüren لَا; كَانْ ile birlikte kullanılınca süreklilik ifadesi verir. Bu durum, babasına, “hayvanat bahçesinde aslana yaklaşmadığını” söyleyen çocuğa, babasının muvafakat vermesi, başka bir deyişle “afe-rin yaklaşmadın ve sana hiç bir şey yapmadı” manasında لَا يَا وَلَدِي. نَعَمْ، يَا وَلَدِي. (Evet oğlum. Aslana yaklaşma.) demesi gibi geçmiş zamanı ve لَا تَكُنْ عَبْدَ هَوَاكْ (Hevanın kulu olma.) cümlesinde olduğu gibi sürekliliği belirtmektedir.

⁴¹⁷ Bu beyit el-Ferazdak'a (Bk. İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 326.) ve Velîd b. 'Aķabe'ye (Bk. el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdîh*, 2/246.) nisbet edilmektedir. Hiç bir kimseye nisbet edilmeksizin de zikredilmiştir. Bk. İbn Hişâm, *Avđahu'l-mesâlik*, 4/200.

Aynı şekilde, lâ-yı nâhiye, muzari fiille birlikte, yapılmayan bir eylemin yasaklanması için kullanıldığında da süreklilik ifadesi verir. Örneğin: لَا تُشْرِكُ بِاللَّهِ (Allah'a ortak koşma.) cümlesi müslüman bir kimseye söylenince, "İmanında sebat et, şirk koşmamaya devam et" manasında süreklilik için gelmiş olur. Çünkü müslüman zaten Allah'a şirk koşmaz.

2.2.2.1.12. حَتَّى ile Kullanımı

Kendisinden sonraki muzari fiili, إِلَى⁴¹⁸ veya إِلَى⁴¹⁹ edatlarından birisinin manasını taşımak suretiyle, gizli bir أَنْ ile mansup kılan حَتَّى⁴²⁰ muzari fiili gelecek zamana dönüştürür. Bir başka ifadeyle, حَتَّى'dan sonra gelen muzari fiil, mansup olursa, gelecek zaman ifade eder.⁴²¹ Çünkü mansup muzari fiil, her zaman gelecek zaman anlamında gelir.⁴²² Bu kapsamda şu örnekler

⁴¹⁸ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/16, 17; el-Mubberred, *el-Muqtaḍab*, 2/38; er-Râğib el-İsfehânî, *Mufredâtu elfâzi'l-Kur'ân*, 218; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/20; er-Raḍî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/240, 324; İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 67; a.mlf., *Muğni'l-lebîb*, 169; el-Ezherî, *Şerhu't-Taṣriḥi 'ala't-Tavdîḥ*, 2/237; Ḥasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 2/482, 483, 4/335, 336;

⁴¹⁹ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 169; el-Hâşimî, *el-Ḳavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, s.340; Ḥasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 4/336, 337.

⁴²⁰ Bu, Basrîlerin görüşüdür. Kûfler, muzari fiili nasbedenin أَنْ değil, حَتَّى'nın kendisi olduğu görüşündedir. Bk. İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/19; er-Raḍî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/240.

⁴²¹ ez-Zemaḷşerî, *el-Keşşâf*, 1/356; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/30; er-Raḍî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/242; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 170; a.mlf., *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 67; a.mlf., *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 381, 382; İbn 'Aḳîl, *Şerhu İbn 'Aḳîl*, 4/10; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/22-24.

⁴²² er-Raḍî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/232; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/22, 24; el-Hâşimî, *el-Ḳavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 19, 337; Ḥasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 4/278; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/11; Mansûr, "Cumletu'l-mâḍî ve'l-ḥâl ve'l-mustaḳbel", 463, 464.

verilebilir:

أَسْلِمَ حَتَّى تَدْخُلَ الْجَنَّةَ (Cennete girebilmen için teslim ol/Müslüman ol.) لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَى (Musa bize dönünceye kadar, ona ibadet etmeye devam edeceğiz.)⁴²³

لَأَسِيرَنَّ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ (Güneş doğana kadar yürüyeceğim.)

وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا (Eğer güçleri yerterse, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam ederler.)⁴²⁴

تَقْرَأُ الصُّحُفَ حَتَّى نَعْرِفَ الشُّؤُونَ الدَّاخِلِيَّةَ وَالخَارِجِيَّةَ وَنَسْتَمِعَ إِلَى الإِدَاعَةِ حَتَّى نَعْلَمَ مَا يَدُورُ فِي البِلَادِ الْمُخْتَلِفَةِ (Gazeteleri, iç ve dışlarından haberdar olmak için okur ve radyoyu başka ülkelerde olup biteni bilmek için dinleriz.)

وَاللَّهِ لَا فَعَلْتُ، أَنَا أُسِيرُ حَتَّى تَمْنَعَنِي (Beni engellemedikçe yürüyeceğim.), هَذَا حَتَّى تَفْعَلَهُ (Allah'a yemin ederim ki, sen onu yapmadıkça ben de yapmayacağım.)

لَيْسَ العَطَاءُ مِنَ الفُضُولِ سَمَاحَةً *** حَتَّى تَجُودَ وَمَا لَدَيْكَ قَلِيلٌ

⁴²³ Tâhâ 20/91.

⁴²⁴ el-Bakara 2/217.

(Elindeki azken cömertlik yapmadıkça fazlalıklardan vermek, semahat (eli açıklık, cömertlik) değildir.)⁴²⁵

Bu kapsamda, kendisinden sonraki muzari fiilin mansup olduğu حَتَّى edatının, failin istek ya da beklentilerine bağlı olarak gerçekleşen önceki eylemin sonucunu ifade etmekte kullanıldığı da belirtilmelidir.⁴²⁶ فُولُوا لَهُ إِنْ شَاءَ فَلْيَجْلِسْ وَلْيُعْطِنِي يَدَهُ حَتَّى أَقِيمَهُ أَوْ يُفْعِدَنِي لَا بُدَّ مِنْ التَّأْمُلِ قَبْلَ الْكَلَامِ حَتَّى يَكُونَ صَوَابًا (Ona söyleyin, dilerse otursun ve bana elini versin, ta ki onu ayağa kaldırayım ya da o beni oturtsun.), سِرْتُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ (Güneş doğuncaya kadar yürüdüm.) cümlelerinde de aynı durum söz konusudur.

Tüm bunların yanı sıra حَتَّى edatından sonraki muzari fiil mansup olarak geldiğinde -kendisinden önceki cümleye göre- daima gelecek zaman ifade eder, ama merfu olarak gelirse -konuşma anına göre- şimdiki zaman ifade eder.⁴²⁷ Örneğin: سِرْتُ حَتَّى أَدْخُلَ الْمَدِينَةَ (Yürüdüm, şu an şehre giriyorum.) cümlesinde yürüme olmuştur ve şu an şehre girilmektedir.

⁴²⁵ Bu beyit el-Muḥanna' el-Kindî'ye (Muḥammed b. Zâfer) aittir. Bk. eş-Şenḳîfî, *ed-Durrerü'l-levâmi'*, 4/75. Bazı kaynaklarda ise hiç bir kimseye nisbet edilmeksizin zikredilmektedir. Bk. İbn Hişâm, *Muġnî'l-lebîb*, 169; el-Baġdâdî, *Hiżânetu'l-edeb*, 3/370.

⁴²⁶ Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/29.

⁴²⁷ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/31; İbn Hişâm, *Muġnî'l-lebîb*, 170; a.mlf., *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 68; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavḏîh*, 2/237; el-Ġalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 2/181; el-Hâşimî, *el-Ķavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 340; Ḥasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 4/344; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/171.

Sonuç olarak, اَحْتَىٰ'dan sonraki mansup muzari fiil, kendisinden önceki fiile göre gelecek zaman ifade eder.

2.2.2.1.13. Fe-yi Sebebiyye ile Kullanımı

Olumsuzluk (nefy) ve talep cümlesinden (emir, nehiy, arz, tahdid, temenni, terecci, istifham) sonra cevap olarak gelen cümlelerin başında bulunan ve sebebiyet ifade eden fe (فَ), kendisinden sonra gelen muzari fiili gizli bir اُنْ ile mansup kılar. ⁴²⁸ اُنْ ile mansup olan muzari fiil ise, gelecek zaman ifade eder. Çünkü muzari fiil mansup olarak gelirse, gelecek zaman manası içerir. ⁴²⁹

Bu durum, sunulan örneklerde de ortaya çıkmaktadır:

يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزاً عَظِيماً (Keşke onlarla olsaydım da, büyük bir kazanç sağlasaydım.) ⁴³⁰

⁴²⁸ ez-Zeccâcî, *el-Cumel fi'n-naḥv*, 185; el-Curcânî, *Kitâbu'l-Muktaşid fi şerhi'l-İdâh*, 2/1062-1064; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/244; İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 71-73; İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, 4/11-14; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşriḥ 'ala't-Tavdîh*, 2/238-241; Hasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 4/352-370. (Fe-yi sebebiyye'den sonraki muzari fiilin gizli bir اُنْ ile mansub olması, Basrîlerin görüşüdür. Kûfîler ise muzari fiilin, fe'nin kendisiyle mansub olduğunu savunur. Bk. el-Lubedî, *Mu'cemu'l-muştalahâti'n-naḥviyye ve's-şarfiyye*, 102.)

⁴²⁹ er-Rađî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/232; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/22, 24; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 19, 337; Hasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 4/278; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/11; Mañşûr, "Cumletu'l-mâdi ve'l-hâl ve'l-mustakbel", 463, 464.

⁴³⁰ en-Nisâ' 4/73.

لَا تَقْتَرُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ (Allah hakkında yalan uydurmayın. -Uydurursanız- bir azap ile kökünüzü keser.)⁴³¹

يَا أَيُّهَا الْكَرَامُ أَلَا تَدْنُو فَنُصَبِرَ مَا *** قَدْ حَدَّثُوكَ فَمَا رَأَى كَمَنْ سَمِعَا

(Ey cömertlerin oğlu! Yaklaşsana. -Yaklaş ki- sana anlattıkları şeylere dikkat edesin. Gören, duyan gibi olmaz.)⁴³²

لَوْ لَا نُدْفَعُ الظُّلْمَ فَيَخَافَ الظَّالِمُ (Zulmü defetseniz de, zalim korksa.)

جَامِلِ النَّاسِ فَتَسْتَرِيحَ وَيَدُومَ لَكَ وَدُهُمُ (İnsanlara hoş davran, ki rahat edesin ve sana olan sevgileri devam etsin.)

وَلْيَكُنْ جِرْصُكَ عَلَىٰ أَدَاءِ الْوَاجِبِ عَقِيدَةً فَتَنْهَضَ وَيَنْهَضَ وَطَنُكَ (Görevi yerine getirmedeki hırsın, inanç olsun ki sen de yükselesin, vatanın da.)

أَلَعَلَّكَ تُحْسِنُ اخْتِيَارَ الْكَلَامِ فَتَقْوَرَ بِإِعْجَابِ السَّامِعِينَ (Umulur ki, konuşma seçimini iyi yaparsın da dinleyicilerin beğenisini kazanırsın.)

هَلْ تَسْتَمِعُ إِلَيَّ فَأَحَدَيْتَكَ (Beni dinleyecek misin ki seninle konuşayım.)

لَا يَدْرُسُ الطَّالِبُ فَيَنْجَحَ (Öğrenci, çalışmıyor ki başara.)

Bütün bu örneklerde fe'den sonra mansup olarak gelen muzari fiiller, kendilerinden önce gelen cümleye göre gelecek zaman manası taşımaktadırlar.

⁴³¹ Tâhâ 20/61.

⁴³² Bu beyit hiç kimseye nisbet edilmeksizin zikredilmektedir. Bk. eş-Şençîti, *ed-Dureru'l-levâmî*, 4/82; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdîh*, 2/239; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 398; a.mlf., *Şerhu Kaşri'n-nedâ*, 74; İbn 'Aķil, *Şerhu İbn 'Aķil*, 4/13.

2.2.2.1.14. أَوْ ile Kullanımı

أَوْ harfi; أَلَا veya إِلَى manasına gelince, sonrasında gelen muzari fiil, gizli bir أَنْ ile mansup olur⁴³³ ve mansup olmasından dolayı gelecek zaman ifade eder: اسْتَمِعْ نُصْحَ الطَّيِّبِ أَوْ يَتَمَّ شِفَاؤُكَ (Tam iyileşinceye kadar, doktorun tavsiyesini dinle.), (أَيُّ إِلَى أَنْ تَقِينِي) (Hakkımı verinceye kadar, senden ayrılmayacağım.), (أَيُّ إِلَّا أَنْ يَخْضَعَ) (Düşmanla, itaat etmedikçe -itaat edinceye kadar- savaşaacağım.), (لَأَرْضِيَنَّ اللَّهَ) (Beni affetmesi için, Allah'ı memnun edeceğim.) cümleleri bunu desteklemektedir. Bu örneklerde إِلَى ve أَلَا manasına gelen أَوْ harfi, talil (ل) manası da ifade etmektedir.⁴³⁴

Bilindiği üzere أَوْ harfi, kesinlik açısından farklı mana içeren iki cümle arasında gelir. Öncesinde gelen cümle, olması kesin ya da kesine yakın ifadeler içerirken, sonrasında gelen cümle, gerçekleşmesi genellikle şüpheli manalar içerir. Şüphe ifadesinde, her iki cümle de eşit olursa, yani aynı derecede ihtimal içerirse sırf atıf için gelmiş olur. Bu durumda أَوْ harfi, kendisinden sonraki muzari fiili nasb etmez.⁴³⁵ Örneğin: أَسَافِرُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوْ أَسْتَرِيحُ (Cuma günü, yola çıkacağım ya da dinleneceğim.) cümlesinde “yola çıkmam

⁴³³ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/249; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zehab*, 380; İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 4/8; el-Hâşimî, *el-Ķavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 341; Vecdî, *Dâiretu ma'ârifil-'ĵarni'l-işrin*, 7/333.

⁴³⁴ Ħasan, *en-Naĥvu'l-vâfi*, 4/326-328.

⁴³⁵ Ħasan, *en-Naĥvu'l-vâfi*, 4/331.

ve dinlenmem” ifadesinin gerçekleşip gerçekleşmeme ihtimali eşittir. Dolayısıyla buradaki **أَوْ** harfi, **أَلَا** ya da **لَا** ya da **أَلَا** manasına gelmez, sırf atıf içindir. Bu durumda sonrasında gelen muzari fiilin içerdiği zaman, kendisine atfedilen fiilin zamanıyla aynı olur. Bu cümlede **أَسْتَرِيحُ**'nun zamanı, kendisine atfedilen **أَسَافِرُ**'da olduğu gibi **يَوْمَ الْجُمُعَةِ** den dolayı gelecek zamandır. Oysa **أَلَا**, **لَا** ya da **أَلَا** manasına gelen **أَوْ** harfinden den sonra, **أَنْ** ile mansup olan muzari fiil, öncesinde gelen cümleye göre gelecek zaman ifade eder. **لَأَلْزَمَنَّكَ أَوْ تُعْطِيَنِي حَقِّي** (Hakkımı verinceye kadar, senden ayrılmayacağım.) örneğinde görüldüğü üzere "ayrılmama" kesinlik ifade eder, "hakkın verilmesi" ise şüphelidir.

2.2.2.1.15. Arz ve Tahdid Edatları ile Kullanımı

Bir şeyin olmasını yumuşakça istemek manasına gelen arz ile, sıkıntı verecek şekilde, ısrarlıca istemek manasına gelen tahdid⁴³⁶ edatları, gerçekleşmemiş şeylerin gerçekleşmesini istemek amacı ile muzari fiille birlikte kullanılır.⁴³⁷ Bu edatlar, muzari fiilin zamanını gelecek zamanla sınırlandırır-

⁴³⁶ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 97; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/369; Nahle, *'İlmu'l-ma'ânî fi'l-belâğâti'l-'Arabiyye*, 101, 102; el-Lubedî, *Mu'cemu'l-muştalahâti'n-naḥviyye ve's-şarfiyye*, 74.

⁴³⁷ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/387; İbn 'Aqîl, *Şerhu İbn 'Aqîl*, 4/46; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/513; Nahle, *'İlmu'l-ma'ânî fi'l-belâğâti'l-'Arabiyye*, 101, 102; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğati*, 1/275.

lar. Çünkü arz ve tehdid manası ifade eden cümlelerdeki eylemler, sadece gelecek zamanda gerçekleşecektir.⁴³⁸ Genel olarak, muzari fiil ile birlikte kullanılan tehdid edatları şunlardır: لَوْلَا - لَوْمًا - أَلَا - هَلَّا - هَلَّا.⁴³⁹ Bu konu çerçevesinde şu örnekler incelenebilir:

أَلَا تَحْبُونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ (Allah'ın sizi bağışlamasını isteseniye.)⁴⁴⁰

أَلَا تَقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ (Yeminlerini bozanlarla savaşsana mıza.)⁴⁴¹ لَوْمًا تَأْتِينَا بِالْمَلَائِكَةِ إِنْ كُنْتِ مِنَ الصَّادِقِينَ (Eğer, doğru söyleyenlerden isen, bize melekleri getirsen ya.)⁴⁴²

هَلَّا تَقُولَنَّ الْحَقَّ (Doğruyu söylesene.)

هَلَّا تُحَطِّمَ فُيُودَ الْأَسْبِنَادِ فَتُصْبِحَ حُرًّا (Esaret zincirlerini kırsana. (Ta) ki hür olasın).

Tahdid manasında biraz azarlama, biraz yerme de vardır. Tahdid ma-

⁴³⁸ Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/513.

⁴³⁹ ez-Zeccâcî, *el-Cumel fi'n-naḥv*, 311; İbn Ya'îş, *Şerḥu'l-Mufaşşal*, 8/114; er-Rađî, *Şerḥu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 1/176, 2/387; el-Ḳazvînî, *el-İdâh fi 'ulûmi'l-belâğa*, 130, 131; İbn 'Aḳîl, *Şerḥu İbn 'Aḳîl*, 4/56; el-Ezherî, *Şerḥu't-Taşriḥ 'ala't-Tavdîli*, 2/263; el-Hâşimî, *el-Ḳavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 363; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/512, 513; el-Lubedî, *Mu'cemu'l-muštalahâti'n-naḥviyye ve's-şarfiyye*, 74; Nahle, *'İlmu'l-ma'ânî fi'l-belâğâti'l-'Arabiyye*, 102; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğati*, 1/155, 206, 275.

⁴⁴⁰ en-Nûr 24/22.

⁴⁴¹ et-Tevbe 9/13.

⁴⁴² el-Hicr 15/7.

nasındaki cümle azarlama ifade etmezse, yukarıdaki edatlar, arz için kullanılmış olur.⁴⁴³ Bu edatların arz veya tahditten hangisi için geldiği, genellikle konuşmacının ses tonunda ve kelime seçiminde ortaya çıkar.

Gerçek arz edatları ise *أَلَا* ve *أَمَّا* lafızlarıdır⁴⁴⁴ ve bunlara temenni ifade eden *لَوْ* lafzi da eklenmektedir.⁴⁴⁵ *أَمَّا تَعْطِفْ عَلَيَّ* (Hadi kalk.), *أَمَّا تَقُومُ* (Bana acısına.), *لَوْ نُسْهِمُ فِي الْخَيْرَاتِ فَنُتَابَ* (Hayra katkın olsa da sevaplansan ya.) cümleleri de somut örnektir.

Bu kapsamda vurgulanması gereken bir nokta; *لَوْ* lafzının arz için geldiği gibi tahdid için de gelebileceği konusudur.⁴⁴⁶ *لَوْ تَنْبَرَّغْ لِهَذَا الْمُسْتَشْفَى فَنَتَّالَ* (Bu hastaneye bağışta bulunsan da en iyi mükafatı kazansan.), *لَوْ تَحْتَرِّمُ الْقَائُونَ فَتَأْمَنَ مِنَ الْعُقُوبَةِ* (Kanuna saygı göstersen de cezadan emin olsan ya.) cümleleri konu çerçevesinde örnek olarak verilebilir.

Ayrıca, söz konusu olan arz ve tahdid edatları muzari fiille kullanılınca, emir manasında olur.⁴⁴⁷ Çünkü bütün bunlar talep içerirler. Dolayısıyla *لَوْ لَا تَقُولَنَّ / أَلَا* cümlesinin manası *أَعْطِنِي* (Bana ver.) şeklindedir. *لَوْ لَا تَقُولَنَّ / أَلَا* cümlelerinin manası ise *فُؤَلَنَّ* (Söyle.) şeklindedir. Bunlar,

⁴⁴³ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/387.

⁴⁴⁴ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/387.

⁴⁴⁵ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/387; Ḥasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 4/369, 503, 512, 513.

⁴⁴⁶ Ḥasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 4/369, 503, 512, 513.

⁴⁴⁷ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/513; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/56; İbn 'Aqîl, *Şerhu İbn 'Aqîl*, 4/56; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/387.

sırf emir değil, aynı zamanda emir ile karışık teşvik manası da vermektedirler.⁴⁴⁸

Sonuç olarak söylemek gerekirse, bir şeyin yapılması ya da gerçekleşmesi yumuşak ya da sert; her ne şekilde istenirse istensin, her iki durumda da gerçekleşmesi açısından gelecek zaman ifade ederler. Çünkü her iki durumda da emir manasına gelirler. Emir fiili gibi, yapılması devam eden bir şeyin arz ya da tahdid manasında istenmesi ise süreklilik ifade eder, aynı şekilde devam edilmesinin istendiğini gösterir.

2.2.2.1.16. Temenni Edatları ile Kullanımı

Gerçekleşmesi zor ya da mümkün olmayan şeylerin gerçekleşmesini istemek manasına gelen temenninin⁴⁴⁹ asıl edatı **لَوْ** dir. **لَوْ** edatı ve asıl fonksiyonu terecci olan **لَعَلَّ**⁴⁵⁰ ve bunlara eklenen **أَلَا** ve **هَلَّا** edatları da temenni için kullanılabilir. ⁴⁵¹ Muzari fiil, bu edatlarla kullanılınca gelecek zaman ifade eder. Çünkü temenni edilen şeyin gelecek zamanda gerçekleşmesi

⁴⁴⁸ el-Curcânî, *Kitâbu'l-Muktaşid fi şerhi'l-İdâh*, 1/86.

⁴⁴⁹ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 375, 376; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdîh*, 1/212, 213; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/635; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğati*, 1/203, 276; İn'âm Fevvâl 'Akkâvî, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-belâğa* (Beirut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1992), 428.

⁴⁵⁰ el-Şazvînî, *el-İdâh fi 'ulûmi'l-belâğa*, 130, 131; 'Akkâvî, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-belâğa*, 428; Emîn, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye fi şevbihe'l-cedid*, 1/82-84; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğati*, 1/203-276.

⁴⁵¹ Emîn, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye fi şevbihe'l-cedid*, 1/82-84; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğati*, 1/203.

istenmektedir. Sunulan örneklerde de zamanın gelecek zaman ifade ettiği görülmektedir:

لَيْتَ الْكَوَاكِبَ تَدْنُو لِي فَأَنْظِمَهَا عُفُودَ مَدْحٍ (Ah, yıldızlar bana bir yaklaşırsa

da onları övgü kolyeleri olarak dizsem.)

أَلَا لَيْتَ الشَّبَابَ يَعُودُ يَوْمًا *** فَأُخْبِرَهُ بِمَا فَعَلَ الْمَشِيبُ

(Ne olur, gençlik bir gün geri gelse de, yaşlılığın (bana) yaptıklarını anlatsam ona.)⁴⁵²

لَيْتَ الْقَتِيلُ يَعُودُ حَيًّا (Keşke, maktûl dirilse.)

أَلَا تَجِيءُ مَعَنَا (Keşke, bizimle gelsen.)

هَلَّا تَقُومُ (Kalksan ne olur.)

لَوْ تَزُورُنَا فَتُكْرِمَنَا (Keşke, bizi ziyaret etsen de sana ikramda bulunsak.)

لَوْ أَسْتَطِيعُ إِطْطَاقَ هَذَا الصَّغِيرِ (Keşke, bu küçüğü konuşturabilsem.)

أَسِيرَبُ الْقَطَا هَلْ مِنْ يُعِيرُ جَنَاحَهُ *** لَعَلِّي إِلَى مَنْ قَدْ هَوَيْتُ أُطِيرُ

(Ey kaya kuşu sürüsü! Kim kanadımı verir. Olur ya, sevdiğim kişiye uçarım.)⁴⁵³

⁴⁵² Bu beyit, hiç kimseye nisbet edilmeksizin zekredilmiştir. Bk. İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 376; a.m.f., *Şerhu Çaṭri'n-nedâ*, 148.

⁴⁵³ Bu beyit 'Abbâs b. Aḥnef'e nisbet edilmektedir. Bk. İbn Hişâm, *Telhîsu's-şevâhid ve Telhîsu'l-Fevâid*, 141; el-Ezhêrî, 1/133. Ayrıca, Mecnûn Benî 'Amr'a da nisbet edilmek-

لَعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ أَسْبَابَ السَّمَوَاتِ فَأَطَّلِعُ إِلَى إِلَهِ مُوسَى (Belki yollara, göklerin yollarına erişirim de Musa'nın Tanrısını görürüm.)⁴⁵⁴

Bu edatlar, gerçekleşmesi zor ya da mümkün olmayan istek ifadelerinde kullanılınca temenni ifade eder. Bu sebeple gerçekleşmesi kesin olan bir şey için, örneğin: لَيْتَ الْعَدُوَّ يَجِيءُ (Keşke yarın gelse.) şeklinde denilemez, zira yarının gelmesi kesindir.

2.2.2.1.17. لَعَلَّ ile Kullanımı

Gerçekleşmesi mümkün, ancak kesin olmayan bir şeyi ümit etme anlamında kullanılan لَعَلَّ edatı,⁴⁵⁵ -muzari fiille birlikte kullanıldığında- gelecek zaman ifade eder.⁴⁵⁶ Çünkü ümit edilen ve arzulanan şeyler gelecek zamanda gerçekleşir.

لَعَلَّ أَنْجِدَارَ الدَّمْعِ يُعْقِبُ رَاحَةً *** مِنْ الْوَجْدِ أَوْ يَشْفِي شَجِيَّ الْبَلَابِلِ

tedir. Bk. Ahmed b. Emîn eş-Şenķîfî, *ed-Dureru'l-levâmi*, thk. 'Abdul'âl Sâlim Mukerrem (Beyrut: Muessesetu'r-risâle, 1985), 1/300. Bu beyitin hiçbir kimseye nisbet edilmeksizin zikredildiği yerler de vardır. Bk. İbn Hişâm, *Avdâhu'l-mesâlik*, 1/147; İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 1/148.

⁴⁵⁴ el-Mu'min (el-Gâfir) 40/36, 37.

⁴⁵⁵ ez-Zeccâcî, *el-Cumel fi'n-naĥv*, 51; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 8/86; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/346.

⁴⁵⁶ el-Hâşimî, *el-Ķavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 19; Manşûr, "Cumletu'l-mâğî ve'l-hâl ve'l-mustakbel", 462, 463.

(Belki gözyaşının dökülmesini bir aşk rahatlığı takip eder, ya da hü-zünlüyü iyileştirir.)⁴⁵⁷ cümlesinde de bu şekildedir.

لَعَلَّ edatı, verilen örnekte olduğu gibi istenilen bir şeye karşı arzu ve لَعَلَّ örneğinde olduğu gibi istenilmeyen bir şeye karşı endişe ve korku için de kullanılır.⁴⁵⁸ Bununla birlikte, وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (Kurtulasınız diye secde ediniz, Rabbinize ibadet ediniz, iyilik yapınız.)⁴⁵⁹ âyetinde olduğu gibi ta'lil için de gelebilir.⁴⁶⁰ فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيْنًا لَعَلَّهُ (Ona yumuşak söz söyleyin, belki düşünür yahut korkar. Düşüneceği ve korkacağı ümidiyle ona yumuşak söz söyleyin.) âyetindeki لَعَلَّ ise, bazılarına göre muhatab için ümit ve beklenti, bazılarına göre ta'lil için gelmiştir. لَعَلَّ'nin ifade edebileceği manalara, zan anlamı da eklenebilir.⁴⁶¹ أُنْبِغُ قَصْدِي (Amacıma ulaşacağımı zannediyorum.) cümlesinde de görüldüğü üzere لَعَلَّ edatı, gerçekleşmesi kesin olmayan, şüpheli şeylerde kullanılır. Bu sebeple لَعَلَّ الشَّمْسُ تَعْرُبُ (Güneş bataabilir, batması umulur.) denilemez. Bütün bu durumlarda لَعَلَّ edatından sonra gelen muzari fiiller, gelecek zaman ifade etmektedirler.

⁴⁵⁷ Zu'r-Rumme'ye nisbet edilmektedir. Bk. Ali el-Cârîm-M. el-Emîn, *el-Belâğatu'l-vâdiha li'l-medârisi's-sâneviyye* (İstanbul: Eda Nesriyat, 1991), 168. Ancak, incelediğimiz diğer kaynaklarda bu beyite ve kailine rastlayamadık.

⁴⁵⁸ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/233; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 8/85; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/346; İbn Hişâm, *Muğnî'l-lebîb*, 377-380; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdih*, 1/213; Hasan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 1/635, 636.

⁴⁵⁹ el-Hâc 22/77.

⁴⁶⁰ Hasan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 1/635.

⁴⁶¹ İbn Hişâm, *Muğnî'l-lebîb*, 377-380; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdih*, 1/213; Hasan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 1/635.

Kur'ân-ı Kerim'de kullanılan **لَعَلَّ** edatları çoğunlukla **كَيْ** manasında ta'lil (sebebiyet) için gelir, çünkü bu ifadeler şüphe içermez.⁴⁶² Konu çerçevesinde **يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ** (Ey insanlar, sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz ki sakınmış olasınız. Sakınmak için ... kulluk ediniz.)⁴⁶³ âyeti örnek olarak verilebilir.

Diğer yandan, **لَعَلَّ** edatı istifham için de kullanılabilir. **لَا تُدْرِي** (Allah'ın, bundan sonra bir şey peydâ edip etmeyeceğini bilemezsin),⁴⁶⁴ **وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّى** (Arınır arınmayacağını ne biliyorsun.)⁴⁶⁵ âyetlerindeki **لَعَلَّ** edatlarının istifham manasında gelebileceği Kûflerin görüşüdür.⁴⁶⁶

2.2.2.1.18. Tenbih Edatı **أَلَا** ile Kullanımı

Tenbih edatlarından olan **أَلَا**, muhatabın dikkatini gelecek zamanda olacak bir şeye çekmek için kullanılır.⁴⁶⁷ Örneğin: **أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ** (Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur; onlar üzülmeyeceklerdir.)⁴⁶⁸ âyetinde ve **أَلَا وَإِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ. أَلَا وَإِنَّ عَمْرًا مُقِيمٌ.** (Zeyd kalkacaktır. Amr kalacaktır.) cümlesinde aynı durum söz konusudur. Bu kullanımın tabii

⁴⁶² İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 8/86.

⁴⁶³ el-Bakara 2/21.

⁴⁶⁴ el-Talâk 65/1.

⁴⁶⁵ Abese 80/3.

⁴⁶⁶ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 377-380.

⁴⁶⁷ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 8/114, 115.

⁴⁶⁸ Yûnus 10/62.

bir sonucu olarak tenbih edatı *أَلَا أَشْرَبُ الْقَهْوَةَ بَعْدَمَا انْتَهَيْتُ مِنْ دِرَاسَتِي*, *أَلَا* (Dersimi bitirdikten sonra kahve içeceğim.) ifadesinde olduğu gibi muzari fiili gelecek zaman ifadesiyle sınırlandırır.

2.2.2.1.19. Lâ-yı Nâfiye ile Kullanımı

Yalın olarak, hem şimdiki zamanda hem de gelecek zamanda olacak bir eylemi ifade edebilen muzari fiil kalıbı olan *يَفْعُلُ*, olumsuzluk edatı *لَا* ile kullanılırsa gelecek zaman manasına gelir.⁴⁶⁹ *لَا أَنْزَلْتُ صَدِيقِي فِي مَوَاقِبِ السِّدَّةِ* (Arkadaşımı, zor durumlarda yalnız bırakmayacağım.) cümlesi buna örnektir. Sîbeveyh, bu durumu şöyle izah etmektedir: *لَا يَفْعُلُ* kalıbı *لَا يَفْعُلَنَّ* ifadesinin olumsuzudur. *وَاللَّهِ لَيَفْعُلَنَّ*'nin olumsuzu, *لَا يَفْعُلُ* ve *لَا يَفْعُلَنَّ* şeklindedir.⁴⁷⁰

Bunun yanı sıra, *لَا يَفْعُلُ* haber cümlesinde nehiy için de gelebilir ve *لَا*'yı nâfiyeli (olumsuzluk bildiren *لَا* edatlı) cümlenin ifadesi, *لَا*'yı nâhiyeli (yasaklama ifade eden *لَا* edatlı) cümlenin ifadesinden daha güçlü olur.⁴⁷¹ Bu durumda da gelecek zaman ifade eder. *إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ الْخَمْرَ فَمَنْ أَدْرَكَهُ هَذِهِ الْأَيَّةُ* (Allah şarabı yasakladı, her kime bu âyet

⁴⁶⁹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/222; el-Muberrred, *el-Muqtaḍab*, 1/47; er-Râğıb el-İsfehânî, *Mufredâtü el-fâzi'l-Ḳur'ân*, 753; ez-Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 1/248, 3/22, 4/292; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 8/107, 108, 148; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 322; es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 1/142, ikinci cüz; Ḥasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/59, 142; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fîlu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 33.

⁴⁷⁰ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/117.

⁴⁷¹ Ḥasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/412.

ulaşır ve yanında ondan biraz bulunursa, ne içsin, ne de satsın.)⁴⁷² hadisi somut bir örnektir.

Her ne kadar, genel görüş لَا edatının muzari fiili gelecek zamana dönüştürdüğü ortak noktasında buluştursa da şimdiki zamanı olumsuzlaştırdığı durumlar da vardır.⁴⁷³ Bu durum اللَّهُ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ (Allah'ın hazineleri yanımdadır demiyorum.),⁴⁷⁴ وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ (Size ne oluyor da Allah yolunda savaşıyorsunuz?)⁴⁷⁵ âyetlerinde de görülmektedir.

2.2.2.1.20. Talep Cümlesine Cevaben Meczum ya da Merfu Olarak Kullanımı

Talep cümlesinden (emir, nehiy, temenni, tererci, arz, tahdid ve istifham) sonra cevap olarak (ف) 'siz gelen muzari fiil meczum olur⁴⁷⁶ ve talep cümlesi şart manası içerir.⁴⁷⁷ Dolayısıyla, her iki cümle (talep cümlesi ve meczum olarak gelen muzari fiil) gelecek zaman ifade eder. Nitekim, meczum

⁴⁷² Muslim, *Şahîhu Muslim*, el-Mesâkât 67, 2/1205.

⁴⁷³ er-Râğib el-İsfehânî, *Mufredâtu elfâzi'l-Kur'ân*, 753; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/232.

⁴⁷⁴ el-En'âm 6/50.

⁴⁷⁵ en-Nisâ' 4/75.

⁴⁷⁶ ez-Zeccâcî, *el-Cumel fi'n-naḥv*, 4/387-389; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/48, 50, 56; İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 4/14, 17, 18; el-Ġalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabîyye*, 2/197, 199; Vecdî, *Dâiretu ma'ârifil-karni'l-işrîn*, 7/333.

⁴⁷⁷ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/93, 94; ez-Zeccâcî, *el-Cumel fi'n-naḥv*, 210; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/48, 50; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/267; el-Ġalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabîyye*, 2/197, 199.

cümlesindeki **تَهْلِكُ** fiili, merfu olarak kullanılmıştır. Çünkü meczum olarak kullanılırsa, **إِلَّا تَذُنُّ مِنَ الشَّرِّ تَهْلِكُ** (Kötülüğe yaklaşmazsan, helak olursun.) takdirinde olur. Bu durumda, cümlenin manası tamamen değişir. Çünkü helak olmak, kötülüğe yaklaşmamanın sebebi olamaz.

Şu halde, nehiy cümlesine cevap olarak gelen muzari fiil, cennete girmek ve selamet gibi manalara gelince meczum, ateşe (cehenneme) girmek, vahşi hayvanlara yem olmak gibi manalara gelme durumunda ise merfu olur.⁴⁸¹ Örneğin: **لَا تَذُنُّ مِنَ الْأَسَدِ لَا تَكْفُرُ تَدْخُلُ الْجَنَّةَ** (İnkar etme, cennete girersin.), **لَا تَذُنُّ لَا تَكْفُرُ تَدْخُلُ النَّارَ** (İnkar etme, ateşe girersin.), **لَا تَذُنُّ تَسَلِّمُ مِنَ الْأَسَدِ يَأْكُلُكَ** (Aslana yaklaşma, seni yer.) cümlelerinde ise mananın bozulmaması için merfu olarak gelmekte ve zaman açısından yine gelecek zaman ifade etmektedir.

Bu bağlamda, talep manasına gelen haber cümlesinden sonraki fiil de meczum olabilir ve gelecek zaman manası verir: **تَطِيعُ أَبُوكَ تَلْقَى خَيْرًا** (Anne babana itaat et, iyilik bulursun.), **يَزُرُّ فَنِيَّ اللَّهُ مَالًا أَنْفَعُ بِهِ الْأُمَّةَ** (Allah bana mal versin, onunla ümmete faydalı olayım.) cümlelerin de de fark edildiği üzere, haber manasında talep için gelen bu muzari fiiller emir konumundadır⁴⁸² ve her iki cümle de gelecek zaman ifade etmektedir.

Ayrıca, muzari fiil, talep ya da talep anlamındaki haber cümlelerine

⁴⁸¹ İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 449.

⁴⁸² el-Ğalâyîni, *Câmi' u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 2/197-199; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/366, 367.

cevap olarak gelmeksizin, -bir çeşit emir ifade ederek de- meczum olarak kullanılabilir. Bu kapsamda birinci şahısta, kesin bir niyeti ifade ederken, diğer durumlarda sadece nezaket için kullanılır.⁴⁸³ Sunulan örneklerde de meczum olarak gelen muzari fiillerin de gelecek zaman ifade ettiği görülmektedir.

مُحَمَّدٌ تَقْدِرُ نَفْسَكَ كُلُّ نَفْسٍ (Ey Muhammed! Bütün canlar sana feda olsun.)⁴⁸⁴

أَذْهَبُ إِلَى السُّوقِ (Çarşıya gideyim.)

حِينَ (عِنْدَمَا) يَحْضُرُ يَلْبَسُ ثِيَابًا نَظِيفَةً (Gelince, temiz elbiseler giysin.)

تَكْتُبُ مَا أَقُولُ (Söyleyeceklerimi yazınız.)

2.2.2.1.21. Talep, Tehdit ve Vaat için Kullanımı

Muzari fiil, dua⁴⁸⁵ ve emir⁴⁸⁶ için de gelebilir ve her iki durumda da talep ifade eder. Talep anlamında kullanıldığında ise gelecek zaman ifadesi verir.⁴⁸⁷ Bu bağlamda verilen يَرْحَمُكَ اللَّهُ (Allah, sana rahmet etsin.), يَغْفِرُ اللَّهُ

⁴⁸³ Haywood-Nahmad, *A New Arabic Grammar of the Written Language*, 128.

⁴⁸⁴ Bu beyitin sonu إِذَا مَا حَفَّتْ مِنْ شَيْءٍ تَبَالًا şeklinde. Bu beyit, Ḥassan b. Şâbit ve el-A'şâ'ya (Bk. eş-Şenkîfî, *ed-Dureru'l-levâmî*, 5/61, 62.), el-A'şâ'ya ve Ebû Tâlib'e (Bk. el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-edeb*, 9/11.) ya da sadece Ebû Tâlib'e (Bk. İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 275, Şerhu Şuzûri'z-zeheb, s.297, 840.) nisbet edilmektedir. Bazı kaynaklarda ise hiç kimseye nisbet edilmemiştir. Bk. Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/8; el-Mubberred, *el-Muḫtaḍab*, 2/132.

⁴⁸⁵ İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 276.

⁴⁸⁶ Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/19; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 2/197-199; Ḥasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/59, 4/366, 367.

⁴⁸⁷ el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 19; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/11.

لَكَ (Allah, seni affetsin.) cümlelerindeki muzari fiiller dua için gelmiştir. Bununla birlikte, هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ (Size acı bir azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi? Allah'a ve resulüne iman edin, Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla savaşın.),⁴⁸⁸ وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنَ كَامِلَيْنِ (Anneler çocuklarını iki tam yıl emzirsinler.)⁴⁸⁹ âyetlerinde ve لَا يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نُسَوِّسَ النَّاسَ سِيَاسَةً وَاحِدَةً. لَا نَلْبِسُ جَمِيعًا فِيمَرِّحَ النَّاسِ فِي الْمَعْصِيَةِ وَلَا نَسْتَدُّ جَمِيعًا فَتَحْمِلَ النَّاسَ عَلَى الْمَهَالِكِ وَلَكِنْ تَكُونُ أَنْتَ لِلشَّيْءِ وَالْعِظَّةِ وَأَكُونُ أَنَا لِلرَّأْفَةِ وَالرَّحْمَةِ (İnsanları aynı şekilde yönetmemiz gerekmez. İkimiz de yumuşamayalım, insanlar isyan içinde umursamaz olurlar. İkimiz de sertleşmeyelim, insanları felakete götürürüz. Ancak, sen sert ve kaba ol, ben de şefkatli ve bağışlayıcı olayım.),⁴⁹⁰ تَذَكَّرْ بِعَمَلِكَ وَتَجِدْهُ وَتَحْرِصْ عَلَيْهِ تَفْلِحْ وَيَكْفُرْ رُفُكْ (İşine önem ver, onu iyi yap, ona özen göster, iflah olursun, rızkın çoğalır.), تَذَكَّرْ وَتَلْتَفَتْ إِلَىٰ (Çalış ve derslerine yönel, başarısın.) örneklerindeki merfu muzari fiiller ise, emir manasındadırlar.⁴⁹¹ Merfu muzari fiilin emir anlamında kullanımını bir nezaket üslubudur.⁴⁹²

⁴⁸⁸ Sâf 61/10, 11.

⁴⁸⁹ el-Bakara 2/233.

⁴⁹⁰ el-Muâviye'nin valilerinden birine yazdığı bir mektuptan. Bk. el-Cârim-Emîn, el-Belâğatu'l-vâdîha, 153.

⁴⁹¹ Hasan, en-Nahvu'l-vâfi, 4/366, 367.

⁴⁹² Wright, A Grammar of the Arabic Language, 2/19.

Son olarak, muzari fiil, gelecek zaman manasında tehdit ve vaat ifadesi için de kullanılabilir. ⁴⁹³ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ (Dilediğini cezalandırır-cezalandıracaktır, dilediğini affeder-affedecektir.)⁴⁹⁴ âyeti buna örnektir. Bütün bu durumlarda merfu olarak gelen muzari fiiller, gelecek zaman ifade ederler.

2.2.2.1.22. Cezmeden Şart Edatları ile Kullanımı

Önceki bölümlerde şart ve cevap cümlesinin hem mazi hem de muzari fiille kullanılabilmesi ve her iki durumda da gelecek zaman ifade ettiği belirtilmişti. ⁴⁹⁵ Şart ve cevap cümlesinde mazi ya da muzari fiilin kullanımı, zaman ve anlam açısından farklılık arz etmemektedir. Bununla birlikte, bu cümlelerde mazi fiilin kullanımı vurgu ifade etmektedir. Muzari fiil kullanımındaki fark ise, *إِنْ تَذْهَبْ تَرَهُ* (Gideceksen, göreceksin-Gidersen görürsün.) örneğinde olduğu gibi irâb açısından lafzen meczum olmasıdır.

2.2.2.1.23. Mustakbelin Hâl Hikâyesinde Kullanımı

Muzari fiil, mustakbelin hâl hikâyesinde (gelecek zamanın şimdiki zaman anlatımı) kullanılabilir. Mustakbelin hâl hikâyesi ile gelecekteki olayları şuan oluyormuş gibi anlatmak amaçlanmaktadır.. Bundan maksat, muhatabin dikkatini gelecekte meydana gelecek olaylara çekmektir. Örneğin: *وَإِنَّ*

⁴⁹³ Manşûr, "Cumletu'l-mâğî ve'l-ĥâl ve'l-mustakbel", 456.

⁴⁹⁴ el-Mâide 5/40.

⁴⁹⁵ Geniş ayrıntı için bk. Mazi Fiilin Gelecek Zaman İfadesi, Cezmeden Şart Edatları ile Kullanımı.

رَبِّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (Allah, kıyamet günü aranızda hükmetmektedir.)⁴⁹⁶ âyetinde, mustakbelin (gelecek zamanın) hâl hikâyesi vardır. Çünkü lâm-ı ibtidâiyeli muzari fiil, şimdiki zaman için gelir, kıyamet ise henüz gelmemiştir.⁴⁹⁷

2.2.2.2. Muhtemel Gelecek Zaman الْمُسْتَقْبَلُ الْمُحْتَمَلُ

Muzari fiilin başına gelen قَدْ harfi, bazen tevakku (beklenti),⁴⁹⁸ bazen taklil (azlık),⁴⁹⁹ bazen teksir (çokluk),⁵⁰⁰ bazen de tekid manasına gelir. قَدْ harfi ile birlikte kullanılan muzari fiil, muhtemel gelecek zamanı oluşturur.⁵⁰¹ Bu durum, قَدْ harfinin taklil ve tevakku manasında kullanıldığı zaman gerçekleşir. قَدْ تَمَطَّرَ السَّمَاءُ (Yağmur, yağabilir.), قَدْ يَصْدُقُ الْكُذُوبُ (Yalancı, doğru söyleyebilir.), قَدْ تَمَطَّرَ السَّمَاءُ (Yağmur, yağabilir.), قَدْ يَسْتَعِجِلُ ضَعْفَنَا (Kardeşim, bugün gelebilir.), قَدْ يَفْعُمُ أَخِي الْيَوْمَ (Zayıflığımızı ve paraya olan ihtiyacımızı kullanabilir. Yapmayabilir de.), قَدْ تَنْقُصُ (Dolar'a gelince, değeri biraz daha artabilir, eksilebilir de.), قَدْ يَطَّلُ الدَّرْسُ مِنْ

⁴⁹⁶ en-Nahl 16/124.

⁴⁹⁷ İbn Hişâm, *Muğnî'l-lebîb*, 905.

⁴⁹⁸ İbn Hişâm, *Muğnî'l-lebîb*, 227, 228; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/11, 160; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğati*, 1/156.

⁴⁹⁹ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 1/303, 2/223; İbn Hişâm, *Muğnî'l-lebîb*, 231, 232; a.mlf., *Şerh Şuzuri'z-zehbe*, 38, 48; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 1/12; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 21; Altûncî, *Mu'cemu'l-edavâti'n-naħviyye*, 79; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/378; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 26; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğati*, 1/156.

⁵⁰⁰ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/388; İbn Hişâm, *Muğnî'l-lebîb*, 231; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 21; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 26.

⁵⁰¹ Bedrî, "Nizâmu'z-zaman fi'l-luğateyn", 182, 183.

شُرُوقِ الشَّمْسِ إِلَى وَفْتِ الظُّهْرِ (Ders, güneşin doğuşundan öğle vaktine kadar devam edebilir.) gibi cümlelerde olayın gerçekleşmediği, ancak gerçekleşebileceği vurgulanır. Dolayısıyla, muhtemel gelecek zaman ifade edilmiş olur.

Bunun yanı sıra قَدْ harfi tekid ya da teksir manasına geldiğinde süreklilik (geniş zaman) anlatır. قَدْ يَنَالُ الْمُجْتَهِدُ جَائِزَتَهُ (Azimli, her zaman ödülünü kazanır.) örneğinde ve قَدْ يَعْلَمُ اللهُ الْمُعَوِّقِينَ (Allah, alıkoyanları kesinlikle bilir.),⁵⁰² قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ (Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu görüyoruz.)⁵⁰³ âyetlerinde de süreklilik bildirmektedir.

Son olarak, قَدْ harfinin taklil ifade etmediği, dolayısıyla يَصْدُقُ الكُذُوبُ (Yalancı, doğru söyleyebilir.), يَجُودُ البَجِيلُ (Cimri, cömertlik edebilir.) örneklerindeki taklilin, sözün kendisinden anlaşıldığı ve bu ifadelerde قَدْ harfinin sadece tahkik (kesinlik) için geldiği de söylenmektedir.⁵⁰⁴

2.2.2.3. Belirli Gelecek Zaman (المُسْتَقْبَلُ المَعِيْنُ الوُفُوعِ)

Muzari fiilin ifade ettiği gelecek zaman, سَأَسَافِرُ إِلَى خَارِجِ الدَّوْلَةِ (Gelecek yaz, araştırma için yurt dışına yolculuk yapacağım.), يَبْدَأُ المُؤْتَمَرُ الَّذِي بَدَأَ قَبْلَ أُسْبُوعٍ (Bir hafta önce başlayan konferans yarın bitecek.) örneklerinde olduğu gibi, belirli bir zaman ifadesi sağlayan lafızlarla sınırlandırılarak belirli yapılabilir. Başka bir deyişle, eylemin gerçekleşeceği zaman belirli bir ân ile kayıtlanabilir.

⁵⁰² el-Ahzâb 33/18.

⁵⁰³ el-Bakara 2/144.

⁵⁰⁴ İbn Hişâm, Muğnî'l-lebîb, 228, 231.

Konu kapsamında öne çıkan bir husus; sadece fiil cümlesine (ve özellikle mazi fiile) muzaf olarak gelen gelecek zaman zarfı *إِذَا*,⁵⁰⁵ ve *إِذَا* manasında kullanılabilen geçmiş zaman zarfı *إِذْ* lafızlarının⁵⁰⁶ muzari fiili gelecek zamana çevirebilmesidir, ancak *إِذَا* ve *إِذْ* zarflarının muzari fiili gelecek zamana çevirmeleri için gelecek zaman ifade eden bir cümleden sonra kullanılmaları gerekir. *سَأَعْطِيكَ لَكَ إِذَا يَحْمَرُّ النَّبْرُ* (Hurma olgunlaşınca sana geleceğim.), *فُرْصَةَ السَّفَرِ إِلَى مِصْرَ إِذَا تَخْرُجُ مِنَ الْكَلْبِيَّةِ بِدَرْجَةِ جَيْدَةٍ* (Fakülteden iyi bir dereceyle mezun olunca, sana Mısır'a gitme fırsatı vereceğim.), *سَأَسْبُحُ فِي الْبَحْرِ إِذْ يَأْتِي الصَّيْفُ وَتَذْهَبُ إِلَى الشَّاطِئِ* (Yaz gelip sahile gidince, denizde yüzeceğim.) örneklerinde de görüldüğü gibi, *إِذْ* ve *إِذَا* zaman zarflarıyla kullanılan muzari fiil, -kendisinden önceki cümle, gelecek zaman ifade ettiği müddetçe gelecek zaman ifade eder. Ayrıca, bu lafızlarla kullanılan muzari fiilin gelecek zaman ifadesi belirlidir.

Bunlara ek olarak, isim ve fiil cümlesine muzaf olarak kullanılabilen ve *إِذَا* ve *إِذْ*'nin fonksiyonlarını gören *جِيئَ - يَوْمَ - وَقْتُ - زَمَنَ* gibi müphem ismi zamanlar da gelecek zamanı ifade edebilirler. Bununla birlikte, muzari fiilin gelecek zamanı belirtmesi için, *سَأَتِيكَ وَقْتُ تَأْتِينِي* (Bana gelince, sana geleceğim.), *سَيُعَادِرُ الطُّلَّابُ الْأَجَانِبُ الْبِلَادَ حِينَ تَنْتَهِي الدُّرُوسُ* (Yabancı öğrenciler, dersler bitince ülkeden ayrılacaklar.) cümlelerinde olduğu gibi kendilerinden

⁵⁰⁵ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/60, 119, 4/232; el-Muberrred, *el-Muqtaḍab*, 4/347, 348; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 3/17, 4/96, 99; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/335.

⁵⁰⁶ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/108; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, 113, 129, 130; a.m.lf., *Şerh Şuẓûri'z-zeheb*, 163; Ḥasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 3/81-82; Altüncü-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğati*, 1/25.

önce gelecek zaman manasında bir cümle gelmelidir.

Benzer şekilde, muzari fiil, **الآن** - **اللحظة** - **الساعة** - **الوقت الحاضر** - **بعده** - **بعيد** - **قبل** - **قُبيل** - **عمًا قريب** - **غدا** - **مساء غد** - **في الساعة الثامنة** - **يوم الإثنين** - **الآتي** - **في الأسبوع المقبل** - **في الأخيرة** gibi belirli bir süre ifade eden lafızlarla da kullanılınca gelecek zaman ifade eder. Çünkü bütün bu zaman bildiren kelimeler, şimdiki zaman manasında kullanılmayan gelecek zaman karinelere sahiptir. Örneğin: **فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ** **الْقِيَامَةِ** (Allah, kıyamet günü aralarında hükmünü verecektir).⁵⁰⁷ âyetindeki gelecek zaman karinesi **يَوْمَ الْقِيَامَةِ** ifadesidir ve kıyamet, henüz gelmemiştir.⁵⁰⁸ Bu âyette, Allah'ın aralarında hüküm vereceği zaman belirlidir ve bu vakit kıyamet günüdür.

Bununla beraber bilinmesi gereken bir husus; muzari fiilin, **إِذَا**, **إِذْ** ve **حِينَ** gibi ism-i zamanlarla kullanılınca ifade ettiği gelecek zaman ifadesinin kısmî olmasıdır. Her ne kadar belirli bir süreyle kayıtlansa da o süre kesin olarak bilinmemektedir.

Son olarak zaman ifadesini kendi içinde taşıyan - **بَاتَ** - **أَصْبَحَ** - **ظَلَّ** - **سَيَكُونُ** ... **فِي اللَّيْلِ** **أَوْ النَّهَارِ** **أَوْ الْمَسَاءِ** **أَوْ الصَّبَاحِ** **أَوْ** **أَمْسَى** fiillerinin muzari yapıları da belirli gelecek zaman ifade ederler. Çünkü bu durumda **أَمْسَى** manasına gelirler. Örneğin: **يُمَسِّي الْعَامِلُ مُتْعَبًا** (İşçi akşamleyin yorgun olacak.), **تُصْبِحُونَ نَشِيطِينَ** (Sabahleyin dinç olacaksınız.) cümlelerinde de aynı

⁵⁰⁷ el-Bakara 2/113.

⁵⁰⁸ İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fîlu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 32.

durum söz konusudur.

2.2.2.4. Uzak ve Yakın Gelecek Zaman الْمَاضِي الْبَعِيدِ وَالْقَرِيبِ

Bilindiği üzere, سَ ve سَوْفَ şimdiki ve gelecek zaman ifade etme ihtimali olan muzari fiili gelecek zamana çeviren iki harftir.⁵⁰⁹ Basra ekolüne mensup nahivcilerin görüşüne göre, سَوْفَ'nin gelecek zaman ifadesi, سَ'nin gelecek zaman ifadesinden daha uzun ve uzaktır.⁵¹⁰ Ayrıca, سَوْفَ harfinin harfleri azaltılarak سَ şekline sokulup bu şekilde fiilin oluş yakınlığına delalet ettiği de söylenmektedir.⁵¹¹ Bu kapsamda incelenen bazı kitaplarda, Basra ekolünün görüşüne uygun olarak سَ'e yakın gelecek zaman, سَوْفَ'ye uzak gelecek zaman fonksiyonu yüklendiği⁵¹² gözlenmiştir. Oysa bazı kitaplarda, yakınlık ya da uzaklık ifadesi zikredilmemiş, bu edatların yalnızca gelecek zaman yönü ele alınmıştır.⁵¹³ Bununla birlikte bu harfler, Kuran-ı Kerim'de uzaklık ya da yakınlık dikkate alınmaksızın sadece gelecek zaman için kullanılmaktadır.

⁵⁰⁹ el-Curcânî, *Kitâbu'l-Muktaşid fi şerhi'l-İdâh*, 1/118, 2/1050; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 8/148; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-nahv*, 2/223, 232; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 184, 185; Haywood-Nahmad, *A New Arabic Grammar of the Written Language*, 112; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/60.

⁵¹⁰ es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 1/262, ikinci cüz; el-Lubedî, *Mu'cemu'l-muştalahâti'n-nahviyye ve's-şarfiyye*, 108.

⁵¹¹ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-nahv*, 2/223.

⁵¹² el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 1/12, 3/264; el-Hâşimî, *el-Ğavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 18; Mattar, *La Traduction Pratique Français-Arabe*, 76; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/60; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/377; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğati*, 1/274.

⁵¹³ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 184, 185; Haywood-Nahmad, *A New Arabic Grammar of the Written Language*, 112; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fîlu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 24, 32, 33; Bedrî, "Nizâmu'z-zaman fi'l-luğateyn", 161, 179-181.

كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ (Hayır sonra bileceksiniz, yine hayır sonra bileceksiniz.),⁵¹⁴ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ (Hayır sonra bilecekler, yine hayır sonra bilecekler.)⁵¹⁵ âyetlerinde de olduğu gibi, iki âyette her ikisi de aynı manada gelmiştir.⁵¹⁶

Bu kapsamda Basra ekolüne mensup nahivcilerin yaptığı gibi, *س* yakın gelecek zaman, *سَوْفَ* uzak gelecek zaman işlevi vermenin, iyi bir tasnif olduğu değerlendirilmektedir, zira bu kullanım, günümüzde de yaygındır.

Bu konu kapsamında belirtilmesi gereken son bir nokta; mukarabe fillerinin muzari kalıplarının da (*يَكَادُ* gibi) yakın gelecek zaman için kullanıldığıdır.⁵¹⁷ Bu durum *يَكَادُ الْمَاءُ يَغْلِي* (Su kaynamak üzere.), *يَكَادُ الطُّلَّابُ يَنْتَهُونَ* (Öğrenciler, üniversite eğitimlerini neredeyse bitirecekler.) örneklerinde de görülmektedir.

2.2.2.5. Sürekli Gelecek Zaman (الْمُسْتَقْبَلُ الْمُسْتَمِرُّ)

Sürekli gelecek zaman ifadesinden, bir olayın yakın ya da uzak gelecek zamanda oluşu, sonra da sürekliliği kastedilir ve bu ifade, *سَيَظِلُّ يَفْعَلُ* kalıbıyla anlatılır.⁵¹⁸ *سَيَظِلُّ الْمُكَافِحُ يَجِدُ حَتَّى يَنَالَ الْمَجْدَ* (Mücadeleci, onurunu kazanana kadar gayretli olmaya devam edecektir.), *سَأَظِلُّ أَوْ أَصِلُّ دِرَاسَتِي*

⁵¹⁴ et-Tekâsur 102/3, 4.

⁵¹⁵ en-Nebe' 78/4, 5.

⁵¹⁶ Hasan, en-Nahvu'l-vâfi, 1/60.

⁵¹⁷ Hasan, en-Nahvu'l-vâfi, 1/57.

⁵¹⁸ Manşûr, "Cumletu'l-mâğî ve'l-hâl ve'l-mustakbel", 457.

الْجَامِعِيَّةَ وَقَتَّمَا رَجَعْتَ (Sen döndüğünde, ben üniversite eğitimime devam ediyordum.) örneklerinde de bu süreklilik öne çıkmıştır.

2.2.2.6. Gelecekte Geçmiş Zaman (الْمَاضِي فِي الْمُسْتَقْبَلِ)

Olumlu ya da olumsuz geçmiş zaman ifade eden fiillerden önce gelen يُكُونُ muzari fiili (يَكُونُ فَعْلٌ) gibi gelecekte geçmiş zaman ifade eder.⁵¹⁹ Bu bağlamda, bir olay tamamlandığında, daha önceden bitmiş bir eylemin anlatımı için kullanılır:⁵²⁰ أَكُونُ كَتَبْتُ الرِّسَالَةَ قَبْلَ وُصُولِكُمْ (Gelmenizden önce mektubu yazmış olacağım.), أَخَافُ أَنْ يَكُونَ هَذَا الْكَلْبُ لَمْ يَفْرَأِ الْأَمِيرَ (Bu köpeğin, yeni emirleri henüz okumamış olacağından korkuyorum.) cümleleri bu konuya örnektir.

Bazen aynı ifade için يُكُونُ ile mazi fiil arasına قَدْ harfi girebilir:⁵²¹ Verilen cümleler bu duruma örnektir: يُكُونُ (/سَيَكُونُ) الْجَرَسُ قَدْ دَقَّ عِنْدَمَا يَصِلُ (Okula varınca zil çalmış olacak.), السَّاعَةُ الْآنَ التَّائِيَةَ عَشْرَةَ سَنَكُونُ قَدْ غَادَرْنَا مَعَ حُلُولِ السَّاعَةِ التَّالِيَةِ (Saat şu an on iki, saat üç olunca ayrılmış olacağız.), بَعْدَ عَشْرَةِ شُهُورٍ سَأَكُونُ قَدْ عَمِلْتُ لِهَذِهِ الشَّرْكَةِ مُدَّةَ ثَمَانِي سَنَوَاتٍ (On ay sonra, sekiz yıl boyunca bu şirket için çalışmış olacağım.), بَعْدَ قِتْرَةٍ شَهْرٍ سَيَكُونُ

⁵¹⁹ Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/22; Cowan, *Modern Literary Arabic*, 89; Haywood-Nahmad, *A New Arabic Grammar of the Written Language*, 114; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fîlu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 30.

⁵²⁰ Mattar, *La Traduction Pratique Français-Arabe*, 99.

⁵²¹ Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/22; Haywood-Nahmad, *A New Arabic Grammar of the Written Language*, 114.

فَدَّ مَضَى أَرْبَعَةَ أَغْوَامٍ عَلَى تَحْرُجِي مِنَ الْجَامِعَةِ (Bir aylık bir süre sonra, üniversiteden mezun olmamın üzerinden dört yıl geçmiş olacak.)

Ayrıca, gelecekte geçmiş zaman için يَكُونُ yerine, سَيَكُونُ ya da سَوْفَ يَكُونُ şekillerinin de kullanılabileceği unutulmamalıdır.

2.2.2.7. Gelecekte Şimdiki Zaman (الْحَالُ فِي الْمُسْتَقْبَلِ)

Gelecekte şimdiki zaman anlatımı, يَكُونُ يَفْعَلُ ya da سَيَكُونُ يَفْعَلُ kalıpları ile ifade edilir ve gelecek zaman ile ilgili tahmin ve tasarıları da gösterir. Buna ek olarak gelecek zamanda belli bir ânda gerçekleşecek olayların, daha önce başlayıp hâlâ devam etmekte olduğunu da vurgular. Bu durum sunulan örnek cümlelerde de gözlenmektedir:

سَيَكُونُ الطُّلَّابُ يَعْمَلُونَ فِي الْحُقُولِ مَعَ آبَائِهِمْ طَوَالَ النَّوْمِ فِي الصَّيْفِ الْمُقْبِلِ (Öğrenciler, gelecek yaz, gün boyunca babaları ile birlikte, tarlada çalışıyor olacaklar.)

سَتَكُونُ نَشْرَبُ الشَّايَ بَعْدَ الطَّعَامِ (Yemekten sonra çay içiyor olacağız.),
سَيَكُونُ الْجَوُّ يُظْلِمُ بَعْدَ وَقْتٍ قَلِيلٍ (Kısa bir süre sonra hava kararıyor olacak.)

فِي نَهَايَةِ هَذَا الْأُسْبُوعِ سَأَكُونُ أَسْكُنُ فِي هَذِهِ الْمَدِينَةِ مِنْذُ عَشْرِ سَنَوَاتٍ (Bu hafta sonu, on yıldır bu şehirde oturmakta olacağım.)

Aynı ifade için سَوْفَ يَكُونُ يَفْعَلُ kalıbının da kullanılabileceği unutulmamalıdır.

2.2.3. Süreklilik

Şimdiki zaman ve gelecek zaman ifade eden muzari fiil, süreklilik ifadesi için de kullanılabilir:⁵²² رَيْدٌ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ (Zeyd, Allah'a inanır.), الْأَطْفَالُ الْإِنْسَانُ يُدَبِّرُ وَاللَّهُ يُعَدِّرُ (çocuklar oynamayı severler.), (insan tasarlar, Allah takdir eder.) cümleleri incelendiğinde, muzari fiilin ortaya koyduğu süreklilik ifadesi dikkat çekmektedir.

Ayrıca muzari fiil kalıbı, süreklilik ifade etmek üzere sabit hakikatler, ilmî gerçekler kabilinden olayların, yani tabiat kanunlarının anlatımında da kullanılır.⁵²³ Örneğin: تَدُورُ الْأَرْضُ حَوْلَ الشَّمْسِ (Yerküre, Güneş etrafında döner.), (Su, yüz derece sıcaklıkta kaynar.), يَغْلِي الْمَاءُ فِي حَرَارَةِ مِائَةِ دَرَجَةٍ، نُشْرِقُ الشَّمْسُ ثُمَّ تَعْرُبُ وَيُضِيءُ الْقَمَرُ وَكُلُّ حَيٍّ يَمُوتُ (Güneş doğar, sonra batar ve bütün canlılar uyurken Ay, aydınlatır.) cümleleri, süreklilik anlatan tabiat kanunlarını ifade etmektedirler.

Yine bu kalıp, her zaman meydana gelen, alışkanlık olarak yapılan ve birçok kez tekrarlanan eylemleri de ifade eder.⁵²⁴ Bu durum, يَذْهَبُ الْعَامِلُ إِلَى الْفَابْرِیْكَ (işçi, her gün fabrikaya gider.), كَيْسِبُ النَّجَّارِ عَيْشَهُ مِنْ صِنَاعَةٍ (kaymakçı, her gün fabrikaya gider.)

⁵²² er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-nahv*, 1/120, 279; İbn Hişâm, *Muğnî'l-lebîb*, 184, 185; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/18; el-Hâşimî, *el-Ğavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabîyye*, 19, 20.

⁵²³ İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 33; Bedrî, "Niẓâmu'z-zaman fi'l-luğateyn", 160, 161, 176.

⁵²⁴ İbn Hişâm, *Muğnî'l-lebîb*, 184, 185; Mattar, *La Traduction Pratique Français-Arabe*, 76; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 32; Bedrî, "Niẓâmu'z-zaman fi'l-luğateyn", 160, 161; Mañşûr, "Cumletu'l-mâđî ve'l-hâl ve'l-mustakbeli", 450.

الْخَشَبِ أَمَا النَّاجِرُ فَمِنْ بَيْعِ السَّلْعِ (Marangoz yaşamını tahta işlemeciliğinden, ta-cir ise eşya satımından kazanır.) cümlelerinde de görülmektedir.

Süreklilik ifade eden cümlelerde, muzari fiil kalıbı ile birlikte قَلِيلًا مَا gibi ifadelerin kullanımı - كَثِيرًا مَا - جِينًا بَعْدَ جِينٍ - أَحْيَانًا - كُلَّ يَوْمٍ - دَائِمًا - عَادَةً نُثْمِرُ السَّمَاءَ فِي السَّنَاءِ وَيَسْقُطُ التَّلْجُ وَيَرْتَدِي النَّاسُ مَعَاظِفَ وَيَحْمِلُونَ çoktur: مِظَلَّاتٍ. (Kışın yağmur yağar ve insanlar palto giyip şemsiye taşırlar. Yazın ise, yağmurun yağması az olur.), يَفْرَعُ جَرَسٌ (Okulun zili, genellikle saat sekizde çalar. Ancak, şimdi çalmıyor.) cümleleri buna örnektir.

Tüm bunların yanı sıra beceri ve yeteneklerin anlatımı da bu kalıpla ifade edilmektedir. Örneğin: هُوَ يَتَكَلَّمُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ بِطَلَاقَةٍ (O, Arapça'yı akıcı bir şekilde konuşur.), عَائِشَةُ تَعْرِفُ الْبِيَانُو جَيِّدًا وَتَعْرِفُهُ أُخْتَهَا أَيْضًا (Ayşe, çok güzel piyano çalar, kız kardeşi de çalabilir.) örneklerinde beceri ve yetenekler ifade edilmiştir.

Bu kalıbın kullanım alanlarından biri de yönetmelikler ve anayasalardır. ⁵²⁵ يَخْلُو مَقْعُدُ النَّائِبِ بِمَوْتِهِ أَوْ بِإِزْكَابِهِ جَرِيمَةً يُعَاقَبُ عَلَيْهَا بِالسِّجْنِ (Milletvekilinin koltuğu, ölümü ya da hapisle cezalandırılacağı bir suç işlemesiyle boşalır.) cümlesi buna örnektir.

Eğer bu süreklilik ifadesi olumsuzlaştırılmak istenirse, muzari fiilin başına لَا getirilir. ⁵²⁶ Bu kapsamda, وَأَقْتَرِ احَاتٍ لِأَجْلِ أَرْءٍ لَا يُمَكِّنُ مُحَاكَمَةَ النَّائِبِ لِأَجْلِ أَرْءٍ وَلَا

⁵²⁵ Bedrî, "Niẓâmu'z-zaman fi'l-luġateyn", 176.

⁵²⁶ Bedrî, "Niẓâmu'z-zaman fi'l-luġateyn", 176, 177.

يُؤَيِّدُهَا أَوْ أَعْمَالٍ يَفْعَلُ بِهَا لِأَدَاءِ مَهَامَ نِيَابَتِهِ دَاخِلَ الْمَجْلِسِ (Milletvekili parlamento içerisinde temsil görevini yerine getirmek için açıklayacağı görüş ve önerilerden veya yapacağı çalışmalardan dolayı yargılanamaz.)

لَا يَسْلَمُ الشَّرْفُ الرَّفِيعُ مِنَ الْأَدَى *** حَتَّى يُرَاقَ عَلَى جَوَانِبِهِ الدَّمُ

(Yüksek onurlu, iki tarafına kan dökülünceye kadar sıkıntıdan kurtulamaz.)⁵²⁷ cümleleri ve بِالْهَلِهِ إِلَّا بِأَهْلِهِ (Halbuki, kötü tuzak, ancak sahibini yakalar.)⁵²⁸ âyeti örnek olarak sunulabilir.

Muzari fiil, emir ya da nehiy manasında ل ve لَا edatlarıyla kullanılınca -emredilen ya da yasaklanan eylem mevcutsa- bu ifadelerden de süreklilik isteği anlaşılır. Örneğin: Mümin bir kişiye hitaben söylenen لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ (Allah'a ortak koşma.) ve ana babasına ve insanlara saygı gösteren birisi için söylenen لِيَحْتَرَمَ أَبُوَيْهِ وَالنَّاسَ (Anne ve babasına ve insanlara saygı göstereyim.) ifadelerinde böyledir.

Şart cümlesinde, hem şart fiili hem de cevabı süreklilik ifade edebilir. Bu durum, kullanıldığı yere ve manaya göre ortaya çıkar. مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ يَسْلَمْ (Kim, Allah'a inanırsa, azaptan kurtulur.), لَوْ يَخَافُ الْمَرْءُ مِنَ النَّارِ (Kişi, fakirlikten korktuğu gibi cehennemden korkarsa, her ikisinden birlikte kurtulur.) cümlelerinde de olduğu gibi bu ifadeler, sadece gelecek zamanla sınırlı olmayan, tüm zamanı kapsayan gerçekler ve doğru önermelerdir.

⁵²⁷ Bu beyitin kailini bulamadık.

⁵²⁸ el-Fâtir 35/43.

2.2.4. Geçmiş Zaman

2.2.4.1. Mutlak Geçmiş Zaman (الْمَاضِي الْمَطْلُوقُ / الْبَسِيْطُ)

2.2.3.1.1. Karine ile Geçmiş Zaman İfade Etmesi

Muzari fiil, geçmiş zamana uygun karinelere dolayısıyla, geçmiş zaman ifade edebilir.⁵²⁹ Örneğin: فَلَمْ تَقْتُلُوْا اَنْبِيَاءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُ (Allah'ın peygamberlerini daha önce niçin öldürdünüz),⁵³⁰ وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِيْنُ (Şeytanların okuduklarına uydular).⁵³¹ âyetlerindeki muzari fiiller, لَمْ قَتَلْتُمْ⁵³² ve مَا تَلَّتُمْ⁵³³ manasındadırlar. Muzari fiilin geçmiş zaman ifadesi, birinci âyette مِنْ قَبْلُ ile, ikinci âyette ise اتَّبَعُوا ve تَلَّتُمْ mazi fiili ile sağlanmıştır. Bu iki örnekteki geçmiş zaman ifadesi mutlaklıdır. Çünkü olayın yakın ya da uzak bir geçmişte gerçekleşme ihtimali vardır.

2.2.3.1.2. لَمْ ile Kullanımı

Bilindiği gibi, فَعَلَ mazi fiil kalıbının olumsuzluğunu ifade etmek üzere muzari fiilin başına gelen لَمْ⁵³⁴ olumsuzluğu ister sürekli ister bitmiş

⁵²⁹ İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fîlu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 33.

⁵³⁰ el-Bakara 2/91.

⁵³¹ el-Bakara 2/102.

⁵³² es-Se'âlibî, *Fıkhul-luğati ve sirru'l-'Arabîyye*, 301.

⁵³³ es-Se'âlibî, *Fıkhul-luğati ve sirru'l-'Arabîyye*, 301; et-Taftazânî, *Şerhu Muhtaşari'l-ma'ânî*, 124.

⁵³⁴ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 1/136, 3/117, 4/220; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/41, 8/109, 110; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, 369; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdih*, a.g. e., 2/247; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/23.

olsun,⁵³⁵ muzari fiilin zamanını geçmiş zamana çeviren bir harftir.⁵³⁶ Böylelikle, **لَمْ يَفْعَلْ** kalıbı, temel olarak mutlak olumsuzluk ifade eder. Bu olumsuzluğun sürekli ya da geçmişte bitmiş olması muhtemeldir. Örneğin: **لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ** (Doğurmamış ve doğmamıştır. Hiç kimse ona denk değildir.)⁵³⁷ âyetindeki olumsuzluk hâlâ sürmektedir. **لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَذْكُوراً** (Anılmaya değer bir şey değildi.)⁵³⁸ âyetinde ve **لَمْ تَكُنْ فِي الْبَيْتِ** (Seni ziyaret ettim, evde yoktun.) örneğinde ise olumsuzluk manası artık bitmiştir.

Bazen, olumsuzluğu şimdiki zamana bitişik de olabilir.⁵³⁹ Örneğin: **وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيباً** (Rabbim, sana dua etmekle bedbaht olmadım-Hep duamı kabul ettin.),⁵⁴⁰ **لَمْ يَنْزِلِ الْمَطَرُ مِنْذُ شَهْرِنَا** (İçinde bulunduğumuz ay, hiç yağmur yağmadı.) örneklerinde de durum aynı şekildedir.

Olumsuzluk edatı olan **لَمْ** gibi amel eden ve olumsuz kullanılmamasını gerektiren fiillere (**لَمْ يَزَلْ** - **لَمْ يَنْفَكْ** - **لَمْ يَبْرَحْ** gibi) bitişince de şimdiki

⁵³⁵ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 367; a.mlf., *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 83; a.mlf., *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 32; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/415; Manşûr, "Cumletu'l-mâdî ve'l-hâl ve'l-mustakbel", 443.

⁵³⁶ el-Curcânî, *Kitâbu'l-Muktaşid fi şerhi'l-İdâh*, 2/1095; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 365; a.mlf., *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 83; a.mlf., *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, s.32; es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 1/142, ikinci cüz; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavâhîh*, 2/247; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/22, 23; el-Hâşimî, *el-Ķavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 19, 20, 184; Mattar, *La Traduction Pratique Français-Arabe*, 88; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/11, 174; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fîlu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 33.

⁵³⁷ el-İhlâs 112/3, 4.

⁵³⁸ el-İnsân 76/1.

⁵³⁹ İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 32.

⁵⁴⁰ Meryem 19/4.

zamana bitişik sürekliliği anlatır.⁵⁴¹ Örneğin: **لَمْ يَزَلْ يَنَامُ** (Hâlâ uyuyor.) cümlesi bu sürekliliği vurgulamaktadır.

Son olarak **لَمْ** ile olumsuz muzari fiilin ifade ettiği olayın daha sonra gerçekleşmesi beklenmez.⁵⁴² Örneğin: **لَمْ أَصَافِرْ** cümlesinin manası "gitmedim" şeklindedir, "gidebilirim" manasında ümit ya da beklenti ifadesi içermez.

2.2.3.1.3. **لَوْ** ile Kullanımı

Genellikle geçmiş zaman şart ifadesi için kullanılan **لَوْ** edatı, muzari fiilin ifade ettiği zamanı geçmiş zamana çevirmektedir.⁵⁴³ Çünkü şart edatı **لَوْ**-her ne kadar **إِنْ** manasında gelecek zaman ifadesi için kullanılabilse de-gerçekte geçmiş zamanda şart ifade eder. Örneğin: **لَوْ يَنْتَبِهُونَ إِلَى الشَّرْحِ لَاسْتَفَادُوا** (Açıklamaya dikkat etselerdi, istifade ederlerdi.), **لَوْ يَجِيءُ الضَّيْفُ أَمْسَ لَأَكْرَمْتُهُ** (Misafir, dün gelseydi, ona ikram ederdim.) cümlelerinde ve **لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي** (Misafir, dün gelseydi, ona ikram ederdim.) cümlelerinde ve **كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَيْنْتُمْ** (Şâyet O, birçok işlerde size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz.)⁵⁴⁴ âyetinde, **لَوْ** edatından sonra gelen muzari fiiller, geçmiş zaman manasında kullanılmışlardır.

⁵⁴¹ Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/415, 416.

⁵⁴² İbn Hişâm, *Muğnî'l-lebib*, 368; a.mlf., *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 84; el-Ezherî, *Şerhu't-Taṣriḥ 'ala't-Tavdîḥ*, 2/247; el-Ğalâyîni, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 2/184; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/418, 419.

⁵⁴³ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaṣṣal*, 8/156, 9/11; er-Raḍî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/389, 390; İbn 'Aḳîl, *Şerhu İbn 'Aḳîl*, 4/47, 50; el-Ezherî, *Şerhu't-Taṣriḥ 'ala't-Tavdîḥ*, 2/258; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/494; eṣ-Şarratûni, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/11, 374.

⁵⁴⁴ el-Hucurât 49/7.

2.2.3.1.4. Mazinin Hâl Hikâyesinde Kullanımı (حِكَايَةُ أَحْوَالِ الْمَاضِيَةِ)

Muzari fiil, geçmişte meydana gelmiş olayların aktarımı, bir başka deyişle, mazinin hâl hikâyesini ifade etmek için de kullanılabilir. “Mazinin hâl hikâyesi” ise, geçmiş olayların şu an oluyormuşçasına şimdiki zaman ifadesiyle aktarımı ve anlatımıdır.⁵⁴⁵ Bu üslup, olayın önemini hissettirmek, anlamın doğruluğunu vurgulamak ve dikkat çekmek için kullanılır: أَنْظُرْ إِلَى الْفَرَاعِينَ يَبْنُونَ قُبُورَهُمْ فِي حَيَاتِهِمْ مَنْحُوْتَةً فِي الصَّخْرِ الْأَصَمِّ تَسْتَرِيحُ نُفُوسُهُمْ لِصَلَابَتِهَا وَقَوَّتِهَا (Bak firavunlara, yaşarken kabirlerini sağır kayaya oyulmuş olarak yapıyorlar. Hatta öyle ki, sertliği ve sağlamlığından dolayı huzur duyuyorlar.) örneğinde kabirlerin yapımı ve huzur duyma eylemleri geçmiş ve bitmiştir. Bu ifadelerin aslında mazi siyga ile belirtilmeleri gerekirdi, ancak, sanki o anda gerçekleşiyormuş gibi dikkatleri bu olayların üzerine çekmek için, muzari fiil mazinin hâl hikâyesi olarak kullanılmıştır.⁵⁴⁶ دَعَا الرَّسُولُ - قَوْمَهُ إِلَى طَاعَةِ رَبِّهِ وَإِلَى تَرْكِ الْمَرْدُولِ مِنْ عَادَاتِ الْجَاهِلِيَّةِ فَبَدَّلَ الْجُهْدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ - فِي هَذَا السَّبِيلِ وَاحْتَمَلَ الْأَذَى وَصَبَرَ عَلَى مَا لَقِيَهِ مِنَ الْعَنْتِ وَالْإِضْطِهَادِ (Peygamber (A.S.) kavmini Allah'a itaat etmeye, cahiliye âdetlerinden olan kötü şeyleri bırakmaya çağırıyor. Bu uğurda çaba harcadı ve eziyete katlandı. Karşılaştığı sıkıntı ve baskıya sabretti.) cümlesindeki olaylar da, konuşma zamanından önce gerçekleşmiştir ve en uygun ifade zamanı mazi fiildir. Bununla birlikte, konuşmacı kendini peygamberin çağında farz edip ya da olayın zamanını

⁵⁴⁵ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/201; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 905; Hasan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 4/340-342; Manşûr, "Cumletu'l-mâğî ve'l-hâl ve'l-mustakbel", 449; Bedrî, "Nizâmu'z-zaman fi'l-luğateyn", 179.

⁵⁴⁶ Hasan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 4/341.

kendi zamanına getirip olayı izliyormuş gibi tahayyül ederek, muzari fiille anlatıma gidebilir ve **... وَيَبْصُرُ ... وَيَخْتَمِلُ ... فَيَبْدُلُ ...** şeklinde söyleyebilir.⁵⁴⁷ Burada kastedilen, yine mazinin hâl hikâyesidir ki meydana gelmiş bir olay, şu an oluyormuş gibi belirtilmektedir. Birkaç örnek daha konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır:

وَاللّٰهُ الَّذِيْ اَرْسَلَ الرِّيَّاحَ فَتُثْبِرُ سَحَابًا (Allah, rüzgârları gönderdi de, sonra o da bulutu harekete geçirdi.)⁵⁴⁸

ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُوْنُ (Sonra ona ol dedi ve oluverdi.)⁵⁴⁹

قَالَ طَلْحَةُ فَأُخْرِجْ أَعْدُوْكَ فَأَلْبَسْ دِرْعِيْ وَأَخُذْ سَيْفِيْ وَأَطْرَحْ دِرْعِيْ فِيْ صَدْرِيْ (Talha: Koşarak çıkıyorum, zırhımı giyiyorum, kılıcımı alıyorum, göğsümdeki kalkanı atıyorum, dedi. Talha: ... çıktım, ... giydim, ... aldım, ... attım, dedi.).

Ayrıca **يَفْعَلُ** kalıbı, gazete ve dergilerde de geçmiş zaman ifadesi için kullanılmaktadır.⁵⁵⁰ **الْعِرْفَةُ التِّجَارِيَّةُ تُبِيحُ تَصْدِيْرَ الْفَائِضِ مِنَ الدَّرَّةِ** (Ticaret Odası, fazla parçaları ihraç etmeyi serbest bıraktı.), **رَبِيْسُ الْجُمْهُورِيَّةِ يَطِيْرُ فَجَاءَهُ اِلَى** (Cumhurbaşkanı ansızın Washington'a uçtu.), **وَاشْتَبَنَ طَائِرَاتُنَا تَقْصِفُ مَوَاقِعَ** (Uçaklarımız düşman mevzilerini bombaladı.), **طَائِرَاتُنَا تَقْصِفُ مَوَاقِعَ** (Uçaklarımız dün, düşman mevzilerini bombaladı.) cümleleri bu duruma örnek olarak verilebilir.

⁵⁴⁷ el-Curcânî, *Kitâbu'l-Muktaşid fi şerhi'l-İdâh*, 1/514; Hasan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 4/342.

⁵⁴⁸ el-Fâtir 35/9.

⁵⁴⁹ Âl-i İmrân 3/59.

⁵⁵⁰ Hâssân, *el-Luğatu'l-'Arabiyye ma'nâhe ve mebnâhe*, 258; Bedrî, "Nizâmu'z-zaman fi'l-luğateyn", 179.

2.2.4.2. Şimdiki Zamana Bitişik Geçmiş Zaman (الْمَاضِي الْمُنْتَصِل بِالْحَال)

2.2.4.2.1- لَمَّا ile Kullanımı

Olumsuzluk harfi لَمَّا de, لَمْ harfi gibi muzari fiilin zamanını geçmiş zamana çevirmektedir.⁵⁵¹ Bununla beraber, لَمَّا'nın ifade ettiği olumsuzluk, konuşma anına kadar devam eder.⁵⁵² Örneğin: قَارَيْتُ الْقَاهِرَةَ وَلَمَّا أَدْخُلَهَا (Kahire'ye yaklaştım. Henüz girmedim.) cümlesindeki لَمَّا, konuşma anına göre şimdiki zamana bitişik geçmiş zaman için kullanılmıştır. قَطَفْتُ التَّمْرَةَ وَلَمَّا (Meyveyi henüz olgunlaşmamışken kopardım.) cümlesindeki لَمَّا ise, kendisinden önceki fiilin zamanı açısından, şimdiki zamana bitişik geçmiş zaman ifade etmektedir. Çünkü meyve koparıldığında henüz olgunlaşmamıştır.

Bunun yanında iki olumsuzluk harfini birbirinden ayıran bir başka özellik; لَمَّا harfinin kendisinden sonraki fiilin ifade ettiği eylemin, daha sonra gerçekleşmesinde çoğunlukla beklenti (ümit) ifade etmesidir.⁵⁵³ Örneğin: لَمَّا

⁵⁵¹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, IVV, 41; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/232, 251; İbn Hişâm, *Şerhu Kaĥri'n-nedâ*, 83; İbn 'Aĥîl, *Şerhu İbn 'Aĥîl*, 4/26; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşriĥ 'ala't-Tavdîĥ*, 2/247; es-Suyûtî, *el-Eşbâĥ ve'n-nezâir*, 1/142, ikinci cüz; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/22, 23; el-Ġalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 2/184; el-Hâşimî, *el-Ġavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 19, 20, 342; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/11, 174.

⁵⁵² er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/251; İbn Hişâm, *Şerhu Kaĥri'n-nedâ*, 83; a.mlf., *Muġnî'l-lebîb*, 367; İbn 'Aĥîl, *Şerhu İbn 'Aĥîl*, a. g. e., 4/26; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşriĥ 'ala't-Tavdîĥ*, 2/247; el-Hâşimî, *el-Ġavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 342; Ĥasan, *en-Naĥvu'l-vâfi*, 4/418; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/174.

⁵⁵³ ez-Zemaĥşerî, *el-Keşşâf*, 1/467; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 8/111; İbn Hişâm, *Şerhu Kaĥri'n-nedâ*, 84; a.mlf., *Muġnî'l-lebîb*, 368; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşriĥ 'ala't-Tavdîĥ*, 2/247; el-Ġalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 2/184; el-Hâşimî, *el-Ġavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 342; Ĥasan, *en-Naĥvu'l-vâfi*, 4/418, 419; Altûncî, *Mu'cemu'l-edavâti'n-naĥviyye*, 104.

تُمْطِرُ السَّمَاءَ (Yağmur henüz yağmadı.) ifadesinde, konuşmadan ne önce, ne de konuşma sırasında yağmur yağmıştır. Yağması ümit edilmekte, beklenmektedir. Zaman açısından şimdiki zamana bitişik geçmiş zaman ifadesi vermektedir, ancak, beklenti ifade etmediği durumlar da vardır.⁵⁵⁴ Örneğin: نَدِمَ إِبْلِيسُ وَلَمَّا يَنْفَعُهُ النَّدَمُ (İblis pişman oldu. Pişmanlığı ona fayda vermedi.), اسْتَنْفَعَ الْمَحْكُومُ عَلَيْهِ بِالْقَتْلِ قِصَاصاً وَلَمَّا يَنْفَعُهُ اسْتِشْفَاغُهُ (Kıyas olarak ölüme mahkûm edilen kişi, şefaata diledi. Şefaati ona fayda vermedi.) cümleleri böyledir ve beklenti ifade etmediği durumlarda mutlak geçmiş zamanı ifade etmektedir.

2.2.4.2.2. Başlama Fiilleri ile Kullanımı

Nakıs olarak kullanılan جَعَلَ - طَفِقَ - أَثْنَأَ gibi başlama fiilleri, olayın yapılmaya başlandığını⁵⁵⁵ ve yapıma zamanının hâlâ devam ettiğini gösterir.⁵⁵⁶ وَطَفِقًا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ (Üzerlerini cennet yaprakları ile örtmeye başladılar.),⁵⁵⁷ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ (Bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı.)⁵⁵⁸ âyetlerinde olduğu gibi yapıma zamanı devam etmektedir.

⁵⁵⁴ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/251; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşriĥ 'ala't-Tavđiĥ*, 2/247; Hasan, *en-Naĥvu'l-vâfi*, 4/419.

⁵⁵⁵ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/127; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/307; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 151; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/213; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luġati*, 1/81.

⁵⁵⁶ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/127; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 59; Manşûr, "Cumletu'l-mâği ve'l-hâl ve'l-mustakbel", 434.

⁵⁵⁷ el-A'râf 7/22; Tâhâ 20/121.

⁵⁵⁸ Sâd 38/33.

Bu kapsamda dile getirilmesi gereken bir nokta; başlama ifade eden fiillerin haberlerinin, sadece muzari fiil olması ve muzari fiil yerine ism-i fail kullanılmamasıdır.⁵⁵⁹ Ayrıca, bu fiillerin haberi olarak gelen muzari fiil, أَنْ ta-kısı almaz. Çünkü أَنْ, muzari fiili gelecek zamana çevirir. Bu üslup ise, şimdiki zaman ifade eder⁵⁶⁰ ve sadece olumlu olarak kullanılır. Örneğin: مَا طَفِقَ kul-lanımı yanlıştır.⁵⁶¹ Diğer yandan, جَعَلَ يَفْعُلُ / أَخَذَ يَفْعُلُ (Yapmaya başladı.) cümleleri, زَيْدٌ يَفْعُلُ (Zeyd yapıyor.) konumundadır. Fiilin kesin olarak yapılmaya başlandığını gösterir.⁵⁶² En fazla kullanılan başlama fiilleri şunlardır:⁵⁶³ أَقْبَلَ - انْبَرَى - ابْتَدَأَ - بَدَأَ - طَفِقَ - أَخَذَ - عَلِقَ - جَعَلَ - هَبَّ - قَامَ - اُنْتَسَأَ - شَرَعَ fiillerinin cümle içinde kullanım örnekleri şöyledir:

أَعَدَّ الطَّعَامَ فَسَرَعَ الْمَدْعُوُونَ يَتَوَجَّهُونَ إِلَى عُرْفَتِهِ وَأَخَذَ كُلُّ مِنْهُمْ يَجْلِسُ فِي هَذَا الْمَكَانِ الْمَهَيَّأَ لَهُ (Yemek hazırlandı. Bu sebeple davetliler (yemek) odasına yönelmeye başladılar. Ve her birisi, kendisi için hazırlanmış yere oturmaya başladı.)

أَخَذَ الْمُعْتَبِيُّ يُجْرِبُ صَوْتَهُ وَيُصَلِّحُ عَوْدَهُ وَأَخَذَ يُؤَايِمُ (يَلَانِمُ وَيُوقِفُ) بَيْنَ رَنَاتِ

⁵⁵⁹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/13, 126; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/305; İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 1/337; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/213; Vecdî, *Dâiretu ma'ârifil-ķarni'l-işrîn*, 7/328.

⁵⁶⁰ İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 1/337; Ħasan, *en-Naĥvu'l-vâfi*, 1/53, 620, 621; el-Lubedî, *Mu'cemu'l-muştalaĥâtî'n-naĥviyye ve'ş-şarfiyye*, 115.

⁵⁶¹ er-Râĥib el-İsfehânî, *Mufredâtu elfîzi'l-Ķur'ân*, 521.

⁵⁶² İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/127.

⁵⁶³ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/305; el-Hâşimî, *el-Ķavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 151; Ħasan, *en-Naĥvu'l-vâfi*, 1/620; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/213; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luġati*, 1/81, 82; Vecdî, *Dâiretu ma'ârifil-ķarni'l-işrîn*, 7/327.

هَذَا وَنَعْمَاتِ ذَاكَ (Şarkıcı, sesini ısındırmaya, udunu akort etmeye ve udunun tımbırtısı ile sesinin tonunu uyumlu kılmaya başladı.)

أَقْبَلَ الْكَاتِبُ يَتْلُو مَا كَتَبَ (Yazar, yazdığını okumaya başladı.)

جَعَلَ الْخَطِيبُ يَعْظُمُ بِلَيْغِ كَلَامِهِ (Hatip, edebî konuşmasıyla öğüt vermeye başladı.), أَخَذَ الزُّعَمَاءُ يَدَافِعُونَ عَنِ الْوَطَنِ (Liderler, vatani savunmaya başladı.) جَعَلَ الْإِتِّحَادُ الْعَرَبِيُّ يَنْمُو قَلِيلًا قَلِيلًا (Arap birliği, yavaş yavaş gelişmeye başladı.)

Başlama fiillerinin, mazi ya da muzari fiilin şimdiki zaman bahsinde incelenmesi mümkün iken bu bölümde ele alınmasının nedeni, başlama fiilleriyle kullanılan muzari fiillerin ifade ettikleri -her ne kadar şimdiki zaman ifade etseler de- olayların gerçekleşmeye başlamasının geçmiş zamanda olmasıdır. Dolayısıyla, geçmişte başlamış ve hâlâ devam eden bir eylem söz konusudur.

2.2.4.3. Geçmişte Gelecek Zaman (الْمُسْتَقْبَلُ فِي الْمَاضِي)

Sibeveyh, lâm-ı cuhûddan sonra gelen muzari fiilin gizli bir أَنْ ile mansup olduğunu anlatırken, مَا كَانَ زَيْدٌ لِيَفْعَلَ ifadesinin olumlusunun كَانَ سَيَفْعَلُ olduğunu zikretmektedir.⁵⁶⁴ Burada سَيَفْعَلُ gelecek zamanı, كَانَ ise geçmiş zamanı ifade ederken, iki kalıbın beraber kullanılması (كَانَ سَيَفْعَلُ) geçmişte gelecek zamanı anlatır. Başka bir deyişle, geçmiş zamanda, daha sonra yapılması kararlaştırılan, ancak gerçekleştirilemeyen eylemlerin anlatı-

⁵⁶⁴ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 3/7.

mında kullanılır. *كُنْتُ سَأَزُورُكَ فِي الْمُسْتَشْفَى* (Seni hastanede ziyaret edecektim.), *كَانَ الْمُعَلِّمُ سَيَسْتَرْخُ الْيَوْمَ الدَّرْسَ الَّذِي لَمْ نَفْهَمْهُ جَيِّدًا. وَلَكِنَّهُ مَرَضَ وَلَمْ يَأْتِ إِلَى الْمَدْرَسَةِ* (Öğretmen bugün, iyice anlayamadığımız dersi açıklayacaktı. Ancak hastalandı ve okula gelmedi.) örneklerinde de görüldüğü üzere *كَانَ سَيَفْعَلُ* kalıbı, *كَانَ لَيَفْعَلُ* kalıbının olduğu gibi *لَمْ يَكُنْ لَيَفْعَلُ* kalıbının da olumsuzdur.⁵⁶⁵ Bu iki olumsuz kalıp da geçmişte gelecek zaman ifade etmektedir. Bu olumsuz kalıplarda yer alan ve kendisinden sonra gizli bir *أَنَّ* bulunan lâm-ı cuhûd,⁵⁶⁶ inkâr manasına gelir⁵⁶⁷ ve olumsuzluğu güçlendirir.⁵⁶⁸ *مَا كَانَ الْمُنْفِيُّ لَيَرْضَى* (Mahir kişi, aza razı olacak değildi, razı olmaz da.), *مَا كَانَ الْحُرُّ لَيَقْبَلُ* (Hür kişi, zulmü kabul edecek değildi, etmez de.), *لَمْ يَكُنْ اللَّهُ لَيَغْفِرَ لَهُمْ* (Allah, onları affedecek değildi),⁵⁶⁹ *لَمْ يَكُنْ الْأَدِيبُ لَيَقْرَأُ تَأْفِهُ الْكَلَامِ* (Edebiyatçı, sıradan önemsiz sözleri okuyacak değildi. Bu, ona yakışmaz.) cümlelerinde de aynı durum söz konusudur.

Kûflere göre, *مَا كَانَ لَيَفْعَلُ* ifadesinin aslı, *مَا كَانَ يَفْعَلُ* (yapmazdı.) şeklindedir. Lâm, olumsuzluğu güçlendirmek için getirilmiştir. Basrîlere göre ise

⁵⁶⁵ es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 1/301, ikinci cüz.

⁵⁶⁶ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/244; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 380, 384; a.mlf., *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 67; İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 4/8; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşriĥ 'ala't-Tavdîl*, 2/235, 236; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/171. (Lâm-ı cuhûddan sonraki muzarinin gizli bir *أَنَّ* ile mansub olması, Basrîlerin görüşüdür. Kûflere göre ise kendisiyle mansub olur. Bk. er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/240.)

⁵⁶⁷ İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 380, 384; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 340.

⁵⁶⁸ İbn Hişâm, *Muġni'l-lebîb*, 278; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 340; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/171.

⁵⁶⁹ en-Nisâ' 4/137, 168.

كَانَ يُفْعَلُ ifadesinin aslı, مَا كَانَ قَاصِدًا لِلْفِعْلِ (Yapmaya niyetli değildi.) şeklindedir.⁵⁷⁰ Ayrıca, مَا كُنْتُ لِأَفْعَلٍ ifadesi, ذَلِكَ لَا يَلِيقُ بِي ذَلِكَ (Onu yapmaya uygun değildim, bu bana yakışmaz.) manasına da gelir.⁵⁷¹ Basrîlerin yorumu, ele alınan konu açısından daha uygun görünmektedir.

2.2.4.4. Müteceddid-Müstemir Geçmiş Zaman (الْمَاضِي الْمُتَجَدِّدِ/الْمُسْتَمِرِّ)

Muzari fiilin كَانَ ile kullanımı yani كَانَ يُفْعَلُ kalıbı, geçmiş zamanda mütekerri bir şekilde, bir süre devam etmiş olayları (alışkanlıkları) anlatır. Böylece, tamamlanmamış, ancak tamamlanma sürecinde olan geçmiş sürekliliği ifade eder.⁵⁷² Konu kapsamında sunulan örneklerde, geçmişteki süreklilik anlatılmaktadır:

كَانَ الطَّالِبُ يَسِيرُ (Öğrenci yürüyordu.)

وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا (Önlerinde bütün sağlam gemileri zorla alan bir kral vardı/önlerinde bir kral, bütün sağlam gemileri zorla alıyordu.)⁵⁷³

كَانَ النَّبِيُّ يُوصِي بِمُعَامَلَةِ الْجَارِ بِالْحُسْنَى (Peygamber, komşuya iyi davranmayı tavsiye ederdi.)

⁵⁷⁰ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 279.

⁵⁷¹ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/244.

⁵⁷² Haywood-Nahmad, *A New Arabic Grammar of the Written Language*, 112, 113; Cowan, *Modern Literary Arabic*, 87; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 33, 34; Manşûr, "Cumletu'l-mâğî ve'l-hâl ve'l-mustaḳbel", 432; Bedrî, "Nizâmu'z-zaman fi'l-luğateyn", 160, 169-171.

⁵⁷³ el-Kehf 18/79.

كَانَ الْبُحْرِيُّ لَا يُفَارِقُ بَابَ الْخَلِيفَةِ (Buhturî, halifenin kapısından ayrılmazdı.)

كَانَ يَتَصَدَّقُ عَلَى الْفُقَرَاءِ وَيُقْرِي الضَّيْفَ وَيُغِيثُ الْمَلْهُوفَ (Fakirlere sadaka verir, misafiri ağırlar, sıkıntı içinde olana yardım ederdi.)

Buna ek olarak, belirli bir zamana bağlı olarak kullanılan - أَمْسَى - fiilleri de, haberlerinde gelen muzari fiille birlikte, ifade ettikleri zamanlarda süreklilik gösterirler. Örneğin: بَاتَ الرَّجُلُ يُفَكِّرُ ifadesi, كَانَ الرَّجُلُ يَتَفَكَّرُ فِي اللَّيْلِ (Adam, geceleyin düşünüyordu.) manasındadır.⁵⁷⁴ Yine, أَصْبَحَ الْمَطَرُ يَهْطُلُ مَدْرَاراً (Yağmur, sabahleyin sağanak yağıyordu.), أَمْسَى الْبُرْقُ يَلْمَعُ فِي السَّمَاءِ (Şimşek, geceleyin parlıyordu.) cümleleri, كَانَ ... فِي اللَّيْلِ أَوْ النَّهَارِ أَوْ الصَّبَاحِ demek gibidir.

Ayrıca, كَانَ يَفْعَلُ kalıbı genellikle, bir olayın daha önemli başka bir olayın oluş zamanında devam ediyor olduğunu göstermek için kullanılır. Bir başka ifadeyle, فِيمَا كُنْتُ أُسِيرُ فِي سَارِعِ الْحَمْرَاءِ انزَلَقَتْ سَيَّارَةٌ فَوْقَ الرَّصِيفِ (Ben, Hamra caddesinde yürürken, bir araba kaldırıma kaydı ve bir adama çarptı.), بَيْنَمَا كَانَ الرَّجُلُ يُنْظَرُ إِلَى وَاجِهَةِ الْمَحَلِّ سَرَقَ لِصٌّ مَحْفَظَةً (Adam, mağazanın vitrinine bakarken, bir hırsız para cüzdanını çaldı.) örneklerinde olduğu gibi, geçmişte oluş zamanları kesişen iki işten süreklilik özelliği olanı ifade eder.

Eğer; geçmiş ve aynı zamanda meydana gelen, aynı derecede önemli

⁵⁷⁴ er-Rağî, Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv, 2/277, 294, 295; İbrâhîm es-Sâmerâî, el-Fîlu zemânuhu ve ebniyetuhu, 33, 34.

iki olay anlatmak istenirse, her iki fiil için, yine **كَانَ يَفْعَلُ** kalıpları kullanılır. Diğer bir ifadeyle, geçmişte oluş zamanları kesişen iki süreklili de bu kalıpla ifade edilir: Bu kapsamda, **كَانَ الْبَصَّانُ فِي غَايَةِ الْبَرَاةِ وَالْحَدْرُ فَيَمَّا كَانَ أَحَدُهُمَا** ifade edilir: Bu kapsamda, **يُعَالِجُ الْخَزَائَةَ كَانَ الْأَخْرُ يُرَاقِبُ تَحَسُّبًا مِنَ الشَّرْطَةِ** (iki hırsız, son derece yetenekli ve dikkatli idi. Birisi, kasayı kontrol ederken, diğeri, polise karşı önlem almak için -tetikte olmak için- etrafı gözlüyordu.), **بِالْأَمْسِ كَانَ لَدَيْنَا حَفْلَةٌ كَانَتْ نَدَى** (Dün, bizde bir parti vardı. Selma, keki pişirirken, Neda, meyve suyunu hazırlıyordu. Semir ise, odayı süslüyordu.) cümleleri örnek olarak sunulabilir.

Netice olarak, **يَذْهَبُ أَحْمَدُ الْآنَ إِلَى السُّوقِ** (Ahmet, şimdi çarşıya gidiyor.) örneğinde olduğu gibi hâlâ bitmemiş bir olayın anlatımında kullanılmaktadır. Aynı zamanda, **كَانَ أَحْمَدُ يَذْهَبُ إِلَى السُّوقِ** (Ahmet, çarşıya gidiyordu.) cümlesinde görüldüğü üzere, başına gelen **كَانَ** ile birlikte, geçmiş zamana göre henüz bitmemiş olayların yani şimdiki zamanın ya da sürekliliğin (geniş zamanın) hikâyesinin anlatımında kullanılmaktadır.

Diğer yandan **كَانَ يَفْعَلُ** kalıbının olumsuzu, **لَمْ يَكُنْ يَفْعَلُ / مَا كَانَ يَفْعَلُ** şeklindedir.⁵⁷⁵ Bu kalıbın olumsuzu için **لَا يَفْعَلُ** ya da kullanmak mümkündür.⁵⁷⁶ **وَمَا كُنْتُ تَتَلَوُ مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخْطُهُ بِمِيزَانِكَ** (Sen, ondan önce ne

⁵⁷⁵ Ḥassân, *el-Luġatu'l-'Arabiyye ma'nâhe ve mebnâhe*, 247; Mattar, *La Traduction Pratique Français-Arabe*, 83; Maşûr, "Cumletu'l-mâğî ve'l-hâl ve'l-mustakbel", 432; Bedrî, "Nizâmu'z-zaman fi'l-luġateyn", 169, 170.

⁵⁷⁶ Ḥassân, *el-Luġatu'l-'Arabiyye ma'nâhe ve mebnâhe*, 247; Maşûr, "Cumletu'l-mâğî ve'l-hâl ve'l-mustakbel", 432.

bir kitap okuyordun, ne de onu sağ elinle yazıyordun.),⁵⁷⁷ وَمَا كُنْتَ تَرْجُو أَنْ يُلْقَى إِلَيْكَ الْكِتَابُ إِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ (Sen, bu kitabın sana indirileceğini ummuyordun, ancak Rabbinden bir rahmet olarak -sana indirildi-)⁵⁷⁸ âyetlerinde ve عِنْدَمَا وَصَلْتُ إِلَى الْبَيْتِ كَانَ صَدِيقِي (Okula gitmezdi.), لَمْ يَكُنْ يَذْهَبُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ (Eve vardığımda, arkadaşım uyumuyordu.) örneklerinde de bu şekildedir.

Bununla beraber, bütün كَانَ يَفْعَلُ kalıpları, geçmişte süreklilik, ya da geçmişte alışkanlık ifade etmez. Bu durum, özellikle şart cümlesinde söz konusudur. إِذَا كُنْتَ تُرِيدُ النَّجَاحَ عَلَيْكَ أَنْ تَعْمَلَ (Başarmak istersen, çalışmalısın.) cümlesi yaklaşık olarak إِذَا أَرَدْتَ النَّجَاحَ (Başarmak istersen ...) manasına gelir.⁵⁷⁹

2.2.4.4. Yakın Geçmiş Zaman

Nakis fiil كَانَ gibi, mübteda ve haberden oluşan isim cümlesinin başına gelerek kullanılan fiil grupları bulunmaktadır. Bunlardan biri de, yaklaşma ifade eden كَرَبَ - أَوْشَكَ - كَادَ fiilleridir. Bu fiiller, haberlerinin içerdikleri mananın, geçmiş bir âna nispetle yakın bir zamanda olacağını gösterirler⁵⁸⁰ ve haberleri, sadece muzari fiil olarak gelir. Örneğin: كَادَ زَيْدٌ يَفْعَلُ

⁵⁷⁷ el-Ankebût 29/48.

⁵⁷⁸ el-Kasas 28/86.

⁵⁷⁹ Mattar, *La Traduction Pratique Français-Arabe*, 83.

⁵⁸⁰ el-Curcânî, *Kitâbu'l-Muktaşid fi şerhi'l-Îdâh*, 2/1047; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 245; İbn 'Aqîl, *Şerhu İbn 'Aqîl*, 1/323; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/106; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdîh*, I. 203; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-*

(Zeyd, neredeyse yaptı, yapamazdı, yapmak üzereydi, yaptı yapası oldu, yapmasına az kaldı.), كَرَبَ الْقَلْبُ مِنْ حُرْنٍ يُدُوبُ (Yüreke, üzüntüden eriyeyazdı.), أَوْشَكَ أَنْ يَصِلَ الْبَيْتَ (Eve neredeyse vardı.) cümleleri bu kullanıma örnektir ve burada, aynı manayı ifade edebilme özelliğine sahip olan ism-i fail kullanılmaz.⁵⁸¹

Bu bağlamda كَادَ الْمَاءُ يَغْلِي cümlesi, "Su kaynıyor." ya da "Su kaynayacak." manasına gelirken, كَادَ الْمَاءُ يَغْلِي (Su kaynayazdı, neredeyse kaynadı.) şeklinde başına getirilen كَادَ ile mana tamamen değişir ve iki durum anlaşılır. 1- Su büyük ölçüde kaynamaya yaklaşmış, ancak gerçekten kaynamamıştır. 2- Kısa bir süre daha devam etse kaynayacaktır. Aynı şekilde, كَادَ الْفِطْرَانُ يَتَأَخَّرُ (Tren, gecike yazdı, neredeyse gecikti.) ifadesinde tren, biraz zaman geçse gecikecektir. Burada yaklaşma manasını veren كَادَ'dir. كَادَ'nin haberinde gelen muzari fiilin zamanı, şimdiki zamana çok yakındır. كَادَ'nin mazi zamanı da şimdiki zamana çok yakındır. Böylece, fiilin ve haberin zamanı uyuşmaktadır.

Bununla beraber, كَادَ nin zamanı, yakınlaşmanın geçmiş zaman ya da gelecek zamanda olduğuna dair kesin bir karine bulunursa, geçmiş zaman ya da gelecek zamanla sınırlanabilir.⁵⁸² Örneğin, كَادَ الْمَطَرُ يَنْزِلُ (Yağmur neredeyse yağdı, yağ yazdı.) cümlesi yakın geçmiş zaman, كَادَ الْفِطْرَانُ يَتَأَخَّرُ أَمْسَ (Dün, tren gecike yazdı.) cümlesi geçmiş zaman, يَكَادُ الْمَرِيضُ يُعَادِرُ الْمُسْتَشْفَى (Dün, tren gecike yazdı.) cümlesi geçmiş zaman,

⁵⁸¹ 'Arabîyye, 151; Hasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 1/614, 615, 616; eş-Şarratûni, *Mebâdiu'l-'Arabîyye*, 4/213; İbrâhîm es-Sâmerâî, *el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 31, 59; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğati*, 1/82.

⁵⁸¹ İbn Ya'îş, *Şerḥu'l-Mufaşşal*, 7/13, 119; Hasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 1/616.

⁵⁸² Hasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 1/53, 614.

غَدًا (Hasta, yarın hastaneden ayrıldı ayrılacak.) cümlesi ise gelecek zamandır. Çünkü zaman zarfları kullanılarak sınırlandırma yapılmıştır. كَادَ - أَوْ شَكَ - كَرَبَ. fiillerinin yakın geçmiş zaman ifade ettiği düşüncesine karşı çıkanlar da vardır.⁵⁸³

Bu fiillerin olumlusu, mananın neticede gerçekleşmediğini vurgular. Bununla beraber, bu fiillerin olumsuz kullanımları hakkında birbirine zıt görüşler vardır. Bazıları, كَادَ fiili lafızca olumlu olursa, manaca olumsuz olur; lafızca olumsuz olursa, manaca olumlu olur görüşündedirler. كَادَ fiili lafızca olumlu olduğunda, manaca olumsuz olması görüşü doğrudur. Çünkü كَادَ fiili lafızca olumlu olursa, fiilin gerçekleşmediğini vurgular, fakat lafızca olumsuz olursa, manaca olumlu olduğunu söylemek yanlıştır. Çünkü fiile yaklaşmanın olumsuzluğu, fiilin kendisinin olumsuzluğundan daha vurguludur. Bir diğer ifadeyle, fiil, olmaya yaklaşmadı demek, fiil olmadı demekten daha vurguludur. Örneğin: مَا قَرَّبْتُ مِنَ الصَّرْبِ (Vurmaya yaklaşmadım.) cümlesi مَا صَرَبْتُ (Vurmadım.) cümlesinden daha vurguludur.⁵⁸⁴ Örneğin: مَاتَ زَيْدٌ وَمَا كَادَ يُسَافِرُ (Zeyd, yolculuk edemeden öldü.), مَا كَادَ يَمْشِي (Yürüyemedi bile.) cümlesi de böyledir.

Bu konu çerçevesinde belirtilmesi gereken bir diğer nokta; كَادَ fiili olumsuz olarak kullanıldığında, 'zorluk ve ümitsizlikten sonra gerçekleşti'

⁵⁸³ Manşûr, "Cumletu'l-mâdî ve'l-hâl ve'l-mustakbel", 433, 434.

⁵⁸⁴ er-Rağî, Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv, 2/306.

manasına da gelebilmesidir,⁵⁸⁵ ancak, bu, karineyle ortaya çıkar.⁵⁸⁶ Örneğin: وَجَدَ وَجَدًا (Onu boğazladılar; az daha yapmayacaklardı.),⁵⁸⁷ وَمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ (Onların önünde hemen hemen hiç söz anlamayan bir kavim buldu.)⁵⁸⁸ âyetlerinde ve سَلَّمْتُ وَمَا كِدْتُ أَسَلِّمُ (Selamladım, az kalsın selamlayamıyordum.), دَهَبْتُ إِلَى الرِّيَاضِ وَمَا كِدْتُ أَسَافِرُ إِلَيْهَا (Riyad'a gittim, az kalsın gidemiyordum.), فَأُتِبْتُ إِلَى فِهِمْ وَمَا كِدْتُ أَبِأً (Anlayabildim. Az kalsın anlayamayacaktım.) örneklerinde de bu anlam bulunmaktadır.

Göz önünde bulundurulması gereken diğer bir durum كَادَ ve kardeşlerinin, önünde ya da sonrasında olumsuzluk edatının bulunmaması halinde, fiilin gerçekleşmediği anlamının olmasıdır. Diğer yandan bir olumsuzluk edatı ile kullanıldığında iki durum söz konusu olur. Karineye göre: 1- Fiil, ne gerçekleşmiştir, ne de gerçekleşmeye yaklaşmıştır, 2- Fiil zorluk ve güçlkle gerçekleşmiştir. Bu bağlamda olumlu kullanımı için, كَادَ يَدْهَبُ denir, manası "gideyazdı" şeklindedir; ancak, gidememiştir. Olumsuz kullanımı için, مَا كَادَ يَدْهَبُ denir, manası "gidemeyazdı, zorluk ve güçlkle gidebildi" ya da "gidemedi bile, gitme eylemine yaklaşamadı bile" şeklindedir.

Mısır'da bulunan Kahire Arap Dil Kurumu, 41. dönem toplantısı 8. ve 25. oturumunda, olumsuzluk edatının كَادَ den önce de, sonra da gelebileceği ve her iki durumda da aynı manaya geldiği tezini kabul etmiştir. Başka bir

⁵⁸⁵ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/125; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/106, 107; Haywood-Nahmad, *A New Arabic Grammar of the Written Language*, 273.

⁵⁸⁶ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/306, 307.

⁵⁸⁷ el-Bakara 2/71.

⁵⁸⁸ el-Kehf 18/93.

deyişle, *مَا كَادَ يَفْعَلُونَ*'nin manası ile *كَادُوا لَا يَفْعَلُونَ*'nin manası aynıdır.⁵⁸⁹

Son olarak; *هَمَّ - أَرَادَ*⁵⁹⁰ ve *هَلْهَلَّ - أَلَمَّ* dışında *كَادَ - أَوْشَكَ - كَرَبَ* fiilleri ile de⁵⁹¹ haberin içerdiği mananın gerçekleşmeye yüz tuttuğu ifadesi verilebilir. *هَلْهَلَّ يُدْرِكُهُ* (Ona yetişeyazdı.), *أَرَادَ الْمَرِيضُ أَنْ يَمُوتَ* (Hasta ölmeye yüz tuttu, öleyazdı.), *هَمَّ السِّرَاجُ أَنْ* (Güneş doğayazdı.), *أُولَى السَّمْسُ أَنْ تَطْلُعَ* (Çıra, söneyazdı.) cümleleri ve *فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَ* (Orada yıkılmak üzere olan bir duvar buldular.)⁵⁹² âyeti bu kapsamda somut örneklerdir.

2.3. Muzari Fiilin Atfedilmesi

Muzari fiil, diğer bir muzari fiile atfedilirse, her ikisinin ifade ettiği zaman aynı olur, zira ma'tuf fiil, ma'tufun aleyh fiil hükmündedir.⁵⁹³ Dolayısıyla, ma'tuf muzari fiil, ma'tufun aleyh fiil gibi şimdiki zaman, gelecek zaman ya da geçmiş zaman manası verir. Şimdiki zaman ve gelecek zamandan her ikisi için de uygun olabilir.⁵⁹⁴ *أَسْمَعُ الْآنَ كَلَامَكَ وَأُبْصِرُكَ* (Şimdi, konuşmanı işitiyorum ve seni görüyorum.), *إِنْ يَغْتَدِلِ الْجَوُّ أَطْرَبَ وَأَخْرُجُ لِلرِّيَاضَةِ* (Hava güzel olursa, sevinir ve spor için dışarı çıkarım/çıkacağım.) örneklerinde olduğu gibi, ma'tuf ve ma'tufun aleyh fiiller, aynı zaman ifadesini verirler.

⁵⁸⁹ Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğati*, 2/798.

⁵⁹⁰ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/304; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/106, 107; Ḥasan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 1/615.

⁵⁹¹ Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/106, 107.

⁵⁹² el-Kehf 18/77.

⁵⁹³ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 1/270; Ḥasan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 1/62, 63.

⁵⁹⁴ Ḥasan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 1/62, 63.

Bir başka örnek olan *لَمْ تَتَأَخَّرْ عَنْ مِيعَادِكَ وَتُوْلِمَ صَاحِبِكَ* (Randevuna geç kalmadın ve arkadaşını üzmedin.) ifadesinde, her iki meczum muzari fiil de *لَمْ* edatından dolayı, atıf yoluyla geçmiş zaman manasına gelmektedirler.

Son olarak verilen örnek *يَكْتُبُ أَحْمَدُ وَيَتَحَرَّكُ* (Ahmet, yazıyor, yazacak ve hareket ediyor, hareket edecek.) cümlesinde ise *يَتَحَرَّكُ* muzari fiili, hem şimdiki zaman, hem gelecek zaman manasına gelebilir. Çünkü şimdiki zaman ve gelecek zaman ihtimali bulunan *يَكْتُبُ* fiiline atfedilmiştir.

Bu konu kapsamında öne çıkan bir durum; *كَانَ يَفْعُلُ* kalıbına atfedilen muzari fiillerin de yine aynı zamanı içermeleridir. *كَانَ مُحَمَّدٌ يَسْتَيْقِظُ مِنْ نَوْمِهِ* (Muhammed, uykusundan uyanır, abdest alır, sabah (namazın)ı kılar, kahvaltıyı yapar, şirketteki işine giderdi.) cümlesindeki bütün muzari fiillere, başında *كَانَ* varmış gibi mana verilir. *عِنْدَمَا رَأَيْتُ الْحَرِيْقَ كَانَ رَجَالُ الْإِسْعَافِ يُحَاوِلُونَ إِطْفَاءَهُ* (Yangını gördüğümde, ilk yardım adamları/itfaiyeciler yangını söndürmeye çalışıyor ve bunun için yanlarındaki aletleri kullanıyorlardı.) cümlesi de böyledir.

Ayrıca, muzari fiil, mazi fiile de atfedilebilir.⁵⁹⁵ Bu durumda muzari fiil, mazi fiilin zaman ifadesini içerir. *إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ* (İnkâr edenler *لَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتُصْبِحُ الْأَرْضُ مُخْضَرَّةً* (...),⁵⁹⁶

⁵⁹⁵ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 1/328; Ĥasan, *en-Naĥvu'l-vâfi*, 1/63.

⁵⁹⁶ el-Hac 22/25.

(Görmedin mi, Allah gökten yağmur indirdi de yeryüzü yeşerdi.)⁵⁹⁷ âyetlerinde ma'tuf olarak gelen muzari fiiller, ma'tufun aleyh fiillerde olduğu gibi geçmiş zaman ifade etmektedirler.

⁵⁹⁷ el-Hac 22/63.

3. Emir Fiili

3.1. Tanımı

Emir fiili, muzari fiilden muzarilik harfinin atılmasıyla elde edilen ve talep manası içeren اِفْعُلْ kalıbıdır. Bu kalıp, sadece tekil ve çoğul ikinci şahıs için gelir.⁵⁹⁸ Çünkü ikinci şahıs dışındakiler için, lâm-ı emrin muzari fiilin başına getirilmesiyle oluşturulan لِيَفْعُلْ kalıbı kullanılır.⁵⁹⁹ Basrîler, اِفْعُلْ kalıbını, ayrı bir fiil çeşidi olarak görürken, Kûfîler, bu kalıbın aslının, çok kullanımdan dolayı lâmı düşmüş olan ve takdirî bir lâm ile meczum muzari fiil olduğu görüşündedirler.⁶⁰⁰

Emir fiili, dişil muhataba ye'sini ya da te'kîd nunu'nu kabul edebilme özelliğine sahip bir yapıdır.⁶⁰¹ Örneğin: اِذْهَبْ (Git.) emir fiili, اِذْهَبِي ve اِذْهَبَنَّ şeklinde kullanımları kabul etmektedir.

3.2. İfade Ettiği Zamanlar

Emir fiili, kullanıldığı yere göre, bazen gelecek zaman, bazen süreklilik, bazen geçmiş zaman, bazen de mutlak zaman ifade eder. Bütün bu zaman

⁵⁹⁸ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 1/138; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/12, 13; Fâdıl Şâlih es-Sâmerâî, "ed-Dilâletu'z-zemâniyye li fi'li'l-emr", *Buhûs fi'l-luğati ve'l-edeb*, haz.: Sehâm el-Ferîh (Kuveyt: Mektebetu'l-Mu'allâ), 1987, 160.

⁵⁹⁹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 7/58-61; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/252; Hasan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 4/406, 407; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/12; F. Sâlih es-Sâmerâî, "ed-Dilâletu'z-zemâniyye li-fi'li'l-emr", 160.

⁶⁰⁰ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/268.

⁶⁰¹ İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 27-30; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdîh*, 1/45; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 20; Vecdî, *Dâiretu ma'ârifil-karni'l-işrîn*, 7/326.

değişiklikleri, emir fiilinin kullanıldığı yere göre oraya çıkmaktadır. Aşağıda emir fiilinin kullanımları ve ifade ettiği zamanlar ele alınmıştır.

3.2.1. Gelecek Zaman

Emir fiilinin ifade ettiği zaman genellikle gelecek zamandır. Çünkü kendisiyle (haber kastedilmedikçe) olmamış bir şeyin olması istenir.⁶⁰² Burada emir fiilinin ifade ettiği gelecek zaman, mutlak gelecek zamandır. Çünkü yakın gelecek zaman da uzak gelecek zaman da olabilir.⁶⁰³ Burada karineler öne çıkmaktadır ve emir fiiliyle ifade edilen eylemin yakın ya da uzak gelecekte gerçekleşecek olması ancak karinelerle belirginlik kazanır. Örneğin: فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ (Emredildiğiniz şeyleri yapın.),⁶⁰⁴ عَنِ الْمُشْرِكِينَ (Öyleyse, emrolduğunuz şeyi açıkça tebliğ et ve müşriklere aldırma.)⁶⁰⁵ اِفْتَحِ الْبَابَ وَأَغْلِقِ الْوَأبْوَابَ (Kapıyı aç, pencereyi kapat.) örneğindeki emir fiili, yakın gelecek zaman ifade ederken, رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا (Rabbimiz, cehennem azabını bizden uzak tut, çünkü onun azabı devamlıdır.)⁶⁰⁶ âyetindeki emir fiili, uzak gelecek zaman manasında gelmiştir.

⁶⁰² el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 20; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/12; Hâsan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/65; F. Sâlih es-Sâmerâî, "ed-Dilâletu'z-zemâniyye li-fi'l'l-emr", 160.

⁶⁰³ F. Sâlih es-Sâmerâî, "ed-Dilâletu'z-zemâniyye li-fi'l'l-emr", 160.

⁶⁰⁴ el-Bakara 2/68.

⁶⁰⁵ el-Hicr 15/94.

⁶⁰⁶ el-Furkân 25/65.

3.2.2. Süreklilik

Emir fiilinin süreklilik ifade etmesi iki çeşittir:

1- Var olan bir şeyin devamını istemek:

Emredilen eylem, emir anında yapılmakta ise emir fiiliyle istenilen şey, eylemin gelecek zamanda gerçekleştirilmesi değil, devamının istenmesidir.⁶⁰⁷ Örneğin: يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ (Ey peygamber, Allah'tan sakın.)⁶⁰⁸ âyetindeki emirden, Peygamberin Allah'tan sadece gelecek zamanda sakınmasının istendiği anlaşılmaz. Çünkü Peygamber, emir anında da takva üzeredir. Çünkü peygamber takvadan ayrılmaz. Öyleyse, burada emredilen takvadan kasıt, sürekliliktir. Aynı şekilde, يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ (Ey inananlar, Allah'a, peygamberine ve peygamberine indirdiği kitaba ve ondan önce indirdiği kitaba inanın.)⁶⁰⁹ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ (Ey iman edenler, size verdiğimiz rızıkların temizlerinden yiyin.)⁶¹⁰ âyetlerinde de aynı durum söz konusudur. Son âyetteki emir fiili; rızkın temizlerinden yiyenlere yönelik olduğu düşünülürse süreklilik, haram yiyenleri bu eylemlerinden vazgeçirmeye yönelik olduğu düşünülürse gelecek zaman ifade eder.

⁶⁰⁷ ez-Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 1/570, 571, 3/249; Ḥasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 1/65; F. Sâlih es-Sâmerâî, "ed-Dilâletu'z-zemâniyye li-fi'li'l-emr", 160, 163.

⁶⁰⁸ el-Ahzâb 33/1.

⁶⁰⁹ en-Nisâ' 4/136.

⁶¹⁰ el-Bakara 2/172.

2- Olmamış bir şeyi emredip sonra devamını istemek:⁶¹¹

Bu çerçevede verilen tüm örneklerde fiilin gelecek zamanda yapılması, sonra da yapılmaya devam edilmesi isteği vardır:

حَافِظُ عَلَيَّ مَا سَأَعْطِيكَ (Sana vereceğim şeyi koru.)

فَوَلَّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُمَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ (Bundan böyle yüzünü, Mescid-i Haram'a çevir. Nerede olursanız olun, (namazda) yüzünüzü onun tarafına çevirin.)⁶¹²

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (Ey iman edenler, Allah'tan sakının. Eğer inanıyorsanız, (halkın üzerindeki) faizden geri kalanı terk edin.)⁶¹³ إِنَّمَا الْحَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْزَامُ رَجْسٌ مِنْ عَمَلٍ

الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ (İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları pistir, şeytan işindedir. Ondan sakının.)⁶¹⁴

Bu kapsamda dikkat çeken bir bilgi; emir fiil كَانَ fiiliyle yapılsa da süreklilik ifade ettiğidir.⁶¹⁵ كُنْ حَافِظًا لِلْعَهْدِ (Sözü tutan ol.) ifadesinin manası لَتَكُنْ هَذِهِ صِفَتَكَ النَّابِئَةَ (Bu senin sabit, değişmez özelliğin olsun.) şeklindedir. Benzer şekilde, كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ (Allah için şahitlik ederek adaleti

⁶¹¹ F. Sâlih es-Sâmerâî, "ed-Dilâletu'z-zemâniyye li-fi'li'l-emr", 164.

⁶¹² el-Bakara 2/144.

⁶¹³ el-Bakara 2/278.

⁶¹⁴ el-Mâide 5/90.

⁶¹⁵ F. Sâlih es-Sâmerâî, "ed-Dilâletu'z-zemâniyye li-fi'li'l-emr", 164, 165.

ayakta tutanlar olun.)⁶¹⁶ âyeti ve الْعَهْدَ عَلَى الْعَهْدِ وَتَحَافِظُونَ الْحَقَّ وَتَقُولُونَ الْحَقَّ (Gerçeği söyleyenler ve sözünü tutanlar olun.) örneği de böyledir.

3.2.3. Geçmiş Zaman

Olayın gerçekleşmesinden sonra yapılan emir, geçmiş zaman ifade eder.⁶¹⁷ Örneğin: فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ أَوَىٰ إِلَيْهِ أَبُوهُ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِن شَاءَ اللَّهُ أَمِينٌ (Yusuf'un huzuruna girince, (Yusuf) anne babasını yanına aldı ve: Allah'ın dilemesiyle Mısır şehrine girin dedi.)⁶¹⁸ âyetindeki emir, Mısır'a girmelerinden sonra söylenmiş bir emirdir. وَلَقَدْ صَبَّحَهُم بُكْرَةً عَذَابٌ مُسْتَقِرٌّ فَدُفُّوا عَذَابِي وَنُذِرِي (Andolsun ki, sürekli bir azap sabah erkenden onları bastırdı. Tadın bakalım azabımı ve uyarılarımı.)⁶¹⁹ âyetindeki emir ise, azabı tatmalarından sonra söylenmiştir. Aynı şekilde, yaptığı kötü bir şeyden dolayı öldürülen bir adama نُنِقْ عَاقِبَةَ مَا فَعَلْتَ (Yaptığının cezasını çek.) demek de emir üslubunun geçmiş zaman ifadesini gösterir.

Geçmiş zamanda yapılmış bir eylem, muvâfakat manasında emir fiiliyle ifade edilebilir ve bu durumda, emredilen şeyin tekrar olması istenmez. Aksine, bu durumda, emir fiili, ikrâr ve muvâfakat ifade eder.⁶²⁰ اِيَّيْ هَجَوْتُ (Yer ahejü ve sebbe) (Filanı hicvettim, yerdim ve ona küfrettim.) diyene اِهْجُوهُ وَسَبِّهْ (Yer

⁶¹⁶ en-Nisâ' 4/135.

⁶¹⁷ F. Sâlih es-Sâmerâî, "ed-Dilâletu'z-zemâniyye li-fi'li'l-emr", 161, 162.

⁶¹⁸ Yûsuf 12/99.

⁶¹⁹ el-Kamer 54/38, 39.

⁶²⁰ F. Sâlih es-Sâmerâî, "ed-Dilâletu'z-zemâniyye li-fi'li'l-emr", 162.

onu, ona küfret.) demek de böyledir. Bu tür emirlerde "Onu yerdin, ona küfrettin." şeklinde haber manası verilmektedir. "Onu yermekle ve ona küfretmekle iyi etmişsin" şeklinde tasvip manası da içerir.

Ayrıca, bir işin geçmiş zamanda yapılmış olduğu ümit ve beklentisini ifade etmek üzere, fiilin emir kalıbıyla yapılan **كُنْ قَدْ فَعَلْتَ** üslubu da kullanılabilir. Örneğin, imtihana girmekte olan öğrencisine hocasının **كُنْ قَدْ اسْتَعَدَدْتَ لِلْإِمْتِحَانِ** (İmtihana çalışmış olası!) demesi de geçmiş zamanda gerçekleşmiş emir ifade eder. Emirin **كُنْ قَدْ فَعَلْتَ** şeklindeki kullanımı, geçmiş zaman ifade eden nehyin karşılığıdır.⁶²¹ **لَا تَكُنْ قَدْ أَصَأْتَ إِلَيْهِ** (Ona kötülük etmiş olmayasın.), **لَا تَكُنْ قَدْ عَشَشْتَ أَحَدًا** (Hiç bir kimseyi kandırmış olmayasın.) örneklerinde de aynı durum söz konusudur.

3.2.4. Mutlak Zaman

Emir fiili, hakikat ya da tevcih (öneri) gibi şeylere delalet edince, bir zamanla sınırlı olmaz.⁶²² Örneğin: **سَمِنَ كَلْبَكَ يَا كَلْبُكَ** (Besle kargayı, oysun gözünü.), **اعْمَلْ تَوَاضَعًا لَهُمْ يَرْفَعُوكَ** (Onlara karşı mütevazı ol, seni yüceltirler.), **حَيْرًا تَلْقَى حَيْرًا تَلْقَى شَرًّا تَلْقَى شَرًّا** (İyilik yap, iyilik bul. Kötülük yap, kötülük bul.) ifadelerindeki emir fiillerinin ifade ettiği belirli bir zaman yoktur, mutlaktır. Çünkü bunlar, belirli bir zamanla sınırlı olmayan hakikatlerdir.⁶²³ Dikkat edilirse, bu cümlelerde, emri yerine getirilmesi istenilen belirli bir muha-

⁶²¹ F. Sâlih es-Sâmerâî, "ed-Dilâletu'z-zemâniyye li-fi'lil-emr", 162.

⁶²² F. Sâlih es-Sâmerâî, "ed-Dilâletu'z-zemâniyye li-fi'lil-emr", 165, 166.

⁶²³ F. Sâlih es-Sâmerâî, "ed-Dilâletu'z-zemâniyye li-fi'lil-emr", 166, 167.

tap da bulunmamaktadır. Aksine, bu ifadeler genel bir öğüt mahiyetindedirler.

Ayrıca, كَانْ fiilinin emrinde mansup olarak gelen haber, bir şahıs ismi olunca, tahmin ifade etmek için kullanılır.⁶²⁴ كُنْ ابْنَ أَحْمَدَ أَوْ كُنْ أَبَا ذَرٍّ (Ahmet'in oğlu ol ya da Zerr'in babası.) cümlesinde bir tahmin vardır. Tahmin ediyorum, sen Ahmet'in oğlusun ya da sanırım sen Ebu Zerr'sin gibi bir anlamı vardır. Dolayısıyla, bu kullanım da emir manasına gelmez. Zamanı ise, belirli değildir, aksine mutlak zamandır.

⁶²⁴ Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/44; F. Sâlih es-Sâmerâî, "ed-Dilâletu'z-zemâniyye li-fi'l'l-emr", 166, 167.

4. Mastar

4.1. Tanımı

Mastar için, “zamandan soyut olarak bir oluş ifade eden isimdir”⁶²⁵ şeklinde bir tanım yapılmaktadır. Mastar, sarf açısından incelenerek cümle içine koyulmaksızın tek başına değerlendirilirse, bu tanıma uygun olur. Bununla beraber, herhangi bir zamanda gerçekleşmemiş hiçbir fiil, eylem ve oluş yoktur. Mastar da bir fiil, eylem ya da oluş bildirdiğine göre, bir zaman ifadesi içermelidir, ancak, mastarın içerdiği bu zaman, onun temel unsurlarından olmayıp levazımındandır. Fiilin lafzen zaman ifade etmesinin aksine mastar, cümle içinde, kullanıma girdiğinde zaman ifade eder.⁶²⁶

İsim olarak mastar, her zaman bir hareket, bir oluş ifade eder. **دَهَاب** (gitmek), **مَشْي** (yürümek), **قِيَام** (kalkmak), **فُعُود** (oturmak), **كُون** (olmak) gibi hareket ve oluş bildiren bütün bu isimler yalnız başına kullanılınca, -şimdiki zaman, gelecek zaman ya da geçmiş zaman ifadesi içermeksizin- mutlak bir oluş bildirirler. Oysa mastar, cümle içinde kullanılınca bu durum değişir ve mastarın zaman yönü de ortaya çıkar. Nitekim, hareket ve oluşlar, zaman içerisinde gerçekleşir. Çünkü zaman yönü bulunmayan bir hareket, bir oluş söz konusu olamaz.

⁶²⁵ el-Ğalâiyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 1/160; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 302.

⁶²⁶ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 1/22, 23, 7/2; İbrahim es-Sâmerâî, *el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 21.

4.2. İfade Ettiği Zamanlar

Mastar, cümle içinde kesinlikle belirli bir zaman ifade eder. Başka bir ifadeyle mastar, fiil gibi amel eden yapılardan olup, cümle içindeki karinelere göre şimdiki zamana, gelecek zamana ya da geçmiş zamana delalet edebilir.⁶²⁷

Mastar, filimsilerden yani fiil gibi kullanılan yapılardandır.⁶²⁸ Bu durum iki yerde ortaya çıkar ve bu iki durumda da zaman ifadesi içerir.

1- Fiille birlikte أَنْ veya مَا takdir edilebileceği zaman.⁶²⁹

2- Fiil yerine geçtiği zaman.⁶³⁰

Konu bağlamında sunulan bu örnek cümle incelendiğinde; يَسْرُنِي شُكْرُكَ الْمُنْعَمَ (Lütufta bulunana şükretmen, beni sevindiriyor.) cümlesinde mastar olan شُكْرُ kelimesinin, kullanım maksadına göre her üç zaman için de

⁶²⁷ Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/419; Hâssân, *el-Luğatu'l-'Arabiyye ma'nâhe ve mebnâhe*, 254; İbrahim es-Sâmerâî, *el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 47.

⁶²⁸ el-Hâsimî, *el-Ğavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 305; İbrahim es-Sâmerâî, *el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 47.

⁶²⁹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 6/59, 67; İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 260; İbn 'Aķıl, *Şerhu İbn 'Aķıl*, 3/93; el-Ezherî, *Şerhu't-Taṣriḥ 'ala't-Tavdîl*, 2/62; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/277; el-Hâsimî, *el-Ğavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 305; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/211, 212; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/256; İbrahim es-Sâmerâî, *el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 47.

⁶³⁰ Nahivcilerin çoğu, bunu şart olarak koşarken, araştırmacılar (muhakkıklar) aksini savunur ve bu durumda mansub olan isim (meful bihi), mastarla değil, düşmüş bir fiille mansub olur, derler ve mastarın fiil gibi amel etmesinin şartı olarak görmezler. Bu ifadeye göre, örneğin, ضَرْبًا زَيْدًا (Zeyd'i döv.) cümlesinde Zeyd, mastarla değil takdir edilen düşmüş bir fiil ile, اضْرَبْ ile mansûb olur. Bk. İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 6/59.

belirtilmiş olabileceği dikkat çekmektedir.⁶³¹ Geçmiş zaman kastedilirse, *لِطُفْتَا بُلُونَانَا شُكْرْتُمُيْ أَنْ شَكَرْتِ الْمُنْعِمَ* (Lütufta bulunana şükretmiş olman, beni sevindiriyor.), şimdiki zaman kastedilirse *لِطُفْتَا بُلُونَانَا سُكْرْتُمُيْ مَا تَشْكُرُ الْمُنْعِمَ* (Lütufta bulunana şükrediyor olman, beni sevindiriyor.), gelecek zaman kastedilirse *لِطُفْتَا بُلُونَانَا تَشْكُرُ الْمُنْعِمَ* (Lütufta bulunana şükredecek olman, beni sevindiriyor.) anlamlarına gelir. Bu üç zamandan hangisini ifade ettiğini karineler belirler. Olay gerçekleşmişse geçmiş zaman, şu an olmakta ise şimdiki zaman, olması bekleniyorsa gelecek zamandır.⁶³² Herhangi bir belirleyici karine bulunmazsa mastarın ifade ettiği zaman, mutlaktır. *حَزْنْتُ لِبُعْدِ صَدِيقِي أَيِّ لَأَنْ بَعْدُ أَوْ لِمَا يَبْعُدُ أَوْ لِأَنَّ* (Arkadaşımın uzaklaşmasına üzüldüm, yani uzaklaşmış olmasına ya da uzaklaşıyor olmasına ya da uzaklaşacak olmasına.) ifadesi de böyledir.

Yukarıdaki örneklerde mastarın yerine, *أَنْ* ya da *مَا* ile fiilin takdiri edildiğini görülmektedir. Mastar, fiilin yerine kullanılabilir ve bu şekilde zaman ifade edebilir. Buna rağmen eğer, cümledeki fiil düşer ve düşen bu fiilin yerine geçmek üzere meful mutlak konumunda mastar getirilirse; bu mastar, ya haber ya da talep manası içerir.⁶³³ Bunun yanı sıra düşen fiilin zamanını ifade eder. Örneğin: *اِضْرَبْ زَيْدًا* cümlesindeki emir fiili düşürülerek aynı ifade *ضَرْبًا زَيْدًا* şeklinde de söylenebilir.

Bununla birlikte mastar, fiilden sonra kendi anlamını vurgulamak,

⁶³¹ İbn Ya'îş, 6/61, 67; İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 260; el-Ğalâyîni, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/277; Ḥasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 3/212; eş-Şarratûni, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/257, 258.

⁶³² Ḥassân, *el-Luġatu'l-'Arabiyye ma'nâhe ve mebnâhe*, 254, 255.

⁶³³ İbn 'Aqîl, *Şerhu İbn 'Aqîl*, 2/177; Ḥasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 3/211, 212.

sayısını ya da nevini (türünü) belirtmek için meful mutlak olarak gelince⁶³⁴ hiçbir zaman ifadesi taşımaz: عَلِمْتُ الْأَمْرَ عِلْمًا (İşi iyice öğrendim.), ضَرَبْتُ اللَّصَّ ضَرْبَيْنِ (Hırsızını iki kez dövdüm.), تَكَلَّمْتُ مَعَهُ تَكَلُّمًا كَثِيرًا (Onunla çok konuştum.) örneklerinde de bu şekildedir.

Şu halde, mastar, cümle içinde ya belirsiz (mutlak) zaman ya da şimdiki zaman, geçmiş zaman veya gelecek zamandan birisini ifade eder. Mastarın hangi durumlarda belirli bir zaman ifade ettiği gelecek bölümde açıklanmış ve mastarın mutlak zaman ifadesi ayrı bir başlık olarak ele alınmamıştır. Çünkü bunun belirli bir durumu bulunmamaktadır. Şimdiki zaman, gelecek zaman ya da geçmiş zaman ifade etmediği, diğer bir ifadeyle belirli bir zamanla sınırlayıcı lafzî ya da hâlî karinelerin bulunmadığı durumlarda, mutlak (belirsiz) geçmiş zaman anlatır.

4.2.1. Şimdiki Zaman

Mastarlar bulunduğumuz zamanda meydana gelen bir eylemi ifade edebilirler. Bu yerler şöyle sıralanabilir:

4.2.1.1. Şimdiki Zaman Lafızlarıyla Kullanımı

Eğer mastarlar, حَالًا - الْأَنَ - السَّاعَةَ - اللَّحْظَةَ gibi şimdiki zaman manası taşıyan zaman isimleriyle birlikte kullanılırlarsa şimdiki zaman ifade ederler: تَنْعِشْنِي الْأَنَ إِشَاعَةَ الشَّمْسِ الدِّفَاءَ (Güneşin sıcaklık yayması, şimdi beni ferah-

⁶³⁴ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 1/111; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 1/114; İbn 'Aqîl, *Şerhu İbn 'Aqîl*, 2/169, 172.

latıyor.), *يُسْعِدُنِي اسْتِمَاعُكَ إِلَيَّ السَّاعَةَ* (Beni şu an dinlemen, beni sevindirmektedir.), *مُحَاوَلَةُ الْمُسْلِمِينَ التَّقَدُّمَ حَالًا فِي الْمَجَالَاتِ الصِّنَاعِيَّةِ وَالْعِلْمِيَّةِ وَالْحَضَارِيَّةِ* (Müslümanların şu an, sanayi, ilim ve medeniyet alanlarında ilerlemeye çalışmalarının, yakın gelecekte, toplumsal hayatta büyük bir etkisi olacak.) cümleleri örnek olarak verilebilir.

Bunun yanı sıra konuşma anındaki mevcut durum da mastarın zamanını belirler. Zeyd, Amr'ı döverken söylenen şu cümle buna somut bir örnektir: *يُؤْلَمُنِي ضَرْبُ زَيْدٍ عَمْرًا* (Zeyd'in Amr'ı dövmesi beni üzüyor.).

4.2.1.2. Meful Mutlak Olarak Kullanımı

Mükerrer ya da hasr üslubunda⁶³⁵ mahsûr olarak gelen mastar -ki kendisini nasb eden fiil, vucuben düşer- şimdiki zaman ve süreklilik ifade eder:⁶³⁶ Bu durum verilen örneklerde de görülmektedir: *مَا زَيْدٌ إِلَّا سَيْرًا* (Zeyd, ancak yürümektedir.), *وَمَا الدَّهْرُ إِلَّا تَقَلُّبًا* (Zaman, hep değişmektedir.), *وَأِنَّمَا الْمَطْرُ سَحًّا سَحًّا* (Yağmur, dolu dizgin yağmaktadır.), *مَا الْأَسَدُ مَعَ فَرِيْسَتِهِ إِلَّا فَتْكَأً* (Aslan, avını hep öldürmektedir.)

Son olarak; eğer bir mastar, diğer bir mastara atfedilirse, âmili yani fiili düşer. Ayrıca, istifham hemzesine bitişince de düşmesi vaciptir.⁶³⁷ *أَنْتَ*

⁶³⁵ Burada hasr üslubundan kasıt, mastarın *إِلَّا* ya da *إِنَّمَا* gibi *إِلَّا* manasındaki kelimelerden sonra gelmesidir.

⁶³⁶ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 1/115; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 1/120; İbn 'Aķil, *Şerhu İbn 'Aķil*, 2/181; Ħasan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 2/225, 226.

⁶³⁷ İbn 'Aķil, *Şerhu İbn 'Aķil*, 2/181 (Dipnot).

أَكْلًا وَشُرْبًا (Sen hep yemekte ve içmekte sin.), (Zengin oldugun halde cimrilik mi ediyorsun.) cümlelerinde de böyledir. Bu gibi durumlarda mastar, yine şimdiki zaman ifade eder.⁶³⁸

4.2.1.3. Meful Lieclihi Olarak Kullanımı

Sebeup bildiren, meful lieclihi olarak irâb edilen mastarın mansup olması için, âmiline fail ve zaman açısından uyması gerekir.⁶³⁹ Bu durumda, âmili şimdiki zaman ifade ettiği müddetçe, mastar da şimdiki zaman ifade eder. أَعْمَلُ هُنَا خَوْفًا مِنْ أَنْ أَكُونَ فَقِيرًا (Burada, fakir olma korkusuyla çalışıyorum.) örneğinde olduğu gibi. Meful lieclihi olarak gelen mastarın kendisinden önceki fiilin zamanına uygun olarak şimdiki zaman ifade etmesi, خَوْفًا örneğinde olduğu gibi özellikle kalbî fiillerde söz konusudur.

4.2.2. Gelecek Zaman

Mastarlar, gelecek zaman ifade edebilirler. Bu durumlar şöyle sıralanabilir:

4.2.2.1. Gelecek Zaman Lafızlarıyla Kullanımı

Mastarlar, gelecek zaman bildiren عَدَاً قَرِيبًا gibi lafızlarla birlikte kullanıldığında gelecek zaman ifade eder. سَمِعْتُ عَمَلَكُ فِي شَرِكَةِ تِجَارِيَّةٍ عَمَّا قَرِيبٍ (Yakın bir zamanda ticarî bir şirkette çalışacağını duydum.), يُعْجِبُنِي أَنْظُرُ. (Yarın Zeyd'in Amr'ı dövmesi hoşuma gider.),

⁶³⁸ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 1/338.

⁶³⁹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 2/53; İbn 'Aqîl, *Şerhu İbn 'Aqîl*, 2/186.

تَتَجَمَّعُ الْعُيُومُ السَّوْدَاءُ. أَظُنُّ أَنَّ إِمْطَارَ السَّمَاءِ قَرِيبٌ
Sanırım, yağmurun yağması yakındır.) cümlelerindeki mastarlara gelecek zaman manası veren gelecek zaman zarflarıdır.

Bunun yanında, mastarların gelecek zaman ifade etmesini sağlayan karinelerden diğer biri de gelecek zaman ifade eden fiillerdir ve bu fiillerle kullanıldığında mastarlar gelecek zaman ifade eder.⁶⁴⁰ Örneğin: تَأَنَّ وَلَا تَعْجَلْ (Yavaş ol. Bir arkadaşı yermede aceleci olma.), بَعْدَ حُصُولِي عَلَى جَوَازِ السَّفَرِ سَأَحَاوِلُ السَّفَرَ لِلْخَارِجِ (Pasaport almamdan sonra dışarıya yolculuk yapmaya çalışacağım.) cümlelerinde gelecek zaman ifade eden fiillerle kullanımı sonucunda, mastarlar gelecek zamanı ifade etmiştir.

Diğer yandan mastarlar, hâl karinesi ile de gelecek zaman ifade edebilir. Örneğin: ضَرَبُ زَيْدٍ عَمْرًا شَدِيدًا (Zeyd'in Amr'ı dövmesi şiddetlidir.) cümlesinde eğer vurma olayı bekleniyorsa, mastarlar (hâl karinesi sayesinde) gelecek zaman ifade eder.⁶⁴¹ Dolayısı ile gelecek zaman ifadesini, konuşmacının içinde bulunduğu durum ya da sözün gelişi belirler.

4.2.2.2. Meful Mutlak Olarak Kullanımı

Önceki bölümlerde düşen fiilinin yerine gelen mastarların haber ya da talep ifade edeceği belirtilmişti. Bu bağlamda, mastar, talep manasında kullanılırsa emir, nehiy, dua ya da tevbih (azarlama) anlamı verir.⁶⁴²

⁶⁴⁰ Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/212.

⁶⁴¹ Hassân, *el-Luġatu'l-'Arabiyye ma'nâhe ve mebnâhe*, 255.

⁶⁴² İbn 'Aķil, *Şerhu İbn 'Aķil*, 2/177; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/211, 212.

Bu bilgiler ışığında emir, nehiy ve dua manasında fiiline bedel olarak gelen mastarın, gelecek zaman ifadesi verdiği belirtilmelidir, zira fiilin yerine geçen mastar, yerine geçtiği fiilin manasına sahiptir.⁶⁴³ Bir büyük zat içeri girince orada bulunanlara جُلُوساً (Oturun.), sonra da قِيَاماً (Ayağa kalkın.) denilmesi gibi. Yine, رَبَّنَا إِنَّا قَادِمُونَ عَلَى سَكُونًا لَا تَكَلَّمْنَا (Susun, konuşmayın.), مَعْرَكَةٍ فَاضِلَةٍ مَعَ طَاغِيَةِ جَبَّارٍ. فَتَنْصُرُوا عِبَادَكَ الْمُخْلِصِينَ وَهَلَاكًا وَسَحْقًا لِلْبَاغِيِ الْأَثِيمِ (Rabbimiz, despot zorba birisiyle erdemli bir savaşa gidiyoruz. Samimi kullarına yardım et, günahkâr zalimi de yok et, paramparça et.), أَكْبَارِنَا، عَطْفًا عَلَيْنَا (Ey büyüklerimiz, bize acıyın.) ifadeleri de böyledir.

Bununla birlikte, eğer mastar tevbih manasında kullanılırsa gelecek zaman ifade etmez. Örneğin: أَبْخُلُ وَأَنْتَ وَاسِعُ الْعَنَى (Zengin olduğun halde cimrilik mi ediyorsun!) cümlesindeki mastar, soru edatı hemze ile birlikte azarlama için kullanılmıştır⁶⁴⁴ ve gelecek zaman değil, şimdiki zaman ifade etmektedir.

Kendisiyle haber kastedilen mastara gelince, mükerrer ya da إِلَّا ve إِلا manasındaki lafızlardan sonra gelen ya da matuf aleyh konumunda olan mastardır. Bu durum, mastarın şimdiki zaman ifadesi bölümünde açıklanmıştır.

Son olarak, mastarın gelecek zaman ifade ettiği yerlerden birisi de إِمَّا harfi ile kullanımındır. إِمَّا harfinden sonra, daha önce gelmiş cümlenin içer-

⁶⁴³ İbn 'Aķil, Şerhu İbn 'Aķil, 2/177.

⁶⁴⁴ Hâsan, en-Nahvu'l-vâfi, 2/222.

diği kapalılığı açıklamak, neticesini bildirmek için mansup olarak gelen mastar -ki bu durumda fiili vucuben düşer⁶⁴⁵ - çoğunlukla kendisinden önceki cümleye göre gelecek zaman anlatır. Örneğin: إِذَا تَعِبْتَ مِنَ الْقِرَاءَةِ فَاتْرُكْهَا إِذَا تَعِبْتَ مِنَ الْقِرَاءَةِ فَاتْرُكْهَا (Okumaktan yorulunca, okumayı başka şeyler için bırak. Ya bahçelerde yürürsün, ya radyo dinlersin, ya da uygun bir el işi yaparsın.) cümlesindeki mastarların âmilleri تَعْمَلُ - تَسْتَمِعُ - تَمشي fiilleridir ve manaları gelecek zamandır. Çünkü kendisinden önceki cümle, gelecek zaman içeren emir cümlesidir. حَتَّى إِذَا أَتَخَنُّمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَاقَ فِيمَا مَنَّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً (Nihâyet onları kırıp sindirince (esir alınca), bağı sıkıca bağlayın, ondan sonra ister bağışlarsınız, ister fidye alırsınız.)⁶⁴⁶ âyeti de böyledir.

4.2.2.3. Meful Lieclihi Olarak Kullanımı

Meful lieclihi olarak gelen mastarın mansup olabilmesi için âmiline fail ve zaman açısından uygun olması gerekir.⁶⁴⁷ Bu durumda, âmili gelecek zaman ifade eden bir cümle ise, sebep ifadesi için gelen mastar da gelecek zaman manası ifade eder: سَأَسَافِرُ إِلَى الْمَمْلَكَةِ الْعَرَبِيَّةِ السُّعُودِيَّةِ فِي الصَّيْفِ الْمُقْبِلِ تَعَلَّمَ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ (Arapça'yı öğrenmek için gelecek yaz Suudi Arabistan'a gideceğim.) örneğinde de böyledir.

⁶⁴⁵ İbn 'Aķil, Şerhu İbn 'Aķil, 2/180; Ħasan, en-NaĦvu'l-vâfi, 2/224, 225.

⁶⁴⁶ MuĦammed 47/4.

⁶⁴⁷ İbn Ya'İş, Şerhu'l-Mufaşşal, 2/53; İbn 'Aķil, Şerhu İbn 'Aķil, 2/186; Vecdî, Dâiretu ma'âri-fi'l-ķarni'l-işrin, 7/343.

4.2.3. Geçmiş Zaman

Mastarların geçmiş zaman ifade ettiği yerler şunlardır:

4.2.3.1. Karineler

Mastar, bir karine ile geçmiş zaman ifadesi verebilir. **أَعْجَبَنِي ضَرْبُ** (Zeyd'in Amr'ı dövmesi, hoşuma gitti.) cümlesindeki mastar, **أَعْجَبَنِي** karinesiyile geçmiş zaman ifade eder. **ضَرْبُ زَيْدٍ عَمْرًا شَدِيدٌ** (Zeyd'in Amr'ı dövmesi, şiddetlidir.) cümlesinde ise zaman ifadesi hâl karinesiyile belirlenir. Vurma olmuşsa, geçmiş zamandır.⁶⁴⁸ **يُؤْلَمُنِي قَتْلُ أَحْمَدَ أَمْسٍ** (Dün Ahmet'in öldürülmesi, bana acı vermektedir.) örneğindeki mastarın geçmiş zaman ifade etmesinin karinesi ise **أَمْسٍ** kelimesidir.

4.2.3.2. Meful Lieclihi Olarak Kullanımı

Geçmiş zaman anlamı bildiren bir fiilden sonra sebep ifadesi için mansup olarak kullanılıp, meful lieclihi olarak irâb edilen mastar da geçmiş zaman ifade eder. Çünkü meful lieclihi olarak irâb edilen mastarın, âmiline zaman ve fail açısından uyması gerekir. **فَعَدْتُ عَنِ الْحَرْبِ جُبْنًا** (Savaştan korktuğum için kaçtım.), **حَبَسْتُكَ خَوْفًا مِنْ فَرَارِكَ** (Seni, kaçarsın korkusuyla hapsedtim.), **لَقَدْ أَنْهَيْتُ الْمُنَافِقَةَ الْحَادَّةَ مَعَ صَدِيقِي خَشْيَةً أَنْ يُسِيءَ أَحَدُنَا إِلَى الْآخَرِ** (Birimiz diğerini üzer korkusuyla, arkadaşımın olan sert tartışmayı bitirdim.) cümleleri örnek olarak verilebilir.

⁶⁴⁸ Ḥassân, *el-Luġatu'l-'Arabiyye ma'nâhe ve mebnâhe*, 255.

5. İsim Fiilleri

5.1. Tanımı

Arapça'da bazı kelimeler vardır ki, fiil olmadıkları halde bazı fiillerin manalarını taşırlar. İşte bunlar, tek bir sarfî yapıda kalmış,⁶⁴⁹ fiil gibi amel eden, ancak fiilin alametlerini almayan,⁶⁵⁰ lafızca isim, manaca fiil olan isim fiilleridir.⁶⁵¹ Vurgu ve bir çeşit mübalağa ifade eden,⁶⁵² zaman ifadesini müsemmasından yani manasını taşıdığı fiilden alan isim fiilleri,⁶⁵³ zaman açısından üçe ayrılırlar:

1-Mazi fiil manasına gelen isim fiilleri,

2-Muzari fiil manasına gelen isim fiilleri,⁶⁵⁴

⁶⁴⁹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 4/25-29; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/150; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 1/155, 156; Manşûr, "Cumletu'l-mâdi ve'l-hâl ve'l-mustakbel", 435.

⁶⁵⁰ İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, 1/25; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 1/155; el-Lubedî, *Mu'cemu'l-muştalahâti'n-naĥviyye ve's-şarfiyye*, 175; Vecdî, *Dâiretu ma'ârifil-ĥarni'l-işrîn*, 7/338.

⁶⁵¹ İsim fiilleri hakkında "fiildir, isimdir" tartışmaları yapılmıştır. Bk. İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 4/28, 29; Selîm en-Na'îmî, "İsmu'l-fi'l", *Mecelletu'l-Mecma'i'l-ilmî el-'Irâkî* 16 (1968), 62.

⁶⁵² İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 4/25-29; Ĥasan, *en-Naĥvu'l-vâfi*, 4/142, 143; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/150.

⁶⁵³ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 4/29. (Çünkü isim fiilleri, manasına geldikleri fiillerin deĝil, manalarının, müsemmalarının ismidir. Bk. er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/65; en-Na'îmî, "İsmu'l-Fi'l", 63.)

⁶⁵⁴ İsim fiillerinin mebni, muzari fiilin ise mu'rab olmasından dolayı, isim fiillerinin muzari fiil manasına gelmediĝi, örneĝin, isim fiili olan أَفْتٍ'nin manasının أَتَضَجَّرُ deĝil, تَضَجَّرْتُ (Bikkinlik duydum.) şeklinde, وَأَوْءٍ'in manasının ise أَتَوَجَّعُ deĝil تَوَجَّعْتُ (Sancıldım.) şeklinde olduĝu da söylenmiştir. Bk. er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/65.

3-Emir fiili manasına gelen isim fiilleri.⁶⁵⁵

O halde, isim fiillerinin en önemli özellikleri şunlardır:

- 1- Fiil manası içerirler,
- 2- Fiil gibi amel ederler,
- 3- Manasına geldikleri fiillerin zamanına da sahiptirler,
- 4- Tek bir sarf yapıda kalmış camit kelimelerdir,
- 5- Manasına geldikleri fiillerin alametlerini almazlar.

İsim fiillerinin kullanımı, özellikle âni tepkilerde, manasına geldiği fiillerin kullanımından daha fazladır. Çünkü **أَمَامَكَ** (İlerle.)'nin ifade ettiği mana, manasına geldiği **تَقَدَّمَ**'in ifade ettiği manadan daha vurguludur.

Bunlara ek olarak, muzari fiil manasına gelen isim fiilleri⁶⁵⁶ ve mazi fiil manasına gelen isim fiilleri semâîdir.⁶⁵⁷ Bu durum, **سُرْعَانَ مَا انْتَشَرَ الْخَبْرُ** (Haberin yayılması ne kadar da çabuk oldu.), **أَوْه** (Sancılanıyorum.), **أَفِّ** (Bıkkınlık duyuyorum.) örneklerinde de görülmektedir. Emir fiil manasına gelen isim fiilleri ise semaî olanlar ve kıyasî olanlar olmak üzere iki kısımdır.

Bununla birlikte **فَعَال** kalıbında olmayan ve emir fiili manasına gelen

⁶⁵⁵ İbn Hişâm, *Şerhu Suzûri'z-zehab*, 512-522; İbn 'Aqîl, *Şerhu İbn 'Aqîl*, 3/302-304; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih* 'ala't-Tavdîh, 2/196; el-Ğalâyîni, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 1/155, 156; Hâsan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/141-146; eş-Şarratûni, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/150, 151; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğati*, 1/50, 51; Vecdî, *Dâiretu ma'ârifil-ğarni'l-işrin*, 7/338.

⁶⁵⁶ İbn 'Aqîl, *Şerhu İbn 'Aqîl*, 3/303; Hâsan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/145.

⁶⁵⁷ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 4/25-35; Hâsan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/142-146.

isim fiilleri, semaîdir ve⁶⁵⁸ kıyas yapılamaz. Aşağıda verilen isim fiillerinin çoğu emir manasında gelmiştir: **أَمِينٌ** (Kabul et, duy.), **صَهْ** (Sus.), **حَيِّ** (Acele et, gel.), **هَيَّا - هَيَّا - هَيَّا** (Çabuk ol.), **رُوَيْدٌ** (Yavaşla.), **مَهْ** (Yapma, bırak.), **بَلَّهْ** (Terket, boşver.), **هَاءَ - هَا - هَا** (Al, buyur.), **حَيِّ عَلَى الْفَلَاحِ** (Haydi kurtuluşa gelin, acele edin.), **هَيَّا نَذْهَبُ** (Haydi çabuk ol, biz gidiyoruz.), **صَهْ يَا رَجُلُ** (Sus, ey adam.), **أَمِينٌ يَا رَبِّي** (Allahım, kabul et.)

Bazı câr-mecrûr ve zarflar da emir manasında isim fiilleri olarak kullanılmışlardır.⁶⁵⁹ Bu durum, **عَلَيْكَ بِالْعِلْمِ فَإِنَّهُ جَاهٌ مَنْ لَا جَاهَ لَهُ وَ عَلَيْكَ بِالْخُلُقِ الْكَرِيمِ** (ilme sarıl. Çünkü o, şânı olmayana şân verir. İyi ahlaklı ol. Çünkü iyi ahlak, gerçek zenginliktir.), **إِنْ وَأَمَامَكَ الْفُرْصَةُ** (Fırsat gelirse, ilerle.), **إِلَيْكَ عَنِّي، لَا أُرِيدُ إِضَاعَةَ الْوَقْتِ** (Benden uzak dur, vakit kaybetmek istemiyorum.), **وَرَأَاكَ** (Arkana bak, dikkat et.), **دُونِكَ الْقَلَمَ** (Kalemi al.), **دُونَكُمْ** (Parayı alın ve istediğiniz yere gidin.) örneklerinde de açık bir şekilde görülmektedir.

Bu kapsamda vurgulanması gereken bir nokta; mutasarrıf olan her sülaî fiilin, kıyasî olarak **فَعَالٍ** kalıbına konularak emir fiili manasına gelen isim fiili yapılabileceğidir.⁶⁶⁰ Emir manasına gelen isim fiilinin bu çeşidi, kıyâsîdir. Örnek olarak **فَقَدِ انْتَهَى السَّبَّاقُ** (Ey atlı! İn, artık yarış

⁶⁵⁸ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 4/25-35; İbn 'Aqîl, *Şerhu İbn 'Aqîl*, 3/303; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/144.

⁶⁵⁹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 1/241, 242, 249; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 4/74; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 512-515; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/150, 151.

⁶⁶⁰ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 4/25-35; İbn 'Aqîl, *Şerhu İbn 'Aqîl*, 3/303; en-Na'îmî, "İsmu'l-Fi'l", 87-89; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/141-144.

bitti.), كَتَابِ مَا أَقُولُ (Söyleyeceklerimi yazın.), زَوَارِ أَهْلِكُمْ وَأَصْدِقَائِكُمْ (Ailenizi ve arkadaşlarınızı ziyaret ediniz.), زَوَارِ أَهْلِكَ وَأَصْدِقَائِكَ (Aileni ve arkadaşlarımı ziyaret et.) cümleleri verilebilir.

5.2. İsim Fiillerinin İfade Ettiği Zamanlar

Mazi fiil manasına gelen isim fiilleri geçmiş zamana, emir fiili manasına gelen isim fiilleri geçmiş zamana, gelecek zamana ya da sürekliliğe, muzari fiil manasına gelen isim fiilleri ise cümledeki durumuna göre şimdiki zaman ya da sürekliliğe (geniş zamana) delalet edebilirler.

5.2.1. Emir Fiil Manasında Geçmiş Zaman, Gelecek Zaman veya Süreklilik İfade Etmesi

Emir fiili manasına gelen isim fiilleri, emir fiili gibi gelecek zamana ya da sürekliliğe hatta geçmiş zamana bile delalet ederler, zira isim fiilleri, zaman ifadesini manasını taşıdığı fiillerden alırlar.⁶⁶¹ Örneğin: أَمَّاكَ أَيُّهَا الْجُنْدِيُّ (İlerle, ey asker!) cümlesindeki isim fiili, olmamış bir şeyin olması isteniyorsa gelecek zaman, olmuşsa devam ve süreklilik ifade eder, ya da olup bitmiş bir olay anlatılıyorsa geçmiş zamana delalet eder, talep manası içermez. Emir fiili anlamına gelen isim fiillerinin geçmiş zaman ifade etmesini şu şekilde örneklendirebiliriz: Örneğin bir savaş bitmiştir ve asker, komutanının emrine uyararak ilerlediğini ve zafere ulaştığını anlatmaktadır. Bu durumda komutan, memnuniyetini açıklamak üzere şöyle diyebilir: أَمَّاكَ أَيُّهَا الْجُنْدِيُّ

⁶⁶¹ İbn Ya'îş, Şerhu'l-Mufaşşal, 4/29.

إِنَّ النَّصْرَ بِإِطَاعَةِ أَوْامِرِ الْقَائِدِ (ilerle ey asker! Zafer, komutanın emirlerine itaatle olur.). Bu durumda "ilerledin, komutanın emirlerine itaat ettin ve zafer gerçekleşti" manası kastedilmiş olur.

Diğer yandan, كُنْ - كُمْ - كُنَّ gibi muhatap harflerine bitişmeyen ve emir manasına gelen isim fiillerinin tekil ve çoğul bütün şahıslar için aynı ve tek yapıda geldiği unutulmamalıdır. Örneğin: صُنْ isim fiili, "sen sus" ve "sizler susun" manalarında muhatap tekil ve çoğul için emir manasında kullanılabilir. Bu örnek cümlelerde de aynı durum söz konusudur: دُونَكُمْ التُّقُودَ نَزَالِ يَا فَارِسُ. (Parayı alın ve istediğiniz yere gidin.), فَذْهَبُوا إِلَيَّ حَيْثُ تَرَعْبُونَ (Ey atlı! İn, artık yarış bitti.), فَكَلِّمْنَا مَا أَقُولُ (Söyleyeceklerimi yazın.), وَرَوِّدُوا أَهْلَكُمْ وَأَصْدِقَاءَكُمْ (Ailenizi ve arkadaşlarınızı ziyaret ediniz.), وَرَوِّدُوا أَهْلَكُمْ وَأَصْدِقَاءَكُمْ (Aileni ve arkadaşlarınızı ziyaret et.).

5.2.2. Mazi Fiil Manasında Geçmiş Zaman İfade Etmesi

İsim fiillerin zaman anlamını ifade ettikleri fiilden aldıkları belirtilmiştir. Bu bağlamda eğer isim fiilleri geçmiş zaman anlamında iseler, geçmiş zaman ifade etmektedirler.

Bu bilgiler ışığında, mazi fiil manasındaki isim fiillerinin, geçmiş zaman ifadesiyle birlikte vurgu, mübalağa ve taaccub bildirdikleri de vurgulanmalıdır.⁶⁶² Konu çerçevesinde şu örnekler verilebilir:

زَيْدٌ زَيْدٌ وَعَمْرٌ فِي الدَّكَاةِ وَالشَّجَاعَةِ (Zeka ve cesaretle Zeyd nerede

⁶⁶² er-Rağî, Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv, 2/68; Selîm en-Na'îmî, "İsmu'l-Fi'l", 64, 65; Ĥasan, en-Naĥvu'l-vâfi, 4/142, 143.

kaldı, Amr nerede.)

وَهَيْهَاتُ إِذْ رَأَى الْعَايَةَ بِغَيْرِ الْعَمَلِ (Çalışmaksızın hedefe ulaşmak ne kadar da uzak oldu.)

سُرُّ عَانَ مَا انْتَسَرَ الْخَبْرُ

(Haberin yayılması ne kadar da çabuk oldu.), وَشُكَّانَ مَا انْتَسَرَ الْخَبْرُ (Haberin yayılması ne kadar da çabuk oldu.)

شَتَّانَ هَذَا وَالْعِنَاقُ وَالنَّوْمُ *** وَالْمَشْرَبُ الْبَارِدُ فِي ظِلِّ الدَّوْمِ

(Bu, kucaklaşma, uyku nerde kaldı, ebediyet gölgesinde soğuk pınar nerde!)⁶⁶³

5.2.3. Muzari Fiil Manasında Şimdiki Zaman İfade Etmesi

Bu bağlamda, muzari fiil anlamı taşıyan isim fiilleri de aynı zamanı yansıtır. Çünkü isim fiilleri zaman ifadesini manasını taşıdıkları fiillerden alırlar.⁶⁶⁴ Böylece, şimdiki zaman ya da süreklilik manasına gelirler, ama gelecek ve geçmiş zaman ifadeleri bulunmaz. أُفٍّ (Sancılanıyorum.), أَفٍّ (Bıkkınlık duyuyorum.), وَيٍّ - وَيْكَ (Hayret ediyorum.), قَطٌّ - بَجَلٌ - قَدْ (Yeter.), وَهَاهُ لِأَيَّامِ الصَّبَا (İhmalkâr gençliğe hayret ediyorum, ederim.), قَطَّنِي مَا رَأَيْتُ (Gördüklerim bana yeter.), أَفٍّ مِنْ عَمَلِ الْحَمَقَى (Ahmakların işlerinden sıkılıyorum/sıkılıyorum.),

⁶⁶³ Bu beyiti sadece İbn Hişâm zikretmiştir. Hiç kimseye nisbet etmemektedir. Bk. İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 517.

⁶⁶⁴ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 4/29.

لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (Sizden de Allah'tan başka taptıklarınızdan da bıkkınlık duyuyorum. Hiç, aklınızı çalıştırmaz mısınız.)⁶⁶⁵ örneklerinde de böyle kullanılmıştır.

⁶⁶⁵ el-Enbiyâ', 21/67.

6. İsm-i Fail

6.1. Tanımı

İsm-i fail, sülâsî fiillerden فَاعِلْ kalıbında olan bir zaman kalıbıdır. Me-zid fiillerden ise muzarilik harfinin yerine dammeli mîm (مُ) getirilip, sondan bir önceki harfin kesrelenmesi ile elde edilmektedir.⁶⁶⁶ İsm-i failer ayrıca, fiilin ifade ettiği eylemi gerçekleştireni ya da bu eylemle nitelenen kişiyi gösteren ve aslen (vaz'an) belirli bir zamanla sınırlanmaksızın süreklilik ifadesi veren⁶⁶⁷ bir zaman kalıbıdır.

6.2. İsm-i Failerin İfade Ettiği Zamanlar

“İsm-i fail bir zaman kalıbıdır” açıklaması, şimdiki ve gelecek zaman ifade etme ihtimalinin bulunması yönüyle muzari fiille bir benzerliğinden dolayıdır.⁶⁶⁸ İsm-i fail ile muzari fiil arasındaki benzerlik, özellikle mefulünü nasbettiği durumlarda söz konusudur. Hiç bir meful nasbetmeyen ism-i fail ise, mana açısından muzari fiile tam olarak benzemez.⁶⁶⁹

İsm-i failin fiil konumunda olduğu iki kullanımı vardır:

⁶⁶⁶ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/198, 199; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 497; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/65; el-Ġalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 1/178; Vecdî, *Dâiretu ma'ârifil-'karni'l-'işrîn*, 7/339, 340.

⁶⁶⁷ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 1/279.

⁶⁶⁸ el-Curcânî, *Kitâbu'l-Muḳtaşid fi şerhi'l-İdâh*, 1/506, 507; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/226; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşriḥ 'ala't-Tavdîh*, 1/44; el-Hâşimî, *el-Ķavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luĵati'l-'Arabiyye*, 20, 43; el-Lubedî, *Mu'cemu'l-muştalahâti'n-naḥviyye ve's-şarfiyye*, 132, 133.

⁶⁶⁹ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 1/176.

- 1- ال'a bitişik olarak kullanılması,
- 2- ال'sız olarak kullanılması.

Bu kapsamda, ال'sız olarak kullanılan ism-i fail, mana, lafız ve mefulünü nasb etmesi açısından muzari fiile tam olarak benzer ve onun gibi şimdiki ve gelecek zamanı ifade eder.⁶⁷⁰ زَيْدٌ ضَارِبٌ ابْنُهُ عَمْرٌ أَوْ الْآنَ (Zeyd'in oğlu, Amr'ı yarın dövecek ya da şimdi dövüyor.) cümlesindeki ضَارِبٌ kelimesi ism-i fail olarak, muzari fiil (يَضْرِبُ) manasında kullanılmıştır, يَضْرِبُ'nun yerini almıştır.

Bununla birlikte, ال'sız olarak kullanılan ism-i failin şimdiki ya da gelecek zaman ifade etmesi için haber, hâl ya da sıfat olması, soru ya da olumsuzluk⁶⁷¹ veya nida harfinden sonra⁶⁷² gelmesi gerekir.

إِنَّ زَيْدًا ضَارِبٌ عَمْرًا (Zeyd, Amr'ı dövecek, dövüyor.)

جَاءَ زَيْدٌ رَاكِبًا فَرَسًا (Zeyd, bir ata binerek geldi.)

أَضَارِبُ زَيْدٌ عَمْرًا (Zeyd, Amr'ı dövüyor mu?)

مَا ضَارِبُ زَيْدٌ عَمْرًا (Zeyd, Amr'ı dövmüyor.)

⁶⁷⁰ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 1/164; el-Mubberred, *el-Mukhtaḍab*, 4/148, 149; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 6/68, 79; el-Ezherî, *Şerhu't-Taṣrîḥ 'ala't-Tavḍîḥ*, 2/65, 66; Ḥasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 1/387, 3/247.

⁶⁷¹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 6/79; er-Raḍî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-nahv*, 2/199; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 499, 500 vd.; a.mlf., *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 270, 271; İbn 'Aḳîl, *Şerhu İbn 'Aḳîl*, 3/107; el-Ġalâiyîni, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/280, 281; el-Hâşimî, *el-Ķavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 310.

⁶⁷² İbn 'Aḳîl, *Şerhu İbn 'Aḳîl*, 3/107.

كَانَ زَيْدٌ ضَارِبًا عَمْرًا (Zeyd, Amr'ı dövüyordu.)

مَرَرْتُ بِرَجُلٍ ضَارِبٍ عَمْرًا (Amr'ı dövecek olan, dövmede olan bir adama uğradım.)

Örnek olarak verilen bu cümlelerde kullanılan ism-i failler, muzari fiil konumundadır ve bu fiilin anlamını taşır. Bunun yanında, **يَفْعُلُ** kalıbı gibi şimdiki zaman ve gelecek zaman ifade edebilme özelliğine sahiptirler.

Bu konu çerçevesinde dile getirilmesi gereken bir husus; ism-i failin, **ال**'sız olarak geçmiş zaman manasında kullanıldığında mefulünü nasbedemediği, dolayısıyla da muzari fiile benzemediğidir.⁶⁷³ Örneğin; **مَرَرْتُ بِرَجُلٍ ضَارِبٍ عَمْرًا** (Bir adama, Zeyd'i dövene uğradım.) cümlesindeki ism-i failden geçmiş zaman kastedilirse sıfat değil bedel olur.⁶⁷⁴ Çünkü geçmiş zaman manalı ism-i fail, burada marifedir ve nekre bir isme sıfat olamaz. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi, ism-i failin **ال**'sız kullanımında geçmiş zaman ifade edebilmesi için mefulüne muzaf olması gerekir.⁶⁷⁵ Bununla birlikte, mefulüne muzaf olarak gelen ism-i fail, şimdiki ve gelecek zaman ifadesi için de kullanılmaktadır. **هَذَا ضَارِبٌ زَيْدٌ عَدَاً أَوْ الْآنَ** ifadesindeki ism-i fail muzaf olarak, şimdiki zaman ve gelecek zaman anlamında kullanılmaktadır. Burada muzaf olarak gelen ism-i fail ile **هَذَا ضَارِبٌ زَيْدٌ عَدَاً أَوْ الْآنَ** (Bu kişi, yarın Zeyd'i dövecek ya da şimdi Zeyd'i dövüyor.) manası, yani tenvinli olarak mefulünü

⁶⁷³ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 6/76, 77; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 1/308.

⁶⁷⁴ el-Muberred, *el-Muḫtaḫab*, 4/149.

⁶⁷⁵ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 1/171; el-Muberred, *el-Muḫtaḫab*, 4/148; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 6/76, 77; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 1/279, 308, 2/199, 200; İbn 'Aḳîl, *Şerhu İbn 'Aḳîl*, 3/106.

nasbeden ism-i fail manası kastedilmektedir.⁶⁷⁶

Tüm bunlara ek olarak ism-i fail¹lı kullanımında her üç zaman ifadesinde de mefulünü nasb eder.⁶⁷⁷ Çünkü burada ال, ism-i mevsul (الَّذِي) manasındadır. Örneğin: هَذَا الضَّارِبُ الرَّجُلَ الْآنَ أَوْ غَدًا أَوْ أَمْسًا (Bu (kişi) Zeyd'i şimdi dövüyor ya da yarın dövecek ya da dün dövdü.) cümlesinde de görüldüğü buradaki الضَّارِبُ, kendisine verilecek manaya göre الَّذِي ضَرَبَ ve الَّذِي بِيَضْرَبُ olarak takdir edilir. İsm-i fail ile birlikte, şimdiki ve gelecek zaman kullanımında muzari fiil, geçmiş zaman kullanımında ise mazi fiil konumunda olmaktadır.

Bunar rağmen, ism-i fail, ال¹lı kullanımda sadece geçmiş zaman manasında mefulünü nasb eder görüşünü savunan nahivciler de vardır.⁶⁷⁸

Şu halde, ism-i fail geçmiş zaman ifadesi için, muzaf olarak ya da ال ile birlikte gelirken, şimdiki zaman ya da gelecek zaman ifadesi için, hem muzaf olarak hem tenvinli olarak hem de ال ile birlikte kullanılabilir.

Son olarak, özel isim olarak kullanılan ism-i failer ise zaman mefhumundan yoksundurlar.⁶⁷⁹ Örneğin: صَالِح (Salih), طَاهِر (Tahir) gibi. قَائِمُ السَّيْفِ

⁶⁷⁶ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 2/120; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/249; İbrahim es-Sâmerâî, *el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 38.

⁶⁷⁷ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 2/122, 6/77; er-Rađî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/199; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zehab*, 498, 499; a.mlf., *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 270; İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 3/110; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih: 'ala't-Tavđih*, 2/65; el-Ġalâyiñi, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/280; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/249.

⁶⁷⁸ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/201; İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 3/110; İbrahim es-Sâmerâî, *el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 38.

⁶⁷⁹ Ḥassân, *el-Luġatu'l-'Arabiyye ma'nâhe ve mebnâhe*, 253, 254.

(kılıç kını) ifadesindeki ism-i failde de zaman ifadesi yoktur.

6.2.1. Şimdiki Zaman

6.2.1.1. Tenvinli Kullanımı

Hem şimdiki zaman hem de gelecek zaman manasında muzari fiil gibi kullanılabilen ism-i fail, şimdiki zaman için sınırlandırılması istenirse - **حَالًا** - **هَذَا صَارِبُ عَبْدِ اللَّهِ** gibi şimdiki zaman lafızları kullanılır. **الْحَظَّةَ - الآن** **هَذَا يَضْرِبُ عَبْدَ اللَّهِ** (Bu kişi, Abdullah'ı dövüyor.) ifadesinin manası, **السَّاعَةَ** ifadesinin manasına eşittir.⁶⁸⁰

Bunun yanında, hâl karinesi de ism-i failin şimdiki zaman ifadesini sağlayabilir. Olay olmakta iken söylenen **أَنَا مُسَافِرٌ إِلَى أَنْقَرَةَ** (Ankara'ya gidiyorum.), **وَهَلْ طَالِبٌ أَخُوكَ شَيْئًا**, (Kardeşin bir şey mi istiyor?), **أَتَسْمَعُ صَوْتَ الْبُكَاءِ**, (Ağlama sesini duyuyor musun? Sanırım bebek ağlıyor.) cümlelerinde de bu durum söz konusudur.

Ayrıca, ism-i fail, muzari fiil gibi, gerçekte şimdiki zaman, mecazen gelecek zaman ifade eder.⁶⁸¹ O halde, engel teşkil edecek bir karine bulunmadıkça ism-i failde şimdiki zaman manası verilir. Örneğin: **أَنَا جَالِسٌ وَهُوَ دَارِسٌ** (Ben, oturuyorum ve o, çalışıyor.) cümlesinde de böyledir.

Bu kapsamda ism-i failin şimdiki zaman ifade ettiği bir diğer durum; tevbih (azarlama) için bir soru edatından sonra gelmesidir. **أَقَاعِدًا وَقَدْ سَارَ**

⁶⁸⁰ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 1/164.

⁶⁸¹ et-Taftazânî, *Şerhu Muhtaşari'l-ma'ânî*, 124.

الرَّكْبُ (Kafile yürümüşken, sen oturuyor musun?), أَقَائِمًا وَقَدْ قَعَدَ النَّاسُ (İnsanlar oturmuşken sen ayakta mı duruyorsun?) örneklerinde de görüldüğü gibi burada, yapılmakta olan bir şeyden dolayı azarlanma vardır.

Bunun yanı sıra, لَيْسَ ve لَيْسَ manasında kullanılan olumsuzluk edatlarından لَا - مَا - لَنْ'ın ism-i faille kullanılması da şimdiki zaman ifadesi verir. Çünkü bu edatlar, engel teşkil edecek bir karine bulunmadıkça şimdiki zaman olumsuzluğu için gelir.⁶⁸² Buna örnek olarak، لَيْسَ الْفَيْطَارُ مُغْبِلًا (Tren gelmiyor.),، مَا أَنَا ذَاهِبًا (Gitmiyorum.),، لَا هَذَا الرَّجُلُ عَامِلًا (Bu adam, çalışmıyor.) cümleleri verilebilir.

Diğer yandan, ism-i faille şimdiki zaman manası veren bir edat da lâmi ibtidâiyedir ve muzari fiili de şimdiki zaman ile sınırlar.⁶⁸³ إِنِّي لَذَاهِبٌ إِلَى الْمَدْرَسَةِ (Okula gitmekteyim.) cümlesi somut bir örnektir.

6.2.1.2. İzafetli Kullanımı

Tenvinli kullanımının yanı sıra eğer ism-i fail bir izafet terkinin ögesi olarak gelirse, şimdiki zaman ya da gelecek zaman manası verebilir.⁶⁸⁴ Yani، أَنَا ضَارِبٌ زَيْدًا (Zeyd'i döveceğim, dövüyorum.) manası kastedilerek أَنَا ضَارِبٌ زَيْدٍ şeklinde denilebilir. Bu durumda ism-i failin mefulüne izafeti, lafzî

⁶⁸² Hasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 1/593.

⁶⁸³ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 300; el-Ġalâyîni, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/264; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 19; Hasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 1/58, 660; eş-Şarratûni, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/11; Vecdî, *Dâiretu ma'ârifil-'İşrîn*, 7/326.

⁶⁸⁴ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/18-20; el-Curcânî, *Kitâbu'l-Muktaşid fi şerhi'l-İdâh*, 1/516; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 2/119, 120; eş-Şarratûni, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/249; İbrahim es-Sâmerâi, *el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 38.

olur.⁶⁸⁵ Lafzî izafette ise muzaf yine nekre (tenvinli) hükmünde olur. Örneğin: مَرَرْتُ بِرَجُلٍ ضَارِبٍ بِهِ رَجُلٌ (Bir adamın kendisini dövmeğe olduğu bir adama uğradım.) cümlesindeki مَرَرْتُ بِرَجُلٍ ضَارِبٍ بِهِ nekredir.⁶⁸⁶ Çünkü lafzen muzaf olarak nekre bir isme sıfat olarak gelmiştir. Geçmiş zaman manasında hakikî muzaf olarak gelseydi, marife olurdu. Marife olunca da nekreye sıfat olarak gelemezdi.

Bu bağlamda Sıbeveyh, hafifletmek için tenvin ve nunun düşürüldüğü lafzî izafette, ism-i failin tenvinli ikenki (izafetsiz durumdaki) manada olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, ismü failin izafetten dolayı marife olmayıp yine nekre olarak kaldığını zikrederek şu âyetleri delil getirmiştir:⁶⁸⁷ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ (Her nefis ölümü tadacaktır.),⁶⁸⁸ إِنَّا مُرْسَلُونَ نَائِقَةً لَهُمْ (Biz onlara, kendilerini sınamak için dişi deveyi göndereceğiz.),⁶⁸⁹ هَذَا عَارِضٌ مُّمْطِرٌ نَّاءً (Bu bize yağmur yağdıracak bir buluttur.),⁶⁹⁰ هَدِيًّا بَالِغَ الْكَعْبَةِ (Ka'be'ye varacak bir kurban.).⁶⁹¹ Birinci ve ikinci âyette geçen ism-i failer, muzaf olarak gelecek zaman ifade etmektedirler. Üçüncü ve dördüncü âyetteki ism-i failer ise, ge-

⁶⁸⁵ ez-Zeccâcî, *el-Cumel fi'n-naḥv*, 90; el-Curcânî, *Kitâbu'l-Muktaşid fi şerhi'l-İdâh*, 1/516; ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 1/58; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 2/120; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 1/275, 279; İbn 'Aķil, *Şerhu İbn 'Aķil*, 3/45; Hasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 3/6, 29; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/248; el-Lubedî, *Mu'cemu'l-muşalahâti'n-naḥviyye ve's-şarfiyye*, 209, 210.

⁶⁸⁶ Sıbeveyh, *el-Kitâb*, 1/425.

⁶⁸⁷ Sıbeveyh, *el-Kitâb*, 1/165, 166, 2/18-22.

⁶⁸⁸ Âl-i İmrân 3/185; el-Enbiyâ 21/35; el-Ankebût 29/57.

⁶⁸⁹ el-Kamer 54/27.

⁶⁹⁰ el-Ahkâf 46/24.

⁶⁹¹ el-Mâide 5/95.

lecek zaman manasında, muzaf olarak nekre bir isme sıfat olarak gelmişlerdir. Çünkü gelecek zaman ifade eden muzaf ism-i failler, ma'rife değil, aksine nekredirler.

Şu halde, nekreye sıfat olarak gelen bütün ism-i failler, şimdiki zaman ya da gelecek zaman anlamı taşırlar, zira nekreye muzaf olarak gelen ism-i fail, geçmiş zaman ifade etmez. Bununla beraber muzaf olarak gelen ism-i failin şimdiki zaman ifadesi ise **الآن - حالا - الساعة - اللحظة** gibi lafızlarla ya da hâl karinesiyle ortaya çıkar. **أَرَى رَجُلًا عَابِرَ النَّهْرِ الآنَ** (Nehri geçmekte olan bir adam görüyorum.), **أُكَاتِبُ الدَّرْسِ مُحَمَّدًا** (Muhammed dersi yazıyor mu?) cümleleri buna örnek olarak verilebilir.

6.2.1.3. ال ile Kullanımı

İsm-i fail, ال'a bitişik olarak kullanılıncı, her üç zaman manasında mefulünü nasb edebilir.⁶⁹² İsmi failin ال'lı kullanımında şimdiki zaman ifadesi için bu zamana işaret eden **الآن - حالا - الساعة - اللحظة** gibi lafızlar kullanılır ya da hâl karinesi bu ifadeyi verir. Örneğin: **أُنْتَظِرُ الْعَابِرَ النَّهْرِ الآنَ** (Nehri geçmekte olana bak.) cümlesinde ism-i faile şimdiki zaman ifadesi yükleyen **الآن** lafızdır. **أَسْتَمِعُ إِلَى صَوْتِ الْمَطَرِ السَّاقِطِ عَلَى النَّافِذَةِ** (Pencereye düşen yağmurun sesini dinliyorum.) örneğinde ise, yağmurun sesinin dinleniyor olması, yağmurun şu an yağıyor olduğunu gösterir.

⁶⁹² el-Curcânî, *Kitâbu'l-Muhtaşid fi şerhi'l-İdâh*, 1/527; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 2/122, 6/77; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/199; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 498, 499; a.mlf., *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 270; İbn 'Aķil, *Şerhu İbn 'Aķil*, 3/110; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavđih*, 2/65; el-Ġalâyini, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/280; eş-Şarratîni, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/249.

Ayrıca, آل'lı ism-i fail, düzenli eril çoğul ya da ikil olur ve nunu düşmezse, mefulünü nasb eder, izafeti olmaz ve⁶⁹³ her üç zaman ifadesini taşır. Nunu düşerse, muzari fiil yerine geçip⁶⁹⁴ izafeti gerekir ki bu durumda, sadece şimdiki zaman ya da gelecek zaman manasına gelir. Şimdiki zaman ifadesiyle sınırlandırılmak istenirse, şimdiki zaman karineleri kullanılır. هُوَ لَاءِ هَذَانِ هُمَا الضَّارِبَا (Bunlar, şimdi adamı dövüyorlar.), هُمُ الضَّارِبُونَ الرَّجُلَ حَالًا هُوَ لَاءِ هَذَانِ هُمَا الضَّارِبَا (Bu ikisi, şimdi Zeyd'i dövüyor. İşte bunlar, şimdi Amr'ı dövüyorlar.) örnekleri de bu şekildedir.

6.2.1.4. Hâl Cümlesi İçinde Kullanımı

Bilindiği gibi, gerçekleşmekte olan bir eylemi yapan kişinin o andaki hâl, tavır ve durumunun açıklanmasına hâl denmektedir. Bu bağlamda, lafız itibariyle müfret, cümle ve şibh-i cümle (zarf ve car-mecrur) olarak üçe ayrılan hâl, zaman açısından da üçe ayrılmaktadır. Bunlar مَقَارَنَةٌ (eşzamanlı), مُقَدَّرَةٌ (gelecek zaman) ve مَحْكِيَةٌ (geçmiş zaman) hâldir.

Bunlardan مَقَارَنَةٌ hâl, âmilinin zamanyla birlikte gerçekleşen, âmiyliyle aynı zamanı ifade eden hâldir.⁶⁹⁵ Diğer bir deyişle, mukârine hâl olarak gelen ism-i fail, âmiline göre şimdiki zaman ifade eder. Bu durum, verilen örneklerde de görülmektedir:

⁶⁹³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 1/183.

⁶⁹⁴ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 1/184.

⁶⁹⁵ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 605, 606; es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 1/102, ikinci cüz; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 2/390; el-Lubedî, *Mu'cemu'l-muştalahâtî'n-naḥviyye ve's-şarfiyye*, 180.; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğati el-Elseniyyât*, 1/261.

هَذَا يَسُوقُ السَّيَّارَةَ الْآنَ مُحْتَرَسًا (Bu şimdi arabayı hırsıyla sürüyor.)

جَاءَ سَلِيمٌ مُبْتَسِمًا أَمَا زَيْدٌ فَهُوَ جَاءَ بَاكِيًا (Selim, gülümseyerek geldi. Zeyd ise, ağlayarak geldi.)

أَقْبَلَ الطَّالِبُ فَرَحًا (Öğrenci sevine sevine geldi.)

جِئْتُ مَاثِيًا (Yürüyerek geldim.)

جَاءَ فِي هَذِهِ جَاءَ زَيْدٌ ضَاحِكًا (Zeyd gülererek geldi.) cümlesinin manası جَاءَ فِي هَذِهِ (Bu durumda geldi.) şeklindedir.⁶⁹⁶

6.2.2. Gelecek Zaman

6.2.2.1. Tenvinli Kullanımı

İsm-i failin zamanı, gelecek zamanla sınırlandırılmak istenirse, فِي وَلَا تَقُولَنَّ gibi lafızlar kullanılır. عَمَّا قَرِيبٍ - بَعْدَ عَدٍ - غَدًا - بُكْرَةً (Hiç bir şey için onu yarın yapacağım demeyesin.)⁶⁹⁷ âyeti buna bir örnektir. Ayrıca, حِينَ - يَوْمَ - زَمَنَ - وَقْتًا gibi mübhem ism-i zamanların ve geçmiş zaman zarfı إِذْ'in kendisine muzaf olduğu isim cümlesinin haberi olarak gelen ism-i fail de -daha önceki cümle gelecek zamanlı olduğu sürece- gelecek zaman ifade eder. Çünkü bu lafızlar şimdiki zaman ifadesi için kullanılmazlar. (إِذْ) أَنْتَ دَارِسٌ دَرَسْتَ (Dersime, sen dersine çalışırken çalışacağım.) örneğinde de böyledir.

⁶⁹⁶ İbn Ya'îş, Şerhu'l-Mufaşşal, 2/55.

⁶⁹⁷ el-Kehf 18/23.

Bunun yanında hâl karinesi de ism-i faile gelecek zaman manası verebilir. وَنَادُوا يَا مَلِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُمْ مَا كُنْتُمْ (Ey Mâlik, Rabbin canımızı alsın! diye seslenecekler. O da: Siz kalacaksınız diyecek.)⁶⁹⁸ âyetinde de aynı durum söz konusudur.

6.2.2.2. İzafeyle ve ال ile Kullanımı

İsm-i failin izafetli veya ال'lı kullanımlarında ifade ettiği zaman, karinelerle belli olmaktadır. Bu açıdan gelecek zaman ifadesi için bu zamanı gösteren karineler kullanılır. Konu kapsamında, أَنْظِرِ الْعَابِرَ النَّهْرَ غَدًا (Yarın nehri geçecek olana bak.), أَنْظِرِ الْعَابِرَ النَّهْرَ غَدًا (Yarın nehri geçecek olana bak.), أَنْظِرِ عَابِرَ النَّهْرِ غَدًا (Yarın nehri geçecek olana bak.) örnekleri verilebilir.

Ayrıca, başında ism-i mevsul (الَّذِي) manası taşıyan ال bulunan ism-i failin haberinin başına ف gelirse, burada şart manası taşıyacağından⁶⁹⁹ ism-i fail gelecek zaman ifade eder.⁷⁰⁰ Örneğin: الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا (Erkek ve de kadın, zina edince kırbaçlayın.),⁷⁰¹ وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمْ جَزَاءً بِمَا كَسَبُوا (Erkek ve kadın, hırsızlık edince yaptıklarına karşılık ellerini kesin.)⁷⁰² âyetlerinde de böyledir.

⁶⁹⁸ ez-Zuhruf 43/77.

⁶⁹⁹ ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 1/611, 612.

⁷⁰⁰ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 1/101.

⁷⁰¹ en-Nûr 24/2.

⁷⁰² el-Mâide 5/38.

6.2.2.3. Hâl Cümlesi İçinde Kullanımı

Âmilinin gerçekleşmesinden sonra gerçekleşen, âmilinin zamanına göre gelecek zaman ifade eden hâle mukadder (مُقَدَّر) hâl denir.⁷⁰³ İsm-i fail, mukadder hâl olarak kullanılabilir. Bu bağlamda, سَيُسَافِرُ الطَّلَبُ غَدًا إِلَى الْبِلَادِ (Öğrenciler, yarın dağıtılmak ve fabrikada staj yapmak üzere, batı ülkelerine gidecekler ve sonra fabrikalarımızda çalışmak üzere dönecekler.) cümlesi örnek olarak verilebilir. مَرَزْتُ بِرَجُلٍ مَعَهُ صَقَرٌ صَائِدٌ بِهِ غَدًا (Yanında yarın kendisiyle avlanacağı bir şahin bulunan bir adama uğradım.) cümlesi, مُقَدَّرًا الصَّيْدَ (Yarın onunla av yapmayı planladığı) ya da مُرِيدًا بِهِ الصَّيْدَ غَدًا (Yarın onunla av yapmak istediği) şeklinde takdir edilmektedir.⁷⁰⁴

Bundan başka değinilmesi gereken bir konu; gelecek zaman manasındaki mukadder hâlin alameti, fil ve ta'lil lamı'yla birlikte takdir edilebilmesidir.⁷⁰⁵ فَادْخُلُواهَا خَالِدِينَ (Oraya ebedi kalmak üzere girin.)⁷⁰⁶ âyeti, فَادْخُلُواهَا (Oraya ebedi kalmak için girin.) şeklinde takdir edilebilir ve ta'lil lamıyla takdir edilebilmesi de gelecek zaman ifadesini açıkça ortaya koyar.

⁷⁰³ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 605, 606; es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 1/102, ikinci cüz; Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 2/19, 20; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 2/390; el-Lubedî, *Mu'cemu'l-muştalahâti'n-nahviyye ve's-şarfiyye*, 183, 187; Altûncî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğati el-Eseniyyât*, 1/261.

⁷⁰⁴ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 130.

⁷⁰⁵ el-Lubedî, *Mu'cemu'l-muştalahâti'n-nahviyye ve's-şarfiyye*, 183.

⁷⁰⁶ ez-Zumer 39/73.

6.2.3. Geçmiş Zaman

6.2.3.1. Tenvinli Kullanımı

İsm-i fail, geçmiş zaman ifadesi için mefulüne muzaf olarak gelmelidir. Bununla beraber, bazı durumlarda mefulünü nasb edip kendisi de tenvinli olarak gelebilmektedir. Bu gibi kullanımlarda yine geçmiş zaman ifade edebilir, ancak, bu durumda geçmiş zamanın hâl (şimdiki zaman) hikâyesi (anlatımı) kastedilir. Geçmiş zamanın hâl hikâyesi kastedilmezse mefulünü nasb edemez⁷⁰⁷ ve yine izafeti gerekir. وَحَشِيٍّ قَاتِلٌ حَمْرَةَ يَوْمَ أُحُدٍ (Vahşi, Hamza'yı Uhud günü öldürdü.), زَيْدٌ ضَارِبٌ عَمْرًا (Zeyd, Amr'ı dövdü.) örneklerindeki tenvinli ism-i failer, geçmiş zaman manalıdır, ancak, mazinin hâl hikâyesi kastedilmektedir. Hâl hikâyesi ise, şimdiki zaman hükmündedir. Diğer bir deyişle, olup bitmiş bir olaydır, ama şu an oluyormuşçasına şimdiki zaman lafzıyla anlatılmaktadır.⁷⁰⁸ Bu anlatımda konuşmacı, ya kendini olayın olduğu zamanda kabul etmektedir ya da olayı şu an oluyor gibi düşünmektedir.⁷⁰⁹ Bu bağlamda, Kûfîlerden el-Kisâî, ism-i failin geçmiş zaman manasında da mefulünü nasbedebileceği görüşündedir. Bu ifadeye göre, عَلِيٌّ ضَارِبٌ زَيْدًا (Ali dün Zeyd'i dövdü.) şeklindeki ism-i fail geçmiş zaman ifade edebilir. Delil olarak وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ زِرَاعِيهِ بِالْوَصِيدِ (Köpekleri iki kolunu uzatmış yatmakta.)⁷¹⁰ âyetini gösterir. Bununla birlikte, her iki cümlede de mazinin hâl

⁷⁰⁷ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 6/76.

⁷⁰⁸ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 6/77, 78.

⁷⁰⁹ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-nahv*, 2/1; İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 3/107.

⁷¹⁰ el-Kehf 18/18.

hikâyesi vardır.⁷¹¹ Benzer şekilde, Araplardan hikâye ettiği **مَحْمُودٌ مَارٌ بَرِيدٌ** hikâyesi vardır.⁷¹¹ Benzer şekilde, Araplardan hikâye ettiği **مَحْمُودٌ مَارٌ بَرِيدٌ** (Mahmud dün Zeyd'e uğradı.) ve **مَحْمُودٌ مُعْطِيٌّ زَيْدٌ دِرْهُمًا أَمْسَ** (Mahmud dün Zeyd'e bir dirhem verdi.) cümlelerini delil olarak getirirse de, bu cümleler ism-i failin tenvinli olarak ya da mefulünü nasb ederek geçmiş zaman manasında kullanılabilceğini göstermez. **مَحْمُودٌ مَارٌ بَرِيدٌ أَمْسَ** cümlesindeki ism-i fail (**مَارٌ**), sarih mefule değil, car-mecrura amel etmiştir. İkinci örnekteki **مُعْطِيٌّ** ise, ikinci mefulünü nasb etmiştir. Çünkü ism-i fail, iki isme birden muzaf olamaz. Birinci isme muzaf olarak gelmekte, ikincisini ise fiil manasında nasb etmektedir.⁷¹²

O halde ism-i fail, sarih mefulünü nasbetmediği sürece, car-mecrur ya da zarfla birlikte geçmiş zaman ifadesi için tenvinli olarak gelebilir. Aynı durum **أَنَا قَاتِمٌ بِكِتَابَةِ الدَّرْسِ أَمْسَ** (Dün, dersi yazdım.), **أَنَا ذَاهِبٌ إِلَى أَمْرِيكَ فِي** (Dün, dersi yazdım.), **الصَّيْفِ الْمَاضِي** (Geçen yaz Amerikaya gittim.) örneklerinde de görülmektedir.

Aynı şekilde ism-i fail, tek meful alınca, geçmiş zaman ifadesi için izafeti gerekmemekte ya da mazinin hâl hikâyesi kastedilerek tenvinli kullanılmakta iken, çift meful alınca, birinci mefulüne muzaf olur, ikincisini ise nasb eder. Örneğin: **أَنَا مُخْبِرٌ مُحَمَّدٍ أَمْسَ فَسَلَّهُ فِي الْإِمْتِحَانِ** (Dün, Muhammed'e imtihanında başarısız olduğunu bildirdim.) örneğindeki ism-i fail, ikinci mefulünü zorunlu olarak nasb etmektedir. Çünkü birinci mefule muzaftır ve her

⁷¹¹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 6/77; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 1/279, 2/200, 201; İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 271; İbn 'Aķil, *Şerhu İbn 'Aķil*, 3/106, 107; İbrahim es-Sâmerâî, *el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*, 20.

⁷¹² İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 6/77, 78.

ikisine birlikte muzaf olamaz.⁷¹³

Bununla birlikte, ism-i fail meful almayınca, izafeti söz konusu olmadığı için tenvinli olarak gelir ve geçmiş zaman ifadesi için kullanılabilir.⁷¹⁴ فِي الصَّيْفِ الْمَاضِي أَنَا ذَاهِبٌ إِلَى قَرِيَّتِي وَعَامِلٌ فِي الْحَقْلِ وَمُسَاعِدٌ أَبِي فِي الْأُمُورِ الرَّاعِيَةِ (Geçen yaz köyüme gittim, tarlada çalıştım ve tarım işlerinde babama yardım ettim.), أَحْمَدُ مُسَافِرٌ أَمْسَ (Ahmet, dün gitti.) cümleleri de bu şekildedir.

6.2.3.2. İzafetli Kullanımı

Geçmiş zaman manasında olabilmesi için ال 'sız ism-i failin, varsa mefulüne izafeti gerekir.⁷¹⁵ Başka bir deyişle, olup bitmiş bir olay ism-i faille anlatılırsa, mefulünü nasbederek tenvinli olarak kullanılmaz.⁷¹⁶ O halde أَحْمَدُ ضَارِبٌ زَيْدًا أَمْسَ denilemez. Bu cümledeki geçmiş zaman ifadesi أَحْمَدُ ضَارِبٌ زَيْدٍ أَمْسَ (Ahmet, dün Zeyd'i dövdü.) şeklinde verilir.

Ayrıca, geçmiş zaman manalı ism-i failin izafeti, hakiki (manevî) izafettir.⁷¹⁷ Bu sebeple sadece marife bir isme sıfat olarak gelir. Çünkü kendisi marifedir ve marife bir isim, marife ile sıfatlanır. O halde, marife bir isme sıfat

⁷¹³ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 6/77, 78; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/200.

⁷¹⁴ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/200.

⁷¹⁵ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 6/76, 77; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 1/279, 308, 2/199, 200; İbn 'Aķil, *Şerhu İbn 'Aķil*, 3/106.

⁷¹⁶ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 1/171; el-Mubberred, *el-Muķtađab*, 4/148.

⁷¹⁷ ez-Zemaļşerî, *el-Keşşâf*, 1/59, 2/38; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 1/279, 2/200; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 423; İbn 'Aķil, *Şerhu İbn 'Aķil*, 3/45; Ĥasan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 3/4, 5; eş-Şarratûni, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/248.

olarak gelen muzaf ism-i failer, geçmiş zaman manasındadırlar. Örneğin: مَرَرْتُ بِعَبْدِ اللَّهِ ضَارِبَكَ (Seni döven Abdullah'a uğradım.) cümlesi buna bir örnektir.

6.2.3.3. ال ile Kullanımı

İsm-i fail ال'a bitişik olduğunda geçmiş zaman manasında da mefulünü nasp edebilir.⁷¹⁸ Örneğin: جَاءَ الضَّارِبُ زَيْدًا أَمْسَ (Dün Zeyd'i döven geldi.) cümlesinde de böyledir. Bununla birlikte, ال'a bitişik ism-i fail, her üç zamanda da mefulünü nasb ettiği için, kastedilen zamanla sınırlayıcı bir karine bulunmalıdır. هَذَا هُوَ الْمُكْرَمُ مُحَمَّدًا يَوْمَ زُرْتَنِي أَمْسَ (Dün, beni ziyaret ettiğinde, Muhammed'e ikramda bulunan işte bu.), حَضَرَ الطَّالِبُ النَّاجِحَ (/الَّذِي نَجَحَ) فِي (İmtihanda başarılı olan öğrenci geldi.) cümlelerinde de zamana işaret eden karineler bulunmaktadır.

6.2.3.4. Hâl Cümlesi İçinde Kullanımı

Zaman açısından hâlin bir diğer çeşidi olan مَحْكِيَّةٌ, âmilinin zamanından önce gerçekleşmiş olan, dolayısı ile âmilinin zamanına göre geçmiş zamanı ifade eden hâldir.⁷¹⁹ Yalnız, bu çeşit hâl durumunda gelen ism-i failin ifade ettiği geçmiş zaman, âmilinin zamanından önce bitmeyip, âmilinin zamanıyla da devam eder. Bu konu جَاءَ زَيْدٌ أَمْسَ رَاكِبًا (Zeyd, dün binmiş olarak

⁷¹⁸ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 2/122, 6/77; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/199, 201; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 498, 499; a.mlf., *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 270; İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 3/106, 110; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdîh*, 2/65; el-Ġalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/280; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/249.

⁷¹⁹ İbn Hişâm, *Muġnî'l-lebîb*, 605, 606; es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 1/102, ikinci cüz; Hasan, *en-Naħvu'l-vâfi*, 2/390.

geldi.), *عَادَ الْقَائِدُ مُنْتَصِرًا* (Komutan, galip olarak döndü.), *أَعْجَبَنِي ضَرْبُ اللَّصِ* (Hırsızın bağlanmış olarak dövülmesi, hoşuma gitti.) örneklerinde de görülmektedir. Nahivcilerin çoğu bu üçüncü hâl çeşidine karşı çıkmıştır.⁷²⁰

6.2.4. Süreklilik

Önceki bölümlerde ism-i failin ifade ettiği anlamlardan bahsedilmiştir. Bunlara ek olarak ism-i fail süreklilik de ifade etmektedir.⁷²¹ Böylelikle, mefulünü nasb edebilir, izafeti lafzî ya da hakikî olabilir.⁷²² Diğer bir deyişle, ism-i failin şimdiki zaman, gelecek zaman ya da geçmiş zaman ifade edebildiği her durumda belirli bir zamanla sınırlayıcı bir karine yoksa süreklilik anlamı verir. Bu kapsamda şu cümleler örnek olarak verilebilir:

الْحَقُّ قَاطِعٌ سَيْفُهُ الْبَاطِلُ (Hakkın kılıcı batılı kesicidir.)

الْكَاتِمُ سِرٌّ إِخْوَانِهِ مَحْبُوبٌ (Kardeşlerinin sırrını gizleyen, sevilir.)

إِنَّ اللَّهَ الْمُدَبِّرُ الْأُمُورَ (Allah işleri düzenleyendir.)

زَيْدٌ ضَامِرٌ بَطْنُهُ وَمُسْوَدٌ وَجْهُهُ (Zeyd, karnı zayıf yüzü karadır.)

زَيْدٌ صَائِمٌ النَّهَارِ وَقَائِمٌ اللَّيْلِ (Zeyd, gündüzü oruçlu geceyi de namaz kılarak geçirir.)

فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى (Tohumu ve çekirdeği yaran, çatlatan.)⁷²³

⁷²⁰ Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 2/390.

⁷²¹ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 1/275, 279; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşriḥ 'ala't-Tavdîḥ*, 2/70; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/242, 247; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/249.

⁷²² er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 1/275, 279; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşriḥ 'ala't-Tavdîḥ*, 2/70.

⁷²³ el-En'âm 6/95.

ve **فَالِقُ الْإِصْبَاحِ** (Sabahı aydınlatan, yaran.)⁷²⁴ ifadeleri, herhangi bir zamana delalet etmez, aksine bütün zamanlarda sürekli olan bir olay ifade eder.⁷²⁵ Bu gibi ifadelerde, belirli bir zamanla sınırlayıcı bir karine yoktur, süreklilik için gelmiştir ve her üç zamanı da içermektedir.

Bununla birlikte, **كَانَ** ile yapılan emir ya da nehye haber olarak gelen ism-i fail de süreklilik ifade eder. Örneğin: **كُنْ حَافِظًا مَا وَعَدْتَهُ** (Va'dettiğini yerine getiren ol.), **لَا تَكُنْ ضَارِبًا أَخَاكَ** (Kardeşini döven olma.) cümlesinde de böyledir.

Ayrıca, ism-i fail, failine muzaf olarak kullanılmaz, ancak, eğer failine muzaf olarak gelmişse, şimdiki zaman, gelecek zaman ya da geçmiş zaman ifade etme özelliğini yitirir. Böylece, sahibine her üç zamanda kesintisiz bağlılık manasında, sübut ve devam ifadesi verir ve sıfat-ı müşebbehenin özelliğini alır. Örneğin: **هَذَا رَجُلٌ طَاهِرٌ الْقَلْبِ** (O, temiz kalpli bir adamdır.), **هُوَ قَارِعٌ** (O, uzun ve zayıf, fidan boylu, başı yüksek, eli sıkı cimri biridir.) cümlelerinde de olduğu gibi, ism-i failden belirsiz bir zaman kastedilince fiil manasında olmaz ve ism-i fail vezninde gelse de nisbet manası içerir.⁷²⁶ Örneğin; **دُو تَمْرٍ** için **دُو لَبَنٍ** için **لَابِنٌ** **هَذَا رَجُلٌ** **دُو تَمْرٍ** diyebiliriz. **هَذَا رَجُلٌ قَلْبُهُ طَاهِرٌ** şeklinde nisbet manası verilir, zira bu gibi ifadelerde ism-i fail değişkenlik arz etmez, aksine süreklilik ifade eder.

⁷²⁴ el-En'âm 6/96.

⁷²⁵ İbn Hişâm, *Muğnî'l-lebîb*, 664, 665.

⁷²⁶ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/165.

6.3. İsm-i Failin Muzari Fiil Yerine Kullanıldığı Yerler

Muzari fiil ile ism-i failin benzerliklerine vurgu yapan Sibeveyh, هَذَا هَذَا مِزَارِي فِعْلٍ مَعِ اسْمِ الْفَاعِلِ بِمَنْزِلَةِ هَذَا هَذَا يَضْرِبُ زَيْدًا غَدًا (Bu kişi, yarın Zeyd'i dövcek.) manasına gelir. هَذَا يَضْرِبُ عَبْدَ اللَّهِ السَّاعَةَ هَذَا ضَارِبٌ عَبْدَ اللَّهِ السَّاعَةَ (Bu kişi, şuan Abdullah'ı dövüyor.) cümlesinin manası ile aynıdır. Yine, كَانَ زَيْدٌ يَضْرِبُ أَبَاكَ (Zeyd, babanı dövüyordu) ifadesi ile كَانَ زَيْدٌ ضَارِبًا أَبَاكَ (Zeyd'le uyuşuyordu.) cümlesinin manasından farklı değildir. إِنَّ عَبْدَ اللَّهِ لَفَاعِلٌ (Abdullah ... yapmaktadır.) cümleleri de aynı manadadırlar demektedir.⁷²⁷ Böylelikle, muzari fiil ile ism-i failin, kullanım ve zaman ifadesi açısından benzerliklerine değinmektedir.

Kısaca diyebiliriz ki; ism-i fail, muzari fiilin kullanıldığı her yerde kullanılabilir. Tek istisnası, başlama fiillerinin haberinde kullanılamamasıdır. Örneğin: طَفِقَ عَامِلًا فِي الشَّرِكَةِ yerine طَفِقَ يَعْمَلُ فِي الشَّرِكَةِ şeklinde denilemez. Çünkü başlama fiillerinin haberleri sadece muzari fiil gelir. Bunun dışında muzari fiilin diğer bütün kullanımları ism-i faille de ifade edilebilir. Bu örnek cümleler de bu durumu desteklemektedir:

كَانَ يَخْرُجُ مِنْ بَيْتِهِ = كَانَ خَارِجًا مِنْ بَيْتِهِ (Eviden çıkıyordu.)

يَكُونُ نَازِلًا عِنْدِي = يَكُونُ يَنْزِلُ عِنْدِي (Yanımda kalıyor olacak.)

مَا زَالَ الْمَطَرُ يَنْزِلُ = مَا زَالَ الْمَطَرُ نَازِلًا (Hâlâ, yağmur yağmakta.)

⁷²⁷ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 1/14, 164.

فَدُ كَانَ = (Öğrenci, tarlada çalışıyordu.)= فَدُ كَانَ الطَّالِبُ عَامِلًا فِي الْحَقْلِ
الطَّالِبُ يَعْمَلُ فِي الْحَقْلِ

كَانَ الطَّالِبُ يَدْرُسُ = (Öğrenci, çalışıyordu.)= كَانَ الطَّالِبُ دَارِسًا

ظَلَّ الشَّرْطِيُّ وَاقِفًا (Polis, gün boyunca ayakta durdu/Tüm günü ayakta geçirdi.)= ظَلَّ الشَّرْطِيُّ يَقِفُ

أَنَا أَكْتُبُ = (Ben, şimdi bir mektup yazıyorum.)= أَنَا كَاتِبٌ رِسَالَةً الْآنَ
رِسَالَةً الْآنَ

أَنَا أَكْتُبُ رِسَالَةً = (Ben, yarın bir mektup yazacağım.)= أَنَا كَاتِبٌ رِسَالَةً غَدًا
غَدًا

سَأَكُونُ = (Yarın, bir mektup yazıyor olacağım.)= سَأَكُونُ كَاتِبًا رِسَالَةً غَدًا
أَكْتُبُ رِسَالَةً غَدًا

سَأَطَّلُ = (Yarın, bir mektup yazmakta olacağım.)= سَأَطَّلُ كَاتِبًا رِسَالَةً غَدًا
أَكْتُبُ رِسَالَةً غَدًا

إِنَّ الْعَامِلَ يَجِبُ أَنْ يَحْصُلَ عَلَى أَجْرِهِ مَادَامَ مُؤَدِّيًا وَاجِبُهُ كَامِلًا (İşçi, görevini tam olarak yaptığı sürece ücretini almalıdır.)= إِنَّ الْعَامِلَ يَجِبُ أَنْ يَحْصُلَ عَلَى أَجْرِهِ مَادَامَ يُؤَدِّي وَاجِبُهُ كَامِلًا

Görüldüğü gibi, ism-i fail, çoğu kullanımlarda muzari fiilin yerine geçebilmektedir. Bununla birlikte, durum her ne kadar böyle olsa da, ism-i fail ile muzari fiil arasında küçük bir anlam farkı vardır. Bu fark, sabit fotoğraf çekimi ile hareketli sinema çekimi arasındaki fark gibidir. Örneğin: كَانَ

ضَاجِكَاً (Gülendi.) ifadesi, suratı asık değildi manasına gelir. كَانَ يَضْحَكُ (Gülüyordu.) ifadesi ise, sürekli bir gülme eylemi anlatır.⁷²⁸

6.4. İsm-i Failin Atfı

Bilindiği üzere, fiil, fiile atfedilebileceği gibi, ism-i fail fiile, fiil de ism-i faille atfedilebilir. Bununla beraber, ism-i fail fiile ya da fiil ism-i faille atfedilirken, ma'tuf ya da ma'tuf aleyh konumundaki ism-i failin fiil manasında olması gerekir.⁷²⁹ Bu durum sunulan bu örneklerde de görülmektedir. Bu gibi atfı durumlarında ma'tuf ism-i failler, ma'tufun aleyh fiil ya da ism-i failin ifade ettikleri zamanı içerirler.

فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا (O, sabahı aydınlatan, geceyi dinlenme (zamanı) kılan.)⁷³⁰

صَاقَاتٍ وَيَقْبِضُنْ (Kanatlarını açıp kapayarak ...) ⁷³¹

إِنَّ الْمُصَدِّقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا (Sadaka veren erkekler, sadaka veren kadınlar ve Allah'a güzel bir şekilde ödünç verenler...) ⁷³²
وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا فَأَثَرْنَ بِهِ نَقْعًا (Andolsun, harıl harıl koşanlara, tırnaklarıyla ateş çıkaranlara, sabahleyin saldıranlara, orada (savaş alanlarında) toz koparanlara ...) ⁷³³

⁷²⁸ Bedrî, "Niẓâmu'z-zaman fi'l-luġateyn", 169, 171.

⁷²⁹ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-nahv*, 1/328; İbn 'Aķil, *Şerhu İbn 'Aķil*, 3/244.

⁷³⁰ el-En'âm 6/96.

⁷³¹ el-Mulk 67/19.

⁷³² el-Hadîd 57/18.

⁷³³ el-Âdiyât 100/1, 2, 3, 4.

لَمَّا وَصَلَ الْأَبُ إِلَى الْبَيْتِ كَانَتْ زَوْجَتُهُ مُنْطَفِقَةً الْبَيْتِ وَمُعَدَّةَ الطَّعَامِ وَهِيَ
تَنْتَظِرُهُ (Baba eve vardığında, eşi evi temizlemiş, yemeği hazırlamış ve onu
beklemekteydi.)

وَجَدْتُهُ رَاجِعاً إِلَى بَيْتِهِ وَمُفَكِّراً (/يُفَكِّرُ/) فِيمَا يَعْمَلُهُ غَداً (Onu, evine döner-
ken ve yarın yapacaklarımı düşünürken buldum.)

مَازَلْتُ دَارِساً اللَّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ وَغَامِلاً (/أَعْمَلُ/) فِي الشَّرَكَةِ التِّجَارِيَّةِ نَفْسَهَا
(Hâlâ Arapça öğrenmekte ve aynı ticarî şirkette çalışmaktayım.)

6.5. Mübâlağalı İsm-i Fail

İsm-i fail gibi amel eden, فَعَّال - فَعِيل - فَعُول - فَعِل - مَفْعَال - مَفْعَال vezinlerinde
gelen lafızlar, ism-i faile göre kesret ve mubâlağa ifade eder⁷³⁴ ve zaman açı-
sından sadece süreklilik içererek amel ederler.⁷³⁵ Örnek cümlelerde de bu du-
rum görülmektedir:

هَذَا الرَّجُلُ حَذِرٌ عَدُوَّهُ وَرَجِيمٌ أَبَاهُ (Bu adam, düşmanına karşı çok dik-
katli, babasına karşı çok şefkatlidir.)

أَمَّا الْعَسَلُ فَأَنَا شَرَّابٌ (Bala gelince, ben çok içerim.)

أَنَا ضَرَّابٌ / ضَرُوبٌ عَمْرًا (Ben Amr'ı hep döverim / Ben Amr'ı çok
döverim.)

⁷³⁴ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 1/110-112; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 6/70; İbn Hişâm, *Şerhu
Kaṭri'n-nedâ*, 274; a.mlf., *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 503, 504, 509; İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*,
3/111-113; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdîh*, 2/67.

⁷³⁵ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-nahv*, 1/279, 2/202.

هَذَا مِنْحَارٌ إِيْلَهُ (Bu, devesini iyi boğazlar.)

إِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ دُعَاءِ مَنْ دَعَاَهُ (Allah kendisine dua edenin duasını hep duyar, her zaman duyar.)

أَأَنْتَ غَفَّارٌ ذَنْبِ الْمُسِيءِ (Günahkarın suçunu hep bağışlar mısın?)
الْمُؤْمِنُ صَبُورٌ شَكُورٌ (Mümin çok sabreder, çok şükreder.)

عَلِيٌّ وَهَابٌ مَالُهُ لِلْمُحْتَاجِيْنَ وَحَذِرُ أُمُورًا تَضْيِرُ (Ali, malını ihtiyaç sahiplerine hep hibe eden, zarar verici şeylere karşı hep uyanık olan birisidir.)

Bununla birlikte Kûflilere göre, mübâlağa vezinleri ism-i fail gibi amel etmez, aksine kendisinden sonraki mansup isim, takdiri bir fiille mansup olur.⁷³⁶

⁷³⁶ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naĥv*, 2/202; İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 276.

7. İsm-i Meful

7.1. Tanımı

İsm-i meful; şülasî fiillerden مَفْعُولُ vezninde, mezid fiillerden ise başına dammeli mîm (م) konulup, sonndan bir önceki harfin fethalanmasıyla elde edilmektedir.⁷³⁷ Bu kalıp ile fiilin ifade ettiği eylemin kendi üzerinde gerçekleştiği kişi ya da nesne ifade edilmektedir.

İsm-i meful, ism-i fail gibi amel eder ve meçhul muzari fiil yapısına benzer.⁷³⁸ Başka bir deyişle, فَاعِلْ kalıbı, يَفْعُلْ kalıbına benzediği gibi, مَفْعُولْ kalıbı da يُفْعَلْ kalıbına benzer. هَذَا رَجُلٌ مَضْرُوبٌ أَخُوهُ. (Bu, kardeşi dövülen bir adamdır.) cümlesinin manası ile هَذَا رَجُلٌ يُضْرَبُ أَخُوهُ (Bu, kardeşi dövülen bir adamdır.) cümlesinin manası aynıdır. Yine, مَحْمُودٌ يُسْتَخْرَجُ مَتَاعُهُ cümlesinin manası, مَحْمُودٌ مُسْتَخْرَجٌ مَتَاعُهُ (Mahmud'un eşyası çıkarılıyor.) şeklindedir.

7.2. İsm-i Meful'un İfade Ettiği Zamanlar

Önceki bölümlerde, ism-i failin ma'lum muzari fiile benzemekte ve onun gibi geçmiş , gelecek , şimdiki zaman ve süreklilik ifade etmekte olduğu belirtilmişti. Aynı şekilde meçhul muzari fiile benzeyen ism-i meful de, meçhul muzari fiilin ifade ettiği zamanları ifade edebilmektedir. Bununla beraber, ism-i meful, muzari fiil gibi müfret olarak bir zaman ifadesi içermez. İsm-i mefulun zaman ifadesi cümle içinde, siyak ilişkilerine girince ortaya çıkar.

⁷³⁷ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/203, 204; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 509; İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 3/137, 138; eş-Şarratûnî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/65.

⁷³⁸ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 6/80.

زَيْدٌ مَضْرُوبٌ ifadesinin manası زَيْدٌ ضُرِبَ أَوْ يُضْرَبُ (Zeyd dövüldü ya da dövülüyor-dövülecek.) şeklindedir.⁷³⁹

Kendisinden sonra mansup ya da merfu bir isim bulunmaksızın ve izafeti yapılmaksızın yalın olarak kullanılan ism-i meful, ism-i failde olduğu gibi geçmiş, gelecek ya da şimdiki zaman için gelmiş olabilir ve ifade ettiği zaman karinelerle ortaya çıkar. Konu kapsamında sunulan bu örneklerde de aynı durum söz konusudur:

ذَلِكَ يَوْمٌ مَجْمُوعٌ لَهُ النَّاسُ (O, insanların kendisi için toplanılacağı bir gündür.)⁷⁴⁰

وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ (Bizler diriltilecek değiliz.)⁷⁴¹

أَلَا يَوْمٌ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ (Onlara azap geldiği gün, onlardan çevrilmeyecek.)⁷⁴²

هَذِهِ هِيَ الْمَوْضُوعَاتُ الْمَبْحُوثَةُ أَمْسَ فِي الْإِجْتِمَاعِ (Bunlar, dün toplantıda ele alınan konulardır.)

أَنْتَ مُكْرَمٌ الْآنَ / غَدًا / أَمْسَ (Sen, şimdi ikram ediliyorsun, yarın ikram edileceksin, dün ikram edildin.)

Bu çerçevede, ism-i mefulun ال ile birlikte geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman, ال'sız durumda şimdiki ve gelecek zaman anlamında gelmesi; soru,

⁷³⁹ er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*, 2/45.

⁷⁴⁰ Hûd 11/103.

⁷⁴¹ el-En'âm 6/29; el-Mu'minûn 23/37.

⁷⁴² Hûd 11/8.

nida ve olumsuzluk edatlarından sonra ya da sıfat veya haber olarak gelmesi gibi şartlarla amel etme durumu ism-i failde olduğu gibidir.⁷⁴³

Başka bir deyişle, ال'a bitişik ism-i meful, geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman manasında âmil olur. Bununla beraber, ifade ettiği zaman karinelerle belli olur. جَاءَ الْمُعْطَى كِتَابًا عَدَا أَوْ أَمْسَ (Yarın/Dün kitap verilecek/verilen kişi geldi.), مَرَرْتُ بِالرَّجُلِ الْمُكْرَمِ أَخُوهُ (Kardeşi ikram edilen/ edilmekte olan/ ikram edilecek olan adama uğradım.), أَمْكُرَّمُ أَخُوكَ شَيْئًا (Kardeşine bir şey mi ikram ediliyor?) örneklerinde de böyledir.

Diğer taraftan ال'sız ism-i meful ise, şimdiki ve gelecek zaman ifadesi verir. أَمْكُرَّمُ أَخُوكَ شَيْئًا (Kardeşine bir şey veriliyor mu? Verilecek mi?) örneğinde de görüldüğü üzere zamanı karine belirler. el-Kisâî, ال'sız (tenvinli) ism-i mefulun, geçmiş zaman manasında da amel ettiği görüşündedir.⁷⁴⁴

Konu kapsamında öne çıkan İsm-i mefulun izafetine gelince, ism-i failde olduğu gibi şimdiki, gelecek, geçmiş zaman ve süreklilik ifadesi için izafetli şekli kullanılabilir. Bununla beraber, geçmiş zaman ifadesi için yapılan izafet hakikî izafet olduğu için, kendisinden önce ve kendisine sıfat olarak geldiği ismin marife olması gerekmektedir. سَافَرَ بَطْرُسٌ مَحْبُوسٌ الْأَخَ (Kardeşi hapsedilmiş olan Butros gitti.) cümlesi buna bir örnektir. Ayrıca, kendisinden

⁷⁴³ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 6/80, 81; er-Rağî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/199-204; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, 509; İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 3/121; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdîh*, 2/71. Çoğu kitapta, ism-i mefulun amel şartları, ism-i failin amel şartları ile aynıdır şeklinde bir açıklama yapılarak örnek verilmeden bir sonraki konuya geçilmiştir. Yani, ism-i faile verilen önem, aynı oranda ism-i mefulde de verilmiştir. Verdiğimiz örneklerin az sayıda olması da bu sebeptedir.

⁷⁴⁴ İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 277.

önceki isim nekre olursa, muzaf olarak gelen ism-i meful, şimdiki ya da gelecek zaman manasında olur. Örneğin: سَافِرٌ طَالِبٌ مَحْبُوسٌ الْأَخَّ (Kardeşi hapsedilmekte olan/hapsedilecek olan bir öğrenci gitti.) cümlesinde de bu durumdadır.

İsm-i mefulun izafetiyle ilgili bir diğer husus da, merfûuna izafet edildiği bazı durumlarda sıfat-ı müşebbehe yerine geçmesi ve sabit bir manaya delalet etmesidir.⁷⁴⁵ Örneğin: أَنْتَ مَرْمُوقٌ الْمَكَائَةِ دَائِمًا مَسْمُوعٌ الْكَلِمَةِ مُحَصَّنٌ (Sen, her zaman konumu gözde, sözü dinlenen, iyi huylu, ilmi tam birisin.) cümlesinde de aynı durum söz konusudur.

Buna ek olarak, ism-i failin zaman ifadesini belli bir zamanla sınırlayan لَيْسَ - لَا - مَا - إِنْ gibi edatlar, ism-i mefulun zaman ifadesini de aynı şekilde sınırlandırır.

Bu bağlamda dile getirilmesi gereken bir nokta; İsm-i mefulun, başlama fiillerinin haberinin sadece muzari fiil gelmesi gibi durumlar hariç, meçhul muzari fiilin kullanılabileceği her yerde kullanılabileceğidir. Şu cümleler konu kapsamında örnektir:

كَانَ الطُّلَّابُ مُعْطَوْنَ الْجَوَائِزِ (Öğrenciler, ödüllendiriliyordu.)

رَأَيْتُهُمْ مُخْرَجِينَ مِنَ الدَّارِ (Onları, evden çıkarılırken gördüm.)

لَا يَزَالُ الْمَشْرُوعُ مَدْرُوسًا (Proje, hâlâ incelenmektedir.)

⁷⁴⁵ İbn 'Aqîl, *Şerhu İbn 'Aqîl*, 3/140; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdîh*, 2/71, 72; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/277.

مَا أَنْفَكْتُمْ جُهُودَهُمْ مَبْدُولَةً فِي سَبِيلِ هَذَا (Bu uğurdaki çabaları hâlâ sürmekte.)

عِنْدَمَا نَصِلُ إِلَى بَيْتِهِ سَتَكُونُ أَمْتَعْنُهُ مُخْرَجَةً مِنَ الْبَيْتِ (Evine vardığımızda, eşyaları evden çıkarılıyor olacak.)

8. Sıfat-ı Müşebbehe

8.1. Tanımı

Sülasî olarak birçok kalıpta gelebilen sıfat-ı müşebbehe, zaman açısından devamlılığa ve sabit bir sığata delalet eden müştak bir isimdir.⁷⁴⁶ Diğer bir deyişle, belirli bir zamana bağılı olmaksızın mutlak olarak sahibinde bulunan bir sıfatı göstermektedir. Bu kapsamda sıfat-ı müşebbehe kalıbı, sahibindeki bulunuşu açısından süreklilik ya da sürekliliğe yakın bir sıfat ifadesi gösterir ve çoğu durumda geçicilik ifade etmez. İsm-i fail ise, çoğu durumlarda geçicilik ifade eder. *إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ* (Allah her şeye kadirdir).⁷⁴⁷ *أَيَّتِنْدِے وَ هَذَا رَجُلٌ جَمِيلٌ الْوَجْهِ وَلَهُ وَلَدٌ كَرِيمٌ* (Güzel yüzlü bir adamdır ve cömert bir oğlu vardır.), *هُوَ سَرِيْعُ الْحَرَكَةِ وَطَوِيلُ الْقَامَةِ* (O, tez hareketli ve uzun boyudur.) örneklerinde de süreklilik öne çıkmaktadır.

8.2. Sıfat-ı Müşebbehe'nin İfade Ettiği Zamanlar

Sıfat-ı müşebbehe, sadece süreklilik ve devam ifade eder ve geçicilik manası göstermez. Müfret olarak süreklilik ifade eden sıfat-ı müşebbehe için, “aksini gösteren bir karine bulunmaması durumunda, sadece şimdiki zaman,

⁷⁴⁶ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 6/82; er-Rađî, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-naħv*, 2/165, 205; İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 279; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşriḥi 'ala't-Tavdîh*, 2/65; el-Ġalâyiñî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 1/185, 191; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, 313, 314; eş-Şarratûñî, *Mebâdiu'l-'Arabiyye*, 4/68; Altûñcî-el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luġati el-Eseniyyât*, 1/369.

⁷⁴⁷ el-Bakara 2/20, 109, 148; Âl-i İmrân 3/165; en-Nahl 16/77; en-Nûr 24/45; el-Ankebu't 29/20; el-Fâtir 35/1.

bir başka deyişle şimdiki zamana kadar uzayan geçmiş zaman için gelir”⁷⁴⁸ denilmesi, süreklilik ifadesinin şimdiki zaman yönünü ortaya çıkarmaktadır. Her zaman, geçmiş zamanla bir bağlantısı vardır. Bu sebeple, ilk kez cömertlik eden bir kişiye, sıfat-ı müşebbehe vezninde كَرِيم (cömert) denmez. Denilmiş ise alay etme, aşâğılama ya da böyle olman gerekir gibi manalar ifade eder.

زَيْدٌ حَسَنٌ وَجْهُهُ / زَيْدٌ حَسَنٌ أَلْوَجْهِهِ (Zeyd güzel yüzlüdür.) ifadesinde Zeyd'in yüz güzelliği, geçmiş zamandan süregelen bir olgudur.

حَسَنًا (Said güzeldi. Sonra çirkinleşti.) ifadesindeki حَسَنًا ifadesi ise, konuşma anına göre şimdiki zaman ya da süreklilik değil, geçmiş zaman ifade eder, ancak, geçmiş zaman ifadesini sıfat-ı müşebbehe değil, كَانَ mazi fiili verir. سَيَصِيرُ حَسَنًا (Güzelleşecek.) ifadesi de böyledir.

هُوَ الْآنَ حَسَنٌ (O şimdi güzeldir.) ifadesi ise, şimdiki zamanla sınırlandırılmıştır, ancak, -ilerleyen bölümde de yer verileceği üzere- güçlü bir görüşe göre; sıfat-ı müşebbehenin geçicilik ve belirli bir zaman ifadesi için, ismi fail veznine konulması gerekir. O halde, كَانَ ya da سَيَكُونُ gibi zaman ifade eden fiillerle kullanılmayan sıfat-ı müşebbeheler, süreklilik ifadesi sağlar, ancak geçmiş zamana da uzantısı olan şimdiki zaman yönü ağır basar, ki bu durum, süreklilik ifade eden tüm kalıplar için söz konusudur.

⁷⁴⁸ el-Curcânî, *Kitâbu'l-Muktaşid fi şerhi'l-İdâh*, 1/534; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 598; a.mlf., *Şerhu Şuzûri'z-zehab*, 511; İbn 'Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl*, 3/45, 141; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavâhî*, 2/82; el-Galâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 1/191.

Buna ilaveten, sıfat-ı müşebbeheden hudus (oluş) ve teceddüd (yenilenme) manası istenirse ism-i fail kalıbına konur.⁷⁴⁹ Bu bağlamda, geçmiş ve gelecek zaman ifadesi için *هُوَ حَسَنٌ الْوَجْهِ أَمْسٍ أَوْ* ya da *هُوَ حَسَنٌ أَمْسٍ أَوْ غَدًا* (O dün güzel yüzlüydü ya da yarın güzel yüzlü olacak.) şeklinde denilemez. Bu ifade, *هُوَ حَسَنٌ أَمْسٍ أَوْ الْآنَ أَوْ غَدًا* şeklinde ism-i faille verilir. Bununla beraber, -zayıf bir görüşe göre- bir karinenin bulunması şartıyla sıfat-ı müşebbehe, kendi siygasıyla geçmiş, gelecek ve şimdiki zaman ifade edebilir.⁷⁵⁰ Buna göre, *الْجُؤُ حَسَنٌ أَمْسٍ أَوْ الْآنَ أَوْ غَدًا* (Hava dün güzeldi, ya da bugün güzeldir, ya da yarın güzel olacak.) ifadesi doğru olabilir, ancak çok zayıf bir görüştür.

⁷⁴⁹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 6/82, 83; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdih*, 2/82; el-Ğalâyîni, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 1/191; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, 313, 314.

⁷⁵⁰ Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/307.

9. İsm-i Tafdil

9.1. Tanımı

İsm-i tafdil, ma'lum, olumlu, karşılaştırılmaya uygun, tam, çekimli, mücerred ve sıfatı **فَعْلَاءُ - أَفْعُلُ** vezininde gelmeyen sülasî fiillerden yapılan üstünlük bildiren **أَفْعُلُ** kalıbıdır.⁷⁵¹ Bu şartları taşımayan fiillerin ism-i tafdilleri ise, o işin şiddetini gösteren bir fiilin **أَفْعُلُ** kalıbına konulup bu fiillerin mastarının başına getirilmesiyle yapılır.⁷⁵² **هُوَ أَكْرَمُ مِنْهُ** (O ondan daha cömerttir.), **هُوَ أَشَدُّ حُمْرَةً مِنْ زَيْدٍ**, (O, Zeyt'ten daha kırmızıdır.) cümleleri bu konuya örnektir.

Bu ve benzeri cümlelerde **أَفْعُلُ** kalıbı genellikle manaca ortak olan iki şeyden birinin diğerinden daha fazla ve daha üstün olduğunu göstermek için kullanılır. **الشَّمْسُ أَكْبَرُ مِنَ الْأَرْضِ** (Güneş, yerküreden daha büyüktür.) cümlesi örnek olarak ele alırsa, büyüklük sıfatının, güneş ve yerkürenin ortak özelliği olduğu, ancak güneşin yerküreden daha büyük olduğu anlaşılır.

Bununla beraber, **أَنَا الْأَكْبَرُ فِي الْأُسْرَةِ** (Ailede en büyük olan benim.) örneğinde olduğu gibi ism-i tafdil bu şekildeki kullanımında karşılaştırma yapılan unsurlardan ikincisi mahzup olabilir. İkinci unsurun mahzup olduğu bazı durumlarda bu unsurun karşılaştırmaya bile değmediği anlaşılabilir. Örneğin: **اللَّهُ أَكْبَرُ** (Allah en büyüktür.) cümlesinde ikinci unsurun hazfedilmesi

⁷⁵¹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 6/91; İbn 'Aķil, *Şerhu İbn 'Aķil*, 3/174; el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih* 'ala't-Tavđih, 2/100, 101.

⁷⁵² İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 6/92; İbn 'Aķil, *Şerhu İbn 'Aķil*, 3/175.

ile, Allah'ın büyüklüğünün diğer şeylerle karşılaştırılmayacak kadar belirgin olduğu vurgulanmaktadır.

Bunun yanı sıra ism-i tafdil, bazı kullanımlarında karşılaştırılan iki şeyin arasındaki ortak özelliğin sadece soyut ziyadelik ve farklılık olduğunu gösterir.⁷⁵³ Örneğin: التَّلَجُّ أَشَدُّ بَيَاضاً مِنَ الْمِسْكِ (Kar, miskten daha beyazdır.) ifadesi, التَّلَجُّ أَشَدُّ بَيَاضاً فِي دَاتِهِ مِنْ سَوَادِ الْمِسْكِ فِي دَاتِهِ (Kar, kendi içinde, miskin kendi içindeki siyahlığından daha beyazdır.) manasına gelir. السُّكَّرُ أَحْلَى مِنَ الْمِلْحِ (Şeker tuzdan daha tatlıdır.) ifadesi ise, السُّكَّرُ فِي حَلَاوَتِهِ أَقْوَى مِنَ الْمِلْحِ (Şekerin tatlılığı, tuzun acılığından daha fazladır.) şeklinde anlaşılır.

Ayrıca bu kalıp, uzaklık ifadesi de içerebilir:⁷⁵⁴

مَحْمُودٌ أَعْقَلُ مِنْ أَنْ يَكْذِبَ (Mahmud, yalan söylemeyecek kadar akıllıdır.) ifadesi, مَحْمُودٌ أَبْعَدُ النَّاسِ مِنَ الْكُذْبِ بِسَبَبِ عَقْلِهِ (Mahmud, akıllılığı sebebiyle insanlardan yalancılığa en uzak olandır.) manasına gelir.

عَلِيٌّ أَجْلُ مِنَ الرَّيَاءِ وَأَعْظَمُ مِنَ الْخِيَانَةِ (Ali, gösteriş yapmayacak kadar onurlu, hiyanet etmeyecek kadar yücedir.) ifadesinden kastedilen mana, عَلِيٌّ أَبْعَدُ النَّاسِ مِنَ الرَّيَاءِ بِسَبَبِ جَلَالِهِ وَأَبْعَدُ مِنَ الْخِيَانَةِ بِسَبَبِ عَظَمَتِهِ (Ali, onurluluğu sebebiyle riyaya, azameti sebebiyle hiyanete insanların en uzak olanıdır.) şeklindedir.

⁷⁵³ Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/395, 406.

⁷⁵⁴ Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/407.

9.2. İfade Ettiği Zamanlar

İsm-i tafdil, çoğu zaman -engelleyici bir karine bulunmadıkça- süreklilik ve devam ifade eder.⁷⁵⁵ الشَّمْسُ أَكْبَرُ مِنَ الْأَرْضِ (Güneş, yerküreden daha büyüktür.), الطَّائِرَاتُ أَسْرَعُ وَسَائِلُ الْإِنْتِقَالِ (Uçaklar, en hızlı taşıma araçlarıdır.), الْمُنَافِقُ أخطرُ مِنَ الْعَدُوِّ الظَّاهِرِ (Münafık, görünen düşmandan daha tehlikelidir.) örneklerinde de görüldüğü üzere, bu cümlelerin başına كَانَ getirilirse geçmiş zamanda süreklilik, سَيَكُونُ getirilirse gelecek zamanda süreklilik ifadesi sağlanır. Bununla birlikte, bu durumda أَفْعُلُ kalıbının, sadece süreklilik ifade etmekte olduğuna ve gelecek ya da geçmiş zaman ifadelerini أَفْعُلُ kalıbının değil, كَانَ ve سَيَكُونُ kalıplarının sağladığına dikkat edilmelidir. O halde, أَفْعُلُ kalıbı, cümlenin zamanını değiştirecek bir karine bulunmadığı sürece, mutlak süreklilik, bulunursa bu karinenin ifade ettiği zamanda süreklilik anlamı verir.

⁷⁵⁵ Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/395.

10. İsim Cümlesi (Mübteda-Haber)

İsim cümlesi, mübteda ve haberden oluşur. Mübteda, kendisiyle başlanılan (habere konu olan) isim, haber ise manayı tamamlayan, mübtedadan kastedilen ifadeyi açıklayan kelime ya da cümledir:

مُحَمَّدٌ أَخِي (Muhammed, kardeşimdir.)

أَحْمَدُ يَتَعَلَّمُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ مِنْذُ ثَلَاثَةِ أَعْوَامٍ (Ahmet, üç yıldır Arapça öğreniyor.)

أَنَا فِي عُرْفَتِي (Ben, odamdayım.)

عَلِيٌّ ابْنُهُ طَالِبٌ [Ali, oğlu öğrenci olandır (Ali'nin oğlu öğrencidir).],
أَحْمَدُ جَاءَ الْيَوْمَ (Ahmet, bugün geldi.)

الْعُصْفُورُ فَوْقَ الشَّجَرَةِ (Serçe, ağacın üzerindedir.)

Burada isim cümlesini zaman açısından ele alırken, haberin sadece camit ya da camit konumunda isim olduğu durumları değerlendirilmiştir. Haberin mazi fiil, muzari fiil, ism-i fail ve ism-i mefulun haber olarak geldiği durumlar ilgili başlıklar altında incelendiği için burada tekrar edilmemiştir.

Sibeveyh, عَبْدُ اللَّهِ أَحْوَكُ (Abdullah kardeşindir.) cümlesinde, kardeşliğin geçmiş zamanda olduğu anlatılmak istenirse كَانَ عَبْدُ اللَّهِ كَانَ kullanılarak كَانَ عَبْدُ اللَّهِ أَحْوَكُ (Abdullah kardeşindi.) şeklinde ifade edilir⁷⁵⁶ diyerek, عَبْدُ اللَّهِ أَحْوَكُ cümlesinin şimdiki zaman ifadesine işaret etmektedir. “Geçmiş zaman ifadesi

⁷⁵⁶ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 1/45.

için كَانٌ kullanılır” demesi de, isim cümlesiyle كَانٌ'nin özel bir ilişkisi olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü isim cümlesinde zaman ifadesi كَانٌ ile sağlanır. Örneğin, yukarıdaki isim cümlesi, geçmiş zaman için: كَانٌ مُحَمَّدٌ أَخِي (Muhammed, kardeşimdi.), gelecek zaman için: سَيَكُونُ مُحَمَّدٌ أَخِي (Muhammed kardeşim olacak.) şekline dönüştürülür. Şimdiki zaman için ise, مُحَمَّدٌ أَخِي (Muhammed kardeşimdir.) şeklinde haber, mübtedaya yalın olarak isnat edilir.⁷⁵⁷ Burada, dikkat edildiği üzere, mazi fiil كَانٌ, geçmiş zaman için kullanılırken, muzari fiil olan يَكُونُ, şimdiki zaman için kullanılmamaktadır.⁷⁵⁸ Dolayısıyla, isim cümlesinin haberi, fiil (mazi ve muzari fiil gibi) ya da fiil manasında isim (ism-i fail ve ism-i meful gibi) olarak gelmezse ve isim cümlesi كَانٌ gibi zaman ifadesi bulunan nakıs fiillere mamul olmazsa, farklı bir deyişle, zamanını sınırlayan bir karine bulunmazsa; bu durumda şimdiki zaman ifade eder. سَافَرَ مُحَمَّدٌ إِلَى أُرْبَا وَهُوَ طَالِبٌ (Muhammed, Avrupa'ya bir öğrenci olarak gitti.) cümlesinde hâl olarak gelen mübteda ve camit bir haberden oluşan isim cümlesi, şimdiki zaman ifade etmez. Çünkü geçmiş zaman manalı bir cümledeki failin hâl'ini ifade etmektedir ve bu karine de isim cümlesine geçmiş zaman ifadesi vermektedir. Benzer şekilde, جَاءَ زَيْدٌ وَسَيْفُهُ عَلَى كَتِفِهِ (Zeyd, kılıcı omuzu üstünde geldi.) ifadesi de aynıdır, جَاءَ وَهَذِهِ حَالُهُ (Zeyd, ... olduğu halde geldi. Zeyd'in gelirken ki durumu ... idi.) manasındadır. سَافَرْتُ إِلَى إِسْتَنْبُولَ وَرَزْتُ صَدِيقِي إِذْ هُوَ طَالِبٌ فِي الْمَدْرَسَةِ النَّاتِيَةِ (İstanbul'a gittim ve arkadaşımı

⁷⁵⁷ 'Abdurrahmân Eyyûb, "en-Nuzum el-lugaviyye ve't-ta'avvur", *Vaġâi'u ta'lîmi'l-'Arabîyye li-ğayri'n-nâtiġne bihe* (Riyad: Mektebu't-terbiyeti'l-'Arabî li-duveli'l-'Halîc, 1983), 1/134.

⁷⁵⁸ Haywood-Nahmad, *A New Arabic Grammar of the Written Language*, 113; Cowan, *Modern Literary Arabic*, 61.

lisede bir öğrenciyken ziyaret ettim.) cümlesindeki isim cümlesi de, kendisinden önceki cümlelerin geçmiş zaman ifade etmesi sebebiyle, aynı zamanı belirtmektedir. Çünkü *إِذْ* ve *إِذَا* ya da bu manada kullanılan *- يَوْمَ - زَمَنَ - وَقْتًا* gibi mübhem isim-i zamanlardan sonra gelen cümle, zaman ifadesini kendisinden önceki, bağlı bulunduğu cümleden alır. Dolayısıyla, bu lafızlardan sonra gelen isim cümlelerinin zamanı, bu lafızlardan önce gelen cümlelerin ifade ettikleri zaman ile aynı olur. *سَأَضْرِبُ إِذْ هُوَ فِي النَّيْتِ* (Onu, evdeyken döveceğim.) örneğindeki isim cümlesi ise aynı sebepten dolayı gelecek zaman anlatımını verir.

Bunun yanı sıra *أَيَسَّ* gibi isim cümlesinin başına gelen olumsuzluk edatları *لَا - لَأَ - لَاتَ* da haberi camit olarak gelen isim cümlelerini şimdiki zaman manasında olumsuzlaştırırlar. *مَا هَذَا بَشَرًا* (Bu, bir insan değil.), *مَا أَنَا* (Kaçma zamanı değil.), *وَلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ* (Ben, ancak apaçık bir uyarıcıyım.),⁷⁵⁹ *إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ* (Bir kimse, diğerinden ancak akıl ve ilimle daha hayırlıdır.) örneklerinde de böyledir. *لَيْسَ لِكُذُوبٍ* (Yalancının şahsiyeti, hasetlik edenin rahatı, kötü huylunun da şerefi yoktur.) örneğinde ise bir değişmezlik, süreklilik anlatılmaktadır ve süreklilik anlatan bütün ifadelerde şimdiki zaman yönü ağır basar. Çünkü geçmiş bitmiştir; gelecek ise henüz gelmemiştir. Böylelikle; son örnek için de şimdiki zaman manasında gelmiş bir isim cümlesidir denilebilir.

⁷⁵⁹ el-Ahkâf 46/9.

⁷⁶⁰ Sâd 38/3.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKÇEDE ZAMAN KIPLERİ VE BUNLARIN ARAPÇADA İFADE EDİLİŞ BİÇİMLERİ

1. Yalın Zaman Kipleri

1.1. Geniş Zaman Kipi

Türkçede -r, -ar, -er gibi eklerle elde edilen geniş zaman kipi, olayın her zaman ortaya çıktığını ve çıkacağını gösterir. Asıl fonksiyonu bu "her zaman"ı ifade etmektir, yani sürekliliktir. Örneğin: Yazları babama yardım etmek için köye giderim: أَذْهَبُ فِي الْأَصْيَافِ إِلَى الْقَرْيَةِ لِأَسَاعِدَ أَبِي, Okul, sabah saat sekizde başlar ve öğleden sonra dörtte biter: تَبْدَأُ الْمَدْرَسَةَ صَبَاحاً فِي تَبْدَأُ الْمَدْرَسَةَ صَبَاحاً فِي السَّاعَةِ الثَّامِنَةِ وَتَنْتَهِي بَعْدَ الظُّهْرِ فِي السَّاعَةِ الرَّابِعَةِ cümleleri de bu şekildedir.

Aynı şekilde, gelecek zamanda olacak veya yapılacak hareketler için de kullanılır.⁷⁶¹ Bu durum, Beni isterse, giderim: إِنْ يَطْلُبْنِي أَذْهَبُ, Oraya varınca ona olanları anlatırım: إِذَا وَصَلْتُ هُنَاكَ أَخْبِرُهُ مَا حَدَّثْتُ, Peki, ona bildiririm: حَسَنًا أَنَا أَخْبِرُهُ örneklerinde de görülmektedir.

Bunların yanı sıra, süreklilik ve gelecek zaman ifade edebilen bu -r, -ar, -er ekleri, yine dilek, istek (gereklilik), aralıklarla tekrarlanan eylemler, bir alışkanlık hâli veya bir varlıktan ayrılmayan nitelik (karakter) anlatımları

⁷⁶¹ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi* (İstanbul: Bayrak Basım, Yayım, Tanıtım, 1990), 275-278; Burhan Paçacıoğlu, *Türk Dili Dersleri Çerçeve Programa Göre Hazırlanmış* (Ankara: Yükseköğretim Kurulu Matbaası, 1987), 51.

rında ve yine -hikâyede veya beklenilmeyen bir eylemin vukûundan bahsederken- geçmiş zaman anlatımında da kullanılır.⁷⁶² Bu çerçevede şu örnekler sunulabilir:

Evi iyice temizlersin: تَنْظِفُ الْبَيْتَ جَيِّدًا

Ankara'ya gidince orada kardeşimi görürsün: إِذَا سَافَرْتَ إِلَى أَنْقَرَةَ تَلْتَقِي بِأَخِي هُنَاكَ

Ahmet Bey bayramdan bayrama camiye gider: يَذْهَبُ السَّيِّدُ أَحْمَدُ إِلَى الْجَامِعِ مِنْ عِيدٍ إِلَى عِيدٍ

Her sabah süt içerim. Yaz kış burada otururum: أَشْرَبُ اللَّبَنَ كُلَّ صَبَاحٍ. أَسْكُنُ هُنَا صَيْفًا وَشِتَاءً

Halit Ziya, İstanbul'da doğar, İzmir'e gider, Mekitarist mektebinde okur, dedesini ziyaret eder, insanları tanır, yazı hayatına atılır, Hizmet gazetesinin, Nevruz dergisinin yazı hey'etine girer: يُولَدُ خَالِدٌ ضِيَا فِي إِسْتَنْبُولَ وَيَذْهَبُ إِلَى إِزْمِيرَ وَيُدْرَسُ فِي الْمَكْتَبَةِ الْمَكْتَارِيَسْتِيَّةِ وَيَزُورُ جَدَّهُ وَيَتَعَرَّفُ عَلَى النَّاسِ وَيَقْتَحِمُ فِي حَيَاتِهِ الْكِتَابِيَّةِ وَيَدْخُلُ فِي الْهَيْئَةِ الْكِتَابِيَّةِ لِصَحِيفَةِ الْجُدْمَةِ وَمَجَلَّةِ نُورُوزَ

Geniş zaman kipiyle ifade edilen geçmiş zaman, Araçça'da muzari fiilin, mazinin hâl hikâyesi ile sağladığı geçmiş zaman gibidir.

Ayrıca bu kip, genel yargı, kanun, kural, hikmetli söz, vecizeler ve atasözleri vb. ifadelerin anlatımında da kullanılır.⁷⁶³ “Allah'ın dediği olur: كَانَ

⁷⁶² M. Kaya Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi* (İstanbul: Dergah Yayınları, 1982), 268, 269; Tahsin Banguoğlu, *Türkçe'nin Grameri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1986), 462.

⁷⁶³ Banguoğlu, *Türkçe'nin Grameri*, 462.

تُجْرِي هَذَا الْقَانُونَ وَزَارَةً مَا شَاءَ اللَّهُ Bu kanunu İçişleri Bakanlığı yürütür: "الدَّخِيلِيَّة" cümleleri buna örnek olarak verilebilir.

Şu halde, geniş zaman kipini oluşturan -ar, -er, -r eklerinin bütün kullanımları, örneklerin tercümelerinde olduğu gibi, Arapça'da muzari fiil kalıbıyla anlatılır. Çoğu durumlarda, muzari fiil yerine ism-i fail de kullanılabilir.

Bu kapsamda belirtilmesi gereken bir diğer husus; geniş zamanın kipinin olumsuzunun birinci şahıslarda -ma, -me, diğer şahıslarda -maz, -mez ekleri ile yapıldığı konusudur.⁷⁶⁴ Aşağıda yer verilmiş olan örneklerde de böyledir:

لا يَفْهَمُ مَا أَقُولُ (Söylediklerimin hiç birini anlamaz)

لَيْسَ يَرْجِعُ إِلَى النَّبِيِّ مُبَكَّرًا (Eve erken dönmez)

مَنْ مَنَّا لَا يَعْرِفُ هَذَا الْقَائِدَ الْعَظِيمَ (Bu büyük komutanı, bizden kim bilmez)

Bunlara ek olarak; Arapça'da olumsuz geniş zaman ise muzari fiilin ya da ism-i failin olumsuzluk harfleri 'إِن - مَا - لَا - لَيْسَ' den birisi kullanılarak ifade edilebilir:

أَنَا أَذْهَبُ إِلَى الْمَسْرَحِ كُلِّ أُسْبُوعٍ (Her hafta tiyatroya giderim.)

أَنَا لَا أَذْهَبُ إِلَى الْمَسْرَحِ كُلِّ أُسْبُوعٍ (Her hafta tiyatroya gitmem.)

إِنْ أَذْهَبُ إِلَى الْمَسْرَحِ كُلِّ أُسْبُوعٍ (Her hafta tiyatroya gitmem.)

مَا أَذْهَبُ إِلَى الْمَسْرَحِ كُلِّ أُسْبُوعٍ (Her hafta tiyatroya gitmem.)

⁷⁶⁴ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 278.

لَسْتُ أَذْهَبُ إِلَى الْمَسْرَحِ كُلِّ أُسْبُوعٍ (Her hafta tiyatroya gitmem.)

أَنَا ذَاهِبٌ إِلَى الْمَسْرَحِ كُلِّ أُسْبُوعٍ (Her hafta tiyatroya giderim.)

لَسْتُ ذَاهِباً إِلَى الْمَسْرَحِ كُلِّ أُسْبُوعٍ (Her hafta tiyatroya gitmem.)

إِنِّ أَنَا ذَاهِبٌ إِلَى الْمَسْرَحِ كُلِّ أُسْبُوعٍ (Her hafta tiyatroya gitmem.)

مَا أَنَا ذَاهِباً إِلَى الْمَسْرَحِ كُلِّ أُسْبُوعٍ (Her hafta tiyatroya gitmem.)

1.2. Şimdiki Zaman Kipi

Türkçede, -yor ekiyle elde edilen şimdiki zaman kipi, hareketin şimdiki zamanda ortaya çıktığını bildirir. Örnek olarak; “İnsanların yapmadıklarını söylediklerini düşünüyorum: أَفَكُرُّ فِي أَنَّ النَّاسَ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ, Ödeverimi yazıyorum: أَكْتُبُ وَاجِبَاتِي” cümleleri verilebilir. Bazen “Biraz sonra geliyorum: آتِي بَعْدَ قَلِيلٍ” örneğinde de olduğu gibi başlamamış, fakat başlamak üzere olan hareket için de kullanılabilir.

Bunun yanı sıra, -yor ekiyle elde edilen şimdiki zaman kipi, aynı zamanda devamlılık fonksiyonu yani geniş zaman ifadesi de verir. Onu her zaman görüyorum: أَنَا أَرَاهُ دَائِماً gibi.⁷⁶⁵

Bunlara ek olarak bu kip ile: “Ali'nin büyük oğlu da sigara içiyor: (كَذَلِكَ) ”يُدَخِّنُ السِّجَارَةَ ابْنُ عَلِيٍّ الْكَبِيرِ أَيْضاً (كَذَلِكَ) gibi alışkanlık; “Karasu, Erzurum'un yakınından geçiyor: (طَرِيقُ) كَرَّاسُو بِقَرِيبِ (طَرِيقِ) أَرْزُرُومَ” gibi

⁷⁶⁵ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 279-282; Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, 264, 265; Paçacıoğlu, *Türk Dili Dersleri*, 51, 52.

bir nitelik veya bir durumun devamlılığını ifade edebilir. Benzer şekilde, “Ahmet okula gelmediğine göre dersine çalışıyordu: نَظَرًا لِأَنَّ أَحْمَدَ لَمْ تَأْتِ” örneğinde olduğu gibi kendisine, ek fiilin üçüncü tekil şahsı takip ettiği zaman bir tahmin, ya da “Önümüzdeki bayram tatilinde Antalya'ya gidiyoruz: نُسَافِرُ إِلَى أَنْطَالِيَا فِي عَطَلَةِ الْعِيدِ الْمُقْبِلِ” örneğindeki gibi bir gelecek zaman da anlatabilir.⁷⁶⁶

Ayrıca bu kip, hikâyede üslup gereği geçmiş zaman için kullanılabilir.⁷⁶⁷ Örneğin: “Onu bulamayınca dönüp geliyorlar. Sen de onlara kızılıyorsun: يَرْجِعُونَ جِيْنَ لَمْ يَجِدُوهُ، وَأَنْتَ تَعْضَبُ مِنْهُمْ” cümlelerinde böyledir.

Türkçede şimdiki zaman ifadesini sağlayan bir diğer ek de, -makta, -mekte ve -mada, -mede ekleridir. Bu eklerin -yor ekinden farkı, hareketin mutlaka başlamış olduğunu ifade etmesidir. “Üç saattir ödevimi yazmaktayım: أَكْتُبُ وَاجِبَاتِي مُنْذُ ثَلَاثِ سَاعَاتٍ”, “Doğduğumdan beri bu evde oturmaktayım: أَسْكُنُ فِي هَذَا الْبَيْتِ مُنْذُ وُلِدْتُ” cümleleri örnek olarak verilebilir.

Bununla birlikte; “Onu her zaman görmekteyim: أَنَا أَرَاهُ دَائِمًا” misalinde olduğu gibi şimdiki zaman ifadesi hâkim olan bir geniş zaman da anlatabilir.⁷⁶⁸

Türkçede şimdiki zaman kipi, -ister -yor, ister -makta, -mekte ekle-

⁷⁶⁶ Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, 265.

⁷⁶⁷ Banguoğlu, *Türkçe'nin Grameri*, 464.

⁷⁶⁸ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 279-282; Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, 264, 265; Paçacıoğlu, *Türk Dili Dersleri*, 51, 52.

riyle ifade edildi- Arapçada yalın muzari fiil kalıbıyla, bir olumsuzluk edatıyla kullanılarak süreklilik ifade eden مَزَالٌ vb. fiillerle ve yine haberine gelen muzari fiille birlikte mutlaka başlamış bir olayın anlatımını sağlayan başlama fiilleriyle karşılanabilir. Örnek olarak “Hâlâ aynı evde kalmaktayım, kalıyorum: مَزَالْتُ (/ لَا أَزَالُ) أَسْكُنُ فِي الْبَيْتِ نَفْسِهِ بِدَأْ”, “işçiler, çalışmaktalar: بَدَأَ الْعَمَالُ يَعْمَلُونَ” cümleleri verilebilir.

Bütün bu ifadeler, örneklerin tercümelerinde de görüldüğü gibi, Arapça muzari fiil kalıbıyla karşılanırlar, ancak, yerine göre ism-i fail kalıbı da kullanılabilir: أَنَا كَاتِبٌ رِسَالَةً وَهُوَ قَارِئٌ كِتَابًا (Ben bir mektup yazıyorum. O ise bir kitap okuyor.)

Son olarak, olumsuz şimdiki zaman ise muzari fiilin ya da ism-i failin مَأْ - لَمْ - لَا - لَيْسَ gibi olumsuzluk edatlarıyla kullanılmasıyla elde edilir. Bu bağlamda şu örnekler verilebilir:

إِمَّا أَنْ الْمُدِيرَ لَا يَعْرِفُهُ وَإِمَّا أَنَّهُ يَتَجَاهَلُهُ (Müdür, onu ya bilmiyor ya da bilmezlikten geliyor.)

فَوَزِي لَمْ يَكُنْ يَذْهَبُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ أَبَدًا وَالْحَالُ أَنَّهُ الْآنَ لَا يَنْقَطِعُ عَنِ الْمَدْرَسَةِ (Fevzi hiç okula gitmezdi, hâlbuki şimdi okuldan hiç geri kalmıyor.)

أَنَا أَذْهَبُ إِلَى الْمَسْرَحِ الْآنَ (Şimdi, tiyatroya gidiyorum.)

أَنَا لَا أَذْهَبُ إِلَى الْمَسْرَحِ الْآنَ (Şimdi, tiyatroya gitmiyorum.)

إِنْ أَذْهَبُ إِلَى الْمَسْرَحِ الْآنَ , (Şimdi, tiyatroya gitmiyorum.)

لَسْتُ أَذْهَبُ إِلَى الْمَسْرَحِ الْآنَ (Şimdi, tiyatroya gitmiyorum.)

مَا أَذْهَبُ إِلَى الْمَسْرَحِ الْآنَ (Şimdi, tiyatroya gitmiyorum.)

أَنَا ذَاهِبٌ إِلَى الْمَسْرَحِ الْآنَ (Şimdi, tiyatroya gidiyorum.)

لَسْتُ ذَاهِباً إِلَى الْمَسْرَحِ الْآنَ (Şimdi, tiyatroya gitmiyorum.)

إِنِّ أَنَا ذَاهِبٌ إِلَى الْمَسْرَحِ الْآنَ (Şimdi, tiyatroya gitmiyorum.)

مَا أَنَا ذَاهِبٌ إِلَى الْمَسْرَحِ الْآنَ (Şimdi, tiyatroya gitmiyorum.)

1.3. Görülen Geçmiş Zaman (Di'li Geçmiş Zaman) Kipi

Türkçede -dı, -di, -ti gibi eklerle elde edilen görülen (di'li) geçmiş zaman kipi, geçmişte konuşanın gözü, bilgisi, şuuru önünde gerçekleşmiş⁷⁶⁹ veya görmüş kadar kesinlikle bildiği -geçmişe ait- hareket ve olayların anlamında kullanılır:⁷⁷⁰ Bu örnekler de aynı şekildedir:

Ankara'da geçirdiğim günlerime ağladım: بَكَيتُ عَلَى الْأَيَّامِ الَّتِي عِشْتُ فِيهَا بِأَنْفَرَةٍ

Bir dizi toplantılar yapmak için geçen hafta Mısır'a giden hey'et bugün yurda döndü: عَادَ الْيَوْمَ إِلَى الْوَطَنِ الْوَفْدُ الَّذِي سَافَرَ فِي الْأُسْبُوعِ الْمَاضِي إِلَى مِصْرَ لِعَقْدِ عَدِيدٍ مِنَ الْاجْتِمَاعَاتِ

Trafik kazası, gören herkesi üzdü: قَدْ أَحْزَنْتَ حَادِثَةَ الْمُرُورِ كُلَّ مَنْ رَأَاهَا
Bu teşkilatın kurucusu, 1950 yılında, ben doğmadan otuz yıl önce öldü: مَاتَ
مُؤَسِّسُ هَذِهِ الْمُنْتَظَمَةِ فِي 1950 قَبْلَ مَا وُلِدْتُ بِتِلْكَ بِنْتَيْنِ عَاماً

⁷⁶⁹ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 282, 283; Paçacıoğlu, *Türk Dili Dersleri*, 52.

⁷⁷⁰ Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, 266; Banguoğlu, *Türkçe'nin Grameri*, 458.

Sunulan örneklerde de görüldüğü üzere; Türkçede -dı, -di gibi eklerle elde edilen görülen geçmiş zaman kipi, Arapçada yalın ya da **اَقْدُ**'a bitişik mazi fiille anlatılabilir. Bununla birlikte, **اَقْدُ**'lı mazi fiilin yakın geçmiş zaman ifade ettiği, çoğunlukla geçmişteki bir beklentiye cevaben geldiği ve ayrıca olayın sonucunun şimdiki zamanda hâlâ hissedilir nitelikte olduğu unutulmamalıdır. "Yemek yer misin?" diyene: "Yedim": **قَدْ أَكَلْتُ** denir, yani "şu an aç değilim" manasına gelir. Yemeğini yemedin mi? diyene de aynı şekilde cevap verilir. Çünkü soru soran kişi, geçmişte yemek yiyeceğini bilmektedir.

Görülen geçmiş zaman kipinin bir fonksiyonu da ivedilik ve kararlılık ifadesiyle yakın gelecek zaman için kullanımıdır.⁷⁷¹ Örneğin:

Ben yarın gittim oraya (mutlaka gideceğim): **ذَهَبْتُ هُنَاكَ غَدًا** (: **سَأَذْهَبُ**)
 Nمت من الآن (: **تَكَادُ**) Sen uyudun bile (neredeyse uyuyacaksın): **بِدُونِ شَكِّ**
 (إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ⁷⁷²) Biz sana Kevser'i verdik: **تَنَامُ**

Son cümlede kıyametin ne zaman olacağı bilinmediği için Kevser'in verilmesi yakın değil, mutlak gelecek zaman için gelmiştir.

Bunlara ilaveten, olumsuz geçmiş zaman anlatımı ise, olumsuzluk edatları **لَيْسَ** 'nün mazi fiil ya da **إِنْ - مَا - لَيْسَ** 'nin mazi fiil ya da **لَمَّا - لَمْ - لَمْ** 'nin muzari fiil ile kullanılmasıyla elde edilir. Bu durum yer verilen örneklerde de görülmektedir:

أَخَذْتُ قَلَمَكَ = قَدْ أَخَذْتُ قَلَمَكَ (Kalemimi aldım.)

⁷⁷¹ Banguoğlu, *Türkçe'nin Grameri*, 459.

⁷⁷² el-Kevser 108/1.

مَا أَخَذْتُ قَلَمَكَ (Kalemini almadım.)

إِنْ أَخَذْتُ قَلَمَكَ (Kalemini almadım.)

لَسْتُ أَخَذْتُ قَلَمَكَ (Kalemini almadım.)

لَمْ أَخُذْ قَلَمَكَ (Kalemini almadım.)

لَمَّا أَخَذْتُ قَلَمَكَ (Kalemini henüz/daha/hâlâ almadım.)

Aynı şekilde, olumsuzluk edatı لَّا ile de geçmiş zaman ifade edilebilir, ancak, bu durumda لَّا ile mazi fiilin arası, başka bir kelime ile ayrılmalı ya da لَّا, başka bir mazi fiille birlikte bir atıf harfinden sonra tekrar edilmelidir: لَّا لَا أَخَذْتُ قَلَمَكَ (Kalemini ben almadım.), وَلَا رَأَيْتُهُ وَلَا أَخَذْتُ قَلَمَكَ (Ne kalemini aldım, ne de onu gördüm.) örneklerinde de böyledir.

Son olarak geçmiş zaman; ism-i failin mefulüne izafetiyle, mefulü yoksa tenvinli olarak geçmiş zaman karineleri ile de sağlanabilir. Bu kapsamda şu örneklere yer verilebilir:

أَنَا أَخَذْتُ قَلَمَكَ أَمْسَ (Dün kalemini aldım.)

مَا أَنَا أَخَذْتُ قَلَمَكَ أَمْسَ (Ben, dün kalemini almadım.)

لَسْتُ أَخَذْتُ قَلَمَكَ أَمْسَ (Dün kalemini almadım.)

إِنْ أَنَا أَخَذْتُ قَلَمَكَ (Ben, kalemini almadım.)

أَنَا أَخَذْتُ أَمْسَ (Dün aldım.)

مَا أَنَا أَخَذْتُ أَمْسَ (Ben, dün almadım.)

1.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman (Miş'li Geçmiş Zaman) Kipi

Türkçede -miş, -miş gibi eklerle elde edilen öğrenilen (miş'li) geçmiş zaman kipi, görülmeyen geçmiş zamanda; konuşanın gözü, bilgisi, şuuru önünde cereyan etmemiş olayların anlatımını sağlar. Bunun yanında, konuşan onu sonradan başkasından duymuş, öğrenmiş, görmüş veya farkına varmıştır ya da eylemi farkına varmadan yapmıştır.⁷⁷³ “Ahmet, Tarih dersini geçmiş: هَلْ أَنَا أَخَذْتُ؟” “Kitabımı ben mi almışım?,” “قَدْ نَجَحَ أَحْمَدُ فِي مَادَّةِ التَّارِيخِ,” “Herkes gitmiş. Bir kişi bile kalmamış: قَدْ ذَهَبَ كُلُّهُمْ وَلَمْ يَبْقَ أَحَدٌ” örneklerinde de böyle kullanılmıştır.

Bunun yanı sıra öğrenilen (miş'li) geçmiş zaman kipi, küçümseme için ve öğrenme kastiyle de kullanılabilir. ⁷⁷⁴ Örneğin:

Ahmet'in konseri, Avrupa'da binlerce adamın beğenisini kazanmış:

قَدْ حَظَيْتُ حَفَلَةً أَحْمَدَ الْمَوْسِيقِيَّةَ عَلَى إِعْجَابِ آلَافٍ مِنَ الرِّجَالِ فِي أَوْرُوبَا

Sizin gibi nice öğrenciler yetiştirmişim: كَمْ مِنْ طَالِبٍ مِنْكُمْ قَدْ رَبَّيْتُ

Bu fena filmi çeken şu adam, konservatuar mezunuymuş: هَذَا الرَّجُلُ

الَّذِي أَخْرَجَ هَذَا الْفِيلْمَ الرَّدِيءَ تَخَرَّجَ فِي مَعْهَدِ الْفُنُونِ الْمَسْرُجِيَّةِ

Bu kapsamda öne çıkan bir nokta; Türkçede -miş, -miş ekleriyle ifade edilen ve temel olarak başkasından duyma, öğrenme ya da sonradan fark etme gibi anlatım sağlayan öğrenilen geçmiş zamanın, Arapça'da yalın veya

⁷⁷³ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 284; Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, 266; Banguoğlu, *Türkçe'nin Grameri*, 460; Paçacıoğlu, *Türk Dili Dersleri*, 53.

⁷⁷⁴ Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, 286, 287.

şeklinin kullanılması, -miş ekinin şüphe de ifade etmesinden ileri gelir.⁷⁷⁶

Aşağıda sunulan örnekler de böyledir:

Birinci Dünya Savaşı 1914-1918 yılları arasında oldu: وَقَعَتِ الْحَرْبُ

الْعَالَمِيَّةُ الْأُولَى مَا بَيْنَ 1914 وَ 1918

Nasreddin Hoca'ya sormuşlar: سَأَلُوا جَا نَصَرَ الدِّينِ أَيْنَ مَرَكَزُ الدُّنْيَا

Bir lisede öğretmenlik yapmış, sonra öğretmenlik mesleğini bırakmış ve kitap telifi ile uğraşmış: اِسْتَعَلَّ مُدْرَسًا فِي مَدْرَسَةٍ ثَانَوِيَّةٍ ثُمَّ تَرَكَ مِهْنَةَ التَّدْرِيسِ وَ اِسْتَعَلَّ بِتَأْلِيفِ الْكُتُبِ

Buna ek olarak öğrenilen geçmiş zaman kipi, ism-i failin mefulüne izafetiyle, mefulü yoksa tenvinli olarak gelip, geçmiş zaman karineleri ile de sağlanabilir. أَنَا أَخَذْتُ قَلَمَكَ أَمْسَ: (Dün kalemini almışım.) örneğinde de böyledir.

Ayrıca öğrenilen geçmiş zaman olumsuzluk ifadesi, olumsuzluk edatları لَمْ - لَمَّا' nin muzari fiil ile kullanılmasıyla elde edilir. Bu kapsamda şu örnekler verilebilir:

أَخَذْتُ قَلَمَكَ (Kalemini almışım.)

مَا أَخَذْتُ قَلَمَكَ (Kalemini almamışım.)

إِنْ أَخَذْتُ قَلَمَكَ (Kalemini almamışım.)

لَسْتُ أَخَذْتُ قَلَمَكَ (Kalemini almamışım.)

لَمْ أَخْذُ قَلَمَكَ (Kalemini almamışım.)

⁷⁷⁶ Banguoğlu, *Türkçe'nin Grameri*, 460.

لَمَّا أَخَذْتُ قَلَمَكَ (Kalemini henüz almamışım.)

Diğer yandan, olumsuzluk edatı لَّا ile de geçmiş zaman ifade edilebilir, ancak, bu durumda لَّا ile mazi fiilin arası başka bir kelime ile ayrılmalı ya da لَّا, başka bir mazi fiille birlikte bir atıf harfinden sonra tekrarlanmalıdır. Örneğin; لَّا أَخَذْتُ قَلَمَكَ وَلَا رَأَيْتُهُ (Kalemini ben almamışım.), (Ne kalemini almışım ne de onu görmüşüm.) cümlelerinde böylesi bir kullanım bulunmaktadır. Yukarıda duymak, söylemek vb. manalara gelen fiiller, bu cümlelerin başına getirilip أَنَّهُ ile bağlanarak da aynı ifade verilebilir. قِيلَ إِنَّهُ لَّا أَخَذَ قَلَمَكَ وَلَا رَأَهُ (Ne kalemini almış ne de onu görmüş.) ifadesinde de böyledir.

Son olarak olumsuz öğrenilen geçmiş zaman, muzari fiille olduğu gibi, ism-i failin olumsuzluk harfleri ile kullanılmasıyla da sağlanabilir. Örneğin:

مَا أَنَا أَخَذْتُ قَلَمَكَ أَمْسَ (Ben dün kalemini almamışım.)

لَسْتُ أَخَذْتُ قَلَمَكَ أَمْسَ (Dün kalemini almamışım.)

إِنِّي أَنَا أَخَذْتُ قَلَمَكَ (Ben, kalemini almamışım.)

أَنَا أَخَذْتُ قَلَمَكَ (Dün almışım.)

مَا أَنَا أَخَذْتُ قَلَمَكَ (Ben dün almamışım.) cümlelerinde aynı durum söz

konusudur.

1.5. Gelecek Zaman Kipi

Türkçede fiil kök ve gövdelerine -ecek, -acak eklerinin getirilmesiyle elde edilen gelecek zaman kipi, konuşma anından sonraki anda gerçekleşecek olayların anlatımını sağlar. Bunun yanı sıra -yor ve -r, -ar ekleri de gelecek zaman bildirir, ancak -yor eki şimdiki zamanla bitişik (yakın) gelecek zamanı, -r, -ar ise geniş zaman içinde bir gelecek zamanı ifade eder.⁷⁷⁷ “Ahmet, üniversiteden mezun olduktan sonra öğretmen olacak: سَيَكُونُ أَحْمَدُ مُدْرَساً بَعْدَ تَخْرُجِهِ مِنَ الْجَامِعَةِ”, “Ölüm sebebi, üzerinde otopsi yapıldıktan sonra belli olacak: سَيَبَيِّنُ سَبَبَ مَوْتِهِ بَعْدَ التَّشْرِيحِ الَّذِي يُجْرَى عَلَيْهِ”, “Yarın gezintiye çıkıyorum: أَخْرُجُ غَدًا لِلجَوْلَةِ” cümleleri bu kapsamda örnektir.

Buna ek olarak; -ecek, -acak ekleri emir, gereklilik, istek anlamlarında ve tahmin için de kullanılmaktadır.⁷⁷⁸ Örneğin: “Yarın işe buradan başlayacaksın: تَذْهَبُ تَبْدَأُ الْعَمَلَ غَدًا مِنْ هُنَا”, “Hak bellediğin yola yalnız gideceksin: سَيَكُونُ (سَتَذْهَبُ) وَجِيْدًا إِلَى طَرِيقِ (مَذْهَبِ) عَرَفْتَهُ حَقًّا”, “Şu gelen Avni olacak: الْمَقْبَلُ ذَلِكَ عَوْنِي” cümleleri de emir, gereklilik ve istek anlamları içermektedir.

Görüldüğü üzere; Türkçedeki -acak, -ecek ya da -yor, -ar, -er, -r ekleriyle ifade edilen gelecek zaman, Araççada yalın veya سَنَ ya da سَوْفَ'ye bitişik olarak kullanılan muzari fiille sağlanmaktadır.

Bu bağlamda -yor ekinin, hem şimdiki zaman hem gelecek zaman için

⁷⁷⁷ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 285-287.

⁷⁷⁸ Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, 267.

ve -r, -ar eklerinin ise hem geniş zaman, hem gelecek zaman için kullanılmakta olduğu bilinmektedir. Aynı şekilde muzari fiil kalıbı da hem gelecek zaman hem şimdiki zaman hem de geniş zamanın anlatımı için kullanılır. Muzari fiilin gelecek zaman ifadesi سَوْفَ سَ - سَ ekleriyle pekiştirilir.

Diğer taraftan, olumsuz gelecek zaman ise muzari fiilin لَا ya da لَنْ ile kullanılmasıyla elde edilir. سَأَفْعُلُ مَا تَقُولُ = سَأَفْعُلُ مَا تَقُولُ = سَوْفَ أَفْعُلُ مَا تَقُولُ = سَوْفَ أَفْعُلُ مَا تَقُولُ (Söylediklerini yapacağım.): لَا أَفْعُلُ مَا تَقُولُ (Söylediklerini yapmayacağım.), لَنْ أَفْعُلُ مَا تَقُولُ (Söylediklerini yapmayacağım.) cümleleri buna örnektir.

1.6. Emir Kipi

Türkçede emir fiili yapmak için fiil kök ve gövdelerine bazı ekler getirilir. Bu ekler:

- birinci tekil şahıs için -ayım, -eyim, çoğul için -alım, -elim,
- üçüncü tekil şahıs için -sın, -sin, -sun, -sün, çoğul için -sınlar, -sinler, -sunlar, -sünler,
- ikinci çoğul şahıs için -ın, -in, -un, -ün, -ınız, -iniz, -unuz, -ünüz şeklinde ekler getirilir,
- ikinci şahısta ise hiç bir ek almaz.

Bu şekilde elde edilen emir kipi hareketin yapılmasına işaret eder.⁷⁷⁹

Bana bir bardak çay getiriniz: أَحْضِرْنِي كُوبًا مِنَ الشَّايِ, Allahım beni affet: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي, Erken uyuyayım: لِأَنْتُمْ مُبَكِّرًا cümleleri buna örnektir.

⁷⁷⁹ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 288 vd.

Arapça'da ise ikinci tekil, ikil ve çoğul şahıslar için **افْعَلْ** kalıbı, diğer şahıslar için **لِيَفْعَلْ** kalıbı kullanılır. Bununla birlikte, az da olsa ikinci tekil, ikil ve çoğul şahıslar için **لِيَفْعَلْ** kalıbı da kullanılmaktadır. Konu kapsamında şu cümleler örnek olarak verilebilir:

Emredildiğini yap, nehyedildiğinden sakın: **فَمَّا تَوَمَّرُ بِهِ وَاجْتَنِبْ مَا تَنْهَى عَنْهُ**

Çıkmadan önce ödevlerini yap: **لِنَقُومَ بِوَأَجَابَاتِكَ قَبْلَ أَنْ تَخْرُجَ**

Beni seveni de sevmeyeni de ödüllendireyim: **لَأُكَافِيَ مَنْ يُحِبُّنِي وَمَنْ لَا يُحِبُّنِي**

Oturuma iki üye gelsin: **لِيَحْضُرَ الْجُلُوسَةَ عُضْوَانِ**

Son olarak emrin olumsuzu (nehiy) ise, meczum muzari fiilin **لَا** ile kullanılmasıyla elde edilir. “Kendini ilgilendirmeyen şeylerle ilgilenmesin: **لَا تَكْسَلْ مَا دُمْتَ حَيًّا**”, “Yaşadığın sürece tembellik etme: **يَهْتَمَّ بِمَا لَا يَغْنِيهِ**” cümlelerinde de böyledir.

1.7. Şart (Dilek-Şart) Kipi

Türkçede fiil kök ve gövdelerine eklenen -se, -sa ekleriyle elde edilen şart kipi, hareketin şart şeklinde tasarlandığını ve şart olarak düşünüldüğünü ifade eder.⁷⁸⁰ “Yağmur yağarsa köylüler sevinir: **إِنْ يَنْزِلَ الْمَطَرُ يَفْرَحِ الْقَرْوِيُّونَ**”, “Ne okursan, ondan yararlanırsın: **مَا تَقْرَأُ تَسْتَفِيدُ مِنْهُ**”, “Çalışırsan, başarırsın: **مَنْ رَأَى نَبِيَّ أِكْرَمَهُ**”, “Beni kim ziyaret ederse, ona ikram ederim: **إِنْ تَدْرُسْ تَنْجُحْ**”

⁷⁸⁰ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 292; Paçacıoğlu, *Türk Dili Dersleri*, 54.

Örneklerde de olduğu gibi bu üslup, Arapça'da **إِنْ** şart edatının mazi ya da muzari fiili ile birlikte kullanılmasıyla sağlanır.

Buna ek olarak Türkçedeki şart kipi bazen istek için de kullanılabilir. Bu kullanışta şart değil, temenni ifadesi bulunur. “Yarın hava güzel olsa: **لَوْ** أَنْ الْجَوَّ جَمِيلٌ عَدَاً” misalinde de bu şekildedir. Aslında bu temenni fonksiyonu, yine şarta dayanır ve şartın dilek hâline girmiş şeklidir. Bu ifade Arapça'da temenni manası için kullanılan **لَوْ** ile sağlanır. Örneğin:

Bu akşam yemeği bahçede yesek! **لَوْ نَأْكُلُ الطَّعَامَ هَذَا الْمَسَاءَ فِي الْحَدِيقَةِ**
هَلَّا نَأْكُلُ الطَّعَامَ هَذَا الْمَسَاءَ فِي الْحَدِيقَةِ

Sen bu işten vazgeçsen! **لَوْ تَتَخَلَّى عَنِ هَذَا الْأَمْرِ**

Çevrendekilerle ilgilenen de, onların sana olan sevgileri devam etse!
أَلَا تَهْتَمُّ بِمَنْ حَوْلَكَ فَتَدُومَ مَوَدَّتِهِمْ لَكَ

Örneklerin Arapça çevirilerinde görüldüğü gibi, Türkçede şartın dilek şekline bürünmüş olan bu durumu; Arapça arz ve tahdid edatlarının muzari fiille kullanılması ile de sağlanabilmektedir. Bu bağlamda, Arapça cümlede temenni ifadesi için kullanılan **لَيْتَ** de Türkçe'deki dilek şart ifadesini sağlayabilir. “Keşke, okuduklarımı anlasam da sana anlatsam! **لَيْتَنِي أَفْهَمُ مَا أَقْرَأُ فَأُخْبِرَكَ**” cümlesi buna somut bir örnektir.

Bu konu kapsamında ifade edilmesi gereken bir kural ise; gel-se-nel, otur-sa-na! gibi hitablı şart şekillerinde şart ifadesinin hiç bulunmadığıdır. Yalnız ikinci şahıslarda kullanılan ekleşmiş hitap edatlı bu şekiller, istekle

emir arası bir ifade taşırlar.⁷⁸¹ Arapça’da bu ifadeyi vermek için yine muzari fiille birlikte arz ve tehdid edatları (أَمَّا - لَوْلا - أَلَا - لَوْما - لَوْ - أَلَا - هَلَّا - أَلَا - لَوْما) kullanılır. “Gördüklerini anlatsana: مَا رَأَيْتَ”، “Bana yardım etsene: لَوْما” örneklerinde de bu edatlardan kullanılmıştır.

1.8. İstek Kipi

Türkçede fiil kök ve gövdelerine -a, -e eklenerek elde edilen istek kipi, tasarlanan hareketin istendiğini gösterir, istek şeklinde bir tasarlama ifade eder ve dilek bildirir.⁷⁸² Otur-ayım, otur-a-sın, otur-a, otur-alım, otur-a-sınız, otur-a-lar fiilleri bu şekildedir. Bu kapsamda örnek olarak, “Çantamı alayım! لِتَعْتَنُوا بِالْحَدِيقَةِ حَيْدًا”, “Bahçeye iyi bakasınız: لَاأُخَذُ حَقِيْبَتِي” cümleleri verilebilir, ancak, emir birinci şahısları (ben ve biz) emirden çok istek ifade ederler.⁷⁸³

Bunun yanı sıra istek kipi, kararlı bir dilek ifade eder ve yerine göre buyuru (emir) anlamına da yaklaşır.⁷⁸⁴ Bu durum; “Sizi burada bir daha görmeyim! لَا أَرِيْنَكَ هَهُنَا أَبَدًا” cümlesinde de görülmektedir.

Ayrıca, -a, -e ile yapılan istek üslubu, zaman açısından geniş zaman ifadesi içerir ve şimdiki ve gelecek zamanın görevini de yapar.⁷⁸⁵

Bu bağlamda vurgulanması gereken bir husus; istek ifadesinin Arapçada yerine göre birçok kalıpla ifade edilebilir olmasıdır. İstek bildiren üslup

⁷⁸¹ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 293; Paçacıoğlu, *Türk Dili Dersleri*, 55.

⁷⁸² Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 293, 294; Paçacıoğlu, *Türk Dili Dersleri*, 55.

⁷⁸³ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 295.

⁷⁸⁴ Banguoğlu, *Türkçe'nin Grameri*, 470.

⁷⁸⁵ Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, 270.

olarak lamla (لِيُفْعَلْ) ya da siygayla emir (أَفْعَلْ) ve nehiyi (لَا يَفْعَلْ - لَا تَفْعَلْ) sayılabilir. Bunun yanı sıra arz ve tehdid üsluplarını (yani muzari fiil ile kullanılan edatlarını) da yerine göre istek üslubu içine dâhil edilebilir. Çünkü bu üsluplar talep ifade eder. Talep yukarıdan aşağı olursa emir, aşağıdan yukarı olursa istek manasına gelir. Bu durum; “Kalkasın ve otural” هَلَّا تَقُومُ وَلَا يَفْعُدْ örneğinde görülmektedir.

1.9. Gereklik Kipi

Türkçede fiil kök ve gövdelerine -malı, -meli eklerinin eklenmesiyle elde edilen gereklik kipi, tasarlanan hareketin gerekliliğini gösterir ve gerekli olanı ifade eder.⁷⁸⁶Örneğin: “Bu parayı hemen ödemelisin! عَلَيْكَ أَنْ تَدْفَعَ هَذَا يَنْبَغِي عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْتَبِهُوا أَكْثَرَ ”المَالِ فَوْرًا”, “Bundan böyle daha dikkatli olmalısın! ”بَعْدَ هَذَا” cümleleri gereklik belirtmektedir. Dilek-şart (bil-se), istek (bil-e) ve gereklik (bil-meli) kiplerinin ifade ettikleri zaman, gelecek zamandır.⁷⁸⁷

Diğer yandan gereklik kipi, buyuru ağırlığında da kullanılabilir.⁷⁸⁸ “Söylediklerimi yazmalısın! لَا بُدَّ لَكَ أَنْ تَكْتُبَ مَا أَقُولُ” örneği böyledir.

Tüm bunların yanı sıra Türkçede gereklik bildiren bu kip, Arapçada aynı anlamı ifade eden fiil ya da kalıp ifadelerle sağlanır. Bu ifade için, şu fiil ya da kalıp ifadelerini sayabiliriz: يَلْزَمُ أَنْ - يَجِبُ أَنْ - لَا مَقَرَّ مِنْ أَنْ - لَا بُدَّ لَهُ مِنْ أَنْ - يَنْبَغِي لَكَ أَنْ - مِنَ الْمَعْرُوضِ أَنْ

⁷⁸⁶ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 295, 296; Paçacıoğlu, *Türk Dili Dersleri*, 55.

⁷⁸⁷ Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, 264; Banguoğlu, *Türkçe'nin Grameri*, 443 (Bilgegil, gelecek zaman ifade eden bu kiplerden dilek-şart yerine emir kipi demektedir.).

⁷⁸⁸ Banguoğlu, *Türkçe'nin Grameri*, 472.

sunulmuştur:

İnsan hürriyet ve istiklâlini savunmalıdır: **مِنَ الْوَاجِبِ أَنْ يُدَافِعَ الْإِنْسَانُ**
عَنْ حُرِّيَّتِهِ وَاسْتِقْلَالِهِ

Her insan hürriyetinin başkalarını rahatsız etmek olmadığını bilmelidir: **مِنَ الْوَاجِبِ أَنْ يَعْلَمَ كُلُّ إِنْسَانٍ أَنَّ حُرِّيَّتَهُ لَا تَعْنِي مَضَائِقَهُ الْآخَرِينَ**

Arabayı bu hızda sürmemelisin: **لَا بُدَّ لَكَ أَنْ لَا تُفُودَ سَيَّارَتَكَ بِهَذِهِ السُّرْعَةِ**

Bu arada vurgulanması gereken bir nokta; gereklilik anlatımı sağlayan bu üslubun olumsuz kullanımına dikkat etmek gerektiğidir. Örneğin; **لَا يَجِبُ عَلَيْكَ إِلَّا** cümlesinde olduğu gibi olumsuzluk edatı gereklilik fiilinden önce gelirse yapmasının gerekli olmadığı vurgulanırken, **يَجِبُ عَلَيْكَ أَنْ تَفْعَلَ** cümlesinde olumsuzluk edatı gereklilik fiilinden sonra gelen gerçek fiille birlikte kullanılınca, yapmamasının gerekli olduğu vurgulanır. Birinci ifadede yap da yapmasa da fark etmez gibi bir mana varken, ikinci cümlede kesinlikle bir yasaklama vardır.

2. Birleşik Zaman Kipleri

2.1. Hikâye Kipi

Türkçede hikâye kipi, konuşanın geçmiş zamanda gördüğü hareketleri hikâye etmek için kullanacağı bir fiil şekli olan hikâye kipi ya da üslubu olarak tanımlanır. Bu anlatım; asıl fiilin kipleri ile i- fiilinin⁷⁸⁹ görülen geçmiş zamanının (idi gibi) veya ekleşmiş şeklinin (-ydı gibi) birleşmesiyle yapılır. Hikâye üslubu; Türkçede emir dışındaki bütün kipler için kullanılabilir ve -idi ya da -ydı şeklinde ifade edilir. Arapçada ise, geçmiş zaman anlatımı sağlayan كَانْ'nin hikâye edilmek istenen fiil ya da cümlenin başına getirilmesiyle sağlanır. Türkçede, geniş zamanın hikâyesi için yapar-dı-m, yapmaz-dı-m şekli, şimdiki zamanın hikâyesi için bili-yor-du-m, bilmi-yor-du-m şekli, görülen geçmiş zamanın hikâyesi için açtı-y-dı-m, açma-dı-y-dı-m şekli, öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi için içmiş-ti-m, içmemiş-ti-m şekli, gelecek zamanın hikâyesi için atacak-tı-m, atmayacak-tı-m şekli kullanılmaktadır. Şartın hikâyesi olsa-y-dı-m, istek şeklinin hikâyesi bile-y-di-m şeklinde (istek şeklinin hikâyesi bazen şart hikâyesi manası da taşımaktadır. Ayrıca, istek hikâyesi için şartın hikâyesi de kullanılabilir.), gereklik şeklinin hikâyesi için ise yapmalı-y-dı şekli kullanılmaktadır.⁷⁹⁰ Bütün bu kalıplar, genel olarak hatırlama fonksiyonu görürler. Bu bağlamda şu örneklerle yer verilebilir:

⁷⁸⁹ "i-" şekli, "imek" olarak okunacaktır.

⁷⁹⁰ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 304-306.

Teyzem çok sigara içerdi: كَانَتْ خَالَتِي تُدَخِّنُ كَثِيرًا

Her gün aynı trene binerdik: كُنَّا نَرْكَبُ كُلَّ يَوْمٍ الْقِطَارَ نَفْسُهُ

O eskiden çok çalışırdı: كَانَ قَدِيمًا يَعْمَلُ كَثِيرًا

Ben kardeşimi bekliyordum: كُنْتُ أَنْتَظِرُ أَخِي

Dün orada ne yapıyordunuz?: مَاذَا كُنْتُمْ تَفْعَلُونَ هُنَاكَ

Tam çıkıyordum, bir misafir geldi: جَاءَنِي ضَيْفٌ جَبِينًا كُنْتُ كِدْتُ أُخْرَجُ

İşe başlayacaklardı. Beni çağırdılar: اسْتَدْعَوْنِي لِذَلِكَ الْعَمَلِ لِكَيْ نَبْدَأَ

Bir şey diyecektim, ancak unuttum: كُنْتُ سَاقُولُ شَيْئًا وَلَكِنِّي نَسِيْتُ

O akşam tiyatroya gidecektim. Bu sebeple, evden erken çıkmıştım:

كُنْتُ سَادُهُبٌ إِلَى الْمَسْرَحِ فَلِذَلِكَ كُنْتُ قَدْ خَرَجْتُ مِنَ الْبَيْتِ مُبَكَّرًا

Yusuf'u bekleyeydik (/bekleseydik): لَبِينَا كُنَّا أَنْتَظِرُنَا يُوسُفَ

Bileydim (bilseydim) almazdım: لَوْ كُنْتُ عَلِمْتُ لَمَا أَخَذْتُ

Eski evimizde kalsaydık: لَوْ كُنَّا بَقِينَا فِي بَيْتِنَا الْقَدِيمِ

Biraz dinlenseydiniz: لَوْ كُنْتُمْ اسْتَرْحُتُمْ قَلِيلًا

Randevu yerinde zamanında olmalıydım: كَانَ يَنْبَغِي لَكَ أَنْ تَكُونَ فِي

مَكَانِ الْمَوْعِدِ بِوَقْتِهِ

Suçlu, suçundan dolayı cezalandırılmalıydı: كَانَ مِنَ اللَّازِمِ أَنْ يُعَاقَبَ

الْمُجْرِمُ عَلَى جَرِيمَتِهِ

Dün müdürle görüşmeliydim. Ancak o, bürosuna gelmedi: كَانَ لَا بُدَّ

أَنْ أَقَابَ الْمُدِيرَ أَمْسَ وَلَكِنَّهُ لَمْ يَخْضُرْ إِلَى الْمَكْتَبِ

Ankara'ya gidip, arkadaşlarımı ziyaret ettim: **كُنْتُ قَدْ (/قَدْ)**
كُنْتُ/كُنْتُ) ذَهَبْتُ إِلَى أَنْفَرَةَ وَرَزْتُ أَصْدِقَائِي

Sen bana geldiğinde, seni ziyaret etmeyi kararlaştırmış ve hazırlanmaya başlamışım: **لَمَّا جِئْتَنِي، كُنْتُ قَدْ قَرَّرْتُ أَنْ أُرِوِكَ وَبَدَأْتُ الْإِسْتِعْدَادَ لِذَلِكَ**

Bu atı huysuz sanmışım, meğer aldanmışım: **كُنْتُ ظَنَنْتُ أَنَّ هَذَا الْأَجْصَانَ سَيَّءُ الطَّبَعِ فَإِذَا أَنَا مَخْدُوعٌ**

Saat henüz dörde yaklaşmamıştı: **كَانَتِ السَّاعَةُ لَمْ تَقْتَرِبْ مِنَ الرَّابِعَةِ بَعْدُ**
 Koltukta oturmaktaydık: **كُنَّا مازِلْنَا نَجْلِسُ عَلَى الْمَقْعَدِ**

Örneklerde de görüldüğü gibi, Türkçe'deki zaman kalıplarının Arapça karşılıkları şöyledir:

1. **Şimdiki zamanın hikâyesi**; olumlusu **كَانَ يَفْعَلُ** (Yapıyordu.) kalıbı ile, olumsuzu **كَانَ لَا يَفْعَلُ، لَمْ يَكُنْ يَفْعَلُ، مَا كَانَ يَفْعَلُ** (Yapmıyordu.) kalıpları ile,

2. **Geniş zamanın hikâyesi**; olumlusu yine **كَانَ يَفْعَلُ** (Yapardı.) kalıbı ile, olumsuzu yine **كَانَ لَا يَفْعَلُ، لَمْ يَكُنْ يَفْعَلُ، مَا كَانَ يَفْعَلُ** (Yapmazdı.) kalıpları ile,

3. **Gelecek zamanın hikâyesi**; olumlusu **كَانَ سَيَفْعَلُ** (Yapacaktı.) kalıpları ile, olumsuzu **كَانَ لَنْ يَفْعَلُ** (Yapmayacaktı.) **كَانَ لَا يَفْعَلُ**, ve **لَمْ يَكُنْ لَيَفْعَلُ** (Yapacak değildi.) kalıpları ile,

4. **Görülen (di'li) geçmiş zamanın hikâyesi**; olumlusu **كَانَ قَدْ فَعَلَ**, **قَدْ** **لَمْ يَكُنْ قَدْ**, **مَا كَانَ قَدْ فَعَلَ** ve **كَانَ فَعَلَ** (Yaptıydı.) kalıpları ile, olumsuzu **كَانَ قَدْ فَعَلَ** ve **قَدْ كَانَ لَمْ يَفْعَلُ** (Yapmıyordu, yapmış

değildi.) kalıpları ile,

5. **Öğrenilen (miş'li) geçmiş zamanın hikâyesi**; olumlusu yine **كَانَ قَدْ** (Yapmıştı.) kalıpları ile, olumsuzu yine **مَا كَانَ قَدْ** ve **قَدْ كَانَ فَعَلَ** (Yapmamıştı.) kalıpları ile ya da bütün bu kalıpların başına duymak, öğrenmek gibi manalara gelen fiiller getirilip hikâye edilmek istenen cümlelerin **أَنَّهُ** ile bağlanmasıyla,

6. **Şartın hikâyesi**; olumlusu **لَوْ كَانَ فَعَلَ** ve **أَتَمَّنَى لَوْ فَعَلَ** (Yapardı.) kalıpları ile, olumsuzu **لَوْ كَانَ مَا فَعَلَ** ve **لَوْ لَمْ يَفْعَلْ** (Yapmasaydı.) gibi kalıplarla,

7. **İstek hikâyesi**; olumlusu **هَلَّا فَعَلَ - أَلَّا فَعَلَ**, **لَبِئْتَهُ فَعَلَ** (Yapaydı.) kalıpları ile, olumsuzu **لَبِئْتَهُ مَا فَعَلَ** ve **لَوْ لَمْ يَفْعَلْ** (Yapmaydı.) kalıpları ile,

8. **Gereklilik hikâyesi**; olumlusu **كَانَ لَا بُدَّ أَنْ يَفْعَلَ** ve **كَانَ يَجِبُ أَنْ يَفْعَلَ** (Yapmalıydı.) gibi kalıp ifadeleri ile, olumsuzu **لَمْ يَكُنْ يَجِبُ**, **مَا كَانَ يَجِبُ أَنْ يَفْعَلَ** (Yapmamalıydı.) gibi kalıplarla yapılır. Emrin hikâyesi ise yoktur.

2.2. Rivâyet Kipi

Türkçede *i-* fiilinin öğrenilen geçmiş zamanının (-miş, -miş) eklerinin getirilmesiyle yapılan bir birleşik çekim olan rivâyet kipi ya da üslubu, bir nakil, bir anlatma, bir sonradan farkına varış ifade eder. Bununla birlikte,

hikâye üslûbunda olduğu gibi bir zaman ifadesi yoktur. Başka bir deyişle, birleşik çekim olarak hikâyede zaman ifadesi bulunurken, rivâyette bulunmaz, fakat, öğrenilen geçmiş zamanın eki olan -mış,-miş eklerinin geçmiş zaman ifade ettiği unutulmamalıdır. Buradaki mış, -miş ekleri ise, sadece anlatma, başkasından nakil ve sonradan farkına varma fonksiyonunu yerine getirir. Geniş zamanın rivâyeti için yapar-mış-ım, şimdiki zamanın rivâyeti için duyuyor-muş-um, öğrenilen geçmiş zamanın rivâyeti için tutmuş-muş-um, tutmuş imişim, gelecek zamanın rivâyeti için susacak-mış-ım, şart şeklinin rivâyeti için bulunsa-y-mış-ım, istek şeklinin rivâyeti için baka-y-mış-ım (istek ve şart şeklinin rivâyetleri birbirlerinin yerine kullanılabilir.) , gereklik şeklinin rivâyeti ise yazmalı-y-mış-ım şekli kullanılır. Emir ve görülen geçmiş zamanın rivâyeti ise yoktur.⁷⁹¹ Bu kalıpların Arapça'daki karşılıkları hikâye üslubundaki karşılıklarından çok farklı değildir. Bu durum, aşağıda sunulan örneklerde de görülmektedir:

Teyzem çok sigara içermiş: كَانَتْ خَالَتِي تُدَخِّنُ كَثِيرًا

Her gün aynı trene binermişiz: كُنَّا نَرْكَبُ كُلَّ يَوْمٍ الْوَقَارَ نَفْسَهُ

O eskiden çok çalışmış: كَانَ قَدِيمًا يَعْمَلُ كَثِيرًا

Ben kardeşimi bekliyormuşum: كُنْتُ أَنْتَظِرُ أُجَي

Dün orada ne yapıyormuşsunuz?: مَاذَا كُنْتُمْ تَفْعَلُونَ هُنَاكَ

⁷⁹¹ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 306-307.

Tam çıkıyormuşum, bir misafir gelmiş: جَاءَنِي ضَيْفٌ جَيْنَمَا كُنْتُ كِدْتُ
أَخْرُجُ

İşe başlayacaklarmış. Beni çağırmışlar: كَانُوا سَيِّدَاؤُنَ الْعَمَلِ لِذَلِكَ
اسْتَدْعَوْنِي

Bir şey diyecekmişim, ancak unutmuşum: كُنْتُ سَأَقُولُ شَيْئًا وَلَكِنِّي نَسِيْتُ

O akşam tiyatroya gidecekmişim. Bu sebeple, evden erken çıkmışım-
şım: كُنْتُ سَأَذْهَبُ إِلَى الْمَسْرَحِ فَلِذَلِكَ كُنْتُ قَدْ خَرَجْتُ مِنَ الْبَيْتِ مُبَكِّرًا

Yusuf'u bekleyeymişiz (/bekleseymişiz): لَبِيتْنَا كَمَا انْتَبَرْنَا يُوْسُفَ

Bileymişim (bilseymişim) almazmışım: لَوْ كُنْتُ عَلِمْتُ لَمَا أَخَذْتُ

Eski evimizde kalsaymışız: لَوْ كُنَّا بَقِيْنَا فِي بَيْتِنَا الْفَقِيمِ

Biraz dinlenseymişsiniz: لَوْ كُنْتُمْ اسْتَرْحَنُمْ قَلِيلًا

Randevu yerinde zamanında olmalıymışsın: كَانَ يَنْبَغِي لَكَ أَنْ تَكُونَ فِي
مَكَانِ الْمَوْعِدِ بِوَقْتِهِ

Suçlu, suçundan dolayı cezalandırılmalıymış: كَانَ مِنَ اللَّازِمِ أَنْ يُعَاقَبَ
الْمُجْرِمُ عَلَى جَرِيمَتِهِ

Dün müdürle görüşmeliymişim. Ancak o, bürosuna gelmemiş: كَانَ لَا
بُدَّ أَنْ أَقَابِلَ الْمُدِيرَ أَمْسٍ وَلَكِنَّهُ لَمْ يَحْضُرْ إِلَى الْمَكْتَبِ

Ankara'ya gidip, arkadaşlarımı ziyaret etmişmişim: كُنْتُ قَدْ (/قَدْ)
كُنْتُ/كُنْتُ) ذَهَبْتُ إِلَى أَنْقَرَةَ وَزُرْتُ أَصْدِقَائِي

2.3. Şart Kipi

Türkçede asıl fiil kiplerine i- yardımcı fiilin şart şeklinin (ise, -se, -sa) getirilmesiyle yapılan bileşik şart kipi-çekimi, asıl fiil kiplerinin karşılaştığı hareketi şart şeklinde ifade eder. Geniş zamanın şartı için çalışır-sa-m, şimdiki zamanın şartı için satıyor-sa-m, görülen geçmiş zamanın şartı için sordu-y-sa-m, öğrenilen geçmiş zamanın şartı için okumuş-sa-m, gelecek zamanın şartı için gidecek-se-m, gereklik şeklinin şartı için ise yapmalı-y-sa-m şekli kullanılır. Emir, şart ve istek şekillerinin şartı yoktur.⁷⁹²

Birleşik şart çekiminin Arapça karşılıkları kalıp olarak şöylece gösterilebilir:

1. **Geniş zamanın şartı;** **إِنْ كَانَ يَفْعَلُ** ve **إِنْ كَانَ يَفْعَلُ** (Yaparsa.) kalıpları ile,

2. **Şimdiki zamanın şartı;** **إِنْ كَانَ يَفْعَلُ** ve **إِنْ كَانَ يَفْعَلُ** (Yapıyorsa.) gibi kalıplarla,

3. **Gelecek zamanın şartı;** **إِنْ كَانَ يَفْعَلُ**, **إِنْ كَانَ يَفْعَلُ** ve **إِنْ كَانَ سَيَفْعَلُ** (Yapacaksa.) kalıpları ile,

4. **Görülen geçmiş zamanın şartı;** **إِنْ كَانَ فَعَلَ** ve **إِنْ كَانَ فَعَلَ** (Yaptıysa.) ile ya da **لَوْ كَانَ فَعَلَ**, **لَوْ كَانَ فَعَلَ** ve **لَوْ كَانَ فَعَلَ** (Yapsaydı.) gibi kalıplarla,

5. **Öğrenilen geçmiş zamanın şartı;** yine **إِنْ كَانَ فَعَلَ** ve **إِنْ كَانَ فَعَلَ**

⁷⁹² Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 307-308.

(Yapmışsa.) kalıpları ile, ya da **لَوْ كَانَ قَدْ فَعَلَ** ve **لَوْ كَانَ فَعَلَ, لَوْ يَفْعَلُ, لَوْ فَعَلَ** (Yapsaymış.) gibi kalıplarla veyahut bu cümlelerin başına **يُقَالُ إِنْ كَانَ قَدْ فَعَلَ** (Yapmışsa.) gibi rivâyet anlatan fiillerin getirilmesiyle,

6. **Gereklik şeklinin şartı** ise; **إِنْ يَجِبُ أَنْ يَفْعَلَ** ve **إِنْ وَجِبَ أَنْ يَفْعَلَ** (Yapmalıysa.) gibi kalıplarla yapılabilir. Arapça ifade tarzı açısından geniş zaman ve şimdiki zaman şartının, gelecek zaman şartına; görülen geçmiş zamanın şartının, öğrenilen geçmiş zamanın şartına benzediği fark edilmektedir.

3. Katmerli Birleşik Zaman Kipleri

Asıl fiil kipine i- fiilinin iki şeklinin arka arkaya getirilmesi ile ortaya çıkan katmerli birleşik çekimde, birleşik çekimdeki asıl fiil kipine i- fiilinin bir şekli daha getirilmektedir. Sadece hikâye ve rivâyet için söz konusu olan bu katmerli birleşik çekim (kipi), i- fiilinin şart şeklinin (-se, -sa) hikâye ve rivâyet şekline eklenmesiyle elde edilir.

3.1. Hikâyenin Şart Kipi

Türkçede geniş zaman hikâyesinin şartı gelir-di-y-se-m (ya da gelir idi-y-se-m. Umumiyetle bunların yerine gelse-y-dim şekli kullanılmaktadır.), şimdiki zaman hikâyesinin şartı geliyor idi-y-se-m, görülen geçmiş zaman hikâyesinin şartı geldi idi-y-se-m (geldi-m idi-y-se şekli de kullanılmaktadır.), öğrenilen geçmiş zaman hikâyesinin şartı gelmiş-ti-y-se-m (gelmiş idi-y-se-m.), gelecek zaman hikâyesinin şartı gelecek-ti-y-se-m (gelece idi-y-se-m), gereklik hikâyesinin şartı gelmeli-y-di-y-se-m (gelmeli idi-y-se-m) şeklindedir. Şart ve istek hikâyelerinin şartı ise yoktur. Bütün bu katmerli şart şekillerinde şahıs eki, bazen şart ekinin önüne alınır: gelir-di-m-se, geliyor-du-m-sa, geldi idi-m-se, gelmiş-ti-m-se, gelecek-ti-m-se, gelmeli-y-di-m-se misallerinde olduğu gibi.⁷⁹³

Araççada ise, hikâye ya da rivâyet edilen cümlelerin başına, **إِنْ تَبَيَّنَ أَنَّهُ** şekli getirilir. Buna göre,

1. **Geniş zaman hikâyesinin şartı;** **إِنْ تَبَيَّنَ أَنَّهُ كَانَ يَفْعَلُ** (Yapardıysa.) -ya

⁷⁹³ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 310, 311.

da لَوْ فَعَلَ (yapsaydı) şekli de kullanılmaktadır.- şeklinde,

2. **Şimdiki zaman hikâyesinin şartı;** إِنَّ تَبَيَّنْتُ أَنَّهُ كَانَ يَفْعَلُ (Yapıyor idiye.) şeklinde,

3. **Görülen geçmiş zaman hikâyesinin şartı;** إِنْ تَبَيَّنْتُ، إِنْ تَبَيَّنْتُ أَنَّهُ كَانَ فَعَلَ، إِنْ تَبَيَّنْتُ أَنَّهُ كَانَ فَعَلَ veya إِنْ تَبَيَّنْتُ أَنَّهُ كَانَ فَعَلَ ya da إِنْ كَانَ فَعَلَ - إِنْ كَانَ فَعَلَ (Yaptı idiye.) gibi kalıplarla,

4. **Öğrenilen geçmiş zaman hikâyesinin şartı;** إِنْ تَبَيَّنْتُ أَنَّهُ كَانَ فَعَلَ، إِنْ تَبَيَّنْتُ أَنَّهُ كَانَ فَعَلَ veya إِنْ تَبَيَّنْتُ أَنَّهُ كَانَ فَعَلَ ya da إِنْ كَانَ فَعَلَ - إِنْ كَانَ فَعَلَ (Yapmışdıysa, yapmış idiye.) kalıpları ile,

5. **Gelecek zaman hikâyesinin şartı;** إِنْ تَبَيَّنْتُ أَنَّهُ كَانَ سَيَفْعَلُ veya إِنْ تَبَيَّنْتُ أَنَّهُ كَانَ سَيَفْعَلُ (Yapacaktıysa, yapacak idiye.) ya da إِنْ كَانَ سَيَفْعَلُ (Yapacaktıysa.) gibi kalıplarla,

6. **Gereklik hikâyesinin şartı;** إِنْ تَبَيَّنْتُ أَنَّهُ كَانَ يَجِبُ أَنْ يَفْعَلَ veya إِنْ تَبَيَّنْتُ أَنَّهُ كَانَ يَجِبُ أَنْ يَفْعَلَ (Yapmalıydıysa, yapmalı idiye.) kalıpları ile yapılır. Şart ve istek hikâyelerinin şartı ise yoktur.

3.2. Rivâyetin Şart Kipi

Türkçede geniş zaman rivâyetinin şartı gelir-miş-se-m (gelir imiş-se-m), şimdiki zaman rivâyetinin şartı geliyor-muş-sa-m (geliyor imiş-se-m), öğrenilen geçmiş zaman rivâyetinin şartı gelmiş-miş-se-m (gelmiş imiş-se-m), gelecek zaman rivâyetinin şartı gelecek-miş-se-m (gelecek imiş-se-m),

gereklik rivâyetinin şartı gelmeli-y-miş-se-m (gelmeli imiş-se-m) şekillerindedir.⁷⁹⁴

Araççada ise **إِنْ تَبَيَّنَ أَنَّهُ**'dan sonra şart koşulmak istenen cümle getirilir.

1. **Geniş zaman rivâyetinin şartı;** **إِنْ تَبَيَّنَ أَنَّهُ كَانَ يُفْعَلُ** (Yaparmışsa, yapar imişse.) -ya da **لَوْ فَعَلَ** (Yapsaymış.) şekli de kullanılmaktadır.- şeklinde,

2. **Şimdiki zaman rivâyetinin şartı;** **إِنْ تَبَيَّنَ أَنَّهُ كَانَ يُفْعَلُ** (Yapıyormuşsa, yapıyor imişse.) şeklinde,

3. **Öğrenilen geçmiş zaman rivâyetinin şartı;** **إِنْ تَبَيَّنَ أَنَّهُ كَانَ فَعَلَ**, **إِنْ تَبَيَّنَ أَنَّهُ كَانَ فَعَلَ** ya da **إِنْ تَبَيَّنَ أَنَّهُ كَانَ فَعَلَ** veya **تَبَيَّنَ أَنَّهُ قَدْ كَانَ فَعَلَ** (Yapmışmışsa, yapmış imişse.) kalıpları ile,

4. **Gelecek zaman rivâyetinin şartı;** **إِنْ تَبَيَّنَ أَنَّهُ كَانَ سَيَفْعَلُ** veya **إِنْ تَبَيَّنَ أَنَّهُ كَانَ سَيَفْعَلُ** ya da **إِنْ تَبَيَّنَ أَنَّهُ كَانَ سَيَفْعَلُ** (Yapacakmışsa, yapacak imişse.) gibi kalıplarla,

5. **Gereklik rivâyetinin şartı;** **إِنْ تَبَيَّنَ أَنَّهُ كَانَ يَجِبُ أَنْ يُفْعَلَ** veya **إِنْ تَبَيَّنَ أَنَّهُ كَانَ يَجِبُ أَنْ يُفْعَلَ** (**يَجِبُ** / **يَجِبُ**) kalıpları ile yapılır. Şart ve istek rivâyetinin şartı yoktur.

Ayrıca, rivâyetin şartını şu şekilde de ifade etmek mümkündür: **إِنْ تَبَيَّنَ أَنَّهُ فَعَلَ** (Yapıyormuşsa.), **إِنْ تَبَيَّنَ أَنَّهُ فَعَلَ** (Yaparmışsa.), **إِنْ تَبَيَّنَ أَنَّهُ فَعَلَ** (Yapmışmışsa.), **إِنْ تَبَيَّنَ أَنَّهُ قَدْ فَعَلَ** (Yapmışmışsa.), **إِنْ تَبَيَّنَ أَنَّهُ سَيَفْعَلُ** (SÖVÖF)

⁷⁹⁴ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 311.

(يَفْعَلُ) (Yapacakmışsa.), (يَجِبُ) (يَجِبُ) (يَفْعَلُ) (Yapmalıymışsa.)

Diğer yandan rivâyetin şartı; (يَفْعَلُ) (يَفْعَلُ) (يَفْعَلُ) (Yapmışmışsa.)
gibi yukarıdaki kalıpların başına, rivâyet ifade eden fiiller getirilerek de elde edilebilir.

4. İsim Fiili

Bütün isim ve fiillerin sonuna gelerek onlardan birleşik fiiller yaptığı için ana yardımcı fiil, isimleri fiilleştirdiği için de isim fiili denilen i- fiilinin, tek başına kök olarak kesin ve belirli bir manası yoktur. Başka hiç bir yapım eki almaz ve hiç bir isim veya fiil gövdesi oluşturmaz. Bununla birlikte, kök olarak belirli çekim şekilleri içinde ortaya çıkıp yanına geldiği isim veya fiil şekli ile birlikte açık bir mana kazanır ve belirli bir vazife görür. Ol- fiiline çok yakın bir manası vardır. İsim cümlesinin şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart şekillerini oluşturur. i- fiilinin şimdiki zamanına, geniş zaman da demek mümkündür.

Bu bağlamda, birleştikleri ismin şimdiki zamanda, fiil halinde ortaya çıktığını, çıkmakta devam ettiğini; ismin şimdiki zamanda olmakta bulunduğunu bildiren, haber veren i- fiilinin şimdiki zaman şahıs ekleri:

- birinci tekil şahıs için; -ım, -im, -um, -üm,
- çoğul şahıs için -ız, -iz, -uz, -üz, ikinci tekil şahıs için; -sın, -sin, -sun, -sün,
- çoğul şahıs için -sımız, -sınız, -sunuz, -sünüz,
- üçüncü tekil şahıs için; -dır, -dir, -dur, -dür,
- çoğul şahıs için; -dırlar, -dirler, -durlar, -dürler; -tırlar, -tirler, -turlar, -türler şeklindedir.⁷⁹⁵

⁷⁹⁵ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 297, 298 (M. Kaya Bilgegil, isim fiili, ek fiil (=cevher fiil) başlığı adı altında, geniş zaman, hikâye, rivayet, şart şekli olarak incelemiştir. Bk. Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, 271, 272. T. Banguoğlu ise cevher fiili başlığı altında, geniş zaman,

Bu kapsamda vurgulanması gereken bir nokta; Arapça’da i- fiilinin, olmak manasına gelen كَوْنُ mastarıyla sağlanmasıdır. Bununla birlikte, Türkçedeki i- isim fiilinin şimdiki zaman çekimi, Arapçada يَكُونُ şeklinde muzari fiille değil, sadece haberin isme isnat edilmesiyle sağlanır. “Ben yorgunum” ifadesi için sadece أَنَا مُتْعَبٌ denir.

Bunlara ek olarak, i- fiilin, bir başka ifadeyle isim cümlesinin görülen geçmiş zaman eki i- fiilinden sonra getirilen -di iken, öğrenilen geçmiş zaman eki ise -miş hâlidir.⁷⁹⁶ Arapçada ise, hem görülen geçmiş zaman hem öğrenilen geçmiş zaman, isim cümlesinin başına getirilen كَانَ mazi fiiliyle elde edilir. (O bir öğretmendir.), كَانَ مُدْرَسًا (O bir öğretmendi./O bir öğretmenmiş.)cümleleri bu kapsamda örnektir.

Ayrıca, öğrenilen geçmiş zaman, isim cümlesinin başına duymak ya da öğrenmek manasına gelen fiiller getirilerek de ifade edilebilir ve isim cümlesi ve öncesinde kullanılan fiil, أَنَّهُ ile bağlanır. Bu durum, دُكِرَ أَنَّهُ مُدْرَسٌ (O bir öğretmenmiş.), دُكِرَ أَنَّهُ مُدْرَسٌ (O bir öğretmenmiş.) örneklerinde de görülmektedir. olduğu gibi.

Bunların yanı sıra, isim fiilinin dördüncü bir şekli şart şeklidir ki, i- fiilinden sonra getirilen -se ekiyle elde edilir. Aynı üslup Arapça’da إِنَّ şart edatı ve isim cümlesinin başına getirilen كَانَ ile ifade edilebilir. Örneğin: إِنَّ

geçmiş, dolaylı geçmiş ve şart şekli olarak ele almıştır. Bk. Banguoğlu, *Türkçe’nin Grameri*, 474 vd.).

⁷⁹⁶ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 300, 301.

...كَانَ طَالِبًا (O bir öğrenci ise...), ...إِنْ كَانَ أَخَاكَ... (O senin kardeşinse...) cümlelerinde de böyledir.

Son olarak, isim fiilinin olumsuzu için Türkçede "değil" edatı kullanılarak zamanlara göre; "güzel değildir", "değildi", "değilmiş", "değilse" şeklinde çekimi yapılır. Araçça'da bu ifade şimdiki ve geniş zaman olumsuzluğu için لَيْسَ ya da لَأَ - مَا - لَأَ - لَمْ يَكُنْ ya da görülen geçmiş zaman olumsuzluğu için ise لَمْ يَكُنْ - مَا كَانَ kullanılır. Örneğin:

مَا كَانَ طَالِبًا (Öğrenci değildi./Öğrenci değilmiş.)

لَمْ يَكُنْ طَالِبًا (Öğrenci değildi./Öğrenci değilmiş.)

لَيْسَ طَالِبًا (Öğrenci değildir.)

إِنْ (/مَا أَوْ لَأَ) أَنَا طَالِبًا (Öğrenci değilim.)

لَا وَقْتُتِ الدَّهْبِ (Gitme zamanı değil.)

SONUÇ

Arapça cümlede zaman kavramı, fiillerle ortaya çıkmaktadır. Fiil ise mazi, muzari ve emir olmak üzere üç çeşittir. Talep ifade eden emir fiilini saymazsak, Arapça zaman sistemini mazi ve muzari fiiller oluştururlar. Bunlardan mazi fiil sarf açısından geçmiş zamana, muzari fiil ise şimdiki ve gelecek zamana delalet eder. Böyle bir değerlendirme, sarfî ve nahvî olarak iki şekilde ele alınabilen zaman sisteminin sarfî yönünü oluşturur.

Bununla beraber, temel işlevi geçmişte olmuş olayları ifade etmek olan mazi fiil ve şimdiki zamanda olan ya da gelecek zamanda olacak olayları ifade etmek olan muzari fiil, cümle içinde bu işlevlerini yitirebilir ve mazi fiil şimdiki ve gelecek zamana, muzari fiil ise geçmiş zamana delalet edebilir. Cümle içindeki bu zaman değişikliği de nahvî zamanı oluşturur.

Bu bağlamda, cümle içinde meydana gelen bu zaman değişikliklerini, özellikle edatlar sağlar. Örneğin: **لَمَّا** ve **لَمَّ** ile kullanılan muzari fiil geçmiş zamana, şart edatı **إِن** ile kullanılan mazi fiil gelecek zamana delalet eder. Muzari fiil; **لَمَّا** ve **لَمَّ** dışında meczum olarak ya da mansup olarak gelince gelecek zaman, merfu olarak -mazinin hâl hikâyesi için kullanıldığı zaman- ise geçmiş zaman ifade eder.

Dolayısıyla, Arapça bir cümlede zamanın anlaşılabilmesi çoğunlukla edatların bilinmesine bağlıdır.

Diğer yandan, her ne kadar fiil olmasa da cümle içinde fiil gibi kullanılabilen ve nahvî zamanı oluşturan ism-i fail, ism-i meful ve mastarın kullanımlarının bilinmesi de önemlidir. Çünkü bunlar, mazi ve muzari fiilin zaman işlevlerini yerine getirirler.

Tüm bunlara ilaveten edatlar -ki bunlar lafzî karinelere- dışında, zaman ifadesini belirleyen diğer bir karine de sözün söylenme ânındaki durumdur. Hâlî karine olarak adlandırdığımız bu karine, fiil ve fiilimsilerin (fiil manasında kullanılabilen isimlerin) ifade ettiği zamanın belirlenmesinde büyük rol oynar.

Sonuç olarak; mazi, muzari ve emir fiiller, ism-i fail, ism-i meful ve mastarlar; kullanıldığı yerlere, kullanım durumlarına ve beraberindeki edatlara göre geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanı ve yine süreklilik olarak adlandırdığımız geniş zamanın dördünü de ifade edebilmektedirler.

KAYNAKÇA

- el-'Aclûnî, İsmâ'îl b. Muḥammed el-Cerrâhî. *Keşfu'l-ḥafâ' ve muzilu'l-İlbâs*. ed. Aḫmed el-Ḳalâş. Beyrut: Muessesetu'r-risâle, 4. Basım, 1985.
- Aḫmed b. Ḥanbel, İbn Muḥammed b. Hilâl b. Esed b. İdrîs b. 'Abdullah. *Musnedu Aḫmed b. Ḥanbel*. İstanbul-Tunus: Çağrı Yayınları-Dâru Şahnûn, 2. Basım, 1992.
- Akdağ, Hasan. *Arap Dilinde Edatlar*. Konya: Tekin Dağıtım, 3. Basım, 1987.
- Akdağ, Hasan. *Arap Dili Dilbilgisi*. Konya: Tekin Kitabevi, 1989.
- Akdağ, Hasan. *Arap Dilinde Fiiller*. Konya: Tekin Kitabevi, 2. Basım, 1994.
- 'Akkâvî, İn'âm Fevvâl. *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-belâga*. murâca'a. Aḫmed Şemsuddîn. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1992.
- Akyüz, Vecdi. *Arapça'da Fiil Kipleri ve Yardımcıları*. İstanbul: M.Ü. İFAV Yayınları, 1996.
- Akyüz, Vecdi. *Arapça'da Fiil Zamanları*. İstanbul: M.Ü. İFAV Yayınları, 1996.
- Altûncî, Muḥammed-R. el-Esmer. *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğati el-Else-niyyât*. murâca'a. İmîl Ya'ḳûb. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1993.
- Altûncî, Muḥammed. *Mu'cemu'l-edavâti'n-naḥviyye*. b.y.: Dâru'l-fikr, 6. Basım, 1979.
- el-Bağdâdî, 'Abdulḳâdir b. 'Umer. *Ḥizânetu'l-edeb*. thk. 'Abdusselâm Muḥammed Hârûn. Kahire: Mektebetu'l-Ḥânîcî, ts.
- Banguoğlu, Tahsin. *Türkçe'nin Grameri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2. Basım, 1986.
- Bedrî, Kemâl. "Nizâmu'z-zaman fi'l-luğateyn el-'Arabiyye ve'l-İnciliziyeye fi ḍav'i't-teḳâbuli'l-luğavî". *Vakâi'u talîmi'l-luğati'l-'Arabiyye li-ğayri'n-nâtîkîne bihe* 1/158-186. Kuveyt: Mektebu't-terbiyeti'l-'Arabî li-duveli'l-Ḥalîc, 1401 h.
- Beserek, Ahmet. *Türkçe'de Cümle Yapısı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1991.
- Bilgegil, M. Kaya. *Türkçe Dilbilgisi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2. Basım, 1982.
- el-Buḫârî, Ebû 'Abdullah Muḥammed b. İsmâ'îl, *Saḫîhu'l-Buḫârî*. İstanbul-Tunus: Çağrı Yayınları-Dâru Şahnûn, 2. Basım, 1992.

- el-Cârim, A.-M. Emîn. *el-Belâğatu'l-vâdiha li'l-medârisi's-sâneviyye*. İstanbul: Eda Neşriyat, 1991.
- Cowan, David. *Modern Literary Arabic*. Cambridge: Cambridge University Press, Third Edition, 1970.
- el-Curcânî, Ebû Bekr 'Abdulkâhir b. 'Abdirrahmân b. Muḥammed. *Kitâbu'l-Muktaşid fi şerhi'l-İdâh*. thk. Kâzım Baḫr el-Mercân. b.y.: y.y., ts.
- Çörtü, M. Meral. *Arapça Dilbilgisi Sarf*. İstanbul: M.Ü. İFAV Yayınları, 1995.
- Çörtü, M. Meral. *Arapça'da Cümle Kuruluşu ve Tercüme Teknikleri*. İstanbul: M.Ü. İFAV Yayınları, 1995.
- ed-Daḫar, 'Abdulğani. *Mu'cemu'n-naḫv*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1987.
- Dîvânu Lebîd b. Rebî'a Şerḫu't-Tûsî*. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-'Arabî, 2. Basım, 1996.
- Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eş'aş es-Sicistânî. *Sunenu Ebî Dâvûd*. İstanbul-Tunus: Çağrı Yayınları-Dâru Sahnûn, 2. Basım, 1992.
- Ebû Ḥayyân, Muḥammed b. Yûsuf el-Endelusî el-Ġirnâfi. *el-Baḫru'l-muḫîṭ fi't-tefsîr*. murâca'a. Şıdḫî Muḥammed Cemîl. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1992.
- Emîn, Bekrî Şeyḫ. *el-Belâğatu'l-'Arabiyye fi şevbihe'l-cedîd*. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 3. Basım, 1990.
- Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım, Yayım, Tanıtım, 19. Basım, 1990.
- Eyyûb, 'Abdurrahmân. "en-Nuzumu'l-luğaviyye ve't-taṭavvur". *Vaḫâ'îtu ta'lîmi'l-luğati'l-'Arabiyye li-ğayri'n-nâtîkîne bihe* 1/124-140. Kuveyt: Mektebetu't-terbiyeti'l-'Arabî li-duveli'l-Ḥalîc, 1401 h.
- el-Ezherî, Ḥâlîd b. 'Abdillah. *Şerḫu't-Taşriḫ 'ala't-Tavḫîl*. b.y.: Dâru'l-fikr, ts.
- Fâdil, 'Abdulḫak. "Aḫṭâ luğaviyye.", *el-Lisâni'l-'Arabî* 9 (el-Mağrib el-Akşâ 1972), 413-427.
- el-Ġalâyîni, Muşṭafâ. *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*. murâca'a.: 'Abdulmun'im Ḥafâce. Beyrut: el-Mektebetu'l-'aşriyye li't-ṭibâ'a ve'n-neşr-ed-Dâru'n-nemûzeciyye, 30. Basım, 1994.
- Ḥasan, 'Abbâs. *en-Naḫvu'l-vâfi*. Kahire: Dâru'l-ma'ârif, 9-10. Basım, ts.
- Ḥassân, Temmâm. *el-Luğatu'l-'Arabiyye ma'nâhe ve mebnâhe*. Kahire: el-Hey'etu'l-Mışriyyetu'l-'âmmе li'l-kuttâb, 3. Basım, 1985.

- el-Hâşimî, Aḥmed. *el-Ḳavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*. İstanbul: Dersaadet, ts.
- Haywood, J. A.-H. M. Nahmad. *A New Arabic Grammar of the Written Language*. London: Lund Humphries, Third Edition, 1970.
- İbn 'Aḳîl, Behâuddîn 'Abdullah b. 'Aḳîl el-'Aḳîlî el-Mısrî el-Ḥamdânî. *Şerḫu İbn 'Aḳîl*. thk. Muḫammed Muḫyiddîn 'Abdulḫamîd. Beyrut: Dâru'l-fıkr, 16. Basım, 1974-1979.
- İbn Hişâm, Ebû Muḫammed 'Abdullah Cemâluddîn el-Enşârî. *Muġni'l-lebîb*. thk. Mâzin el-Mubârek-Muḫammed 'Alî Ḥamdullah. Beyrut: Dâru'l-fıkr, 1992.
- İbn Hişâm, Ebû Muḫammed 'Abdullah Cemâluddîn el-Enşârî. *Şerḫu Şuzûri'z-zehab*. tertib ve ta'lik.: 'Abdulġanî ad-Đakar. Beyrut: Muessesetu'r-risâle-ed-Dâru'l-muttaḫide, 2. Basım, 1994.
- İbn Hişâm, Ebû Muḫammed 'Abdullah Cemâluddîn el-Enşârî. *Şerḫu Ḳaṭri'nedâ ve belli'ş-şadâ*. İstanbul: Dersaadet, ts.
- İbn Hişâm, Ebû Muḫammed 'Abdullah Cemâluddîn el-Enşârî. *Avḍaḫu'l-mesâlik*. thk. Muḫammed Muḫyiddîn 'Abdulḫamîd. Beyrut: el-Mektebetu'l-'aşriyye, ts.
- İbn Hişâm, Ebû Muḫammed 'Abdullah Cemâluddîn el-Enşârî. *Telḫîşu'ş-sevâhid ve telḫîşu'l-Fevâ'id*. thk. 'Abbâs Muştafâ eş-Şâliḫî. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-'Arabî, 1986.
- İbn Mâce, Ebû 'Abdullah Muḫammed b. Yezîd. *Sunenu İbn Mâce*. İstanbul-Tunus: Çaġrı Yayınları-Dâru Sahnûn, 2. Basım, 1992.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Faḳl Cemâluddîn Muḫammed b. Mukerrem el-Mısrî. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Şâder, 3. Basım, 1994.
- İbn Ya'îş, Ya'îş b. 'Alî. *Şerḫu'l-Mufaşşal*. Beyrut-Kahire: Âlemu'l-kutub-Mektebetu'l-Mutenebbî, 2. Basım, ts.
- el-Ḳazvînî, Ebû 'Abdullah Muḫammed b. Ḳâḏî'l-Ḳuḏât Sa'diddîn Ebî Muḫammed. *el-İḏâḫ fi 'ulûmi'l-belâġa Muḫtaşaru Telḫîşi'l-Miftâḫ*. murâca'a: Behîc Gazâvî. Beyrut: Dâru ihyâi'l-'ulûm, 2. Basım, 1992.
- el-Ḳaysî, Ebû 'Alî el-Ḥasan b. 'Abdullah. *İḏâḫü şevâhidi'l-İḏâḫ*. thk. Muḫammed b. Ḥamûd ed-Da'cânî). Beyrut: Dâru'l-ġarbi'l-Islâmî, 1987.

- el-Lubedî, Muḥammed Semîr Necîb. *Mu'cemu'l-muştalahâti'n-naḥviyye ve's-şar-
fiyye*. Beyrut: Muessesetu'r-risâle-Dâru'l-furkân, 1985.
- Manşûr, 'Alî Câbir. "Cumletu'l-mâğî ve'l-ḥâl ve'l-mustakbel". *Mecelletu Kulliy-
yeti's-şerî'a* 6 (Câmi'atu Bağdâd, 1979), 430-470.
- Mattar, Antoine C. *La Traduction Pratique Français-Arabe Arabe-Français*. Beyrouth: Dar el-Machreq, 3. Basım, 1978.
- el-Mubberred, Ebu'l-'Abbâs Muḥammed b. Yezîd. *el-Muḫṭaḏab*. thk. Muḥammed 'Abdulḥâlîk 'Ağîme. Beyrut: 'Âlemu'l-kutub, ts.
- Muslim, Ebu'l-Ḥuseyn b. el-Ḥaccâc b. Muslim el-Ḳuşeyrî. *Şahîḫü Muslim*. İstanbul-Tunus: Çağrı Yayınları-Dâru Saḥnûn, 2. Basım, 1992.
- Naḥle, Maḥmûd Aḫmed, 'İlmu'l-ma'ânî fi'l-belâğâti'l-'Arabiyye. Beyrut: Dâru'l-'ulûmi'l-'Arabiyye, 1990.
- en-Na'îmî, Selîm. "İsmu'l-Fî'l". *Mecelletu'l-Mecma'i'l-'ilmî el-'İrâkî* 16 (1968), 60-89.
- en-Neḥḥâs, Muştafâ. *Dırâsât fi'l-edavâti'n-naḥviyye*. Kuveyt: Şeriketu'r-Rabiân li'n-neşr ve't-tevzî', 2. Basım, 1986.
- en-Nesâî, Ebû 'Abdurrahmân Aḫmed b. Şu'ayb. *Sunenu'n-Nesâî*. İstanbul-Tunus: Çağrı Yayınları-Dâru Saḥnûn, 2. Basım, 1992.
- Özbalıkçı, M. Reşit. *Arap Dilinde Zaman Açısından Filler*. İzmir: Anadolu Matbaacılık, 1996.
- Paçacıoğlu, Burhan. *Çerçeve Proğrama Göre Hazırlanmış Türk Dili Dersleri*. Ankara: Yükseköğretim Kurulu Matbaası, 1987.
- er-Rağî, Muḥammed b. el-Ḥasen. *Şerḫu'l-Kâfiye fi'n-naḥv*. b.y.: el-Mektebetu'l-murṭaḏaviyye li'l-âşâri'l-Ca'feriyye, ts.
- er-Râğib el-İsfehânî, Ebu'l-Ḳâsım el-Ḥuseyn. *Mufredâtu elfâzi'l-Ḳur'ân*. thk. Şafvân 'Adnân Dâvûdî. Dimeşk-Beyrut: Dâru'l-ḳalem-ed-Dâru's-şâmiyye, 1992.
- er-Rummânî, Ebu'l-Ḳâsım 'Alî b. 'İsâ. *Kitâbu Ma'ânî'l-ḫurûf*. thk. 'Abdulfettâḫ İsmâ'îl Şelbî. Cidde: Dâru's-şurûḳ, 2. Basım, 1981.
- es-Sâmerâî, Fâğıl Şâliḫ. "ed-Dilâletu'z-zemâniyye li-fi'li'l-emr". *Buḫûs fi'l-
luğati ve'l-edeb*. haz.: Seḥâm el-Ferîḫ. 157-167. Kuveyt: Mektebetu'l-Mu'allâ, 1987.

- es-Sâmerâî, İbrâhîm. *el-Fi'lu zemânuhu ve ebniyetuhu*. Beyrut: Muessesetu'r-risâle, 3. Basım, 1983.
- eş-Se'âlibî, Ebû Mansûr 'Abdulmelik b. Muḥammed b. İsmâ'îl. *Fıkhü'l-luġati ve sırru'l-'Arabiyye*. thk. Fâiz Muḥammed. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-'Arabî, 1993.
- es-Semîn el-Ḥalebî, Aḥmed b. Yûsuf b. 'Abdiddâim. *'Umdetu'l-ḥuffâz fi tefsîri eşrefi'l-elfâz*. thk. Muḥammed Alḫûncî. Beyrut: 'Âlemu'l-kutub, 1993.
- Sîbeveyh, Ebû Bişr 'Amr b. 'Uṣmân b. Ḳanber. *el-Kitâb*. thk. 'Abdusselâm Muḥammed Hârûn. Kahire: Mektebetu'l-Ḥâncî-Matba'atu'l-medenî, 2. ve 3. Basım, 1982-1983.
- es-Suyûtî, Ebu'l-Faḍl 'Abdurrahmân b. el-Kemâl Ebû Bekr Celâluddîn. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*. murâca'a: Fâyiz Terḫîmî. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-'Arabî, 2. Basım, 1993.
- eş-Şarratûnî, Raşîd. *Mebâdiu'l-'Arabiyye*. İstanbul: Dersaadet, ts.
- eş-Şenķîṭî, Aḥmed b. Emîn. *ed-Dureru'l-levâmî*. thk. 'Abdul'âl Sâlim Mukerrem. Beyrut: Muessesetu'r-risâle, 1985.
- et-Taftazânî, Sa'duddîn. *Şerḫu Muḫṫaşari'l-ma'ânî fi'l-ma'ânî ve'l-beyân ve'l-bed'î*. Kum: Matba'atu Gadir, 3. Basım, 1349 h.
- et-Tirmîzî, Ebû 'İsâ Muḥammed b. 'İsâ b. Sevrâ. *Sunenu't-Tirmîzî*. İstanbul-Tunus: Çaġrı Yayınları-Dâru Saḫnûn, 2. Basım, 1992.
- Uralġiray, Yusuf. *İlk ve İleri Dilbilgisi Modern Metodlu, Uygulamalı, Tahlili ve Araştırmalı Araçça*. Riyad: Tebliġ Yayınları, 1986.
- Vecdî, Muḥammed Ferîd. *Dâiretu ma'ârifi'l-ḳarni'l-işrîn*. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 3. Basım, ts.
- el-Warrakî, Nariman Nailî-A. Taher Hassanein, *The Connectors in Modern Standard Arabic*. Cairo: Center for Arabic Studies American University in Cairo, 1984.
- Wright, W. *A Grammar of the Arabic Language*. London: Cambridge University Press, Third Edition, 1967.
- Yazıcı, Hüseyin. *Araçça'da Edatlar ve Kullanımları*. İstanbul: Kitabevi, 1996.
- Yüksel, Azmi. *Çaġdaş Arap Edebiyatından Seçmeler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coġrafya Fakültesi Yayınları, 1984.

ez-Zeccâcî, Ebu'l-Çâsım 'Abdurrahmân b. İshâk. *el-Cumel fi'n-naĥv*. thk. 'Alî Tefvîk el-Ĥâmed. Ürdün: Muessesetu'r-risâle-Dâru'l-emel, 2. Basım, 1985.

ez-Zemaĥşerî, Ebu'l-Çâsım Çârullah Maĥmûd b. 'Umer el-Ĥârezmî. *el-Keşşâf*. b.y.: Dâru'l-fikr, 1977.

Zihni, Mehmed, *el-Muntaĥab ve'l-Muĥtaĥab*. İstanbul: Marifet Yayınları, 3. Basım, 1991.

DİZİN

- Basrîler10, 79, 180
 birbirine atfedilen..... 89
 cezm 92
 emir fiili.....7, 9, 10, 15, 69, 180, 184,
 189, 198, 199, 200
 ez-Zeccâcî.9, 10, 19, 60, 78, 79, 104,
 105, 113, 114, 119, 124, 126,
 131, 134, 139, 143, 210
 geçmiş zaman.... 7, 6, 13, 15, 16, 17,
 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27,
 28, 29, 30, 32, 33, 35, 37, 38, 42,
 43, 46, 47, 48, 60, 64, 65, 67, 68,
 69, 71, 72, 75, 76, 77, 78, 79, 80,
 82, 85, 86, 87, 88, 89, 94, 103,
 105, 109, 112, 121, 127, 151,
 155, 156, 160, 162, 164, 165,
 166, 174, 177, 178, 179, 180,
 184, 185, 187, 189, 190, 196,
 200, 201, 202, 206, 207, 211,
 212, 213, 216, 217, 218, 219,
 220, 221, 227, 228, 229, 233,
 234, 237, 239, 244, 247, 249,
 250, 251, 252, 254, 255, 263,
 267, 269, 272, 273, 274, 276,
 277, 278, 279
 gelecek zaman... 7, 6, 13, 16, 24, 28,
 46, 48, 52, 54, 55, 56, 60, 61, 63,
 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 76, 80,
 85, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 94,
 95, 96, 100, 103, 106, 107, 109,
 110, 111, 112, 113, 114, 115,
 117, 119, 120, 121, 122, 123,
 125, 127, 128, 130, 131, 132,
 133, 134, 136, 137, 139, 140,
 141, 142, 143, 145, 146, 147,
 149, 150, 151, 152, 153, 154,
 156, 157, 162, 169, 177, 178,
 180, 181, 182, 187, 189, 190,
 193, 194, 195, 200, 204, 205,
 206, 207, 208, 209, 210, 211,
 212, 213, 214, 215, 220, 221,
 227, 228, 229, 234, 237, 239,
 243, 247, 250, 256, 257, 261,
 271, 272, 273, 279
 geniş zaman kipi243
 gereklik kipi261
 hakîkî muzaf.....210
 Hâl hikâyesi216
 hâl karinesi 193, 211
 Hâl karinesi12, 208, 214
 hikâye kipi263
 İbn Hişâm.19, 23, 25, 29, 33, 34, 38,
 39, 40, 45, 46, 47, 49, 51, 53, 57,
 58, 60, 65, 67, 68, 71, 81, 96, 97,
 98, 99, 100, 101, 102, 104, 105,
 106, 109, 110, 112, 113, 114,
 115, 116, 117, 121, 122, 123,
 124, 126, 127, 128, 130, 131,
 132, 133, 134, 137, 138, 139,
 140, 141, 142, 144, 145, 146,
 148, 149, 150, 151, 153, 157,
 160, 161, 162, 163, 165, 169,
 170, 173, 180, 188, 189, 198,
 199, 202, 204, 205, 207, 209,
 211, 212, 215, 217, 218, 219,
 221, 225, 226, 227, 229, 232, 233
 imtinâî şart edatı..... 19, 22
 isim fiili7, 6, 197, 199, 201, 276
 isim fiilleri ... 13, 197, 198, 199, 200,
 201

ism-i fail7, 5, 6, 11, 13, 93, 167, 174, 204, 205, 206, 207, 208, 211, 212, 213, 214, 216, 217, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 233, 234, 238, 239, 245, 248, 280	Mustakbelin hâl hikâyesi148
ism-i meful.7, 5, 6, 11, 13, 227, 228, 229, 230, 239, 280	muzari fiil 7, 9, 10, 15, 20, 33, 41, 57, 60, 78, 79, 93, 94, 100, 104, 105, 106, 107, 110, 111, 112, 114, 115, 119, 122, 123, 128, 130, 131, 132, 134, 141, 143, 144, 148, 149, 151, 157, 158, 163, 167, 173, 177, 178, 180, 197, 200, 204, 205, 207, 208, 212, 222, 223, 227, 230, 238, 239, 245, 248, 250, 254, 257, 261, 279
ism-i mevsul207, 214	mübalâğa 197, 201
İsm-i tafdil.....235, 237	mübhem ism-i zaman213
istek kipi 260	müevvel mastarlar28, 72, 121
karine7, 21, 25, 85, 94, 95, 98, 99, 107, 116, 174, 189, 196, 208, 209, 219, 220, 221, 229, 232, 237, 239, 280	nahvî zaman..... 7, 8, 13, 52
Karine..... 86, 160	Nahvî zaman7, 12
Kûfler10, 78, 79, 113, 128, 131, 180	nakıs fiiller..... 19, 32
Lafzî izafet 210	nasb92, 117, 119, 120, 123, 133, 191, 205, 207, 211, 212, 216, 217, 219, 220
lâm-ı cuhûd 169	pluperfect 20, 22
Lâm-ı ibtidaiyye..... 96	rivâyet kipi266
lâ-yı nâhiye..... 126, 127, 128	Sarfî zaman.....13
ma'tuf fiil..... 177	Sıfat-ı müşebbehe232
ma'tûf ve ma'tûf aleyh..... 90	Sîbeveyh...37, 38, 54, 58, 68, 70, 76, 78, 93, 97, 98, 99, 101, 105, 113, 117, 121, 122, 123, 124, 128, 136, 139, 141, 142, 143, 145, 150, 160, 168, 180, 192, 199, 205, 206, 208, 209, 210, 212, 218, 222, 225, 238
mastar harfi27, 71, 118, 119, 120	süreklilik 6, 16, 32, 48, 75, 81, 82, 84, 93, 95, 111, 127, 128, 136, 149, 157, 159, 170, 171, 173, 180, 182, 183, 191, 200, 202, 204, 220, 221, 225, 227, 229, 232, 233, 237, 240, 248, 280
mazi fiil ...7, 9, 15, 16, 20, 24, 26, 27, 28, 34, 38, 39, 40, 45, 52, 54, 55, 63, 65, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 75, 78, 79, 80, 81, 82, 85, 86, 88, 89, 90, 105, 148, 155, 160, 198, 207, 238, 239, 250, 253, 254, 279	
mazinin hâl hikâyesi 163, 216, 217, 244, 279	
Medih 72	
meful lieclihi192, 196	
meful mutlak.....189, 190	
mukadder.....103, 215	
Mukarabe 154	
mukârin..... 102	

- şart edatı ..7, 20, 55, 63, 64, 67, 144, 162, 277, 279
- şart kipi..... 258, 259, 270
- şart ve ceza 60
- şimdiki zaman... 7, 6, 11, 12, 13, 16, 25, 46, 52, 67, 72, 73, 75, 77, 78, 79, 81, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 103, 104, 106, 109, 111, 114, 116, 117, 118, 121, 123, 130, 148, 151, 156, 163, 167, 168, 177, 178, 187, 189, 190, 191, 192, 194, 200, 202, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 211, 212, 213, 216, 220, 221, 227, 228, 229, 232, 233, 234, 238, 240, 246, 247, 248, 256, 271, 272, 273, 276, 277
- şimdiki zaman kipi..... 243
- taaccub16, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 201
- Tahdid..... 39, 86, 134, 135
- talep cümlesi..... 143
- tam fiil.....19, 32, 59
- Tarih karinesi..... 29
- Tekid nûnu..... 113
- Temenni edatı..... 26
- Tenbih..... 103, 141
- terecci edatı..... 26
- tesviye hemzesi86, 87, 88
- teşvik edatları 40
- ukûd 72, 73
- uzak geçmiş zaman...12, 17, 41, 43, 82, 90
- Vâv-ı maiyye.....100
- yakın geçmiş zaman .12, 17, 34, 36, 37, 38, 39, 41, 44, 96, 174, 250
- zem..... 16, 72, 73, 77, 79, 80
- أَبْدًا 108, 109, 116, 126, 248, 260
- حِينَ - يَوْمَ - زَمَانٍ.....68, 69, 70, 71
- يَفْعَلُ سَيَكُونُ.....156
- صَارَ 49, 50, 51
- عَوَضَ 108, 109
- فَعَلٌ harfi..... 33, 34, 148
- فَعَلٌ فَعَلٌ.....13, 18, 36, 37, 38, 41, 42, 43, 44, 45, 89, 96, 265, 266, 269, 270, 273, 274
- قَطُّ 47, 108, 109
- فَعَلٌ كَانَ 41, 42, 43, 44, 45, 89, 90, 265, 266, 269, 270, 273, 274
- يَفْعَلُ كَانَ 169, 170, 171, 172, 173, 178, 265, 270, 272, 273, 274
- لَعَلَّ 26, 59, 101, 137, 139, 140
- يَفْعَلُ أَمَّا.....37
- أَوْ 19, 20, 21, 27, 67, 84, 120, 135, 136, 137, 138, 159, 162, 259, 260, 261, 264, 266, 268, 269, 270, 271, 273, 274
- فَعَلٌ مَا.....37, 38, 265, 266
- مَازَالَ47, 48, 222, 248
- مُنْذُ ve مُنْذُ 45, 46
- فَعَلٌ يَكُونُ.....155
- يَفْعَلُ لَمْ يَكُونُ.....155
- يَفْعَلُ يَكُونُ.....156

Bütün dillerde geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman olmak üzere fiillerle ifade edilen üç temel zaman vardır. Arapçada fiil, mazi, muzari ve emir fiili olarak üçe ayrılır. Mazi fiil geçmiş zamanı, muzari fiil şimdiki ve gelecek zamanı, emir fiili ise gelecek zamanı ifade eder. Bunlar, fiillerin sarfî zaman ifadesidir. İsm-i fail, ism-i mef'ûl, isim fiili ve mastar gibi kalıplar da cümle içinde zaman ifade eder. Bu ise nahvî zamandır. Nahvî zaman çerçevesinde mazi fiil şimdiki ve gelecek zamana, muzari fiil ise geçmiş zamana delalet edebilir. Fiillerin ve fiil dışındaki kalıpların ifade ettiği zamanlar, cümle içindeki -lafzî ya da hâlî- karinelerin bilinmesiyle anlaşılır. Çalışmamızda bu sarfî ve nahvî zaman ifadelerinin ortaya çıktığı yerler, kullanım alanları ile birlikte incelenmiş, Türkçe zaman kalıplarına Arapça denk karşılıkları verilerek bir karşılaştırma yoluna gidilmiştir.

